

Eugen Coșeriu

Teoria limbajului și lingvistica generală: 5 studii/

CUPRINS:

Notă... 5 [Prefață la ediția din 1962]... 7

Abrevieri... 9

Sistem, normă și vorbire... 11

Formă și substanță în sunetele limbii... 115

Logicism și antilogicism în gramatică... 239

Pluralul numelor proprii... 265

Determinare și cadru... 287

NOTĂ.

Textul de față reprezintă traducerea în română a cinci studii publicate de Eugeniu Coșeriu în spaniolă în perioada 1952-1957 și reunite de autor în volumul *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Editorial Gredos, Madrid, 1962.

Traducerile au fost făcute după ediția din 1962 de către Nicolae Saramandu, Constantin Dominte, Alexandru Ciolan, Dana Teleoacă, Al. Gr. Dima și Claudia Ene.

Traducerile realizate de colaboratori au fost revăzute de către noi, prin confruntare cu originalul.

Pentru unele precizări privind bibliografia, am consultat ediția în limba germană, *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft*, Wilhelm Fink Verlag, Munchen, 1975.

București Septembrie 2004

NICOLAE SARAMANDU

[PREFAȚĂ LA EDIȚIA DIN 1962]

Lucrările din volumul de față au apărut în reviste, iar unele dintre ele și în ediții independente cu tiraj limitat, între anii 1952 și 1957.

Republicându-le acum în volum, nu am putut și nici nu am dorit să le modific în aspectele lor esențiale, căci ar fi un loc comun (dacă există, cu adevărat, locuri comune) să spun că le-aș fi rescris și, în mod sigur, le-aș fi alterat sensul inițial. De aceea, păstrând neschimbat conținutul lor, m-am limitat la modificări de amănunt, privind mai ales exprimarea, și la corectarea unor scăpări evidente.

Oricum, așa cum se prezintă acum, aceste lucrări - în special prima, a doua și a cincea - conturează, sper, o linie ascendentă în eforturile mele de a lămurii anumite probleme de bază ale lingvisticii actuale și de a structura o teorie lingvistică coerentă și, în același timp, conformă cu obiectul de studiu care este limbajul; o linie ascendentă a cărei etapă cea mai recentă și (pentru moment, și pentru mine) mai mulțumitoare este reprezentată de cartea mea, Sincronia, diacronia e historia, Montevideo, 1958, care se va retipări în curând, într-o ediție revăzută și adăugită, tot în această colecție. Al treilea studiu tratează un aspect al problematicii prealabile și fundamentale a gramaticii și corespunde fazei pregătitoare a unei cercetări mai ample privind „Fundamentele gramaticii”, pe care o efectuez în continuare în colaborare cu profesorul Luis Juan Piccardo. Al patrulea studiu este un fragment dintr-o voluminoasă lucrare, „Teoria lingvistică a numelui propriu”, pe care o am în manuscris. Modul în care aceste studii au fost publicate explică prezența unor inevitabile repetiții, care, totuși, nu puteau fi eliminate fără ca înțelegerea și, inclusiv, coerența studiilor să fie afectate. În încheierea acestor scurte considerații explicative, nu pot să nu-mi exprim recunoștința față de directorul colecției „Biblioteca Romanica Hispanica”, domnul Dâmaso Alonso, și de Editura Gredos, pentru amabila stăruință depusă ca aceste studii - epuizate sau dispersate și, pentru mulți, inaccesibile - să fie reunite într-un volum și să poată, astfel, aspira la o mai largă difuzare în rândul celor interesați de problemele teoretice și generale ale limbajului și de metodologia disciplinelor lingvistice.

Montevideo, mai 1961

E. C.

ABREVIERI

AGI - Archivio Glottologico Italiano, Torino, 1873 ș.u.;

Florența, 1950 ș.u.

AL - Acta Linguistica, Copenhaga, 1939-1960. BSLP - Bulletin de la Societe de Linguistique de Paris, Paris, 1871 ș.u.

CFS - Cahiers Ferdinand de Saussure, Geneva, 1941 ș.u. CILUP - Conferences de l'Institut de Linguistique de l'Universite de Paris. IJAL - International Journal of American Linguistics, Bloomington, 1935 ș.u. RBF - Revista Brasileira de Filologia, Rio de Janeiro, 1955 ș.u. RFH - Revista de Filologia Hispanica, Buenos Aires,

— 1946. RFHC - Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias, Montevideo, 1947 ș.u...

RicL - Ricerche Linguistiche, Roma, 1950 ș.u... SL - Studia Linguistica, Lund, 1947 ș.u.

TCLC TCLP ZRPh

Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, Copenhaga, 1945 ș.u.

Travaux du Cercle Linguistique de Prague, Praga 1929 ș.u.

Zeitschrift fur romanische Philologie, Tiibingen, 1949 ș.u.

SISTEM, NORMĂ ȘI VORBIRE

I. Posibilitatea unei distincții tripartite în realitatea unitară a limbajului.

— II. Incoerențe și contradicții în concepțiile despre „limbă” și „vorbire”.

- III. Insuficiența dihotomiei saussuriene.
- IV. Ideea de „normă” în cercetarea empirică și în lingvistica structurală.
- V. Fapte de „sistem” și fapte de „normă”.
- VI. Schiță a unei teorii coerente a vorbirii și a formalizării sale.
- VII. Importanța și utilitatea unei distincții tripartite.

I. POSIBILITATEA UNEI DISTINCȚII TRIPARTITE ÎN REALITATEA UNITARĂ A LIMBAJULUI

1. La o „Conferință de semantică” desfășurată la Nisa în martie 1951, din inițiativa lui Emile Benveniste, la care au participat nouă lingviști din mai multe țări europene și din Statele Unite, profesorii Hjelmslev, din Copenhaga, și Lotz, din New York (semanticieni „intrinseci” și reprezentanți, în cadrul conferinței, ai „direcției integrale a gramaticii generale”), și-au expus punctul de vedere sintetizat într-un tablou, unde apare distincția între trei aspecte ale limbajului – schemă, normă stabilită și parole (vorbire) – în locul celor două, deja tradiționale în lingvistica postsaussuriană (chiar și în cea care nu acceptă doctrina maestrului genevez): langue și parole, limbă și vorbire (Sprache – Rede, language – speech).

Fiecărui dintre cele trei aspecte ar trebui să-i corespundă, în însuși câmpul absolut al limbajului și independent de o realitate exterioară semnificată, desemnată sau relatată, discipline și unități distincte: cenemica, fonemica și fonica (discipline), și cenemul, fonemul și fonul (unități), în planul expresiei; pleremica, sememica și semica, și pleremul, sememul și semul, în planul conținutului.

2. Referindu-se pe scurt la conferința amintită, Giacomo Devoto¹ observă: „[...] O noutate (generatoare de complicații) este scindarea „limbii” saussuriene în 'schemă' și 'normă'. Ceea ce în schemă este unitatea vidă sau cenemul, în normă devine fonemul; și ceea ce în schemă este unitatea plină sau pleremul, în normă devine sememul. Aceasta are drept consecință faptul că și opoziția respectivă fundamentală, după Saussure, trebuie să limiteze raportul dintre signifiant și semnificat la schemă, iar în ceea ce privește norma, trebuie să se introducă perechea paralelă: 'designans' – 'designatum'. Acest dublu sistem de diferențieri poate să surprindă și justifică îndoiala asupra utilității acestor abstracțiuni. Realitatea limbii înseamnă mișcare și, chiar arunci când este considerată sincronă, limba se întemeiază pe un echilibru instabil. Avantajul unei reprezentări absolut geometrice se plătește cu același preț al contemplării structurii anatomice

G. Devoto, în AGI, XXXVI, 1951, p. 82-84.

Interne a unui om, pe cât de real și de ușor de descris, pe atât de diferit de cel viu”.

Dar, chiar îndoindu-se de utilitatea abstracțiunilor excesive la care ajunge școala daneză, același Devoto schițează, în continuare, o concepție nu mai puțin abstractă, cu privire la parole: „Totuși – scrie el – adevărata mea obiecție se referă la situația în care se găsește parole, scindată, în mod analog, în cele două discipline: „fonica” și „semica”. Parole se deosebește, după părerea mea, de langue, nu numai din punct de vedere cantitativ, ci și prin structură. Parole nu poate avea legături cu schema, nici cu norma unei

limbi deoarece nu este încă nici sunet nici semn, nu se știe încă dacă se va realiza mai degrabă în termeni gramaticali decât în linii, culori sau note muzicale”. Acestei parole – care există și nu există, și care, dat fiind că nu a fost încă exprimată, este numai intuiție sau gândire (și, prin urmare, nu este un fapt lingvistic și nici măcar estetic, fiind un simplu fapt psihologic, ca proces sufletesc, sau, de asemenea, și logic, în ceea ce privește coerența sa intimă ori relația sa cu o realitate) sau, oricum, este numai o intenție, o virtualitate – acestei parole ar vrea să-i consacre Devoto semantica sa, înțeleasă ca lingvistică a vorbirii. Semantica s-ar identifica cu această lingvistică a vorbirii, în ciuda faptului că vorbirea implică numai stabilirea concretă a anumitor relații semnificative individuale care, la modul general, preexistă în limbă – în măsura în care limba este anterioară vorbirii – sau se încorporează în limbă, în măsura în care limba se constituie pe baza actelor concrete de vorbire.

Așa-numita parole a lui Devoto poate să fie, din punct de vedere cantitativ și structural, diferită de limbă (deși aceasta nu înseamnă chiar să fie diferită, în mod necesar, de limbă, din punctul de vedere al naturii sale intime, căci, dacă expresia sa este lingvistică, atunci și parole astfel înțeleasă ar avea legături incontestabile cu langue), dar aceasta nu este acea parole așa cum am înțeles-o noi până acum. Nu este acea parole înțeleasă ca identitate de intuiție și expresie, anume ca activitate creatoare concretă, ca sumă de acte lingvistice concrete și, fără îndoială, inedite și individuale (fiind expresia unor intuiții inedite și individuale), dar care sunt, în același timp, convenționale și sunt „fapte de limbă”, exemple și modele de limbă, de vreme ce se creează pe baza actelor lingvistice precedente și, la rândul lor, servesc ca bază pentru acte lingvistice ulterioare, dat fiind că limba nu există decât ca sistem abstract de acte lingvistice comune sau în mod concret înregistrate ori acumulate în memoria subiecților vorbitori. Și nu este acea parole a lui Saussure (și a lui Hjelmslev, căci, în esență, școala de la Copenhaga păstrează, în această privință, doctrina saussuriană), adică folosirea individuală a limbii (sistem social), distingându-se net de limbă (care ar aparține societății și nu individului), dar, în același timp, în continuă și intimă relație cu ea, dat fiind că, dacă, pe de o parte, vorbirea este realizare individuală a limbii, pe de altă parte, „nimic nu există în limbă dacă nu a existat înainte în vorbire”. Prin urmare, obiecția lui Devoto este mai mult decât o critică adusă abstracțiunilor sau tripartiției stabilite de Hjelmslev: se propune o concepție total diferită despre parole, care amintește o poziție, într-o oarecare măsură analogă, susținută de Sechehaye.

3. Nu este, însă, intenția noastră să criticăm aici, pe baza unei singure fraze izolate, care se poate preta la multiple interpretări, o concepție lingvistică precum cea a lui Devoto, care are, fără îndoială, solide fundamente teoretice, și nici să dezvoltăm, la rândul nostru, o teorie personală despre parole. Ceea ce ne interesează este să stabilim dacă, din punct de vedere metodologic, o tripartiție ca cea a lui Hjelmslev, deși realizată pe alte baze și în termeni oarecum diferiți, se poate dovedi utilă, profitabilă și chiar necesară în lingvistica teoretică și în lingvistica istorică,

atât sincronică cât și diacronică. E vorba, adică, să stabilim dacă o asemenea tripartiție, pe de o parte, poate să contribuie la o înțelegere mai cuprinzătoare a realității intime și a modalității de a fi a acestei complexe activități umane care este limbajul și dacă, pe de altă parte, ne poate face să înțelegem mai bine natura sistemelor istorico-culturale pe care le numim în mod obișnuit limbi, precum și factorul intrinsec al dezvoltării lor: schimbarea lingvistică, mecanismul producerii și difuzării sale. Anticipăm spunând că tripartiția pe care dorim să o propunem ar putea chiar să fie interpretată ca fiind bazată pe o scindare a „limbii” saussuriene, numai că acest lucru nu ar fi nici necesar, nici exact, deoarece conceptul nostru de limbă nu coincide în nici un fel cu cel enunțat de Ferdinand de Saussure și de urmașii săi: pentru noi, „limba” se situează într-un moment ulterior analizei limbajului ca fenomen concret și corespunde mai degrabă lingvisticii istorice decât celei teoretice.

Devoto are, desigur, dreptate exprimându-și îndoielile cu privire la oportunitatea excesivelor abstracțiuni și a geometris-mului la care ajung unii adepți ai lingvisticii structurale și îndeosebi Hjelmslev; deja alți lingviști de orientare foarte diferită de cea a lui Devoto, ca A. Martinet², chiar recunoscând genialitatea construcțiilor teoretice ale profesorului de la Copenhaga, au semnalat riscurile pe care le implică reducerea lingvisticii la o algebră de forme goale și nerecunoașterea nici unei substanțe fonice. De asemenea, este adevărat că realitatea limbajului este mișcare (adică, limbajul este activitate, este „perpetuă creație”) și că, prin urmare, orice sistem sincron se află într-un echilibru instabil, fiind, în mod necesar, o abstracțiune. Dar una este să ai conștiința clară a riscurilor pe care le implică abstractizarea și

² A. Martinet, *Au sujet des „Fondements de la Theorie linguistique” de Louis Hjelmslev*, în *BSLP*, XLII, 1942-1945, p. 19-42.

Alta este să te îndoiești de caracterul ei ineluctabil, din punct de vedere teoretic, în calitate de condiție necesară a oricărei cunoașteri științifice. Într-adevăr, chiar fiind într-un tot de acord că un punct de vedere pur structural ne îndepărtează adesea de caracterul „viu” al limbajului, adică de realitatea sa concretă, nu ni se pare că se poate deduce de aici, drept corolar, faptul că trebuie să respingem, pur și simplu, abstractizarea, fără de care nu există nici o posibilitate de a verifica adevăruri generale și principii constante în multiplicitatea, fragmentaritatea și eterogenitatea fenomenalului, adică, de a verifica în materialul limbajului acele aspecte ideale sau formele care constituie adevăratul obiect al lingvisticii ca știință a culturii³. Poate să fie adevărat, cum observă Devoto, că examenul structurii anatomice a omului ne îndepărtează de cunoașterea omului viu, dar ne îndepărtează numai pentru a ne apropia mai mult într-un moment ulterior. Fără acest moment al abstractizării, cunoașterea aceluiași om viu nu ar fi o cunoaștere efectivă, ci o simplă luare de contact sau, cel

³ Menționăm, în treacăt, că nu suntem de acord cu utilizarea oarecum depreciativă, pe care o întâlnim uneori în lingvistica actuală, a termenilor „abstract” și „abstracțiune”, utilizare care se datorește erorii semantice de a

considera termenul „abstract” drept sinonim cu „imaginat”, „arbitrar”, „nedemonstrat prin fapte”, „ireal”, „neadevărat”, „fals” etc. Evident, dacă se atribuie lui „abstract” un singur înțeles, opunându-1 exclusiv lui „concret”, termenul nu poate însemna „neadevărat” sau „mai puțin adevărat decât concretul”, ci numai „mai adevărat”: fraza „ $3 + 3 = 6$ ” este mai adevărată decât fraza, relativ mai puțin abstractă, „3 cai + 3 cai = 6 cai”, pentru că indică un adevăr mai general. Prin urmare, în lingvistică (la fel ca în alte domenii), erorile efective nu sunt determinate de abstractizarea în sine, care este o operație științifică indispensabilă, ci sunt determinate de considerarea abstracțiunilor ca realități concrete (ca în cazul reconstrucției așa-numitelor „limbi primitive”) sau independente și separate de faptele concrete (ca în cazul „limbii”), ca și de încercarea de a aplica limbajului tipare externe, nededuse din realitatea sa constatată în mod concret (cum se întâmplă în multe „filosofii ale limbajului” și în gramatica generală de tendință logică).

Puțin, nu ar fi o cunoaștere transmisibilă, nici științifică. Chiar „mișcarea” specifică limbajului nu ar putea fi înțeleasă fără abstractizarea unor principii ideale sincronice (nu în sensul de „simultane”, ci, mai degrabă, în sensul de „în afara timpului”) care guvernează mișcarea însăși, constituind aspectul său formal, în înțelegerea noastră, lingvistica, mai mult decât alte științe, prin natura însăși a obiectului său, trebuie să se miște constant între cei doi poli opuși ai concretului și ai abstractului: să urce de la constatarea empirică a fenomenelor concrete la abstracțiunea formelor ideale și sistematice, și, îmbogățită fiind prin cunoștințele generale dobândite în operația de abstractizare, să revină la fenomenele concrete. Important este să nu se mulțumească cu abstractizarea și să nu rămână în ea, pentru că înțelegerea intimă a realității limbajului se va putea atinge numai în acest al treilea moment al revenirii la concret. Lingvistul, dacă ni se permite o exprimare plastică, trebuie să fie în același timp botanist și grădinar: trebuie să ajungă la elaborarea unor tipuri abstracte și ideale de flori, dar numai pentru a se îngriji mai bine de viața capricioasă, complexă și de fiecare dată surprinzătoare și nouă a florilor vii și concrete din grădina sa; trebuie să fie botanist pentru a fi un mai bun grădinar.

Un alt aspect fundamental este ca botanistul să înțeleagă că tipurile ideale la care a ajuns nu au existență autonomă, într-o lume aparte, nu există în afara florilor concrete și independent de ele; că formele abstracte rezumă și generalizează concretul, căruia însă nu i se opun. Dorim să spunem că este extrem de important să considerăm abstracțiunea nu ca altă realitate, ci numai ca un aspect formal și sistematic – stabilit, din necesități științifice, pe baza aceluiași fenomene concrete – ca o modalitate de a scoate în evidență acea realitate concretă unică și indivizibilă care este limbajul uman.

În mod concret, există numai acte lingvistice (Sprechakte), există numai vorbitul [vorbirea concretă] (das wirkliche Sprechen, das Gespräch), activitatea lingvistică (Sprechtätigkeit); o activitate care este, în același timp, individuală și socială, care, în sinea ei, este asistematică, dat fiind că este creație permanentă de expresii inedite corespunzând unor intuiții inedite, și în interiorul căreia distingerea unui sistem mai mult sau mai puțin stabil nu

înseamnă constatarea unei alte realități, diferită de actele lingvistice, ci reprezintă numai o necesară abstracțiune științifică, în vederea unui studiu al limbajului care să meargă mai departe de înregistrarea și analiza actelor de vorbire și să poată constitui istorie.

Toate acestea le-a văzut foarte bine Humboldt, afirmând că limbajul este energiea (Tätigkeit, activitate) și nu ergon (Werk, produs); și, de asemenea, le-a văzut Hermann Paul – în ciuda faptului că mulți îl consideră încă drept „tipic reprezentant teoretic al școlii neogramatice” – când a făcut diferența între „procesele reale ale vieții limbajului” și abstracțiunile care se cheamă „limbi”⁴.

Problema noastră este, prin urmare, aceea de a încerca să stabilim dacă se poate ajunge la o tripartiție edificatoare din punct de vedere teoretic și utilă din punct de vedere metodologic,

4 „Până aici ne-am străduit să cuprindem procesele reale ale vieții limbii. Și, cu această ocazie, ne-a fost clar de la început că ceea ce gramatica descriptivă numește limbă, adică prelevarea uzualului, nu trebuie nicidecum să ne-o reprezentăm ca o abstracțiune, care nu are existență reală. Fără îndoială, limba comună este cu adevărat o abstracțiune. Ea nu e un complex de fapte reale, de forțe reale; ea nu este nimic altceva decât o normă ideală, care ne indică felul în care trebuie să vorbim. Între ea și activitatea lingvistică efectivă e cam același raport ca cel dintre un cod de legi și ansamblul vieții juridice din ținutul în care este valabil respectivul cod de legi” {Prinzipien der Sprachgeschichte, ed. A 5-a, Halle, 1920, p. 404}. Paul folosește aici termenul de „limbă comună” (sau „generală”), dar sintagma corespunde, în mod evident, conceptului de limbă în general, și nu numai în sens normativ.

Pornind de la o concepție monistă a limbajului, pe care o vom avea permanent în vedere.

II. INCOERENȚE ȘI CONTRADICȚII ÎN ENUNȚURILE DESPRE „LIMBĂ” ȘI „VORBIRE”

1. Concepția la care am ajuns își are originea, în primul rând, în dificultățile pe care le întâmpinăm în definirea conceptelor de „limbă” și „vorbire”, concepte introduse în știința lingvistică de către Ferdinand de Saussure⁵ și acceptate sau reelaborate apoi de o întreagă serie de lingviști, discipoli sau nu ai maestrului genevez. Neconcordanța extensivă (și conotativă) dintre numeroasele definiții date celor două concepte a fost semnalată de către diverși autori, între alții, O. Jespersen⁶ și, în special, A. Gardiner⁷.

2. În ciuda concepției sale empirice ferme și unitare asupra limbajului, Jespersen, abordând distincția mai sus amintită⁸,

5 Conceptele apar deja în cursurile ținute de Ferdinand de Saussure în ultimii ani ai vieții la Universitatea din Geneva, dar mediile științifice, în general, au luat cunoștință de ele după ce s-a publicat postum Cours de linguistique generale, Lausanne, Paris, 1916, trad. Sp. Curso de lingüística general, Buenos Aires, 1945 [CLG].

6 O. Jespersen, Humanidad, nacion, individuo desde el punto de vista lingüístico, trad. Sp., Buenos Aires, 1947, p. 20 ș.u.

7 „Am considerat că nu este posibil să determinăm în ce măsură ar fi fost Saussure de acord cu dezvoltările apărute, după moartea sa, pe baza impulsului dat de el. Este evident că distincția, așa cum au văzut-o dl Bally și dl Harold Palmer, diferă în anumite privințe de cea susținută de Saussure și, în ce mă privește, nici eu nu pot să atribui cu scrupulozitate lui Saussure toate concluziile la care am ajuns în recenta mea carte, *The Theory of Speech and Language*” (A. Gardiner, *The Distinction of „Speech” and „Language”*, în *Atti del III Congresso Internazionale dei Linguisti*, Florența, 1935, p. 345 - 353).

8 O. Jespersen, op. Cit., p. 25 ș.u.

Formulează pentru cele două concepte definiții explicite și implicite destul de divergente. „Limba” {language} ar fi 'un fel de plural al vorbirii', „limbaj colectiv”, 'conceptul comun care se extrage din limbajele individuale', iar limba unei națiuni ar fi „ansamblul deprinderilor prin care membrii unei națiuni obișnuiesc să comunice cu alții”⁹. Totodată, „vorbirea” {speech), „în sensul cel mai propriu și mai strict”, ar fi acțiunea lingvistică momentană exercitată de către individ în conformitate, în măsură mai mică sau mai mare, cu uzul lingvistic al persoanelor din jur¹⁰, dar, într-un sens poate mai puțin strict, ea s-ar identifica cu limbajul individual. Răspunzând intervenției lui Gardiner la al III-lea Congres Internațional al Lingviștilor, Jespersen precizează că este vorba despre distincția dintre concret și abstract, și că există diferite grade de abstractizare, corespunzătoare diferitelor comunități luate în considerație (dar începând cu deprinderile lingvistice particulare ale individului)¹¹. Învățatul danez stabilește, deci, o serie de opoziții, care, deși necontradictorii, nu pot, în nici un fel, să fie considerate ca fiind identice: 1) utilizare lingvistică momentană de către individ - uz lingvistic al comunității; 2) limbaj individual - limbaj colectiv (concept comun, care rezultă din limbajele individuale; cf, mai departe, W. Porzig); 3) ansamblu de deprinderi lingvistice ale unui individ - ansamblu de deprinderi lingvistice ale unei comunități; 4) limbaj concret -limbaj abstract (acte lingvistice concrete - diferite grade de abstractizare, care cuprind și limbajul individual). Cu această ultimă distincție, ne întoarcem la ceea ce am văzut deja la H. Paul (cf. nota 4), fără să se fi făcut vreo diferențiere în realitatea particulară concretă a limbajului.

9 Idem, p. 34-3. Cf. CLG, p. 144.

10 Idem, 31-32. Cf. CLG, p. 57.

11 în *Atti del III Congresso Internazionale dei Linguisti*, p. 354.

3.1. Distincția între vorbire și limbă ne apare, așadar, și mai imprecisă. Dar imprecizia sporește atunci când confruntăm diversele concepții care sunt explicit sau implicit dualiste și aceasta se întâmplă în ciuda rigorii cu care distincția se poate stabili pentru fiecare concepție particulară.

3.2. Pentru Harold Palmer¹², „vorbirea” {speech) este 'ansamblul activităților fizice și mentale¹³ implicate în actul prin care o persoană comunică alteia un anumit concept (gând, noțiune sau emoție) ' (cf. prima opoziție a lui Jespersen); „limba” {language) este 'ansamblul de convenții adoptate și sistematizate de către o masă socializată de utilizatori ai vorbirii'

cu scopul de a asigura inteligibilitatea pentru toți (cf. a treia opoziție a lui Jespersen); vorbirea este 'un joc de activități personale', în timp ce limba 'este un ansamblu de convenții, o cheie'¹⁴.

3.3. Charles Bally¹⁵ interpretează distincția saussuriană ca opoziție între „averea” lingvistică socială {limbă} și utilizarea lingvistică individuală {vorbire} și o acceptă formal ca atare: parole este „limba în acțiune, limba actualizată, la langue en equilibre et en plein fonctionnement”. Dar adaugă la această distincție o nouă opoziție caracteristică, de ordin funcțional (intelectual – afectiv sau vital, obiectiv – subiectiv): limba, sistemul organizat, ar cuprinde elementele referitoare la comunicarea și

12 H. Palmer, Memorandum on Problems of English Teaching, Tokio, 1924 (citată după Jespersen, op. Cit., p. 23-64).

13 Cf. CLG, p. 64, 65.

14 Cf. CLG, p. 58, 59.

15 Ch. Bally, El lenguaje y la vida, trad. Sp., ed. A li-a, Buenos Aires, 1947, p. 124 ș.u. Cf., pe lângă aceasta, F. de Saussure et l'état actuel des études linguistiques, Geneva, 1913, și Linguistique generale et linguistique française, ed. A li-a, Berna, 1950.

Înțelegerea gândurilor; vorbirea, în schimb, ar fi un instrument al vieții afective, ar exprima sentiment și acțiune. Între limbă și vorbire ar exista o opoziție activă, s-ar da o adevărată luptă: prin intermediul limbajului afectiv, elemente noi ar pătrunde în mod continuu în limbă.

Cu aceasta, Ch. Bally nu restituie vorbirii întreaga importanță de care o privea Saussure ca posibil obiect pentru o lingvistică -lingvistică (dat fiind că limbajul afectiv însuși s-ar studia, după concepția sa, în limbă, de către știința numită stilistică, în opoziție cu gramatica, iar gramatica ar studia aspectul normal sau intelectual, de pură comunicare), dar, cel puțin, umple, în parte, prăpastia pe care maestrul o săpase între limbă și vorbire (căci între ele se întinde acum, în mod constant, puntea limbajului afectiv). Și, ceea ce este mai important pentru noi, el transferă, într-un anumit fel, opoziția în planul vorbirii concrete, în care s-ar găsi elemente de limbă și, în același timp, elemente de vorbire. O altă idee foarte importantă a lui Bally pentru lămurirea problemei care ne preocupă este cea pe care o găsim exprimată implicit în două paragrafe succesive din lucrarea sa Linguistique generale et linguistique française: limba ar fi o instituție socială și, în același timp, un sistem, într-un anumit sens, autonom: „schimbările pe care le observăm într-o limbă de-a lungul timpului sunt determinate, în parte, de o orientare nouă a spiritelor, dar sistemul lingvistic în sine, îndreptat într-o anumită direcție, se poate dezvolta în mod autonom și, prin reacție indirectă, poate modela într-un fel nou gândirea colectivă”¹⁶.

Să evidențiem, în sfârșit, modul în care Bally vede relația temporală între cele două aspecte ale limbajului: limba preexistă vorbirii din punct de vedere static, iar vorbirea precedă limba din punct de vedere genetic¹⁷.

16 Ch. Bally, Ling. Gen. et ling.fr., p. 15. Cf. CLG, p. 61.

17 Ch. Bally, Ling. Gen. et ling.fr., p. 83. Cf. CLG, p. 64.

După cât se pare, Bally se referă la geneza primară a limbajului, dar aceeași concepție se poate aplica oricărui act lingvistic concret, dat fiind că „limba” se creează neîncetat prin intermediul vorbirii: actul lingvistic este realizare a unei „limbi” precedente (sistemul actelor lingvistice anterioare luate ca model) și este, în același timp, element al unei noi „limbi”, al unui nou sistem, oarecum diferit, la a cărui constituire contribuie. Situându-ne în planul actului lingvistic, avem, prin urmare, o dublă perspectivă și putem distinge două „limbi”: una care aparține trecutului („avere” lingvistică, sistem anterior), alta care aparține viitorului („produs”, sistem nou).

3.4. Analogă este interpretarea dată de Walter Porzig¹⁸, care traduce termenul langue prin Sprachbesitz („avere” lingvistică) și parole prin Gespräch (vorbitură, conversație), rezervând termenul Sprache pentru limbajul în general. Gespräch este vorbirea reală, concretă (das wirkliche Sprechen); Sprachbesitz reprezintă o serie de imagini mnemotehnice și de deprinderi (eine Reihe von Erinnerungsbildern und eingeübten Gewohnheiten) acumulate în conștiința vorbitorului, care este condiția vorbirii. Dar Porzig are o viziune mai precisă asupra dublei perspective posibile din planul vorbirii, căci arată limpede posibilitatea constituirii „limbii” și pe baza actelor lingvistice concrete¹⁹.

Pentru Porzig, „limba” unei comunități ar fi, prin urmare, pe de o parte, suma actelor lingvistice constatate în mod

18 W. Porzig, *Das Wunder der Sprache*, Berna, 1950, p. 106 ș.u. Cf. CLG, p. 57, 65, 144.

19 „Dar trebuie să ne gândim că totalitatea acestor deprinderi este abia premisa vorbirii efective, adică a vorbirii concrete. În calitate de comportament efectiv între oameni reali, vorbirea concretă este, fără îndoială, o realitate; totalitatea „vorbirilor”, concrete într-o limbă determinată ar putea, astfel, să fie considerată drept realitatea acestei limbi” (W. Porzig, op. Cit., p.108).

Concret chiar în ea; pe de altă parte, ar fi suma diferitelor „averi” lingvistice individuale, sau, mai bine spus, acea parte care este comună acestor „averi” și care constituie fundamentul înțelegerii reciproce între vorbitori. Avem, prin urmare, trei concepte de „limbă” clar diferențiate: 1) sumă a actelor lingvistice concrete;

2) condiție a oricărui act lingvistic, Sprachbesitz individual;

3) sistem de isoglose care reunește aspectele comune acestor Sprachbesitze individuale ale vorbitorilor unei comunități (cf. Jespersen, 3).

Să observăm, totuși, că primul dintre aceste concepte, cel puțin în formularea dată de Porzig, ar corespunde, după alți autori (și după F. de Saussure însuși²⁰), mai degrabă vorbirii. Astfel, de exemplu, Penttilä²¹ consideră vorbirea (Rede) ansamblul asistematic a ceea ce el numește „cuvinte de primul tip”, adică cuvinte pronunțate sau scrise în mod concret, în timp ce limba (Sprache) ar fi clasa ordonată sintactic a înseși acestor cuvinte concrete, un sistem supraindividual din care ar fi eliminate, în mod automat, toate aspectele pur personale constatate în vorbitură.

3.5. Noțiunea de „avere” lingvistică apare, deși cu caracteristici oarecum diferite, și în concepția lui Alan H. Gardiner²², învățatul care, după Palmer, a susținut cu mai mare tenacitate, în mediul de limbă engleză, distincția dintre vorbire (speech) și limbă (language). După Gardiner, opoziția fundamentală se stabilește între activitatea lingvistică și o „știință” care este, în

20 Cf. CLG, p. 65.

21 A. Penttilä, Einige Bemerkungen über die Unterscheidung von Sprache und Rede, în Ades du quatrieme Congres International de Linguistes, Copenhaga, 1938, p. 157-163.

22 A. Gardiner, *The Theory of Speech and Language*, ed. A li-a, Oxford, 1951, în special p. 68-93 și 106 ș.u. Pe lângă aceasta, cf. comunicarea citată în nota 7, *The Distinction of „Speech „ and „Language”*.

Același timp, condiție și produs al acestei activități²³. În timp ce limba are, în mod evident, un caracter general și abstract, vorbirea este particulară și ocazională, fiind proiecția semnelor abstracte ale limbii (a cuvintelor) în realitate²⁴. Vorbirea este activitatea de a vorbi, în general, dar și fiecare act particular de vorbire²⁵. Caracterul social sau individual nu este în sine determinant, căci actul lingvistic este, în același timp, social și individual²⁶. Pe lângă aceasta, ceea ce se cheamă „limbaj individual” (cf. Jespersen) nu este vorbire, ci limbă²⁷. Opoziția dintre limbă și vorbire este, așadar, absolută. Totuși, limba și vorbirea sunt interdependente și, mai mult chiar, se întrepătrund în mod intim; pe de o parte, vorbirea este „the sole generator

23 „Vorbirea (speech) este, astfel, o activitate exercitată în mod universal, având în primul rând scopuri efectiv utilitare. Descriind această activitate, vom descoperi că ea constă în aplicarea unei „științe,, posedată în mod universal, pe care o numim limbă (language)” (A. Gardiner, op. Cit., p. 62). „Limba este un termen colectiv și cuprinde în sfera sa toate acele cunoștințe care îi permit vorbitorului să utilizeze semnele lexicale în mod efectiv” {idem, p. 88).

24 A. Gardiner, op. Cit., p. 87; cf, de asemenea, Ch. Bally, *Ling. Gen. et ling.fr.*, în special capitolul al III-lea, p. 77-100.

25 „Vorbirea (speech), așa cum o înțeleg eu și cum mă cam îndoiesc că o va fi înțeles Saussure, este activitatea momentană, unică din punct de vedere istoric, care utilizează cuvinte. Vorbirea apare atunci când un vorbitor oarecare face o remarcă sau o persoană oarecare scrie o propoziție” (A. Gardiner, comunicarea citată, p. 347; cf. nota 7).

26 A. Gardiner, op. Cit., p. 64-65.

27 „Trebuie să mărturisesc că am îndoieli serioase când afirm cu exactitate ceea ce Saussure a gândit sau nu, dar din toate astea sunt sigur măcar de un lucru, anume că el ar fi recunoscut că între „limba,, individului și „vorbirea,, sa diferența este la fel de mare ca cea pe care el a stabilit-o între limba comunității și vorbirea oricărui membru al acesteia [...]; toate colecțiile diverse de material lingvistic sunt „limbi,, nu vorbire în sensul în care Saussure trebuie să fi înțeles termenul [...]; „limba,, este bagajul de material

lingvistic pe care oricine îl posedă atunci când abordează „vorbirea”, când se apucă să vorbească” (A. Gardiner, comunicarea citată, p. 347; cf. nota 7).

Of language²⁸, pe de altă parte, în orice act de vorbire intervine limba²⁹. La fiecare act lingvistic concret, la fiecare propoziție rostită participă „fapte de limbă”, cuvinte și scheme gramaticale³⁰. Dar cu aceasta aspectul de vorbire al vorbitului concret se reduce la structurarea frazei și la selectarea semnelor oferite de limbă³¹. Iată-ne aici în fața unui concept mult mai limitat al „vorbirii”, (facts of speech), care nu mai cuprinde tot vorbitul, ci numai aspectul original și inedit al acestuia³² (idee respinsă de Ch. Bally)³³. Această distincție ar justifica o separație netă între morfologie (cuvinte și formele lor, categorii verbale) și sintaxă (propoziții și structura lor, funcții sintactice). Dar chiar și funcțiile sintactice sunt „termeni de limbă”, cel puțin ca scheme neaplicate, ca „structuri”, sau modele lingvistice neatașate încă de cuvinte particulare, „deoarece sunt termeni ai unor scheme neaplicate, ai unor structuri care pot fi exprimate prin simboluri algebrice și care, în limbă, nu sunt încă legate de cuvinte particulare”³⁴.

28 A. Gardiner, op. Cit., p. 110. Cf. CLG, p. 64.

29 A. Gardiner, op. Cit., p. 88 ș.u.

30 A. Gardiner, comunicarea citată, p. 348; cf. nota 7.

31 „Când spun că anumite fenomene într-un text dat aparțin „vorbirii” și nu „limbii”, am în vedere faptul că, dacă scădem din text toate acele elemente tradiționale care trebuie numite elemente de limbă, rămâne acolo un rest pentru care vorbitorul poartă întreaga responsabilitate, și acest rest este ceea ce eu înțeleg prin „fapte de vorbire” (A. Gardiner, comunicarea citată, p. 349; cf. nota 7).

32 „O formulare, care să nu dea naștere la nici o discuție, a tezei mele ar fi că termenii de limbaj [engl. terms of language; aici, language înseamnă, evident, 'limbaj' în general, nu 'limbă'] și de gramatică privind faptele de „limbaj”, se referă la permanenta constituire a cuvintelor și că termenii respectivi privind „vorbirea”, se referă ad hoc la funcțiile cuvintelor, impuse acestora de capriciul unui vorbitor particular” (ibid.).

33 Ch. Bally, El leng. Y la vida, p. 124.

34 A. Gardiner, comunicarea citată, p. 349; cf. nota 7. Cf. CLG, p. 209-211.

Așadar – după stabilirea faptului: că „limba” nu ia naștere decât prin „vorbire” [sp. habla, germ. Rede]; că în vorbit [sp. hablar, germ. Sprechen] coexistă „fapte de limbă” și „fapte de vorbire”; că „limba” poate fi considerată în plan abstract ca existând în afara vorbitului și independent de vorbire (cel puțin din punct de vedere statistic), în timp ce vorbirea nu poate fi concepută în afara limbii și independent de ea, de vreme ce limba reprezintă însăși forma vorbirii, „schema” ei – este evident, după toate acestea, că distincția propusă inițial de Gardiner nu se mai poate susține în mod coerent. Dar autorul, împingând până la ultimele consecințe contradicția implicată în opoziția limbă-vorbire, nu reușește să tragă singurele concluzii care nouă ni se par coerente: 1) sau „limba” este pură abstracțiune, dedusă a posteriori din vorbitul concret, ca sistem al elementelor constante care se

stabilesc aici, și atunci unica realitate lingvistică concretă este vorbitul, care, dacă dorim, se poate numi „vorbire”; 2) sau „limba” se identifică cu „faptele de limbă” (facts of language, fapte lingvistice sistematice și convenționale într-o comunitate), iar „vorbirea” cu „faptele de vorbire” (facts of speech, aspectul original și inedit din orice act lingvistic), și atunci „limba” și „vorbirea” sunt două aspecte care se disting în vorbitul concret; 3) sau, dacă se consideră „limba” ca ceva exterior vorbitului, atunci nici vorbirea nu se poate identifica cu tot vorbitul (în care se constată și fapte de limbă) și ar trebui să o identificăm cu un singur aspect al vorbitului, anume aspectul concret care apare pentru prima dată în actele lingvistice considerate (iar vorbitul ar fi atunci convergența între un „virtual concretizat”, limba, și un „concret primar”, vorbirea), ori, mai bine, să o identificăm cu ceva exterior vorbitului însuși, cu acel factor psihic sau impuls expresiv care se întâlnește în limbă și se combină cu limba pentru a constitui vorbitul.

Deducem, totuși, din analiza pătrunzătoare a lui Gardiner, o serie de idei și de constatări pe care le considerăm cu totul edificatoare pentru problema care ne interesează: 1) limba există ca „formă” în vorbitul însuși; 2) „faptele de limbă” se constată și se disting în mod concret numai în vorbit; 3) sunt „fapte de limbă” nu numai cuvintele, ci și funcțiile și modelele sintactice, ca „scheme neaplicate”; 4) „limbajul individual” (sistemul de acte lingvistice ale unui individ) are caracter de „limbă”; 5) vorbitul este o activitate care se bazează pe o „știință”; 6) este posibil și se justifică să dăm numele de „vorbire” unui aspect particular al vorbitului; 7) „vorbirea” ca „vorbit” este, într-o anumită măsură, „limbă” sau, dacă nu, nu este nici măcar vorbitul, nu este activitate lingvistică propriu-zisă, ci este ceva care o precedă.

3.6. În această ultimă direcție se orientează, cu perfectă rigoare logică, învățați ca Sechehaye și Brendal.

Într-adevăr, după cum observă Sechehaye³⁵, dacă vorbirea concretă este realizare a „limbii”, este exprimare cu mijloace lingvistice, atunci ea este deja, într-un anumit fel, „limbă”: de aici, distincția între „vorbirea propriu-zisă”, simplu impuls expresiv și, prin urmare, fenomen „pre-lingvistic” (cf. Devoto), și „vorbirea organizată”, verigă indispensabilă între limba ca sistem static și limba ca „evoluție”³⁶.

Viggo Brandal, într-o lucrare publicată în 1932³⁷, vorbește despre cele 'două aspecte sub care se prezintă limbajul': „normă” (norm) și „vorbire” (tale), sau, cu alți termeni, „sistem” și „ritm”. Norma, sau sistemul limbii, ar fi de natură socială și ideală sau formală; vorbirea, sau ritmul limbii, ar fi individuală și reală, adică funcțională³⁸. Dar, câțiva ani mai târziu, într-un studiu

³⁵ A. Sechehaye, *Les trois linguistiques saussuriennes*, în „Vox Romanica”, V (1940).

³⁶ Vezi schema corectată de W. von Wartburg, *Problemas y metodos de la lingüística*, trad. Sp., Madrid, 1951, p. 343.

³⁷ V. Brandal, *Morfologi og Syntax. Nye Bidrag til Sprogets Theori*, Copenhaga, 1932.

38 „în timp ce norma, sau sistemul limbii, este socială și de natură pur ideală sau formală, vorbirea, sau ritmul limbii, este individuală și de natură reală sau funcțională” (V. Brandal, op. Cit., p. 6).

Publicat pentru prima dată în 1937³⁹, Brandal distinge patru concepte în locul celor trei concepte saussuriene (langage = langue -parole): 1) „limbajul” (langage), sau capacitatea generală de a crea semne; 2) „vorbitul” (parole; N. B.: nu este vorba despre parole - vorbire), adică activitatea de a vorbi, în care se disting: 3) „limba” (langue), sistem de semne simbolice, 'instituție care se impune indivizilor și care, ca ideal sistematic, se găsește la baza oricărui act de parole' și 4) „vorbirea” (discours) - 'totalitate ritmică ordonată în timp și, prin urmare, ireversibilă, un ansamblu asimetric, caracterizat prin finalitatea spre care tinde, prin sensul său sau orientarea sa, prin voința sa constantă de exprimare'.

— Adică, în mod fundamental, o intenție. În felul acesta, dezvoltând concepte implicite la Saussure, Brandal ajunge să considere „limba” ca o entitate pur abstractă - „normă superioară care se impune indivizilor, ansamblu de tipuri esențiale pe care le realizează vorbirea într-un mod variabil la nesfârșit” - a cărei structură sistematică este „un obiect autonom și, prin urmare, [...] nederivabil din elementele pentru care ea nu este nici ansamblul, nici suma”⁴⁰, adică nu este, cum ar spune Hjelmslev, nimic mai mult decât „o rețea de funcții”.

3.7. La concepții asemănătoare ajung - interpretându-1, dezvoltându-1 și depășindu-1 pe Saussure, sau și pe alte căi - o serie întreagă de alți învățați: psihologi ai limbajului, ca Delacroix (după care limba este un „ansamblu de convenții lingvistice care corespund unui nivel spiritual, unui moment de dezvoltare a spiritului și a civilizației”, „o formă ideală care se impune tuturor

39 V. Brandal, Langage et logique, în La Grande Encyclopedie Francaise, Paris, 1937; republicat în Essais de linguistique generale, Copenhaga, 1943, p. 49-71; cf. în special cap. Formes du langage, p. 53-58.

40 V. Brandal, Linguistique structurale, în AL, I, 1939, republicat în Essais de ling. Gen., p. 90-97 (cf. nota 39). Cf. CLG, p. 61, 70, 203.

Indivizilor aparținând aceluiași grup social,,)41 sau Buhler (limbile sunt „sisteme de forme lingvistice,,”, iar acestea sunt specii, „obiecte de tipul ideilor platoniciene,,”, „clase de clase, precum numerele,,”)42, și lingviștii structuraliști și funcționaliști, ca fonologii Școlii de la Praga și, în special, Tmbetzkoj, pentru care „limba,,” este Sprachbesitz, tezaur lingvistic existent în conștiința vorbitorilor („Limba există în conștiința tuturor membrilor comunității lingvistice în cauză și stă la baza nenumăratelor acte concrete de vorbire,,”) și, în același timp, sistem abstract de funcții sau, mai exact, de norme și reguli („Dimpotrivă, în limbă, 'semnificatul' este reprezentat de reguli abstracte - sintactice, frazeologice, morfologice și lexicale. Căci, chiar semnificațiile cuvintelor, așa cum există ele în limbă, nu sunt nimic altceva decât reguli abstracte sau scheme de concepte [...] ,, „Limba, constând în reguli sau norme, este, în opoziție cu actul de vorbire, un sistem, sau, mai

bine zis, un ansamblu de mai multe sisteme parțiale„)43. Dar în toate aceste concepții subzistă, explicit sau implicit, identificarea între „social„ și „sistematic” (structural, funcțional).

3.8. În sfârșit, W. von Wartburg – care este, după opinia noastră, unul din cei mai saussurieni dintre lingviștii contemporani, tocmai prin faptul de a fi încercat să rezolve, să concilieze și să depășească antinomiile maestrului, fără să le diminueze, și, în special, antinomia sincronie-diacronie, pentru a ajunge la un pozitiv „structuralism istoric” sau diacronic, ca și prin faptul de

41. H. Delacroix, *Le langage et la pensie*, Paris, 1930, p. 2, 3. Cf. CLG, p. 58, 59.

42 K. Buhler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena, 1934, trad. Sp. *Teoria del lenguaje*, Madrid, 1950, p. 71-77.

43 N. S. Tmbetzkoj, *Gmndziige der Phonologie*, Praga, 1939, trad. fr. *Principes de phonologie*, Paris, 1949, p. 1-3.

A fi încercat să reformeze și să facă să progreseze sassurianismul, printr-o sinteză cu doctrinele revoluționare ale lui Gillieron și Schuchardt (istoria sistemului – istoria cuvintelor) și cu aspectele cele mai profitabile ale idealismului lingvistic (limbajul ca instituție socială – limbajul ca creație individuală): toate acestea cu un succes pe care nimeni nu-l poate tăgădui – a încercat să rezolve și antinomia fundamentală dintre langue și paroleAA, reușind, însă, numai să accentueze interdependența între cele două aspecte ale limbajului. Caracterizările lui W. von Wartburg nu se îndepărtează prea mult de cele deja citate. Vorbirea este activitate individuală, adevărată energie, folosire ocazională a limbii de către individ, 'valorificare și utilizare individuală a sistemului' și, în același timp, activitate psihico-fizico-fiziologică ce permite această valorificare45. Limba, în schimb, este socială, comună și sistematică, este 'limbaj supraindividual', 'sumă a tuturor imaginilor de cuvinte și asociații depozitate în toți vorbitorii'; este un „sistem de exprimare total și compact, care trăiește virtual în totalitatea indivizilor”, este „ergon, o operă realizată, un bun spiritual atotcuprinzător, în care toți membrii unei comunități lingvistice trăiesc spiritual”, „un obiect pur sufletesc-spiritual, independent de activitățile fizico-fiziologice ale organelor vorbirii”. Limba „este întreg sistemul de exprimare care, în interiorul unei comunități umane, servește ca mijloc de înțelegere”, este „un patrimoniu social sau, mai bine zis, o aptitudine particulară a tuturor membrilor unei comunități lingvistice și comună tuturor”. Vorbirea ar corespunde spiritului individual, limba – spiritului colectiv.

Contradicțiile conținute în această doctrină sunt evidente, mai ales în ceea ce privește identificarea unor concepte atât de

44 W. von Wartburg, op. Cit., p. 8-12 și în special p. 341-352.

45 Cf. CLG, p. 57, 64, 65.

Deosebite, ca sumă-sistem, patrimoniu-aptitudine, și nu putem considera ca fiind valabilă, din punct de vedere științific, recurgerea la opoziții atât de ambigue și de arbitrare, ca „spirit individual”-„spirit colectiv”, nu foarte diferite de vechea și abandonata opoziție între „suflet individual” și „suflet colectiv”46. Găsim, totuși, la W. von Wartburg câteva afirmații care,

după părerea noastră, ating miezul problemei: 1) „impulsul spre vorbire [vorbirea lui Devoto, acea „parole propiu-zisă”, a lui Sechehayé, discursul lui Brandal] este, oarecum, extralingvistic”; 2) „vorbirea se realizează potrivit regulilor limbii” și 3) limba apare, se manifestă în mod concret în vorbire (în vorbit)⁴¹; cf. Gardiner, 1 și 2.

3.9. Au numai tangențial legătură cu problema noastră, deoarece prezintă contradicții de altă natură, doctrinele care consideră că unui monism teoretic trebuie să-i corespundă în mod necesar un monism metodologic și că lingvistica în calitate de știință (lingvistica istorică) trebuie să se identifice în mod necesar cu lingvistica în calitate de filosofie (teoria limbajului), adică cu doctrinele idealiste, precum cele ale lui Croce și Vossler, care recunosc în limbaj exclusiv aspectul subiectiv, anume aspectul care, în termeni saussurieni, s-ar chema parole. Acest curent idealist își are rădăcinile cele mai adânci la Vico și apoi la Herder, iar originile sale teoretice cele mai recente în celebra caracterizare humboldtiană a limbajului ca energie sau Tätigkeit, adică activitate creatoare a spiritului. Dar Humboldt nu a căzut niciodată într-un subiectivism absolut și nu a ocolit exigența de a vedea în limbaj

46 Cf., în legătură ce aceasta, O. Jespersen, op. Cit., p. 20-21.

47 „Numai prin intermediul vorbirii ne putem apropia de ea [de limbă]. Limba apare totdeauna numai parțial. Într-un anumit fel, e ca și cum limba în totalitate ar fi în permanență învăluită în întuneric, dar ar deveni vizibilă sau concretă acea parte din ea care este iluminată de fasciculul de lumină al vorbirii. În acest sens se pot armoniza diversele opinii privind caracterul concret sau abstract al limbii” (W. Von Wartburg, op. Cit., p. 342, nota).

O bipolaritate, o mișcare dialectică între subiectiv și obiectiv, individual și interindividual sau supraindividual, între energie și ergon⁴⁸. Acum, Croce⁴⁹ crede că poate să depășească această „insuficiență” care apare la Humboldt, identificând limbajul cu expresia și, în consecință, cu poezia, și, în perfectă coerență cu punctul său de vedere, lingvistica cu estetica. Avem de-a face aici, ca și în alte puncte ale doctrinei lui Croce, cu simple convenții semantice prezentate ca adevăruri teoretice demonstrate sau demonstrabile: nu este vorba despre „lingvistică” și despre „limbaj” ca obiecte, ci despre ceea ce Croce numește „lingvistică” și „limbaj”. Cei doi termeni sunt folosiți de către filosoful italian în sens restrictiv (ceea ce nu este expresie poetică Croce nu numește „limbaj”, ci fapte practice,, sau „simplu sunet,, și nu numește „lingvistică,, ci „activitate didactică,, tot ceea ce nu este teoria limbajului, a limbajului său, adică estetica), tot astfel cum termenul „expresie” indică la el ceea ce am numi mai degrabă „exteriorizare,, (cf. Kundgabe la Buhler), adică o singură funcție a expresiei lingvistice. Toate acestea sunt convenții semantice care își găsesc aplicarea în interpretarea și înțelegerea sistemului lui Croce, dar nu în afara lui. Pe lângă aceasta, Croce ne spune că lingvistica generală se identifică cu estetica, „în ceea ce este reductibil la filosofie,, și „ca adevărată știință,,. Dar echivalența „aspect al unei științe reductibile la filosofie,, = „adevărată știință,, reprezintă o nouă convenție semantică, ce poate fi acceptată sau respinsă. În sfârșit, dacă știința

expresiei, a întregii expresii, se numește „estetică,, atunci putem și trebuie să acceptăm faptul că cu ea se identifică „știința limbajului,, (a ceea ce Croce numește „limbaj,,) sau, mai bine, ceea ce Croce numește „știința limbajului,, dar nu și faptul că se identifică în mod necesar în aceeași „estetică,, ceea ce alții, și în primul rând lingviștii, numesc „lingvistică”, într-adevăr, această ultimă știință prezintă aspecte care nu se pot

48 G. Nencioni, *Idealismo e realismo nella scienza del linguaggio*, Florența, 1946, p. 109-110.

49 B. Croce, *Estetica come scienza dell 'espressione e linguistica generale*, ediția întâi, Palermo, 1902; trad. Sp., ediția a 2-a, Madrid, 1926, în special capitolul XVIII, p. 176-186; cf. și alte lucrări, publicate ulterior.

Reduce la filosofie. Problema însăși a „lingvisticii” fără adjective (cum se prezintă, cum se manifestă limbajul?) este diferită de problema „lingvisticii ca filosofie” sau a „filosofiei limbajului” (ce este limbajul?). Toată știința lucrează în mod necesar cu generalizări, care sunt abstracțiuni, „formalizări”. De aceea, dacă Croce are perfectă dreptate situându-se, ca filosof al limbajului, în realitatea concretă a acestuia, care este vorbitul, atunci are și Saussure motivele sale să pretindă ca lingvistul, ca om de știință, să se situeze în planul abstracțiunii pe care o numim limbă (ceea ce nu înseamnă că lingvistul trebuie să ignore sau să piardă din vedere vorbitul concret, pe care se bazează generalizările sale), în planul sistemului lingvistic, pe care și Croce îl vede, într-o oarecare măsură, ca fiind opus expresiei individuale, dar care, după el, ar fi „o construcție empirică fără existență reală”. Cu această ultimă aserțiune, puțin modificată („o abstracțiune fără existență concretă”), pot fi de acord cei mai mulți lingviști, dar niciunul dintre ei nu se gândește, prin aceasta, să anuleze valoarea propriei cercetări, pentru că tocmai această abstracțiune este obiectul de studiu al unei mari părți a lingvisticii, pentru că abstracțiuni asemănătoare sunt toate așa-numitele „instituții sociale” și pentru că cu abstracțiuni de același fel lucrează o întreagă serie de științe, considerate ca atare tocmai pentru faptul că nu se limitează să înregistreze și să clasifice materialul concret care se oferă în mod nemijlocit cercetării. Asta înseamnă că, opunându-se, în mod îndreptățit, concepției „materialiste” despre limbă ca realitate autonomă, ca organism independent de indivizii vorbitori, Croce a exagerat în sens contrar, considerând limbajul ca fenomen exclusiv subiectiv și negând orice obiectivitate limbii ca sistem. Dar obiectivism – așa cum au remarcat și alții – nu înseamnă nicidecum „materialism” („limba” este un „obiect” imaterial, abstract), iar idealismul filosofic se poate împăca perfect, fără nici un compromis teoretic, cu obiectivismul și chiar cu structuralismul lingvistic⁵⁰.

Rămânând pe terenul filosofiei limbajului, Croce nu a trebuit să-și modifice poziția dar, în mod sigur, ar fi făcut-o dacă s-ar fi ocupat de lingvistica istorică, sarcină care i-a revenit prietenului și discipolului

1 Cf. G. Nencioni, op. Cit., p. 110.

Său german, Vossler. Într-adevăr, acesta a plecat, în primele sale opere⁵¹, de la un croceanism intransigent, pentru a ajunge, în diverse lucrări ulterioare⁵², la o concepție mult mai conciliatoare, cerută de însăși

activitatea sa de lingvist⁵³. La început, Vossler consideră că parole (și anume, o parole poetică) este unicul obiect al lingvisticii și propune, în esență, o convenție semantică de felul celor stabilite de Croce, identificând știința limbajului cu cea a stilului (lingvistică = stilistică) și eliminând din lingvistică (sau din „adevărata lingvistică” = estetică) orice cercetare care nu ține de estetică și pe care el o transferă istoriei culturii (Kulturgeschichte). Dar ulterior Croce stabilește o serie de opoziții, ca aspect estetic sau creativ-istoric sau evolutiv, unificare-diferențiere, individ-mediul lingvistic etc. (care reprezintă, în parte, reveniri la Humboldt și, în parte, concesii nemărturisite făcute saussurianismului), ajungând chiar să admită că limba poate fi concepută „in abstracto ca un sistem de rețele” și poate fi reprezentată ca un intermediar sau „medium între individ și comunitatea din care acesta face parte”⁵⁴.

Nu am zice, parafrazându-l pe Jaberg⁵⁵, că 'meritul idealismului constă mai degrabă într-un aspect negativ, în ceea ce a eliminat din lingvistică, decât într-unul pozitiv, adică în ceea ce a adus științei noastre', pentru că idealismului îi datorăm reconsiderarea limbii literare, înflorirea studiilor de stilistică, abordarea istoriei limbii în strânsă legătură cu istoria culturii și a simțului estetic. Dar, fără îndoială, lingvistica idealistă a contribuit foarte puțin la elucidarea relațiilor dintre

51 K. Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1904, și *Sprache als Schöpfung und Entwicklung*, Heidelberg, 1905; traducerea spaniolă a ambelor opere: *Positivismo e idealismo en la lingüística*, Madrid, 1929.

52 Reunite, cele mai multe, în *Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie*, München, 1923, trad. Sp. *Filosofia del lenguaje*, Buenos Aires, ediția a 2-a, 1947.

53 Cf. G. Nencioni, op. Cit., *passim* și, în special, cap. IV, p. 45-62, și cap. V, p. 65-79.

54 K. Vossler, *Filosofia del lenguaje*, p. 223.

55 Cf. G. Nencioni, op. Cit., p. 70.

Limbă și vorbire, care nu este o pseudo-problemă, și nici o problemă lipsită de importanță, ci este problema însăși a constituirii lingvisticii ca știință perfect conștientă de obiectul său.

Nu putem considera ca o contribuție importantă nici doctrina - mai degrabă „idealizantă” decât idealistă - susținută în mai multe lucrări de către Giulio Bertoni⁵⁶, care ar vrea să opună dihotomiei saussuriene (langage = langue - parole) o concepție, în aparență monistă, a unei unice realități - „expresia concretă” - ce ar putea fi studiată în totalitatea sa atât în momentul său subiectiv, de creație sau estetic, numit „limbaj” (linguaggio), cât și în momentul său obiectiv, instrumental, numit „limbă” (lingua). „Limbajul” ar consta în activitatea gândirii, ar fi „însuși momentul estetic al gândirii”, și s-ar manifesta „în accent, în timbru, în tonalitatea și în culoarea pe care le capătă limba la fiecare vorbitor”. Momentul obiectiv ar fi „gândire gândită”, „limba culturii, limba instrumentală, limba care se află la dispoziția tuturor și care se poate studia în diferite feluri, ca fapt fizic, ca fapt social sau

ca mijloc de comunicare etc.”⁵⁷. „Adevărata limbă” ar fi „limbajul individual”, și abstragerea unei „limbi” – latină, sau italiană etc.

— Ar fi justificată și legitimă din punct de vedere didactic, de simplă oportunitate practică sau comoditate empirică, dar ar constitui o eroare din punct de vedere științific-speculativ. Concepția lui Bertoni a fost criticată de B. Croce⁵⁸, care a considerat-o contradictorie, pentru faptul că nu e croceană (sau nu e în întregime croceană), și a fost, de asemenea, criticată, ca fiind incoerentă din punct de vedere lingvistic, mai ales de către G. Nencioni⁵⁹. Într-adevăr, nu se înțelege bine până la ce punct

56 G. Bertoni, *Programma di filologia romanza come scienza idealistica*, Geneva, 1922; *Breviario di neolinguistica*, Modena, 1928, Partea I. Principii generali, în special capitolele I și II, p. 9-40; *Introduzione alla filologia*, Modena, 1941. Cf. și articolul *Linguaggio*, în *Enciclopedia italiana*, XXI, p. 199 ș.u...

57 G. Bertoni, *Introduzione alla filologia*, p. 10 ș.u...

58 B. Croce, *La filosofia del linguaggio e le sue condizioni presenti in Italia*, în „*La Critica*”, XXXIX, 1941, și apoi în *Discorsi di varia filosofia*, I, Bari, 1945, p. 235-250.

59 G. Nencioni, op. Cit., în special cap. II, p. 17-26.

„limbajul” lui Bertoni s-ar identifica cu ceea ce, după Croce, ar fi întregul limbaj, până la ce punct ar fi vorba de gândirea însăși în activitate și până la ce punct „limbajul” său s-ar identifica cu parolele a lui Saussure sau cu unele aspecte ale acestora (ton, accent al vorbitorului etc). Totodată, justificarea teoretică pe care o dă el „limbii” este nesatisfăcătoare: lingvistica ar fi realmente o știință bizară dacă ar avea drept obiect produsul unei „erori” științifice. În plus, această „limbă” atât de precar constituită ar fi un obiect, într-un anumit fel, material sau natural („lingua naturale”) și ar putea fi studiat cu metodele științelor naturale. Totuși, credem că trebuie să reținem de la Bertoni ideea pe care o considerăm fundamentală în concepția sa, anume că realitatea primară a limbajului este expresia concretă, pe baza căreia știința lingvistică își structurează indispensabilele sale abstracțiuni. Dar asta nu înseamnă, pentru noi, că aceleași abstracțiuni nu există în conștiința vorbitorilor, ca virtualități gata de a fi actualizate.

Concepțiile lui Croce și Bertoni au contribuit în mod evident la înnoirea și revigorarea studiilor lingvistice, mai ales în Italia, și au lăsat urme mai mult sau mai puțin adânci în pozițiile teoretice ale multor lingviști italieni. Și se poate ca doctrina lui Bertoni să fi satisfăcut mai mult pe lingviști decât cea a lui Croce (căci teoriile mai puțin coerente nu sunt întodeauna și cele mai puțin fructuoase). Dar, în general, ambele doctrine au fost depășite, iar la această depășire a contribuit permanent comparația cu doctrina saussuriană. Astăzi, chiar cei care nu se ocupă în mod special cu lingvistica teoretică și acceptă formal gândirea lui Bertoni⁶⁰ recurg și la ajutorul altor gânditori și ajung să conceapă limbile ca „instituții sociale”, ca „sisteme de fapte”, ca „determinări istorice ale limbajului”, considerând momentul estetic ca un „moment inițial” al limbii și căzând de acord în a sublinia „necesitatea de a completa

60 Vezi, de exemplu, Carlo Battisti, *Alle fonti del latino*, Florența, 1945, cap. I, p. 5 ș.u. Cf. și G. Bottiglioni, *Problema glottologica nei suoi orientamenti*, Bologna, 1946 (extras din *Rendiconto delle Sessioni della Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna. Classe di Scienze morali*, seria IV, voi. IX), p. 33-34.

Lingvistica cu o secțiune care să studieze elementul estetic,, al limbajului ca „factor determinant al dezvoltării lingvistice”⁵¹.

3.10. Conceptul de „limbă” ca determinare istorică a limbajului a fost dezvoltat în mod admirabil, în diferite lucrări și cursuri universitare, de către Antonio Pagliaro⁶², care pornește, tocmai, de la realitatea concretă a individului vorbitor și de la considerarea limbajului ca activitate cognitivă, pentru a ajunge la limbă, care este „proiecție obiectivă și, în același timp, condiție tehnică” a limbajului (activitate lingvistică). „Limba” aparține individului și, în același timp, comunității din care el face parte, prezentându-se în același individ ca alteritate, ca ceva care aparține și celorlalți: este „obiectivare concretă a activității lingvistice a unui grup uman în spațiu și în timp”⁶³; și în timp, pentru că unitatea lingvistică este nu numai sincronică, ci și diacronică, este continuitate. Limba este „una din condițiile cele mai tipice” ale solidarității sistemelor „în care se realizează viața istorică a speciei umane”. Ca unitate, „limba” este un sistem de elemente și relații și se opune ca atare altor limbi, dar în interiorul sistemului „rămâne o mare libertate pentru manifestările vorbirii”, ale creativității individuale, dat fiind că sistemul limitează numai ceea ce este arbitrar. În sfârșit, fiecare sistem are o fizionomie proprie, prin diversitatea modalităților de a diferenția și prin diversitatea cunoașterii, care, în limbi, se manifestă în sistemul

61 C. Battisti, op. Cit., loc. cit...

62 A. Pagliaro, *Sommario di linguistica arioeuropea*, I, Roma, 1930; *L'unità arioeuropea*, I, Roma, 1942, și, în special, *Corso di glottologia*. Roma, 1950, I. *Questioni teoriche*, cap. IV, p. 57-103, de unde cităm.

63 „De fapt, în formarea și structura sa, limba este, tocmai, obiectivarea concretă a formelor în care se exprimă activitatea lingvistică a unui grup uman în spațiu sau în timp. Acesta este un aspect, poate cel mai tipic și mai important, al acelei exteriorizări și realizări în forme durabile, care este apanajul omului prin natura sa” (A. Pagliaro, *Corso di glottologia*, I, p. 61).

Fonologie, în semnul lexical și morfologic și, respectiv, în sistemul semantic, în care se reflectă o clasificare particulară a realului și un grad specific de abstractizare în clasificarea însăși⁶⁴.

Este evident că Pagliaro se apropie de structuralism, prin considerarea „limbii” ca sistem obiectiv, numai că proiectează acest sistem în istorie, ca manifestare a unității și solidarității unui grup uman. Dar este acest sistem un sistem concret? Sau există numai în conștiința solidarității lingvistice și spirituale care se constată la vorbitori? Căci este evident că sistemul se concretizează, pentru a folosi imaginea plastică a lui W. von Wartburg, numai în „fascicolul de lumină” al actelor lingvistice. Credem că Pagliaro nu ar putea să nu admită acest lucru, dat fiind că, pentru el, actul individual însuși este

un act nu numai de vorbire, ci și de limbă, deoarece individul 'nu se opune colectivității, ci este el însuși colectivitate'⁶⁵, iar „limba reprezintă pentru individ un universal concret, istoric, în care el se realizează ca vorbitor”⁶⁶.

4.1. Concepțiile expuse până aici, care sunt toate post-saussuriene și – multe dintre ele – în mod declarat „saussuriene”, și care nici măcar nu sunt toate câte au fost enunțate până în momentul de față, prezintă, cum s-a văzut, evidente și serioase divergențe în ceea ce privește definirea conceptelor fundamentale de limbă și vorbire: autorii lor stabilesc o serie întreagă de opoziții, aproape niciodată în termeni absolut identici.

⁶⁴ Cf. CLG, p. 191-206.

⁶⁵ A. Pagliaro, Corso di glottologia, I, p. 61. De această viziune istorico-sistematică a limbii se apropie, în esență, concepția lui E. Otto, care, independent de F. de Saussure, distinge în limbaj actul lingvistic, în același timp individual și social, și limba, produs istoric-cultural {historisch gewordenes Kulturprodukt}; vezi nota 7 (Atti, p. 353).

⁶⁶ A. Pagliaro, L'unità arioeuropea, citat după G. Nencioni, op. Cit., p. 79.

4.2. Cărui fapt i se datorează aceste divergențe? În primul rând, fără îndoială, diversității punctelor de vedere, diversității planurilor în care se stabilesc opozițiile.

Unii învățați consideră limbajul, în primul rând, în determinările sale externe, în existența sa în individ și în comunitate, și stabilesc, în consecință, opoziții ca: aspect individual – aspect social; „avere” lingvistică individuală – „avere” lingvistică socială; acte lingvistice individuale – uz lingvistic al comunității; acte individuale – patrimoniu sau instituție socială; acte individuale – produs istoric colectiv. Alții consideră limbajul din punctul de vedere al „conformației” sale și, ca urmare, opun aspectul ocazional aspectului general, unicitatea – repetiției, asistematicul – sistematicului, realizarea – sistemului, impulsul expresiv – sistemului funcțional. Iar alții interpretează distincția saussuriană ca fiind identică cu cea a lui Humboldt (energeia -ergon, Tätigkeit – Werk) și, astfel, opun activitatea lingvistică produsului lingvistic; sau interpretează distincția saussuriană ca fiind reversul opoziției humboldtiene: „știință” (sp. saber) -activitate, „avere” lingvistică – vorbit, „avere” lingvistică -funcționare lingvistică, instrument – utilizare; sau, mai degrabă, văd vorbirea ca o verigă între două „limbi” (condiție prealabilă - activitate lingvistică – produs). Anumiți învățați consideră că este vorba de o opoziție între concret și abstract (material – formal, real – ideal, efectiv – virtual sau potențial); alții opun psiho-fizicul psihicului pur (realitate psiho-fizică individuală – realitate psihică socială), iar alții opun subiectivul obiectivului, libertatea – regulilor, impunerii sociale, sau, stăruind asupra funcțiilor particulare ale limbajului, opun expresivitatea convenționalității, aspectul afectiv și volitiv – aspectului de comunicare. Alte discrepante se datoresc faptului că gradele de abstractizare care se iau ca bază pentru a defini „limba” nu sunt identice (căci se merge de la sistemul de cuvinte concrete al lui Penttilä până la „rețeaua de funcții” a lui Hjelmslev), sau faptului că uneori se definește limba prin raportare la vorbire și alteori se

definește vorbirea prin raportare la limbă (și aceasta nu este o neînsemnată problemă de prioritate, căci mai ales conceptul de limbă se schimbă în mod necesar în funcție de perspectiva în care ne situăm), sau se datoresc unor convenții semantice specifice, cum sunt cele care identifică „abstractul” cu „irealul” (Croce, Bertoni), sau „concretul” cu „obiectivul” (Pagliaro). Pe lângă aceasta, poate interveni, ca în cazul lui Pagliaro, un anumit mod de a considera istoria, opus concepției general sincronice a majorității învățaților, iar diferitele puncte de vedere pot interfera, punându-se în opoziție faptele necorelate (de exemplu, activitate-sistem), sau se pot combina și asocia în caracterizarea conceptelor pe care caută să le definească. Așa, de exemplu, caracterul social intervine în aproape toate definițiile, dar, în timp ce unii învățați, puțini la număr (Jespersen, Gardiner, Pagliaro, Otto), găsesc acest caracter social în individul însuși și în actele sale, alții iau în considerare un individ abstract, asocial, opus colectivității, care nu este un element al acesteia și nu este coordonat cu ea.

Se ajunge, în felul acesta, să se atribuie celor două concepte extensiuni diferite, uneori contradictorii. Vorbirea este pentru unii impulsul expresiv (Sechehaye, Brandal), pentru alții se identifică cu actul lingvistic (Jespersen, Gardiner) ori cu producerea acestui act (Palmer, Bertoni); sau cuprinde toate actele lingvistice individuale, mai cu seamă în calitatea lor de acte vitale, afectiv-volitive (Bally) ori nesistematice (Penttilä); sau este aspectul material și psihic chiar al acestor acte; și, încă, pentru alții, este același lucru cu „averea” lingvistică sau uzul lingvistic individual (Jespersen), ori se identifică cu aspectul de fiecare dată nou și inedit al actelor lingvistice. Limba, la rândul său, este condiția care face posibilă vorbitul, este „produsul” ca atare al vorbitului, sau același „produs” considerat sistematic; este, pentru unii, „averea” lingvistică individuală, iar pentru alții este așa-numita „avere” lingvistică socială; este sistemul abstract care guvernează vorbitul, sau este aspectul spiritual al limbajului opus aspectului material, virtualul opus concretului; este suma, sau oricare sumă de acte lingvistice (cf. Porzig, ori 'colecțiile de material' de care vorbește Gardiner), sau sistem de acte lingvistice, sau sistemul de norme și convenții care guvernează vorbitul și care se aplică în actele lingvistice concrete. Așadar, limba și vorbirea apar în calitate de concepte cu extensiune variabilă: ceea ce este limbă în cadrul unei concepții este vorbire sau, cel puțin, este în parte vorbire în cadrul altor concepții, și invers; în fiecare concepție particulară apar inevitabile incoerențe, mai mult sau mai puțin grave. 4.3. În timp ce discrepanțele depind în mod fundamental de diversitatea punctelor de vedere adoptate, incoerențele se datoresc unei serii de rațiuni mai profunde, care privesc, pe de o parte, punerea problemei și, pe de alta, fondul însuși al problemei: 1) faptului că distincțiile se stabilesc în cadrul unui limbaj abstract, în mod aprioric conceput ca entitate organică ce s-ar manifesta în diferite planuri; 2) tendinței de a considera limba și vorbirea ca două realități autonome, ca două componente ale limbajului; 3) insuficienței înseși a dihotomiei, care fie nu epuizează complexa realitate a limbajului, fie trebuie, în mod necesar, să unească aspecte eterogene sub aceeași etichetă; 4) interferenței între

diversele puncte de vedere, cu respectiva opoziție stabilită între planuri necorelative; 5) faptului de a se considera ca echivalente, din punctul de vedere al extensiunii, concepte ca „avere lingvistică”, „aspect social al limbajului”, „sistem”, „sistem funcțional” (care constituie, în mod firesc, corolarul punctului 4).

5.1. Din analiza și din critica diferitelor doctrine prezentate, am dedus că: 1) în mod concret, limbajul există numai, și în mod exclusiv, ca activitate lingvistică: vorbitul; 2) limba și vorbirea nu pot fi realități autonome și net separabile, dat fiind că, pe de o parte, vorbirea este realizare a limbii și, pe de altă parte, limba este condiție a vorbirii, se constituie pe baza vorbirii și se manifestă în mod concret numai în vorbire; 3) etichetele sub care se plasează realitatea limbajului se pot multiplica, după punctele de vedere și criteriile adoptate; 4) în majoritatea cazurilor, opozițiile care se stabilesc constituie numai caracterizări și interpretări ale unei opoziții fundamentale între virtual și real, abstract și concret (sistem-realizare) 5) diversele concepții cărora li se dă numele de limbă („avere lingvistică”, „uz lingvistic al unei comunități”, „sistem funcțional” etc.) nu sunt echivalente, deoarece reprezintă tipuri distincte și grade diferite de abstractizare.

5.2. Considerăm, în consecință, că o doctrină coerentă și realistă privind distincțiile ce sunt de făcut în cadrul limbajului va trebui să se bazeze pe următoarele principii:

1) eventualele distincții și opoziții trebuie să se stabilească în primul rând în realitatea concretă a limbajului, adică în vorbit;

2) vorbitului ca atare nu i se poate opune limba ca realitate distinctă, dat fiind că aceasta este prezentă în vorbitul însuși și se manifestă concret în actele lingvistice; termenii de limbă și vorbire nu desemnează secțiuni autonome și nici măcar o „modalitate de prezentare a limbii”, ci desemnează, mai degrabă, diferite puncte de vedere, adică diferite modalități de a privi fenomenul lingvistic, precum și diferite grade de formalizare ale aceleiași realități obiective;

3) o dată adoptat criteriul diferitelor grade de abstractizare, va trebui să recunoaștem și să numim distincțiile care se evidențiază, fără a încerca să le reducem la modelele faimoasei dihotonii;

4) planul în care trebuie să stabilim distincțiile este planul „conformației” limbajului, planul în care se ia în considerare felul cum se manifestă acest fenomen numit limbaj, și nu planul esenței sale, al realității sale intrinseci, care este un plan de unificare și sinteză, nu de diferențiere și analiză; punctul de vedere al determinărilor externe ale limbajului va fi luat în considerație în al doilea rând, ca o caracterizare ulterioară a faptelor stabilite în planul menționat mai înainte: se va acorda atenție în special determinării individ - colectivitate (unul - mulți) și nu determinărilor fizice și psihice (în al căror câmp nu se stabilesc relații multiple de tipul celor care ne interesează, ci altele, strict binare, relații generale privind forma și conținutul: sunet - semnificație, material - imaterial, articulație - impuls expresiv); dar elementul social urmează să fie constatat în vorbitul individual însuși,

abandonându-se orice opoziție fictivă între un „individ asocial” și o „societate extraindividuală”;

5) unele dintre conceptele cu care se identifică „limba” sunt eliminate din discuția noastră, pe baza celor stabilite la punctul 4; astfel, în această categorie intră conceptul de „avere lingvistică”, un concept psihologic, care, prin aceasta, aparține mai degrabă psihologiei limbajului decât lingvisticii propriu-zise; dar chiar între anumite concepte efectiv lingvistice, precum cele de „uz lingvistic al unei comunități” și de „sistem funcțional”, există o diferență netă privind planul de abstractizare, adică tocmai diferența pe care înțelegem să o stabilim între normă și sistem.

III. INSUFICIENTA DIHOTOMIEI SAUSSURIENE

1.1. O a doua serie de sugestii despre posibilitatea și necesitatea de a distinge între normă și sistem, ca și despre locul unde trebuie să stabilim această distincție, ni le oferă chiar lucrarea în care apare opoziția fundamentală între limbă și vorbire, anume Cursul lui Saussure. Extraordinara operă postumă a învățământului genevez conține, și sub acest aspect, idei prețioase și intuiții susceptibile de a fi dezvoltate – în sens pozitiv sau negativ – așa cum conține embrionul și sămânța atâtor doctrine și atitudini ale lingvisticii actuale. Într-adevăr, așa cum s-a putut vedea și din notele la capitolele precedente, aproape toate enunțurile cu privire la limbă și vorbire reprezintă parafrazări, dezvoltări sau interpretări, adesea unilaterale, ale punctelor de vedere saussuriene. Se cuvine, prin urmare, să ne întoarcem la opera lui Saussure, pentru a descoperi originea dificultăților, a contradicțiilor și incoerențelor semnalate în enunțurile amintite, ca și pentru a găsi potențiale sugestii în vederea unei soluționări mai acceptabile a problemei.

1.2. Diverși critici, între care Schuchardt și Rogger, au semnalat contradicții, incoerențe, lacune și puncte obscure chiar în concepția lui Saussure⁶⁷. Faptul că în Cursul lui Saussure există o mulțime de sugestii susceptibile de dezvoltări contradictorii ni se pare evident și dovedit. Dar n-am îndrăzni să deducem din aceasta o incoerență fundamentală a doctrinei saussuriene, căci, dacă este adevărat că 'multor teze ale maestrului genevez li se pot opune antiteze deduse chiar din opera sa', la fel de adevărat este că interpretărilor unilaterale și contradictorii li se pot opune interpretări coerente mai organice și, în mod obiectiv, mai justificate, așa cum a demonstrat Henri Frei, în replica sa la unele critici ale lui E. Buyssens⁶⁸. Ceea ce trebuie într-adevăr să admitem este că concepția lui Saussure prezintă dificultăți de interpretare; că – din cauza caracterului de „ notițe luate la curs ” în care a fost publicată opera sa - multe aspecte rămân în ea obscure sau insuficient elaborate, ori nu sunt bine fondate; că unele soluții apar în cartea sa numai schițate sau abia sugerate, iar anumite dificultăți nu sunt rezolvate; că, în multe privințe, Saussure, gânditor legat în parte de mentalitatea epocii sale, rămâne la jumătatea drumului deschis chiar de el. Poate că tocmai din

⁶⁷ Cf. G. Nencioni, op. Cit., p. 143 ș.u. Cf., de asemenea, K. Biihler, op. Cit., p. 7-9 și 48 ș.u., și A. Penttilä, op. Cit., p. 157.

⁶⁸ Henri Frei, Saussure contre Saussure? În CFS, 9, 1950.

Acest motiv descoperim în cartea sa - așa cum remarcă Biihler⁶⁹ - ceva nou de fiecare dată când o consultăm.

2.1. Care este opoziția fundamentală la Saussure? Vorbirea (parole) se identifică, în mod evident, la el cu activitatea lingvistică concretă sau, cel puțin, cu o mare parte din aceasta: este „fonațiune”, „producere de imagini acustice” și, mai mult chiar, întreaga „activitate a subiectului vorbitor”; este „partea individuală a limbajului”, „ceea ce este accesoriu și mai mult sau mai puțin accidental”, o realitate psihico-fizică ce se opune realității pur psihice a limbii; este „suma a tot ceea ce oamenii spun” și cuprinde „combinații individuale, depinzând de voința vorbitorilor” și „acte de fonațiune, de asemenea voluntare, necesare pentru realizarea acestor combinații”. Nu există în vorbire „nimic colectiv”, „manifestările sale sunt individuale și momentane”⁷⁰.

2.2. Vom vedea că acest concept de vorbire, „ne-colectivă, individuală, accidentală și momentană”, este, în lumina aceleiași doctrine saussuriene, unilateral și insuficient. Dar să examinăm mai întâi conceptul său de limbă. În realitate, se pot distinge la Saussure nu unul, ci trei concepte de limbă: a) „avere” lingvistică; b) instituție socială; c) sistem funcțional.

A) Limba este o realitate psihică și cuprinde semnificații și imagini acustice⁷¹, este „un sistem gramatical, existent în mod virtual în fiecare creier, sau, mai exact, în creierul unui grup de indivizi”⁷²; este „o sumă de amprente depuse în fiecare creier, aproape ca un dicționar, ale cărui exemplare, identice, ar fi împărțite între indivizi”⁷³. Limba „este ansamblul de deprinderi

69 K. Biihler, op. Cit., p. 7.

70 CLG, p. 57-59 și 63-65.

71 CLG, p. 58-59.

72 CLG, p. 57.

73 CLG, p. 65.

Lingvistice care permit individului să înțeleagă și să se facă înțeles”⁷⁴, iar „asociațiile ratificate prin consensul colectiv, al căror ansamblu constituie limba, sunt realități care își au sediul în creier”⁷⁵.

B) Dar această realitate psihică este totodată, pentru Saussure, o realitate socială, un „produs” sau o „instituție socială”, cum susținuse și Whitney, pentru că limba nu este completă în nici un individ, „nu există perfect decât în masa vorbitorilor”⁷⁶; este „în același timp, un produs social al facultății limbajului și un ansamblu de convenții necesare adoptate de corpul social pentru a permite exercitarea acestei facultăți de către indivizi”⁷⁷; este „un produs social depus în creierul fiecăruia”⁷⁸, „partea socială a limbajului, exterioară individului, individ care nu poate, de unul singur, nici să o creeze, nici să o modifice; ea nu există decât în virtutea unui fel de contract stabilit între membrii comunității”⁷⁹.

C) Dar cel mai important este faptul că această realitate este una sistematică și funcțională. Limba - care ne apare deja în mod independent de realitatea sa psihică și de determinarea sa socială - reprezintă pentru Saussure „un sistem de semne distincte care corespund unor idei

distincte”80, este un „cod”81, un sistem în care „esențială este numai uniunea dintre sens și imaginea acustică”82. Limba, ca realitate psihică, este pentru Saussure „un obiect de natură concretă”83, dar acest ultim concept, eminamente

14 CLG, p. 144.

75 CLG, p. 59.

76 CLG, p. 57. 11 CLG, p. 51. (tm) CLG, p. 71.

79 CLG, p. 58.

80 CLG, p. 53.

81 CLG, p. 57.

82 CLG, p. 58-59.

83 CLG, p. 59.

Funcțional, îl conduce foarte departe de tot ceea ce se poate numi concret. Într-adevăr, concepută în acest fel, limba „este o formă, nu o substanță”94, este un „joc de opoziții”; 'unicul aspect esențial în ea este că un semn nu se confundă cu altele'85; „în limbă nu există decât diferențe”86; „un sistem lingvistic reprezintă o serie de diferențe de sunete combinată cu o serie de diferențe de idei”87, și „într-un stadiu de limbă totul se bazează pe raporturi”88. Aceste trei concepte, cărora le corespund trei opoziții (realitate psiho-fizică – realitate psihică, aspect individual – aspect social, concret – abstract sau realizare – sistem), coincid, fără îndoială, în mare parte, dar nu sunt nicidecum identice și, mai ales, nu se stabilesc în același plan, ci în trei planuri diferite, adică evidențiază interferența a trei puncte de vedere. În doctrina lui Saussure ele apar amestecate; nu au conturul clar definit și nici nu se stabilesc între ele diferențele necesare; totuși, este vorba, după părerea noastră, nu de o incoerență reală, ci, mai degrabă, de o dezvoltare insuficientă; nu este vorba de adevărate definiții, ci, mai curând, de încercări de caracterizare a unei intuiții importante dar încă destul de imprecisă. În afară de aceasta, ni se pare evident faptul că, deși cele trei concepte sunt prezentate concomitent, preferința lui Saussure se îndreaptă, în mod categoric, spre al treilea concept, care este cel ce se aplică atunci când se face distincția între lingvistica internă și cea externă89 și, în general, când se discută problemele lingvisticii sincronice90.

84 CLG, p. 206.

85 CLG, p. 202.

86 CLG, p. 203.

87 CLG, p. 203.

88 CLG, p. 207.

89 CLG, p. 67 ș.u.

90 CLG, partea a 2-a, p. 175-230.

2.3. Insuficiența și imprecizia dihotomiei saussuriene apar mai evidente dacă li se aplică noua schemă propusă de Biihler91. Acest învățat observă că, pentru a dobândi precizie și o bază mai solidă, distincțiile în cadrul limbajului trebuie să se facă din două puncte de vedere: 1) din punctul de vedere al relației cu subiectul vorbitor (I – fenomene care se raportează la subiect; II – fenomene nelegate de subiect); și 2) din punctul de vedere al planului de

abstractizare considerat (a – fenomene considerate la un grad inferior de formalizare, practic fenomene concrete, și b – fenomene considerate la un grad superior de formalizare, entități abstracte). Combinând cele două puncte de vedere – individual -extraindividual (sau, mai bine, interindividual ori intersubiectiv) și concret – abstract – se disting următoarele patru concepte:

1) acțiunea verbală (Sprechhandlung): este acțiunea însăși de a vorbi, considerată în sine și în momentul său de producere (individual/concret, I a);

2) actul verbal (Sprechakt): este actul prin care se atribuie o semnificație unui mijloc lingvistic (individual/formal, I b);

3) produsul lingvistic (Sprachwerk), rezultat al acțiunii verbale, considerat în afara producerii sale și a relației sale cu experiențele individului vorbitor (interindividual/concret, II a);

4) forma lingvistică (Sprachgebilde), același produs, considerat în mod abstract, ca specie sau „clasă de clase”, adică în valoarea sa funcțională și separat de circumstanțele situației verbale concrete (interindividual/formal, II b).

Avem, prin urmare:

— Din punctul de vedere al relației cu vorbitorul: 1) în plan concret: acțiune verbală, A (fenomen subiectiv) și produs lingvistic, P (fenomen intersubiectiv); 2) în plan formal: act verbal, Ao

91 K. Biihler, op. Cit., p. 48 ș.u.

(fenomen subiectiv) și formă lingvistică, F (fenomen inter-subiectiv):

— Din punctul de vedere al gradului de formalizare: 1) în plan individual: acțiune verbală (fenomen concret) și act verbal (entitate formală); 2) în plan interindividual: produs lingvistic (fenomen concret) și formă lingvistică (entitate formală).

Rezultă schema următoare:

IIIaApbFîn realitate, Biihler nu depășește aici dihotomia saussuriană, ci pur și simplu o combină – și acest fapt se dovedește a fi extrem de profitabil – cu cealaltă dihotomie faimoasă, stabilită de Humboldt: energiea (Tätigkeit) și ergon (Werk).

Într-adevăr, distincția fundamentală la Saussure se stabilește, cum am văzut (al treilea concept de „limbă”), între concret și abstract sau formal (ideal, funcțional), și aceasta în ciuda afirmației că și limba ar fi „concretă” (probabil, ar trebui să traducem prin „reală”). Căci pentru Saussure este vorbire (parole) atât acțiunea individuală momentană (Sprechhandlung), cât și produsul asistematic al unei serii de astfel de acțiuni (cf. formula saussuriană a vorbirii: $1 + 1' + 1'' + 1''' + \dots$)⁹², adică ceea ce Buhler numește Sprachwerk; este, în schimb limbă (langue) sistemul de forme lingvistice (Sprachgebilde; cf. formula sa $1 + 1 + 1 + 1 \dots = 1$)⁹³, așa cum ar trebui să fie fapt de limbă, prin caracterul său formal, ceea ce Buhler numește Sprechakt. Adică, opoziția care apare la

92 CLG, p. 65.

93 CLG, p. 65.

Saussure se stabilește, fundamental, pe direcția orizontală din schema lui Buhler.

Distincția care apare la Humboldt se stabilește, în schimb, între individual și interindividual, între activitate și produs. Pentru el ar fi energia (am spune, aici, vorbire) ceea ce Buhler numește Sprechhandlung și Sprechakt; ar fi ergon (limbă) ceea ce Buhler numește Sprachwerk și Sprachgebilde⁹⁴. Adică, opoziția humboldtiană se stabilește, fundamental, pe direcția verticală din schema lui Buhler.

Cele două opoziții se situează, deci, în felul următor: concret formal individual subiectiv acțiune verbală act verbal

ENERGEIA | ERGON Humboldt „extraindividual” intersubiectiv produs lingvistic formă lingvistică

PAROLE

LANGUE

Saussure

Buhler pare să considere că, după Saussure, parole ar corespunde numai acțiunii verbale (cf. interpretarea lui Jespersen); dar formula însăși pentru parole dată de maestrul genevez indică

⁹⁴ Faptul că Buhler folosește pe Sprech- (de la sprechen „a vorbi”) pentru termenii care se referă la aspectul subiectiv și utilizează, în schimb, pe Sprach-(Sprache „limbă”) pentru termenii care se referă la aspectul intersubiectiv pare să indice o acceptare implicită a opoziției stabilite de Humboldt, în ciuda faptului că conceptul său de „limbă” coincide cu cel al lui Saussure (sistem de norme lingvistice). În termeni saussurieni, ar trebui să spunem, mai bine, Sprechakt (act de vorbire) și Sprechwerk (produs al vorbirii), Sprachakt (act de limbă) și Sprachgebilde (formă lingvistică) ^ ^B!

— F: faptul că ea conține și produsul lingvistic. Schema opoziției saussuriene ar trebui să fie, așadar, următoarea:

PAROLE acțiune verbală produs lingvistic act verbal formă lingvistică LANGUE

Dar Saussure adaugă la opoziția sa fundamentală (concret-abstract) o distincție secundară individual-social (adică, individual-interindividual), eliminând din „limbă” tot ceea ce nu este „formă lingvistică” (entitate abstractă, funcțională, intersubiectivă), adică atât ceea ce este acțiune individuală concretă și momentană (acțiune verbală) și respectivul rezultat asistematic (produs lingvistic), cât și ceea ce este formal, dar în același timp, subiectiv (act verbal). Cu aceasta, shema sa devine:

PAROLE acțiune verbală produs lingvistic act verbal formă lingvistică

LANGUE în afară de aceasta, Saussure ignoră, în mod aproape constant, tot ceea ce este formal (act verbal), opunând, astfel, acțiunea verbală – produsul lingvistic {vorbire) sistemului de forme lingvistice {limbă):

PAROLE acțiune verbală | produs lingvistic formă lingvistică

LANGUE în sfârșit, după ce a dat formula vorbirii, lasă de o parte parole ca produs lingvistic și opune, în mod normal, forma lingvistică numai acțiunii verbale. Prin urmare, concepția sa ar putea fi reprezentată schematic astfel:

PAROLE c

B acțiune verbalăformă lingvisticăD

LANGUE

Este evident că, în această ultimă schemă, distincția poate să se stabilească atât pe direcția liniei fundamentale A-B (concret-abstract), cât și pe direcția liniei secundare C-D (individual-social, energie-ergon). Acest fapt ne explică de ce, în concepția saussuriană, „limba” apare așa de separată de „vorbire”, în ciuda afirmației privind interdependența dintre ele⁹⁵ (relația se stabilește prin „actul verbal”, care lipsește din schemă), și de ce Saussure identifică concretul și asistematicul cu individualul, iar formalul și sistematicul cu socialul, și, de asemenea, de ce mulți învățați au considerat opoziția saussuriană ca fiind identică cu cea stabilită de Humboldt (în realitate, identitatea apare numai pe direcția liniei C-D)⁹⁶.

95 CLG, p. 64.

96 În ciuda tuturor acestor fapte, distincția a fost, după cum se știe, extrem de fructuoasă. Însemnătatea sa, chiar atunci când nu a avut solide fundamente teoretice, s-ar putea demonstra sub aspect pragmatic, prin importanța rezultatelor obținute de știința lingvistică. În general, doctrina lui Saussure a dat un nou și extraordinar impuls studiilor sincrone. Iar, în particular, au apărut orientări dintre cele mai semnificative în lingvistica actuală. Școala geneveză, plecând de la distincția langue-parole, a dezvoltat, tocmai, acea lingvistică a vorbirii a cărei constituire maestrul o indicase numai ca posibilă (Bally, Sechehaye, Frei). Școala de la Paris, urmând și sugestii anterioare, îndeosebi pe cele ale lui Breal, a luat ca bază opoziția individual-social, ocupându-se de limbă ca instituție socială (Meillet). În sfârșit, lingviștii în sensul cel mai strict saussurieni, anume fonologii de la Praga și Școala de la Copenhaga, au luat ca bază distincția fundamentală între concret și formal, dezvoltând noua lingvistică structurală și funcțională. De asemenea, în fonologie s-a realizat, prin N. S. Trubetzkoy, întâlnirea între doctrina saussuriană și cea psihologistă a lui J. Baudouin de Courtenay. Dar este simptomatic, în ceea ce privește valorificarea adevăratei originalități a lui F. de Saussure, că nici Școala de la Praga-Viena, nici cea de la Copenhaga nu păstrează nimic din psihologismul lui Saussure (cum nu se păstrează acest aspect nici de la Baudouin de Courtenay) și că, în ceea ce privește opoziția social-individual, structuraliștii și funcționaliștii se limitează să o menționeze ca principiu în enunțarea tezelor lor inițiale, dedicându-se apoi în întregime cercetării limbii ca sistem.

Totodată, dacă unele științe lingvistice nu s-au dezvoltat în lingvistica post-saussuriană, acest fapt nu este, fără îndoială, independent de insuficiențele schemei lui Saussure. Astfel, de exemplu, dacă nu există încă o semantică a vorbirii cu un obiect și cu metode lingvistice riguroase, această situație este determinată, după părerea noastră, de absența unei teorii organice a „actului verbal”. Pe baza aceluiași concept al „actului verbal” s-ar fi constituit o

2.4. Ultima schemă demonstrează coerența ideilor celor mai constante la Saussure: evident, unei langue concepută ca entitate generală, ideală,

abstractă, extraindividuală și se poate opune, în mod diametral, numai o parolă concepută ca momentană și ocazională, materială, concretă, individuală. Dar aceeași schemă indică totodată și carențele unei dihotomii atât de nete și de rigide, care este departe de a cuprinde și de a epuiza întreaga realitate a limbajului.

3.1. Prima insuficiență constă în identificarea inițială între individual și concret, între social și formal (funcțional), într-adevăr, schema mai cuprinzătoare imaginată de Biihler pune în evidență faptul că opoziția nu este atât de netă, dat fiind faptul că, pe de o parte, fenomenele concrete pot să fie luate în considerație ca separate de subiect sau ca intersubiective, adică „sociale”, în terminologia saussuriană (produs lingvistic), după cum, pe de altă parte, fenomenele subiective pot să fie luate în considerație într-un plan superior de formalizare (acte verbale).

De aceea, dacă se afirmă că este „limbă” ceea ce se consideră ca fiind separat de subiect, trebuie să admitem că „produsul lingvistic” este la fel de „extraindividual” ca „forma lingvistică”, într-adevăr, $1 + 1 + 1...$ Continuă să însemne act individual + act individual + act individual..., adică nu reprezintă ceva „mai social” decât simplul produs lingvistic ($1 + 1' + 1,$), numai că, în loc să fie fapt concret + fapt concret + fapt concret, este formă + formă + formă, sau aspect comun + aspect comun + aspect stilistică precum cea a lui Grober (și a lui Vossler, la începuturile sale), având ca obiectiv să distingă, într-un text, ceea ce este originalitate, noutate, element cu adevărat inedit, de ceea ce este repetiție, uz lingvistic al comunității etc. În schimb, nici o știință nu se poate întemeia pe conceptul de „produs lingvistic”, luat în considerație în mod nesistematic, al cărui domeniu aparține, mai degrabă, operației prealabile de culegere a materialului.

Comun, adică isoglosă. Apare aici un conflict între punctul de vedere social și punctul de vedere formal, căci, dacă ceea ce este „social” este langue, atunci „produsul lingvistic” nu poate încăpea în parolă, iar dacă, în schimb, „produsul lingvistic” este parolă, atunci parolă nu se identifică cu aspectul exclusiv individual al limbajului. Într-adevăr, opoziția între „produs lingvistic” și „formă lingvistică” se întemeiază nu pe antiteza individual-social, ci pe antiteza asistematic-sistematic, concret-abstract.

Totodată, dacă langue reprezintă ceea ce este formal, atunci nu se poate exclude din acest concept „actul verbal”, care înseamnă formalizare a acțiunii verbale concrete, și dacă, în schimb, „actul verbal” este parolă, atunci această parolă nu este în întregime concretă, ci conține și elemente formale. Adică, ne aflăm din nou în fața aceluiași conflict menționat anterior, pentru că aici Saussure nu mai face distincția în raport cu opoziția concret-abstract, ci în raport cu opoziția individual-social.

Prin urmare, în timp ce, ca punct de plecare, avem la F. de Saussure o opoziție bilaterală între concret și abstract, asistematic și sistematic, se ajunge, prin elaborarea conceptului de sistem, la o opoziție multiplă între „individual asistematic + social asistematic + individual formal” (parolă), pe de o parte, și „social-formal” (langue), pe de altă parte, deși aspectele social-asistematic și individual-formal din parolă rămân în penumbră. Dar,

dacă langue reprezintă numai ceea ce este social și, în același timp, formal, acest fapt vrea să spună că, după același Saussure, există în limbaj elemente sociale și elemente formale care nu sunt langue, nu sunt sistem (sistem funcțional). Asta înseamnă că ori se respinge opoziția fundamentală dintre concret și abstract, ori trebuie abandonată identificarea socialului cu formalul.

3.2. A doua insuficiență a dihotomiei saussuriene în forma sa ultimă constă în faptul că este prea rigidă, în sensul că ignoră punctul în care „limba” și „vorbirea” se întâlnesc și se îmbină, anume „actul verbal”. Aceasta provine din faptul că Saussure nu s-a situat în domeniul concret al limbajului, adică în prima secțiune a dihotomiei lui Humboldt, în energiea, sau actul lingvistic, într-adevăr, numai situându-ne în planul actului lingvistic, vom putea distinge ceea ce, în vorbitul însuși, este „acțiune verbală” de ceea ce este, în schimb, „act verbal”, formă, adică, într-un fel, fapt de limbă. Îi revine lui Gardiner meritul de a fi observat, pe bună dreptate, că în vorbitul concret trebuie să vedem nu numai fapte de vorbire, facts of speech, ci și fapte de limbă, facts of language, fapte care aparțin sistemului (cf. și W. von Wartburg, Bally); iar Gardiner adoptă, tocmai, punctul de vedere al actului lingvistic. Abstractizarea ne va conduce, fără îndoială, la „forma lingvistică”, dar să nu uităm că aceasta reprezintă chiar „actul verbal” considerat ca fiind separat de subiect. Iar faptul că deja unii interpreți ai lui Saussure au văzut în vorbire (vorbit) ceva care aparține limbii (sistemului) ni se pare foarte important, pentru că reprezintă terenul unde se întâlnesc concepțiile dualiste și cele moniste (cf. Jespersen). Punctul de plecare pentru o concepție unitară și coerentă va trebui să fie, așadar, acest aspect din langue care există în parole, în actul lingvistic, care este în același timp Sprechhandlung și Sprechakt sau, mai bine, Sprachakt.

Totodată, situându-ne în domeniul fenomenului lingvistic considerat independent de subiect (produs lingvistic + formă lingvistică), vom descoperi că există elemente care nu sunt unice sau ocazionale, ci sunt sociale, adică normale și repetate în vorbitul unei comunități, și care, totuși, nu aparțin sistemului funcțional al formelor lingvistice, ceea ce înseamnă că, pe baza așa-numitului „produs lingvistic”, se poate stabili un sistem normal, diferit de sistemul funcțional care se stabilește în planul superior de abstractizare, cel al „formelor lingvistice”.

3.3. În al treilea rând, dihotomia saussuriană se dovedește a fi prea rigidă și prin concepția despre individ pe care o are

Saussure, un individ complet separat de societate și care nu ar fi el însuși „colectivitate” (cf. Gardiner, Jespersen, Otto, Pagliaro): în acea parole individuală nu ar exista, după Saussure, nimic „colectiv”. Dar dacă ar fi așa, dacă ar exista în mod real această prăpastie între societate și individ, atunci cum ar putea subzista acea intimă interdependență între langue și parole pe care Saussure însuși o recunoaște? Cum s-ar putea realiza sistemul social prin individ? Dacă, în schimb, este evident că sistemul social se realizează în activitatea individuală, să nu existe, atunci, nimic social, nimic intersubiectiv în această activitate? Saussure face o distincție prea rigidă între „individual”

și „social” sau, mai bine spus, identifică conceptul de „social” cu cel de „interindividual”, de „intersubiectiv”, în timp ce, dacă se ia în considerație un individ real, care este totdeauna social, atunci conceptul de „social” este mai larg și cuprinde atât individualul cât și interindividualul.

Trebuie să constatăm, așadar, socialul în individual, în actele lingvistice ale subiectului. Și, dat fiind că socialul este, cum am văzut deja, sistem normal și sistem funcțional, cele două aspecte vor putea să fie constatate în actele individuale, pe lângă aspectul care aparține exclusiv individului.

3.4. Această observație nu apare nici la Bihler. Într-adevăr, putem fi de acord cu el că „limba” {Sprachwerk și Sprachgebilde) este tot ceea ce se consideră a fi în afara subiectului vorbitor, deși „produsele” reprezintă, în sinele lor, numai materialul asistematic pe baza căruia se constituie „limba”, ca normă și sistem. Nu putem însă accepta că ar fi vorba de fenomene „extraindividuale” sau independente de indivizii vorbitori: trebuie să reamintim faptul că un asemenea punct de vedere este o convenție; că „produsele” și „formele” nu există ca atare, ci reprezintă abstracțiuni ale observatorului, elaborate pe baza realității lingvistice concrete și, în special, pe baza a ceea ce, în această realitate concretă, este re-creație, repetiție a unui model anterior; că fiecare „acțiune verbală” (Sprechhandlung) este, în același timp, Sprechakt (act verbal) și Sprachakt (act de limbă), deoarece conține o „formă lingvistică” ce se concretizează în ea (cf. Wartburg); sau că în actul lingvistic se evidențiază așa-numitele „fapte de limbă” (Gardiner: facts of language), adică isoglosele între actul considerat și actele lingvistice anterioare, ale aceluiași individ sau ale altor indivizi, care au fost luați drept model. Totodată, nu trebuie să uităm că, în aceste modele anterioare fiecărui act lingvistic, nu totul este „formă lingvistică”, nu totul este funcțiune: modelele conțin și ceva care este normal, repetat într-o comunitate, și care, fără îndoială, nu încapă în respectivul sistem funcțional, nu privește „structura” respectivei limbi.

4.1. Acum, ne întrebăm dacă F. de Saussure a ignorat, în realitate, toate aceste aspecte. Este adevărat că în Cursul său nu ne spune nimic explicit în acest sens. Totuși, credem că există în Curs câteva enunțuri extrem de semnificative în această privință.

În primul rând, de ce afirmă Saussure că limba este concretă⁹⁷, în ciuda faptului că spune, apoi, că este un sistem de pure opoziții formale? Să fie oare această aserțiune o simplă eroare de exprimare, sau o „deviere nefericită”, un atac la adresa propriei teze a „idealității < caracterului ideal al > obiectului limbă”, așa cum i se pare lui Buhler⁹⁸, sau conține ea unul din acele adevăruri care sunt numai sugerate, fără să fie dezvoltate în Curs!

Să deschidem din nou Cursul: Saussure ne spune că limba poate fi „localizată în porțiunea determinată a circuitului [unui act lingvistic] unde o imagine acustică se asociază cu un concept”⁹⁹. Dar acest circuit, fiind circuit al unui act lingvistic, trebuie să fie, pentru Saussure, o parte din parole, dat fiind că pentru el întreaga „execuție” a limbii este parole. Atunci, trebuie să spunem

98 K. Buhler, op. Cit., p. 72.

99 CLG, p. 58.

Că „limba” ca obiect concret se „localizează” în vorbire, adică se concretizează în vorbire, și, prin urmare, e sesizabilă în vorbire.

În afară de asta, Saussure spune că, „separând limba [ca sistem] de vorbire, se separă în același timp: 1) ceea ce este social de ceea ce este individual; 2) ceea ce este esențial de ceea ce este accesoriu și mai mult sau mai puțin accidental”¹⁰⁰. Și apoi: „Definiția pe care am dat-o limbii presupune faptul că noi înlăturăm din ea tot ceea ce este străin organismului ei, sistemului ei”¹⁰¹. Înseamnă aceasta că esențialul se identifică cu socialul? Nu ni se pare. Credem mai degrabă că, pentru Saussure, „esențial” se identifică cu „intern”, iar „intern este tot ceea ce schimbă sistemul într-o anumită măsură”¹⁰². Acum, distingând „lingvistica externă” de „lingvistica internă”, Saussure elimină din aceasta din urmă tot ceea ce este străin sistemului¹⁰³, adică și determinarea socială; într-adevăr, „lingvistica internă” trebuie să studieze limba în sine, și este evident că ceea ce se poate studia „în sine” este numai sistemul funcțional, și nu norma, care depinde de diverși factori ce operează în comunitatea considerată. În alt loc Saussure arată că o idee despre „limbă” o pot oferi, într-un mod destul de fidel, o gramatică și un dicționar¹⁰⁴; și aici, în mod evident, nu mai este vorba despre limba înțeleasă ca „sistem lingvistic”, ci este vorba de un concept mai larg, dat fiind că gramatica și dicționarul nu conțin numai opozițiile sistematice ale unui limbi, ci tot ceea ce este normal în expresiile utilizate într-o comunitate.

În sfârșit, Saussure nu ignoră independența sistemului față de normă: „limba este un sistem care nu cunoaște decât propria sa

¹⁰⁰ CLG, p. 57.

¹⁰¹ CLG, p. 67.

¹⁰² CLG, p. 70.

¹⁰³ CLG, p. 67-70.

¹⁰⁴ CLG, p. 59.

Ordine”¹⁰⁵. Dar, în legătură cu acest aspect, există o prezentare încă mai explicită și extrem de semnificativă: „...Dându-ne seama de faptul că semnul trebuie să fie studiat din punct de vedere social, nu reținem decât trăsăturile limbii care o leagă pe aceasta de celelalte instituții, cele care depind mai mult sau mai puțin de voința noastră; și, în felul acesta, nimerim alături de țintă, prin faptul că neglijăm trăsăturile caracteristice care aparțin numai sistemelor semiologice în general și limbii în particular. Căci semnul scapă întodeauna, într-o anumită măsură, voinței individuale sau sociale, și tocmai în aceasta constă caracterul său esențial; dar exact acest lucru apare cel mai puțin la prima vedere”¹⁰⁶ [subl. N.]. Ni se pare, așadar, că există la Saussure – deși abia sugerată – o opoziție între cele două concepte de „limbă”, care în doctrina sa par, aproape totdeauna, să se identifice: „limba”, ca „instituție socială”, legată de alte instituții sociale, și care conține și elemente nefuncționale {norma}, și „limba” ca sistem abstract de opoziții funcționale {sistem}.

4.2. Dar mai este ceva: de ce spune Saussure că individul nu poate schimba limba, că ea i se impune, pentru a afirma mai apoi că, totuși, o schimbă? Să fie asta o simplă contradicție, un simplu paradox, sau înseamnă că în „limbă” (înțelesă în sens larg) există ceva ce se impune individului și ceva ce este, în schimb, liber? Credem că întâlnim la Saussure intuiția flexibilității, a relativei libertăți a sistemului: să se vadă, de exemplu, ceea ce spune el despre legile sincronice¹⁰⁷, a căror ordine „este precară pentru că nu este imperativă”¹⁰⁸. Dacă interpretarea noastră este exactă, atunci Saussure, în această privință, a luat-o înaintea acelor dintre continuatorii săi care consideră că sistemul se impune individului

105 CLG, p. 70. M CLG, p. 61.

107 CLG, p. 164 ș.u.

108 CLG, p. 165.

Într-un mod rigid și absolut. De asemenea, ni se pare că Saussure nu ignoră conceptul de „limbă” ca sistem a posteriori de izoglose, opus „limbii” considerate ca fiind anterioară vorbirii {normă sau sistem de opoziții funcționale): a se vedea, în legătură cu aceasta, paginile referitoare la dialecte și limbi privite din punct de vedere geografic¹⁰⁹. Și, cu aceasta, se iese din sincronia pură și se poate concepe, așa cum face Pagliaro, o „limbă” ca entitate istorică obiectivă, a cărei unitate se definește prin două dimensiuni: cea spațială și cea temporală.

5.1. Pentru a lămuri mai bine natura distincției dintre sistem normal și sistem funcțional (în acest sens folosim termenii normă și sistem), putem recurge la celebra analogie saussuriană cu jocul de șah¹¹⁰, deși noi avem în vedere adevărata „gramatică” a jocului, adică regulile lui, și nu numai numărul pieselor. Evident, între „codul” jocului și realizarea sa într-o partidă sau alta putem stabili anumite mișcări, anumite aspecte constante, care nu modifică regulile, „sistemul”, dar care, totuși, caracterizează felul de a juca al unui individ sau al unui grup mai mare sau mai mic de indivizi, reprezentând trăsături normale ale realizării „codului” de către individul sau indivizii luați în considerație.

O altă analogie este aceea care aseamănă un sistem lingvistic cu un tren. Este evident că „expresul de Paris de ora 8 și 20”, păstrând anumite caracteristici funcționale (de a pleca la o anumită oră, de a sosi la Paris la o anumită oră, de a opri în anumite stații etc.), este întotdeauna același tren, chiar dacă se schimbă numărul, ordinea, forma și culoarea vagoanelor, și chiar vagoanele, personalul de serviciu etc. Totuși, cei care călătoresc cu expresul știu că elementele nefuncționale nu sunt toate indiferente și ocazionale, de exemplu faptul că trenul are totdeauna zece

1 CLG, p. 320-325.

110 CLG, p. 70.

Vagoane, că vagoanele D, E, A, B apar mereu în această ordine, că al doilea și al cincilea vagon, numărând de la locomotivă, sunt todeauna de clasa întâi, că în fiecare sâmbătă personalul de serviciu schimbă tura etc. Adică, ei cunosc o întreagă serie de trăsături care caracterizează expresul de Paris, chiar dacă nu au valoare funcțională, și li s-ar părea anormal un tren

care nu ar prezenta aceste trăsături: și aici, între trenul abstract, ca funcție, și trenul concret pe care domnul X l-a luat ieri sau îl va lua mâine, se interpune o „realizare” normală și mai mult sau mai puțin constantă a trenului însuși.

Diferența între aspect normal și aspect funcțional se poate face cu o și mai mare claritate prin analogia cu cheia, analogie folosită de Martinet¹¹¹. Într-adevăr, este adevărat că, într-un șir de chei, unele elemente sunt funcționale sau „pertinente” (cele care permit cheilor să deschid anumite uși, și le clasificăm după ușile pe care le deschid), iar altele sunt, în schimb, accesorii și „nepertinente” (forma inelului, metalul folosit etc.)¹¹². Dar este adevărat și faptul că elementele „nepertinente” nu sunt toate indiferente și ocazionale; așa, de exemplu, cheile au, de obicei, un inel, se fac, în general, din metal și nu din lemn, sticlă sau diamant etc.

În toate analogiile invocate se pot totdeauna distinge trei serii de caracteristici, în funcție de gradul de abstractizare sau de formalizare: 1) caracteristicile concrete – variate și variabile la nesfârșit – ale obiectelor observate; 2) caracteristicile normale, comune, și mai mult sau mai puțin constante, nedepinzând de funcția specifică a obiectelor (primul grad de abstractizare); 3) caracteristicile indispensabile, adică funcționale (al doilea grad de abstractizare). Este vorba despre aceeași distincție ce se poate stabili între toate sentințele particulare care reprezintă

111 A. Martinet, *Ou en est l'aphonologie?* În „Lirigua”, I, 1948, 1, p. 34-58.

112 A. Martinet, *op. Cit.*, p. 38.

Aplicarea unei legi, regulamentul care indică felul cum trebuie aplicată legea, și legea însăși, ca sistem de dispoziții abstracte. 5.2. Nu pretindem, firește, să întâlnim deja la Saussure și în lingvistica strict saussuriană, conceptul de normă, opus în mod explicit conceptului de sistem. Ni se pare, numai, că conceptul de limbă ca sistem abstract de opoziții funcționale implică dezvoltarea conceptului de normă (abstracțiune intermediară) și că putem găsi chiar la Saussure premisele pentru structurarea acestui concept, precum și importante sugestii privind natura sa.

IV. IDEEA DE „NORMĂ” ÎN CERCETAREA EMPIRICĂ ȘI ÎN LINGVISTICA STRUCTURALĂ

1. Dar impulsul decisiv pentru constituirea ambelor concepte, de normă și sistem, provine din însăși cercetarea empirică a faptului lingvistic, în special din progresele fonologiei și, în general, ale lingvisticii structurale.

Studiind, cu câțiva ani în urmă, limba unui poet român, observam deja, într-o comunicare prezentată în decembrie 1948 la „Sodalizio glottologico milanese”¹¹³, că inovațiile, mai ales cele sintactice și semantice, constatate în exprimarea poetului amintit, deși absolut inedite, îndrăznețe și surprinzătoare și, într-un anumit fel, „anormale”, nu sunt aberante din punctul de vedere al sistemului, nu se percep ca „erori”, nu șochează „simțul lingvistic” al cititorilor de aceeași limbă. Spuneam atunci: „Procedul lui Barbu este totdeauna același: reprezintă extinderea unor întrebări particulare la alte cazuri, logic asemănătoare, dar

113 E. Coseriu, *La lingua di Ion Barbu*, în „*Atti del Sodalizio glottologico milanese*”, I, 2, Milano, 1949, p. 47-53.

În care convenția normală este diferită,¹¹⁴ Adică făceam, deși în termeni oarecum imprecizi (mai ales în ceea ce privește așa-nu-mitul „simț lingvistic”, pe care îl consideram de natură cauzală, și nu ca efect al sistemului), distincția între sistem funcțional și convenție (realizare) normală. Dar nu sunt, oare, de același tip majoritatea inovațiilor poetice? Nu reprezintă ele, aproape totdeauna, violări sau amplificări ale normei, permise de sistem? Să vedem ce se deduce, în această privință, din cercetările structurale.

2.1. Bertil Malmberg, amintind o discuție de la Cercul de Lingvistică din Copenhaga și o intervenție a lui Hjelmslev privind problema substratului (dacă substratul afectează efectiv „sistemul” unei limbi „în sensul strict al termenului”), observă că „în spaniola din Paraguay este alterată realizarea fonetică, în timp ce sistemul funcțional rămâne intact”¹¹⁵- Evident, Malmberg nu se referă aici la realizarea fonetică individuală și ocazională, la „fapte de vorbire”, care nu pot fi concrete în mod sistematic, ci se referă la o realizare normală, care caracterizează vorbitul unei întregi regiuni și este diferită de realizările normale ale aceluiași sistem spaniol din alte regiuni, dar care, totuși, nu ar afecta structura limbii din punct de vedere funcțional.

2.2. Sugestii foarte importante, în același sens, se găsesc la Trubetzkoy, în diferite locuri din *Principii de fonologie*. Astfel, în capitolul despre fonologie și fonostilistică¹¹⁶, se arată că apar în limbi realizări acustice particulare ale anumitor foneme, care caracterizează vorbirea diferitelor generații, ori a celor două sexe, a anumitor comunități profesionale sau culturale: evident, aceste realizări diferite nu implică diferențe în cadrul respectivelor

114 E. Coseriu, op. Cit., p. 49.

115 B. Malmberg, *L'espagnol dans le Nouveau Monde*, extras din *SL*, I, 1947, 11, 1948, p. [74], nota.

116 N. S. Trubetzkoy, op. Cit., p. 16-29.

„sisteme” lingvistice; totuși, ele nu sunt individuale, nu sunt momentane și ocazionale, ci sunt normale și constante în exprimarea grupurilor umane mai mult sau mai puțin cuprinzătoare. Este adevărat că, în cazuri ca acestea, nu poate fi vorba de caracteristici în întregime afuncționale, de vreme ce, chiar neavând funcție propriu-zis fonologică (reprezentativă), ele ar putea avea funcție expresivă. Ce să mai spunem de „sunetele normale”, pe care Trubetzkoy le opune, la modul general, „sunetelor de substituție”, admise de comunitate pentru realizarea anumitor foneme.

Mai departe, în capitolul consacrat conceptului de fonem¹¹⁷, după definirea fonemului ca „sumă a particularităților fonologie pertinente pe care le comportă o imagine fonică”¹¹⁸, se face observația că același fonem se poate realiza printr-o multitudine de sunete, care sunt denumite cu termenul de variante sau variante fonetice. Totuși, din exemplele care se dau, rezultă că, în cadrul infinității de realizări posibile ale unui fonem, putem distinge un număr limitat de variante-tip, normale și constante, de exemplu în anumite poziții în cuvânt.

Dar capitolul cel mai important, prin faptul că se referă la problema care ne interesează aici, este cel în care este vorba despre distincția între foneme și variante¹¹⁹. Într-adevăr, Trubetzkoy observă că există variante facultative (generale și individuale) și că, dintre acestea, una poate fi considerată varianta normală într-o limbă: astfel, de exemplu, pentru fonemul /r/, realizarea (varianta) normală în franceză și în germană este /r/ uvular, în timp ce în spaniolă, italiană etc. Este normal /r/ lingual (apico-alveolar). Alt tip de variante sunt variantele combinatorii, care depind de fonemele învecinate (astfel, în japoneză, fonemul /h/ se realizează totdeauna ca/înainte de u).

Anumite variante

117 N. S. Trubetzkoy, op. Cit., p. 36-41.

118 N. S. Trubetzkoy, op. Cit., p. 40.

119 N. S. Trubetzkoy, op. Cit., p. 47-53.

Facultative au, fără îndoială, valoare stilistică, iar unele dintre cele combinatorii ar avea o funcție pe care Trubetzkoy o numește asociativă sau auxiliar asociativă, adică aceea de a indica limita unui cuvânt sau morfemul ori fonemul învecinat (așa, de exemplu, în spaniola din Rio de la Plata realizarea /ɲ/ a fonemului /g/ după /s/ indică acest ultim fonem, a cărui realizare se reduce la minimum). Totuși, multe variante sunt pur și simplu normale în limba considerată, chiar dacă sunt total afuncționale (Trubetzkoy însuși folosește de mai multe ori termenii /normă/ și /normal/ în discuția despre variante).

Un pas înainte în aceeași direcție se face dacă luăm în considerație capitolele privind neutralizarea opozițiilor fonologice distinctive¹²⁰, adică fenomenul prin care, în anumite poziții în cuvânt, două foneme corelative, distincte în alte poziții, devin interschimbabile, fără ca acest fapt să altereze semnificația¹²¹. Tocmai în cazul neutralizării se constată foarte clar că realizarea este „indiferentă”, iar fonemele corelative sunt interschimbabile numai din punctul de vedere al sistemului funcțional, în timp ce foarte rar realizarea este efectiv indiferentă din punctul de vedere al normei limbii; mai mult: neutralizarea există tocmai pentru că există o anumită realizare normală care face ca un fonem să se confunde cu corelativul său (sau, în caz de corelație multiplă, cu diferite corelative), adică să devină inoperantă o opoziție fonologică. Astfel, de exemplu, în sistemul fonologie al

120 N. S. Trubetzkoy, op. Cit., p. 246-261.

121 în cazurile de neutralizare, realizarea acustică nu mai corespunde unuia dintre fonemele substituibile reciproc, ci unui arhifonem care le cuprinde pe amândouă. Astfel, în spaniolă, opoziția între /r/ și /rr/ se neutralizează în poziție finală, unde o realizare /r/ sau /rr/ (indiferentă din punctul de vedere al semnificației în această poziție) corespunde unui arhifonem /R/. În legătură cu alte neutralizări care apar în spaniolă în poziție finală, cf. Amado Alonso, *Una ley fonológica del español*, în *Estudios lingüísticos. Temas españoles*, Madrid, 1951, p. 288-303.

Limbii ruse, opoziția distinctivă dintre sonore și surde se neutralizează în poziție finală sau înaintea unei surde, dar realizarea fonemelor corelative

implicate (Jbl-lpl, ldl-ldl etc.) nu este deloc indiferentă din punctul de vedere al normei, deoarece consoanele se realizează întodeauna ca surde.

Trubetzkoy subliniază faptul că fonologia, ca știință care are în vedere sistemul lingvistic, se ocupă de faptele fonice numai în măsura în care ele îndeplinesc o anumită funcție în limbă¹²²; dar este evident că o limbă se caracterizează și prin fapte fonice nefuncționale. Discutând principiile fonometriei lui Zwirner¹²³, același Trubetzkoy recunoaște existența „normelor de realizare”, dar – identificând „limba” cu „sistemul funcțional”, și „realizarea” cu „vorbirea” – afirmă că este vorba de norme care țin de parole, nu de langue. Dar putem considera cu adevărat ca fapte de parole fenomene normale și constante într-o limbă⁷ⁿ⁴

2.3. Cu privire la aceasta, Martinet¹²⁵ observă că variantele nu pot fi lăsate de-o parte în descrierea fonologică a unei limbi (aici langue e înțeleasă într-un sens, evident, mai larg decât cel de „sistem funcțional”, atribuindu-i-se normele de realizare pe care Trubetzkoy le atribuie lui parole). Același învățat acceptă cu reticență opinia lui Trubetzkoy despre funcția asociativă a variantelor combinatorii. Semnalează, în schimb, drept semnificativă, constatarea făcută de B. Malmberg că anumite variante

122 N. S. Trubetzkoy, op. Cit., p. 12.

123 N. S. Trubetzkoy, op. Cit., p. 7-9.

Faptul că opoziția care apare la Trubetzkoy între fonologie și fonetică nu corespunde cu exactitate antinomiei saussuriene langue-parole a fost semnalat deja la al III-lea Congres de Științe Fonetice (Gând, iulie 1938), în special de către N. van Wijk și J. Laziczus. Cf. N. van Wijk, La delimitation des domaines de la phonologie et de la phonetique, și J. Laziczus, Die Scheidung langue-parole în der Lautforschung, în „Proceedings of the Third International Congress of Phonetic Sciences”, Gând, 1939, respectiv p. 8-12 și 13-23. 125 A. Martinet, Phonology as Functional Phonetics, Londra, 1949, p. 7-9.

Constituie trăsături caracteristice ale unor structuri lingvistice particulare¹²⁶ și dă, la rândul său, ca exemplu, norma scurtimii vocalelor finale în franceză (care este caracteristică limbii franceze, deși în franceză nu există, în acest caz, o opoziție fonologică distinctivă între vocale lungi și vocale scurte).

2.4. Hjelmslev¹²⁷, aplicând o metodă structurală și funcțională nu numai planului expresiei, sau fonic, ci și planului conținutului, sau semantic, constată existența, în cele două planuri, a variantelor libere sau individuale (variații, cf. variantele facultative din fonologie) și a variantelor condiționate sau combinatorii (varietăți)^{12^}, și observă că variațiile pot fi studiate prin mijloace statistice (fonometrice). Pe lângă aceasta, constată în cele două planuri fenomenul pe care îl numește sincretism, corespunzând neutralizării din fonologie. Fiecare variantă este realizare a unei invariante, iar sistemul lingvistic este, de fapt, sistem de invariante.

3.1. Dacă identificăm limba cu acest din urmă concept, va trebui să spunem, firește, că variantele nu aparțin limbii. Dar dacă acordăm acestui termen sensul pe care îl are, de obicei, în expresii ca „limba spaniolă”, „limba franceză”, atunci va trebui să recunoaștem, pe baza observațiilor pe care le-

am făcut deja, că în „limbă” nu se constată numai invariante, ci și „tipuri de variante” sau „variante-tip” (clase ale variantelor pur momentane și ocazionale). Nu numai invariantele, ci și variantele normale apar în număr limitat în fiecare limbă și caracterizează limba în

126 Cf. B. Malmberg, Die Quantität als phonetisch-phonologischer Begriff în „Lunds Universitets Årsskrift”, Lund, 1944.

127 L. Hjelmslev, Omkring Sprogteoriens Grundlaeggelse, Copenhaga, 1943, p. 55 ș.u.

128 De exemplu, fonemul/n/, care se realizează în spaniolă ca apico-alveolar, bilabial, labiodental, dental, palatal imploziv, velar, respectiv în enano, unpadre, ninfa, anda, ancho, tango.

N cauză. Adică, există în fiecare limbă opoziții constante și specifice atât între invariante cât și între variantele normale, cu deosebirea că opozițiile între invariante sunt funcționale, în timp ce opozițiile între variante nu au un astfel de caracter, chiar dacă nu sunt nici indiferente, nici arbitrare în limba dată. Asta înseamnă că există aspecte extrafonologice și, în general, extrastructurale, afuncționale, care nu aparțin sistemului și care, totuși, nu sunt pur și simplu întâmplătoare, ci caracterizează o limbă: limba, în sensul larg al termenului, este nu numai sistem funcțional, ci și realizare normală.

Așa, de exemplu, din punctul de vedere al sistemului funcțional, fenomenul italian III (reprezentat în grafia comună de se sau sci: scena, scialbo) se descrie suficient prin trăsăturile fricativ și palato-alveolar, dat fiind că nu există alt fonem italian care să reunească asemenea caracteristici, în timp ce faptul că e vorba de o consoană surdă este, din punct de vedere fonologic, nepertinent, deoarece în italiană (italiana literară) nu există un fonem care să se opună lui/š/numai prin sonoritate. Totuși, nu încapă îndoială că /s/ în italiană, în limba italiană (literară), și nu doar în cutare sau cutare act lingvistic concret al unui individ sau al altuia, este nu numai fricativ și palato-alveolar, ci și surd, prin realizarea sa constantă, și că, deși există un loc gol în sistem, acest fonem nu se realizează niciodată ca */z/, corelativul său.

3.2. Dar unde anume în limbaj trebuie să situăm aceste elemente normale și constante într-o limbă și, totuși, „nepertinente” din punct de vedere funcțional, dat fiind că ele nu pot fi încadrate în sistem? Le situăm, anume, în cealaltă abstracțiune, anterioară sistemului, pe care am numit-o normă. Credem că un punct de vedere structural asupra limbajului nu poate decât să conducă la acest concept, și acest lucru se întâmplă fără a elimina în întregime din studiul nostru substanța fonică. Adică, se ajunge în mod necesar la o revizuire a opoziției langue-parole, așa cum a întrevăzut, cu destulă claritate, Martinet: „...ar fi fost interesant de semnalat și de discutat încercarea lui Malmberg de a distinge între faptele extrafonologice universale și cele care caracterizează o limbă dată. Acest fapt ne-ar fi putut conduce la reexaminarea capitolelor din Grundzuge [lucrarea lui Trubetzkoy] consacrate variantelor și a capitolului despre problema, încă foarte prost rezolvată, a raporturilor dintre pertinența fonologică și distincția saussuriană fundamentală între langue și parole”n9 [subl. N.].

Probabil, dat fiind sensul pe care îl atribuie termenului „limbă”, Martinet ar vedea norma ca un aspect al limbii, coordonat cu sistemul. Spre o soluție diferită, cel puțin din punct de vedere formal, ne-ar conduce, în schimb, Brandal, cu al său concept de „uz lingvistic” (usage): „în legătură cu distincția dintre langue și parole, se pune adesea întrebarea care este, sub acest raport, poziția uzajului. Putem admite acesta noțiune ca intermediară, într-un anumit fel, între langue și parole, cu condiția de a concepe uzajul ca un fel de normă secundară, permisă de sistemul abstract și superior al limbii, pe care nu are, totuși, posibilitatea să-1 suprimă și nici măcar să-1 modifice”¹³⁰ [subl. N.]. Și este firesc ca Brandal să ajungă la această concepție, căci pentru el „limba” este exclusiv sistemul abstract, ideal.

Asta înseamnă că, într-un anumit fel (și dacă nu se atribuie lui parole totalitatea realizării), se ajunge la una din aceste două scheme (după cum este considerat conceptul de „limbă”: în sens saussurian larg, ca tot ceea ce este constant și sistematic în limbajul unei comunități, sau în sens saussurian restrâns, de sistem funcțional):

129A. Martinet, *Ou en est la phonologie*, p. 57 130 V. Brondal, *Linguistique structurale*, p. 96.

IPAROLE | IPAROLE normă (fapte extrafuncționale constante)
sistem | LANGUE | USAGE (fapte extrafuncționale constante) | LANGUE (sistem funcțional)
Vom vedea că niciuna dintre cele două scheme nu este satisfăcătoare din punctul de vedere al unei concepții unitare, care să considere limbajul în realitatea sa primară și intrinsecă de activitate, dar adevărul pe care cele două scheme îl conțin ni se pare de netăgăduit.

V. FAPTE DE „SISTEM” ȘI FAPTE DE „NORMĂ”

1. Exemplele demonstrative pentru oportunitatea tripartiției sunt evidente mai ales în domeniul fonetic – poate tocmai datorită faptului că pentru acest domeniu există o doctrină a opozițiilor pertinente perfect dezvoltată – dar se pot da exemple suficient de clare din domeniul morfologiei propriuzise, al derivării și compunerii, al sintaxei și lexicului.

2. Să începem cu domeniul fonetic:

1) în spaniolă nu există opoziție distinctivă între vocale lungi și vocale scurte {sistem}; totuși, vocalele finale se realizează, în mod normal, ca lungi (normă).

2) în limbi ca spaniola, italiana, franceza etc. Nu există opoziție distinctivă în cadrul registrului vocii, adică nu se pot stabili diferențe de sens între cuvinte numai pe baza înălțimii muzicale (sistem); totuși, limitele registrului nu sunt indiferente, ci, dimpotrivă, sunt bine precizate și determină individualitatea fiecărei limbi: italiana are un câmp de intonație de două octave; spaniola „este o limbă gravă”, anume prin faptul că are un câmp de intonație de numai o octavă (normă). De aceea, pentru auzul spaniolilor, italienii „cântă” atunci când vorbesc: adică, se percep ca anormale realizările acustice care depășesc limitele câmpului de intonație normal în spaniolă.

3) Fenomenul lxl (în grafia curentă: j, sau g înainte de e, i) este un element obișnuit în sistemul fonologie spaniol; totuși, o frază ca *Artajo trajo la*

valija abajo [Artajo a dat jos valiza] produce un efect „stilistic” ciudat, pentru că frecvența relativă a fonemului este mult mai mică în norma limbii spaniole. Considerăm, tocmai, că tot ceea ce se referă la frecvența fonemelor într-o limbă¹³¹, toate faptele de statistică fonologică¹³² privesc norma, nu sistemul; într-adevăr, este vorba de fapte care caracterizează o limbă, dar nu aparțin ansamblului opozițiilor sale fundamentale intrinseci.

4) în spaniolă, nu există o opoziție distinctivă între vocale deschise și vocale închise, așa cum există în italiană, în franceză sau în portugheză. „E din sp. ver este (sau poate fi), din punct de vedere fonetic, la fel de deschis ca cel din fr. chantais, iar e din sp. ves este la fel de închis ca cel din fr. chanter”^m, dar acest fapt nu are importanță în sistemul fonologie spaniol, deoarece cele două sunete nu funcționează „ca valori diferite”: ele sunt realizări ale unui singur fonem lei. Acest lucru este întru totul

131 Așa, de exemplu, în spaniolă vocala a este mai frecventă decât vocala e (respectiv 12% și 10, 15%), în timp ce în franceză și în italiană este invers. Cf. T. Navarro Tomàs, *El acento castellano*, Madrid, 1935.

132 Cf. N. S. Trubetzkoy, op. Cit., p. 276-289.

133 A. Alonso, op. Cit., p. 289.

Exact în ceea ce privește sistemul; dar nu este așa în normă, deoarece realizarea normală este închisă în queso, cabeza, sello, și deschisă în papei, afecto, peine, la fel cum realizarea lui lol este închisă în llamo, boda, esposa, și deschisă în roșa, hoja, dogma; pronunțarea [keso], [papei], [esppsa], [rrosa] nu afectează sistemul, dar este neobișnuită, anormală. Avem, prin urmare, un singur fonem lol în sistem, două variante tipice, două tipuri de o în normă și, în sfârșit, o infinitate de diverse rerealizări (variante individuale și ocazionale) în vorbitul concret, în actele lingvistice:

SISTEM NORMA VORBIRE în sistem, o se opune ca unitate fonologică distinctă lui e, i, u, a, distingând, de pildă, pe ojo de ajo, dar nu există nici o diferență funcțională între [9] și [o]; în normă, se adaugă distincția între o deschis și o închis, între realizarea normală a lui o din roșa și realizarea normală a lui o din esposa; iar în vorbitul concret, o deschis, pronunțat în acest moment de Juan, se opune realizărilor aceleiași variante normale de către Pedro, Pablo, Diego etc. Și se opune, de asemenea, variantelor de o deschis pronunțate în alte momente de Juan însuși.

5) în spaniolă nu există decât pentru r opoziția fonologică dintre consoană simplă și consoană întărită {sistem}; totuși, anumite consoane sunt pronunțate în mod normal, în anumite poziții, ca consoane întărite (norma). Așa este pronunțată, de exemplu, africata lci {eh} înaintea de a, o, u: un italian, obișnuit cu un sistem fonologie în care există opoziția amintită, va interpreta pe lci din sp. chivo ca fiind identic cu cel din ital. Ciarla, iar pe cel din sp. tacha ca fiind identic cu cel din ital. Caccia.

6) Opoziția fonologică dintre vibranta simplă și vibranta multiplă (r-rr) există în spaniolă numai în poziție intervocalică (pero-perro, caro-carro) și se neutralizează în toate celelalte poziții, în care respectivele variante sunt realizări ale unui arhi-fonem. Așa, de exemplu, în poziție inițială, din punctul de vedere al sistemului, contează numai faptul că este vorba de o vibrantă,

că nu se confundă, adică, ram cu paro, rey cu ley, sau ruso cu puso. Dar nu la fel stau lucrurile în normă: într-adevăr, realizarea normală a arhifonemului este o vibrantă multiplă (rr) în poziție inițială și după /, s, n; este o vibrantă simplă (r) după o oclisivă (creo, presa); și este cu adevărat facultativă (dar se realizează cel mai adesea ca o vibrantă simplă) numai în poziție finală și înaintea unei consoane (ver, puerta). De aceea, pronunțând rey cu vibrantă simplă în loc de vibrantă multiplă, sistemul nu este afectat (cuvântul nu se confundă cu altul, așa cum s-ar întâmpla în cazul parra-para, și nici nu devine de nerecunoscut), dar realizarea este anormală în spaniolă. În afară de asta, realizarea normală a celor două foneme și a arhifonemului este o vibrantă alveolară, și nu uvulară, cum este, de exemplu, în franceză.

Identică, din punctul de vedere al sistemului, dar nu sub toate aspectele din punctul de vedere al normei, este situația opoziției vibrantă simplă – vibrantă multiplă (sau vibrantă alveolară -vibrantă uvulară) în portugheză.

7) Faptul că /r/ este în castiliană dorsal sau coronal ține de normă, nu de sistemul funcțional al limbii. Într-adevăr, din punctul de vedere al sistemului, fonemul /r/ s-ar putea realiza ca /ss/, /s/, /z/, pentru că în spaniolă nu există fonemele /ss/, /s/, /z/, care să i se opună (ceea ce, în schimb, nu ar fi posibil în franceză sau în italiană, unde există opoziții ca chat – sa, casa – cassa, sala – sciala etc), dar asemenea realizări nu sunt normale. În rioplatensă (spaniola din Rio de la Plata), neexistând nici fonemul /r/ care să i se opună, /r/ s-ar putea realiza în și mai multe feluri, dar realizările normale sunt ca dentală, iar în poziție finală și, mai ales, înaintea unei consoane, ca o aspirație: h (pasto, pronunțat pahto).

De asemenea, în franceză /r/ se poate realiza în diverse moduri, de la vibranta alveolară din dialectele meridionale până la vibranta uvulară din franceza literară de la Paris, și poate ajunge să se realizeze chiar ca [ʝ], deoarece nu există un fonem /r/ care să i se opună (așa cum se întâmplă în spaniolă sau în germană); totuși, dintre toate variantele posibile, cea mai normală și mai răspândită este vibranta uvulară. În portugheză, consoana /r/ în poziție finală, în urma a două neutralizări simultane, păstrează ca pertinentă numai trăsătura de fricativă, nu și trăsăturile de interdentală, velară și laringală (adică, poate fi dentală ori alveolară: /s/, /z/, sau palato-alveolară: /s/, /z/). Sistemul nu pretinde mai mult decât atât sau, mai bine zis, oferă o serie de posibilități. În schimb, norma (și e vorba de norma combinatorie) este mult mai imperativă: norma din São Paulo admite numai realizările /s/ și /z/, iar cea din Rio realizările /s/, /z/, /z/, și nu ca realizări facultative, ci obligatorii, în funcție de natura fonemului care urmează. Astfel că, într-un caz ca os olhos, pentru /s/ din os norma din

Rio pretinde nu numai ca realizarea să fie o variantă acustică a unui anumit arhifonem, ci pretinde ca varianta să fie dentală și sonoră (/z/).

8) Exemplele se pot înmulți la nesfârșit. Astfel, în latina clasică exista un singur fonem /l/, dar realizarea sa normală era consonantică sau vocalică în funcție de poziție, fapt care a dus la scindarea sa în două foneme distincte;

în sistemul limbii franceze, u împuis, suite este variantă a aceluiași fonem pe care îl realizează u din pur, etude, dar în normă u din puis, suite este o consoană, în timp ce u din pur, etude este o vocală, iar o realizare vocalică a lui u din puis, suite ar fi anormală în percepția majorității francezilor; în rusă și în română, fonemul lei se realizează în mod obligatoriu ca ie în anumite poziții; al doilea/din engl. little și/din fr. peuple sunt, la nivelul normei, diferite de primul/din little și de/din lac, fiind surde, și nu sonore, în timp ce, din punctul de vedere al sistemului, reprezintă variante ale aceluiași fonem.

3.1. Pentru distincția între normă și sistem în domeniul morfologiei, ca și pentru lămurirea caracterului social-cultural al normei, credem că dovezile imediate va trebui să le căutăm în erorile privind flexiunea pe care le fac copiii sau, în general, persoanele care nu cunosc suficient norma. Într-adevăr, asemenea erori provin aproape totdeauna dintr-o aplicare a opozițiilor funcționale ale sistemului contrară aplicării care s-a impus ca normală în comunitatea lingvistică respectivă, adică dintr-o utilizare anormală a mijloacelor pe care sistemul le oferă ca forme ideale, separate de uzul concret, dar pe care norma le-a fixat, codificat și clasificat în tipare tradiționale de realizare. Dacă un copil englez spune sg. ox, pi. Oxes (în loc de oxen), iar un copil francez spune sg. carnaval, pi. Carnavaux (în loc de carnivals), aceasta se întâmplă pentru că sistemul conține efectiv ca legitime astfel de opoziții, dar în normă ele nu se realizează în aceste cazuri, ci în altele (ass – asses, cheval – chevaux). Există, prin urmare, în morfologie, aceeași opoziție, în planul normei, între „variante obligatorii”, pe care o întâlnim în fonologie: din punct de vedere funcțional, oxes și oxen sunt substituibile reciproc, pentru că sunt percepute ca forme de plural, dar norma admite numai forma oxen. Tot așa, în spaniolă, se pot substitui între ele, în plan funcțional, „ estea „ și este, „ ande „ și anduve (în sistemul de virtualități al limbii, estea se opune lui estoy la fel ca sea lui soy, iar ande se opune lui andar precum cânte lui cântar), dar norma spaniolă admite numai pe este și anduve.

În gramaticile limbii latine se vorbește despre substantive de declinarea a 3-a care „admit” la acuzativ desinența -em sau -im, iar la ablativ -e sau -i (febris, pelvis, securis etc), și de alte substantive, care pot urma în flexiune paradigma declinării a 2-a și, în mare parte, și paradigma declinării a 4-a (cupressus, fagus, ficus, laurus etc.)- A existat, fără îndoială, în istoria sistemului latinesc o perioadă în care posibilitățile amintite au coexistat, dar norma nu a fost niciodată total indiferentă, ci a preferat întotdeauna una sau alta din formele menționate: a existat o continuă deplasare a normei în favoarea desinențelor -em.

— E și, respectiv, a paradigmei declinării a 2-a.

3.2. Fenomene asemănătoare putem observa în româna actuală. Într-adevăr, în română, substantivele numite ambigene (cu formă de masculin la singular și formă de feminin la plural) care nu se termină în -e sau -iu pot face pluralul în -e (scaun, pi. Scaune) sau în -uri (cer, pi. Ceruri). În general, au -e cuvintele polisilabice și -uri cele monosilabice; cu toate acestea, multe substantive admit ambele desinențe (chibrit, pi. Chibrite sau chibrituri), dar

norma nu este niciodată indiferentă, preferând întotdeauna una din cele două forme (și se pare că se deplasează tot mai mult în favoarea desinenței -uri).

O serie de diminutive românești prezintă la singular sufixele substituibile reciproc -ică sau -ea (rândunică, rândunea; floritică, floricea) și fac pluralul în -ici, respectiv în -ele (rândunici, rân-dunele); cele două tipuri de opoziții sunt substituibile în sistem, dar norma preferă pe -ică la singular și pe -ele la plural (rândunicărândunele; floritică -floricele), astfel încât a apărut în sistem o nouă opoziție -ică | -ele, prin încrucișarea celorlalte două.

Dar cazul cel mai interesant este cel al femininelor în -ă. Acestea pot avea pluralul în -e, fără metafonie (casă - case), sau pluralul în -i, cu metafonie (tară - țări). În sistem, pluralele sunt echivalente, astfel încât, practic, toate substantivele în cauză ar putea avea ambele forme; totuși, în fiecare caz, norma preferă în mod clar una sau alta dintre ele, cu tendința generală de a adopta, după cât se pare, formele în -i cu metafonie (pluralul normal al lui școală este, în prezent, școli, dar norma anterioară, scoale, se păstrează în numele unei instituții create în secolul trecut: Casa Școalelor).

3.3. În mod firesc, în trecerea de la o normă la alta există un moment în care norma este nesigură, mai ales dacă vrem să o stabilim la nivelul întregii limbi: în realitate, există diverse norme parțiale (sociale, regionale), dat fiind că norma, prin natura sa, este totdeauna mai puțin generală decât sistemul. Să luăm, de exemplu, cazul dativului și acuzativului pronumelui personal de persoana a 3-a, în spaniolă, pentru care sistemul oferă o întreagă serie de posibilități: 1) le - lo, 2) le - le, 3) lo - lo, 4) le - la, 5) la - la. În Rio de la Plata norma este constituită de posibilitățile 1) și 4) pentru masculin și, respectiv, feminin. În Spania, norma cultă este le - lo pentru obiectele de genul masculin, la - la pentru cele de genul feminin, și oscilează între le - lo și le - le, cu preferință pentru cea din urmă, în cazul numelor de persoană masculine; la - la este popular, lo - lo este vulgar¹³⁴.

134 Cf. R. Lapesa, *Historia de la lengua espanola*, ed. A 2-a, Madrid, f.a. [1950], p. 291.

4.1. În ceea ce privește formarea cuvintelor - derivarea și compunerea -, distincția între normă și sistem se manifestă în relație cu necesitățile expresive cotidiene ale fiecărui vorbitor. Dacă am considera ca inexistente cuvintele care nu se întâlnesc în Dicționarul Academiei Spaniole (codul normei), nu am putea spune planteo, concretamiento, ocultamiento, sincronización, sacapuntas; am putea să folosim cuvântul papal numai cu sensul de „care aparține de, care se referă la papa de la Roma”, dar nu cu cel de „plantație depapas [cartofi]”; am putea spune palatizar și labializar; dar nu palatización și labialización; nasalidad, nasalizar, nasalización, dar nu velaridad, velarizar, velarización. S-ar putea ca unele dintre aceste cuvinte să nu existe în normă, dar ele există, într-un anumit fel, în sistem, în ansamblul de structuri, posibilități și opoziții funcționale ale limbii spaniole, în sistem, există ca virtuale toate substantivele posibile în -miento și -don, derivate de la verbe, precum și toate verbele posibile în -izar și abstractele în -idad etc, independent de consacrarea lor prin normă: sistemul este un ansamblu de

căi închise și de căi deschise, de linii care se continuă sau nu. Se pot continua liniile verbelor în -ear.

— Izar.

— Ecer, dar nu și cele ale verbelor în -er.

— Ir, se pot continua nelimitat liniile derivatelor în -don.

— Miento, dar nu și cele ale derivatelor în -iego. De la carta nu putem deriva un augmentativ în -on, pentru că drumul este închis de carton, iar pentru a crea opusul termenului din fonologie, pertinente, nu vom recurge la utilizarea prefixului in pentru că drumul este închis de un alt impertinente. Tot așa, în italiană, locuitorii din nordul Italiei pot fi numiți nordici, dar cei din sudul Italiei nu se numesc sudici (pi. De la sudicio „murdar”), ci meridionali. Sp. sacapuntas este cu totul legitim din punctul de vedere al sistemului (cf. sacamuelas, sacapelotas, sacabotas, sacacorchos etc), pe când sp. sacaclavos este „americanism” pentru motivul că în norma spaniolă este deja consacrat cu acest sens termenul desclavador „clește”. Sp. papal, cu sensul de „plantație de cartofi” este „americanism” numai din punctul de vedere al normei actuale din Spania, în timp ce, din punctul de vedere al sistemului, este o formație dintre cele mai neaoșe. Într-adevăr, cuvinte autentice spaniole se creează nu numai în Spania, ci și în America, deoarece și în America funcționează sistemul lingvistic spaniol, iar dacă noile cuvinte reprezintă realizări ale posibilităților sistemului, nu mai contează faptul că au luat naștere la Madrid sau la Montevideo.

4.2. Și în ceea ce privește derivarea, norma alege, fixează și opune variantele. Așa, de exemplu, pentru femininul substantivelor nume de agent în -tor, sistemul oferă, în spaniolă, posibilitățile -tora și -triz, dar în realizarea normală aceste modele se opun și se diversifică: norma preferă pe actriz și directora, rezervând pe adora pentru domeniul dreptului, iar pe directriz pentru geometrie (astfel încât două variante substituibile reciproc devin unități distincte). Tot așa, norma admite opoziția maestro | maestra, dar nu și opoziția ministro | ministra; preferă pe oyente lui oidor, pe navegante lui navegador; și aceeași normă restrictivă permite opoziția estudiante | estudianta, presidente | presidenta, dar nu admite opoziția navegante | naveganta, nici amante | amantea, ceea ce înseamnă că norma realizează numai parțial sistemul.

5.1. Mai dificilă pare să fie stabilirea distincției între normă și sistem în domeniul sintaxei. Totuși, credem că distincția se poate stabili, deoarece nu considerăm că acest domeniu aparține mai degrabă „vorbirii” decât „limbii”, cum susțin autori (Gardiner, Biihler, Brendal).

5.2. Ca de obicei, întâlnim aici o dezvoltare, după părerea noastră, unilaterală a unei idei saussuriene. Într-adevăr, Saussure afirmă că aparțin vorbirii „combinațiile pentru care subiectul vorbitor utilizează codul limbii pentru a exprima gândirea sa personală” 135.

În alt loc¹³⁶, Saussure se întreabă „până la ce punct propoziția aparține limbii” și semnalează varietatea infinită a propozițiilor, iar în final răspunde, în alt capitol, la propria întrebare afirmând că „propoziția aparține vorbirii, nu limbii”¹³⁷. Această ultimă afirmație o întâlnim repetată ca dogmă

în lingvistica postsaussuriană. Dar ce vrea să spună această frază a lui Saussure? Pur și simplu că propoziția este unitate de expresie, fapt care nu poate fi contestat. Asta nu înseamnă, însă, că propoziția nu are a anumită structură lingvistică. Dacă vrem să semnalăm, în schimb, caracterul inedit al fiecărei propoziții și infinita varietate a propozițiilor, atunci trebuie să observăm că elementele (cuvinte concrete, sunete care compun cuvintele) sunt la fel de inedite în vorbitul concret ca propoziția însăși și că varietatea propozițiilor nu este în sine o probă lingvistică, ci o probă privind varietatea infinită a sentimentelor și gândurilor care se exprimă prin limbaj (aceeași observație se poate face și cu privire la sunete, la varietatea semnificațiilor care se atribuie unui semn etc). Nu ni se pare valabil nici contraargumentul prezentat de Brandal, după care tipurile de propoziții ar fi generale și nu caracteristice unei limbi sau alteia¹³⁸; cu aceasta se afirmă numai extraordinara universalitate și omogenitate a spiritului uman, chiar infinita lui varietate și multiplicitate (și acest fapt nu constituie un paradox). Adică, propoziția este infinit variabilă și universală prin ceea ce exprimă, dar nu ni se pare să fie tot așa prin felul cum exprimă: în ceea ce ține de aspectul lingvistic, propoziția „aparține limbii” în aceeași măsură ca și celelalte fapte ale limbajului, adică prin structura sa ideală și prin norma realizării sale. Totodată, același Saussure consideră că propoziția aparține vorbirii numai până la un anumit punct, dat fiind faptul că sintagma (care poate fi o parte dintr-o propoziție sau chiar o propoziție întreagă) rămâne în interiorul

135 CLG, p. 57. [i5CLG, p. 182.

137 CLG, p. 209.

138 V. Brandal, Morfologi og syntax, p. 5.

Limbii¹³⁹, se realizează după regulile limbii. Și Gardiner, așa cum am văzut, recunoaște că funcțiile sintactice se întâlnesc în „limbă” ca scheme, structuri, modele neaplicate. Dar celelalte fapte lingvistice există oare sub o altă formă în sistem? Sunetele, cuvintele nu se găsesc și ele ca scheme, ca structuri ideale în același sistem abstract? În ce fel, dacă nu ca structură asociată și opusă altor structuri, există în „limbă” un cuvânt ca lat. lupus-lupi-lupo-lupum¹⁴⁰, sau ca sp. veo-vemos-veia-viendol Dacă „limba”, cum spune Gardiner, este o „știință”, această „știință” cuprinde și schemele sintactice, care, după părerea noastră, nu se deosebesc în mod esențial de schemele unităților fonice și de semnificație¹⁴¹. Într-adevăr, putem să studiem sistemul sintaxei latine și să construim astăzi fraze latinești care realizează acest sistem. Am putea spune că sintaxa latină, ca și sintaxa oricăreia alte limbi, se studiază pe baza faptelor de vorbire realmente atestate. Dar asta nu se întâmplă numai cu fraza: toate faptele de limbă trebuie să fi fost cândva vorbire. Așa, de exemplu, nu recunoaștem pentru latina clasică o formă *dee, vocativul regulat al lui deus, pur și simplu pe motiv că nu o găsim atestată¹⁴².

Așa stând lucrurile, până la ce punct propoziția aparține vorbirii? Deja am văzut răspunsul implicit chiar la Saussure, care atribuie limbii modelele fixe și tradiționale de sintagme¹⁴³, deci nu numai formulele, „întorsăturile de

frază care nu se pot improviza”, ci și „toate tipurile de sintagme construite pe baza formelor regulate”, combinațiile

139 CLG, p. 209-211.

140 yezj A Meillet, *Le caractere concret du mot*, în *Linguistique historique et linguistique generale*, II, Paris, 1936, p. 9 ș.u. Cf. și Ch. Bally, *Linguistique generale et linguistique francaise*, p. 289-290.

141 Cf., în acest sens, raportul prezentat de Bohumil Trnka la al VI-lea Congres Internațional al Lingviștilor, privind problema definirii morfologiei și sintaxei (în „*Actes du Sixieme Congres International de Linguistes. Rapports...*”, Paris, 1948, p. 19-30).

142 Am putea să postulăm această formă, fiind perfect posibilă din punctul de vedere al sistemului; dar limba nu este numai sistem, ci și normă și, atunci când îl întâlnim în normă, vocativul lui deus nu este *dee, ci deus.

143 CLG, p. 209-211.

Corespunzând unor tipuri generale care „își au baza în limbă sub formă de amintiri concrete”. Dar există, oare, în limbă, înțelegerea ca „avere lingvistică” – așa cum o înțelegem aici – ceva care să nu-și aibă baza în amintiri concrete, care să nu fie abstracțiune structurată pe amintiri concrete? Căci despre abstracțiune este vorba (dacă prin abstracțiune se înțelege „formalizare”, „idealizare”), dat fiind că, afirmând existența „tipurilor generale”, se afirmă exact contrariul privind aspectul concret al limbii (în ciuda faptului că, pentru Saussure, asta înseamnă, tocmai, că în limbă „nu există nimic abstract”). Într-adevăr, dacă în planul concret al vorbirii propoziția este expresia unitară și indivizibilă a relației care se stabilește între un semn și o situație, sau între o serie de semne, pe de o parte, ca și între aceeași serie de semne (luată ca ansamblu, ca unitate) și o situație, pe de altă parte, atunci este evident că, în planul abstract al sistemului, propoziția nu poate fi decât model general, schemă ideală a acestor relații. Așadar, propoziția, ca orice fapt lingvistic, aparține „limbii” ca structură, ca formă ideală, și aparține, în schimb, vorbirii ca realizare, ca utilizare concretă, individuală a unei structuri ideale; aparține exclusiv vorbirii numai ceea ce este expresie informă, ceea ce este lipsit de structură: anacolutul, lapsusurile, întreruperile¹⁴⁴.

Adevărata dificultate provine, după noi, din faptul că deja în vorbitul concret funcția sintactică este o funcție de tip special: este o funcție de relație. Ea se poate exprima prin morfeme, dar nu se găsește în morfemele înseși – care, prin natura lor, țin de planul paradigmatic -ci în relația (regim, concordanță) care se stabilește între semne pe baza morfemelor pe care le conțin (printre morfeme includem și ordinea semnelor) și, în același timp, între ansamblul semnelor și situație. Iar această relație – singura care se întâlnește în planul propriu-zis sintagmatic – este în sine total imaterială; din punct de vedere material, abia dacă se poate caracteriza prin unitatea sa melodică, aceasta fiind luată, tocmai din acest motiv, de către unii învățați, în special de J. Stenzel, ca bază pentru definirea propoziției¹⁴⁵. Dar dacă vorbitul constă tocmai

144 Cf. K. Vossler, *Filosofia del lenguaje*, p. 184-185.

145 Cf. J. Stenzel, *Philosophie der Sprache*, Munchen, 1934, p. 42⁵ și 48-50, trad. Sp., Madrid, 1935, p. 67-71 și 75-78.

În stabilirea acestei relații, atunci este evident că cea care ne pune în condiția de a vorbi, anume „știința” lingvistică, „averea” idiomatice, trebuie să conțină nu numai semnele izolate (a cunoaște întregul vocabular al unei limbi nu înseamnă, încă, a cunoaște limba însăși), ci și modalitatea de a le actualiza, precum și de a le relaționa, atât între ele, cât și cu o anumită situație¹⁴⁶. Și, dacă sistemul lingvistic este sistemul abstract al opozițiilor care se stabilesc în vorbitul concret și al funcțiilor pe care aceste opoziții le îndeplinesc, atunci este evident că trebuie să postulăm existența chiar în sistem a tuturor funcțiilor lingvistice: a) funcțiile fonologice sau distinctive, care individualizează, separă și disting semnele (funcția culminativă, funcția delimitativă și funcția distinctivă propriu-zisă); b) funcțiile stilistice sau orientatoare, care determină valoarea specifică a semnului în actul verbal, orientându-l spre un vorbitor, un ascultător sau un lucru (funcția expresivă, funcția apelativă, funcția deictică); c) funcțiile morfologice, adică funcția clasificatoare, care clasifică semnul ca instrument particular de cunoaștere (drept categorie verbală sau „parte de propoziție”), și funcția actualizatoare, care face semnul apt pentru o utilizare concretă într-un act verbal (adică îl introduce într-o categorie gramaticală: gen, număr, caz, timp, mod, aspect, persoană etc); d) funcția sintactică sau de relaționare, care relaționează semnele între ele, le constituie în unități de expresie și le raportează la o situație; e) funcțiile simbolice, adică funcția reprezentativă, care aparține nemijlocit semnului, ca mijloc de cunoaștere, independent de actualizarea sa și de relațiile sale, și funcția asociativă¹⁴¹, care asociază semnele ca factori de cunoaștere, după forma și conținutul lor. Toate aceste funcții sunt semantice, deoarece se referă la semnele lingvistice și la utilizarea lor (și în acest sens credem că trebuie să înțelegem faimoasa frază a lui Schuchardt după care „există o singură gramatică și aceasta se numește semantică sau, mai exact spus, știința desemnării”)¹⁴⁸.

146 Cf. W. Porzig, op. Cit., p. 106-107.

147 Să nu se confunde cu funcția asociativă din fonologie, care este numai o funcție distinctivă secundară.

148 Hugo Schuchardt-Brevier, Halle, 1922, p. 127.

5.3. În domeniul sintaxei, distincția între normă și sistem apare, în primul rând, ca distincție între tipurile generale sau „regulate” de construcție și formulele fixe despre care vorbește Saussure: în timp ce cele dintâi aparțin sistemului, cele din urmă reprezintă realizări tradiționale ale unor scheme conținute în sistemul însuși, adică sunt fapte de normă.

De asemenea, și aici, dintre variantele unei scheme sintactice permise de sistem, una poate fi considerată ca realizare normală în limba dată, în timp ce celelalte fie sunt anormale, fie dobândesc normalitate numai într-o anumită convenție stilistică. Așa, de exemplu, în spaniolă este normală fraza *se me ha dado*, dar nu și fraza **me se ha dado*, care, totuși, păstrează toate distincțiile cerute de sistem și care este, în schimb, normală în italiană (*mi si e dato*). În spaniolă trebuie să spunem *no voy más*, la fel ca în italiană (*non*

vado piu), în timp ce în română se spune nu mai merg (*„no măș voy „), iar în germană ich gehe nicht mehr (*„yo voy no măș „); adică, și în domeniul sintaxei, realizările normale caracterizează o limbă dincolo de opozițiile funcționale. Tot așa, este adevărat că în latină sistemul permitea, pentru a spune „Petre îl iubește pe Paul”, oricare dintre următoarele exprimări: Petrus Paulum amat, Paulum Petrus amat, Petrus amat Paulum, Paulum amat Petrus, Amat Petrus Paulum, Amat Paulum Petrus; dar la fel de adevărat este faptul că prima. Construcție era cea normală, în timp ce celelalte fie nu erau normale, fie aveau anumite valori stilistice: ordinea cuvintelor în fraza latină era mult mai puțin arbitrară și facultativă decât ne spun manualele.

În sfârșit, și la nivel sintactic, două variante, substituibile reciproc din punctul de vedere al sistemului, se pot opune în cadrul normei. Astfel, de exemplu, sistemul limbii spaniole permite, în anumite cazuri, construirea complementului obiect personal cu prepoziția a sau fără ea; dar este evident că, în normă, querer a un criado „a iubi un servitor” se opune net lui querer un criado „a căuta un servitor”¹⁴⁹. (A se compara, în acest sens, sugestivul exemplu analizat de Bally: croire en Dieu „a crede în Dumnezeu” – croire au diable „a crede în diavol”)¹⁵⁰.

6.1. Totuși, dificultățile cele mai mari în ceea ce privește distincția între normă și sistem se întâlnesc în domeniul lexicului propriu-zis, adică în domeniul unde acționează funcțiile pe care le numim reprezentativă și asociativă. Dar este vorba nu de dificultăți inerente distincției înseși, ci de dificultăți care se datoresc extraordinarei complexități și infinitei varietăți a opozițiilor care se stabilesc în acest domeniu și care fac atât de anevoios studiul sistematic al vocabularului. Într-adevăr, în ciuda enormelor eforturi care s-au făcut, chiar marile monumente lexicografice continuă să fie, în cea mai mare parte, simple repertorii în care cuvintele sunt tratate ca entități izolate, și nu ca elemente, organic opuse și asociate, ale unui sistem. Opozițiile fundamentale ar putea să fie diferențiate și reduse, și aici, la tipuri constante (renunțându-se, din capul locului, la arbitrara ordine alfabetică), dar numărul lor ar fi, fără îndoială, mult mai ridicat decât cel al opozițiilor stabilite la nivelul fonetic, în morfologie, în domeniul formării cuvintelor și în sintaxă.

6.2. Credem că, în ceea ce privește lexicul, corespund sistemului particulara clasificare conceptuală a lumii, pe care orice limbă o reprezintă {funcție reprezentativă}, și felul specific în care această clasificare se realizează din punct de vedere formal în fiecare limbă, atât în momentul creării semnului cât și în cel al repetării lui {funcție asociativă}. Să luăm, de exemplu, cazul cuvântului persan khordân, căruia îi corespund în spaniolă două verbe, comer „a mânca” și beber „a bea” (iar spaniolului comer

¹⁴⁹ Cf. K. Vossler, *Algunos caracteres de la cultura espanola*, Buenos Aires, 1941, p. 68.

¹⁵⁰ *Festschrift Tappolet*, Basel, 1935, p. 9-15.

îi corespund în germană verbele essen și fressen, utilizate pentru ființe umane, respectiv pentru animale, iar în tamanaco, limbă indigenă din Brazilia, îi corespund jucuru, jemerî, janerî, respectiv „a mânca pâine”, „a

mânca fructe sau miere”, „a mânca carne”)151, sau cazul lat. esse, căruia îi corespund în spaniolă ser și estar (și, de asemenea, exis tir, hallarse, haber). Din punctul de vedere al reprezentării, toate acestea sunt diferențe de sistem cu care se confruntă oricine a consultat vreodată un dicționar bilingv sau a tradus dintr-o limbă în alta. Cât privește diferențele sistematice asociative, observăm, de exemplu, că pentru latini numele lunii (luna < *lucna < *loucsna) însemna, la origine, „cea care strălucește”, fiind în relație cu luceo „a străluci”, în timp ce pentru greci (jieiġ, p. rjv), ca și pentru slavi, era în relație cu ideea de „a măsura” (timpul), sau că unor substantive care denumesc „liliacul” (animal), precum engl. bat, it. pipistrello, fr. chauve-souris, sp. murcielago, le corespund asocieri diferite în limbile respective. Același lucru se poate constata și în exemple obișnuite, precum cuvintele însemnând „pardesiu”, în sp. sobretodo („peste tot”, la fel ca engl. overall, pe care îl traduce), față de it. soprabito („peste haină”), fr. pardessus („pe deasupra”); sau sp. agujero „gaură”, care e în legătură cu aguja „ac”, ceea ce nu se întâmplă în fr. trou, it. buco; sau sp. tenedor „furculiță”, care e în relație cu tener „a ține”, în timp ce it. forchetta, fa. Fourchette, rom. furculiță se află în relație cu it. forca, ix. Fourche, rom. furcă etc.

6.3. În ceea ce privește norma, adică realizarea normală a sistemului, se constată și aici că, dintre variantele admise de sistem, atât din punctul de vedere al sensului cât și din punctul de vedere al formei, una singură este de obicei normală, în timp ce celelalte fie sunt anormale, fie au o anumită valoare stilistică.

151 Cf. A. Pagliaro, Corso di glottologia, I, p. 89.

Astfel, este evident că, în cuvinte dintre cele mai obișnuite, precum sp. brazo, árbol, casa, mar sau rom. braț, arbore, casă, mare (subst), un anumit sens este „nuclear” sau principal, în timp ce celelalte sunt „laterale” în sfera sensurilor posibile ale acestor substantive; tot așa, între sp. perro și can, ambele cuvinte însemnând „câine”, primul reprezintă varianta normală în spaniolă. Dar faptul că există sensuri „colaterale” sau secundare (admise de sistem, dar care nu sunt comune în normă, ci sunt complementare, ori sunt fixate în anumite utilizări tradiționale) este foarte important, deoarece explică mecanismul multor schimbări semantice¹⁵², dat fiind că, tocmai prin sensurile „colaterale”, sferele de semnificație ale diferitelor semne se încrucișează și se relaționează (cf, de exemplu, sp. candido 'alb' -> 'fără pată' -> 'fără vină' -> inocente, și apoi avem: candido 'inocent, pur, ingenuu')¹⁵³.

Și aici se constată opoziția, în normă, între variante care corespund unei singure invariante în sistem. Exemplul cel mai clar, în acest sens, ni se pare a fi cel al sinonimelor, a căror folosire nu este aproape niciodată indiferentă în normă (de aceea se spune că în limbă nu există sinonime): într-adevăr, sp. terco „îndărătnic” nu este identic cu sp. obstinado „încăpățânat”, rom. a împreuna nu înseamnă același lucru cu rom. a uni, sp. permanecer, rom. ședea nu au chiar același sens cu sp. quedar, respectiv rom. sta, iar sp. tomo, rom. tom, nu au aceleași utilizări cu sp. volumen, respectiv rom. volum. Tot așa, în spaniolă se spune perro rastrero „copoi”, și nu *can rastrero, pe când în astronomie se spune Can mayor „constelația Câinele mare”, și nu

*Perro mayor. Aceste opoziții în normă caracterizează limbile, așa cum foarte bine se poate

152 Cf. V. Pisani, L 'etimologia, Milano, 1947, p. 158 ș.u.

153 în studiul nostru despre limba lui Ion Barbu (cf. nota 113) prezentăm o serie de schimbări semantice de acest tip datorate poetului: schimbări legitime și inteligibile din punctul de vedere al sistemului, dar insolite din punctul de vedere al normei.

Constata în traducere. Așa, de exemplu, este cunoscută, și ar merita un studiu special, situația perechilor de verbe spaniole derivate din infinitivul și, respectiv, din supinul latin, cărora le corespunde, în fiecare caz, un singur verb în franceză și în italiană (cf. sp. concurrir-concursar, diferir-dilatar, transferir-transladar, față de fr. concourir, differer, transferer, it. concorrere, differire, tras ferire).

De asemenea, este evident că nu toate asociațiile posibile în sistem (privind conținutul sau privind forma)¹⁵⁴ apar în normă. Trebuie să avem în vedere faptul că activitatea creatoare în limbaj, în special activitatea poetică, constă în mare parte în a descoperi, de fiecare dată, noi asociații privind semnificația (imagini) sau latura formală (rimă, asonantă, aliterație, armonie imitativă etc), posibile în sistem (adică, existente virtual) dar inedite în normă. Exemple interesante în această privință ne oferă termenii corelativi și antonimele, care nu au în normă utilizări corelative, respectiv exact opuse, așa cum ar putea avea din punctul de vedere al sistemului. Astfel, în spaniolă, o cameră în care se mănâncă se numește comedor, dar una în care se bea nu se numește bebedor; lui origen oscuro îi corespunde în mod normal origen ilustre mai degrabă decât origen claro; termenii care se opun în mod normal lui implacable, imperturbable, impassible nu sunt placable, perturbable, pasible; contrarul pentru una muchacha imposible nu este una machacha posible; lui un hombre bien nu îi corespunde un hombre mal, iar la o întrebare precum Vamos? „mergem”, se poate răspunde Bien „bine”, dar nu Mal „rău”. Și, viceversa, în spaniolă, lui pan blanco „pâine albă” i se opune pan negro „pâine neagră”, care nu este neagră, iar lui agua salada „apă sărată” i se opune agua dulce „apă dulce”, care este pur și simplu nesărată¹⁵⁵. Întotdeauna este vorba

154 Cf. CZ. G, p. 211-213.

155 Cf. V. Pisani, op. Cit., p. 178.

Despre opoziții în normă, ce caracterizează limbile cărora le aparțin; astfel, vino ținto „vin colorat”, din spaniolă, este roșu în italiană {vino rosso} și negru în croată (crno vino).

7. Am constatat, așadar, că la toate nivelele, în cadrul tuturor funcțiilor care pot fi luate în considerație în limbaj, este posibil și necesar să distingem cele două aspecte - norma și sistemul - pentru o înțelegere mai profundă a faptelor lingvistice; sau, mai bine, pe lângă sistemul funcțional, trebuie să distingem realizarea normală, adică un grad inferior de abstractizare, care de asemenea caracterizează limbile. Într-adevăr, dacă sistemului fonologie al unei limbi îi corespunde, grosso modo, ceea ce Sweet numea broad transcription (transcriere fonetică largă), este neîndoielnic că aceasta nu

epuizează descrierea fonetică a limbii înseși, limba prezentând totdeauna, drept caracteristici generale, nu accesorii și sporadice, și fapte constatabile numai într-o narrow transcription (transcriere strânsă). Se observă, de asemenea, că formele ideale care se atribuie sistemului se realizează în același fel chiar și atunci când nu au valoare funcțională (așa, de exemplu, într-o limbă ca latina, cazurile desinențiale subzistă și acolo unde funcția este indicată suficient cu ajutorul prepozițiilor); că variantele facultative de realizare nu se prezintă așa din punctul de vedere al normei, care pretinde numai anumite realizări; că variantele combinatorii normale, chiar în domeniul fonic (unde, în aparență, ar avea aspect de „necesitate” fizică sau organică), sunt departe de a fi identice în limbi diferite; și că, în sfârșit, în cadrul normei iau naștere opoziții secundare „obligatorii”, care nu corespund unor opoziții funcționale din sistem, dar care constituie, totuși, trăsături generale și indispensabile ale limbii luate în considerație.

Norma poate să coincidă în mod aparent cu sistemul (când sistemul oferă o singură posibilitate), la fel cum realizarea individuală poate să coincidă cu norma, dar asta nu înseamnă că putem să nu mai facem distincție între cele două concepte, care se referă la planuri diferite de abstractizare. Totuși, distincția devine evidentă mai ales acolo unde sistemul admite o serie de variante de realizare, în aparență facultative, ca în cazul vocalelor e și o în spaniolă, al pluralului substantivelor feminine în română, sau al reduplicării și repetiției mijlocite, fenomene atât de importante în structura limbilor turcice¹⁵⁶.

Precizăm, în plus, că nu este vorba de normă în sensul obișnuit, stabilită sau impusă după criteriile de corectitudine și de evaluare subiectivă a exprimării, ci de norma care se stabilește în mod obiectiv într-o limbă, norma pe care o urmăm în mod necesar prin faptul că suntem membrii unei comunități lingvistice, și nu norma după care recunoaștem că cineva „vorbește bine” sau în mod exemplar în cadrul aceleiași comunități. Stabilind norma la care ne referim, stabilim cum se spune și nu indicăm cum trebuie să se spună: conceptele care se opun în raport cu această normă sunt normale și anormale, iar nu corecte și incorecte. Faptul că cele două norme pot coincide nu ne interesează aici: se cuvine, totuși, să semnalăm că, de multe ori, ele nu coincid, dat fiind că „norma normală” precede „norma corectă”, fiind întotdeauna anterioară propriei codificări.

VI. SCHIȚĂ A UNEI TEORII COERENTE A VORBIRII ȘI A FORMALIZĂRII SALE

1. Vom încerca acum să situăm conceptele pe care le-am stabilit într-o viziune coerentă și unitară a limbajului ca activitate creatoare.

156 Cf. J. Deny, Structure de la langue turque, în CILUP, IX, 1949, p. 17-51.

2. În limbaj ca activitate – incluzând factorii care îl condiționează în mod necesar, dar excluzând aspectul pur fizico-fiziologic și, pentru moment, și determinările sociale – distingem, în primul rând, un aspect psihic (limbaj virtual) și un aspect propriu-zis lingvistic (vorbitul concret, limbaj realizat).

În aspectul psihic, anterior actului lingvistic sesizabil în mod concret, distingem „știința” (sp. saber) care condiționează vorbitul adică „tezaurul” lingvistic („averea” lingvistică) (germ. Sprachbesitz) – și impulsul expresiv, adică intuiția particulară care solicită expresia concretă, materială (cf. vorbirea lui Sechehaye, Devoto, Brendal). Acest ultim concept nu este, în sine, un concept propriu-zis lingvistic – deși interesează lingvistica și se poate ajunge la el prin intermediul lingvisticii – ci este un concept psihologic: aparține psihologiei, și nu numai psihologiei limbajului, ci și psihologiei exprimării în general. Psihologiei limbajului îi aparține, în schimb, acel Sprachbesitz, care este întotdeauna individual și social în același timp (dat fiind că se constituie în individ pe baza memoriei actelor lingvistice experimentate de el în cadrul comunității, în calitate de vorbitor și de ascultător) și se poate constata la un individ {Sprachbesitz individual, cf. al doilea concept de „limbă” la W. Porzig) sau la un grup de indivizi (Sprachbesitz social). Acesta din urmă poate fi considerat ca sumă de „tezaure” lingvistice individuale sau, mai bine, ca sistem al aspectelor comune din aceste „tezaure” (cf. „limba” socială care precede vorbirea individuală, în concepția lui Saussure, Bally, Gardiner, Porzig și, de asemenea, Jespersen, 3).

Vorbitul concret poate, la rândul său, să fie luat în considerație în realizarea sa imediată, ca act lingvistic, sau ca sumă de acte lingvistice înregistrate (cf. vorbirea și limba la Pentillă, vorbirea din formula $1 + 1' + 1$ „... la Saussure, „produsul lingvistic”, la Bihler, primul concept de „limbă” la W. Porzig), pe care o vom numi material lingvistic. Pe baza actelor lingvistice concrete se constituie ca abstracțiune (cf. Humboldt, Paul, Jespersen, Croce, Bertoni), ca sistem de isoglose (aspecte comune constatate în actele considerate), obiectul ideal limbă, pentru care formularea conceptuală cea mai clară și mai coerentă, în acest sens, a fost dată, după părerea noastră, de Vittore Pisani¹⁵⁷. Avem, prin urmare, schema:

Limba virtual (aspect psihic)

Limba realizată (aspect lingvistic) „Tezaur” lingvistic social

Act lingvistic „Tezaur” lingvistic individual

Impuls expresiv

Material lingvistic

Limba: sistem de isoglose

Termenul limbă denumește, așadar, un concept care, pentru noi, se identifică cu vorbitul concret, adică cu activitatea lingvistică, dat fiind că aspectul psihic care apare în schemă nu este decât limbă „virtuală”, adică, pe de o parte, memorie stratificată, generalizată și formalizată de acte lingvistice reale și, pe de altă parte, condiție și posibilitate a unei noi vorbiri concrete. Dar nu vedem nici un obstacol ca termenul limbă să fie folosit ca termen general pentru a indica ansamblul de concepte vorbit (vorbitul concret) – „tezaur” lingvistic („avere” lingvistică) – limbă, dacă

¹⁵⁷ Cf. V. Pisani, *La lingua e la sua storia*, în voi. *Linguistica generale e indeuropea*, Milano, 1947, p. 9-19.

Avem în vedere în permanență faptul că este vorba, în ultimă instanță, de același fenomen considerat din trei puncte de vedere diferite: 1) în realitatea sa concretă; 2) în virtualitatea sa și în calitate de condiție, de „substrat” al vorbirii concrete; 3) ca abstracțiune care se structurează pe baza actelor lingvistice concrete, și că limba apare numai în vorbirea concretă¹⁵⁸.

Acum, adoptând punctul de vedere al unui act lingvistic concret, putem lua în considerație o limbă care să cuprindă într-o isoglosă chiar acest act, dar și o „limbă anterioară”, un sistem stabilit, în aceeași comunitate, pe baza actelor lingvistice precedente actului în cauză: anume, sistemul în care se întâlnesc modelele actului însuși și în raport cu care actul se prezintă ca inovație. Acest concept de „limbă anterioară” este important pentru că corespunde, tocmai, unei realități istorice continuate prin noul act, corespunde cadrului în care o nouă intuiție individuală și inedită se realizează ca vorbire concretă. Este un concept lingvistic prin faptul că se întemeiază pe un punct de vedere strict lingvistic, dar, prin conținutul său, coincide în mod practic (sau, cel puțin, se identifică în mare parte) – la individul vorbitor, ori în grupul de indivizi luați în considerație – cu conceptul psihologic sau socio-psihologic de „știință” sau „tezaur lingvistic”. Este vorba, și aici, mai degrabă de modalități diferite de a privi aceleași obiecte decât de obiecte diferite: pe de o parte, se face o generalizare bazată pe fenomene concrete, iar pe de altă parte aceeași generalizare este considerată „știință” depozitată în memoria unuia sau a mai multor indivizi. Dar, chiar prin acest

158 Se cuvine să semnalăm, totuși, faptul că distincția între *lingua* și *linguae* se poate face, în acest sens, în spaniolă, ca și în franceză (*langue-langage*), în italiană (*lingua-linguaggio*), în portugheză (*lingua-linguagem*), sau în română (*limbă-limbaj*), dar distincția nu poate fi făcută la fel de net în engleză ori în germană, unde celor două concepte le corespunde un singur termen (engl. *language*, germ. *Sprache*).

Fapt, conceptul de „tezaur” lingvistic („avere” lingvistică) devine exterior lingvisticii, care își structurează abstracțiunile exclusiv pe baza faptelor înregistrate concret și nu pe virtualități sau pe ansambluri de reprezentări neinvestigabile cu mijloace lingvistice.

3.1. Pe baza aceleiași vorbiri concrete – singura realitate investigabilă a limbajului – trebuie să se elaboreze, după părerea noastră, conceptele de normă și sistem, într-o viziune retrospectivă care să țină seama de relațiile dintre actele lingvistice considerate și modelele lor. Într-adevăr, actele lingvistice sunt acte de creație inedită, întrucât corespund unor intuiții inedite, dar – dată fiind aceeași condiție esențială a limbajului, care este comunicarea – ele sunt, în același timp, acte de re-creare; nu sunt invenții *ex novo* și total arbitrare ale individului vorbitor, ci se structurează după modele precedente, pe care noile acte le conțin și în același timp le depășesc. Adică, vorbitorul utilizează, pentru exprimarea intuițiilor sale inedite, modele, forme ideale, pe care le găsește în ceea ce numim „limbă anterioară” (sistem precedent de acte lingvistice). Asta înseamnă că individul își creează propria exprimare într-o limbă, vorbește o limbă, realizează, în mod concret, în

vorbitul său, tipare, structuri ale limbii comunității din care face parte. La un prim grad de formalizare, aceste structuri sunt pur și simplu normale și tradiționale în comunitatea de vorbitori, constituie ceea ce numim normă; însă, într-un plan mai înalt de abstractizare, se desprind din aceste structuri o serie de elemente esențiale și indispensabile, de opoziții funcționale: este ceea ce numim sistem. Dar normă și sistem nu sunt concepte arbitrare pe care noi le aplicăm vorbitului, ci forme care se manifestă în vorbitul însuși. Iar drumul pentru a ajunge la ele este drumul care pornește de la vorbitul concret și se derulează prin abstractizări succesive, punând în relație vorbitul, actele lingvistice concrete, cu modelele lor, adică cu un vorbit anterior, constituit, prin mijlocirea unui alt proces de formalizare, în sistem de isoglose. Asta înseamnă că sistemul și norma nu sunt realități autonome și opuse vorbitului, nici „aspecte ale vorbitului”.

— Vorbitul fiind o realitate unitară și omogenă - ci forme care apar (se prezintă) în vorbitul însuși, abstracțiuni elaborate pe baza activității lingvistice concrete, în relație cu modelele pe care aceasta le utilizează.

3.2. Concepția noastră ar putea fi reprezentată grafic prin schema următoare:

Pătratul mare A-B-C-D reprezintă vorbitul constatat în mod efectiv (germ. *wirkliches Sprechen, Gespräch*), adică actele lingvistice înregistrate concret chiar în momentul producerii lor.

Pătratul intermediar a-b-c-d reprezintă primul grad de abstractizare, adică norma (germ. *Sprachnorm*), care conține numai ceea ce în vorbitul concret este repetiție de modele anterioare. Rezultă că operația de abstractizare care se realizează în trecerea de la A-B-C-D la a-b-c-d implică eliminarea a tot ceea ce în vorbit este aspect total inedit, variantă individuală, ocazională sau momentană, păstrându-se numai aspectele comune care apar în actele lingvistice considerate și în modelele lor.

Pătratul mic a'-b'-c'-d' reprezintă al doilea grad de abstractizare sau de formalizare, adică sistemul (germ. *Sprachsystem*), care conține numai ceea ce în normă este formă indispensabilă, opoziție funcțională, după ce, prin noua operație de abstractizare, s-a eliminat tot ceea ce în normă este simplă obișnuință, simplă tradiție constantă, element comun în vorbirea întregii comunități, dar fără valoare funcțională, adică, în ultimă instanță, un fel de „însoțitor” prezent întotdeauna în vorbire, dar neesențial în ceea ce privește opozițiile semnificative fundamentate care asigură funcționarea sistemului ca instrument de cunoaștere și de comunicare. Adică, în trecerea de la normă la sistem, se elimină tot ceea ce este „variantă facultativă” normală sau „variantă combinatorie”, păstrându-se numai ceea ce este „pertinent din punct de vedere funcțional”.

Prin urmare, în stabilirea conceptului de „normă”, se efectuează o dublă abstractizare, dat fiind faptul că, pe de o parte, se elimină tot ceea ce este pur subiectiv, originalitate expresivă a individului (în general și în momentul considerat), și, pe de altă parte, se extrage o normă unică, generală pentru comunitatea de vorbitori; în realitate, norma este variabilă în funcție de limitele și de natura comunității respective. În afară de asta, dacă

se iau în considerație actele lingvistice ale unui singur individ, atunci trebuie introdus în schemă, între limitele vorbitului (vorbirii) și cele ale normei sociale, un domeniu intermediar corespunzând normei individuale, adică un domeniu care să cuprindă tot ceea ce este repetiție, element constant în vorbitul individului însuși, cu eliminarea numai a ceea ce este pur ocazional și momentan, a ceea ce, chiar din punctul de vedere al individului respectiv, reprezintă originalitate expresivă absolută, element total inedit.

Dacă identificăm vorbitul [sp. hablar] cu vorbirea (germ. Rede) [sp. habla], atunci limbajul în totalitate, considerat ca activitate concretă, este vorbire; dar, în sens restrâns, putem numi fapte de vorbire tot ceea ce se elimină în procesul de abstractizare care se realizează în trecerea de la actele lingvistice concrete la norma individuală și putem numi fapte de normă individuală, fapte de normă socială tot ceea ce se elimină în cele două formalizări succesive.

3.3. Situându-se în planul actelor lingvistice concrete, putem spune că vorbitul conține toate aceste fapte și, în plus, sistemul, dat fiind că norma individuală, norma socială și sistemul nu sunt decât diferite grade de formalizare ale vorbitului însuși; în același fel, norma individuală conține norma socială și sistemul, iar norma socială conține sistemul.

Dacă ne situăm, în schimb, în planul sistemului, putem considera cele două norme și vorbitul concret drept grade succesive de realizare a sistemului. Sistemul se prezintă, într-adevăr, din acest punct de vedere, ca o entitate abstractă, ca „o rețea de funcții”, care se realizează în forme sociale determinate și mai mult sau mai puțin constante, constituind un sistem de realizări normale, de asemenea abstract {normă}, care, la rândul său, se realizează în norme individuale, după cum acestea se realizează prin infinita varietate și multiplicitate a activității lingvistice concrete. Și, dat fiind că conceptele de normă socială și normă individuală nu sunt în mod necesar succesive (într-adevăr, putem lua în considerație de la bun început acte lingvistice care aparțin unor indivizi diferiți), putem spune că sistemul este un ansamblu de opoziții funcționale; norma este realizarea „colectivă” a sistemului, care conține sistemul însuși și, în plus, elementele „nepertinente” din punct de vedere funcțional, dar normale în vorbitul unei comunități; vorbitul (sau, dacă vrem, vorbirea) este realizarea individual-concretă a normei, care conține norma însăși și, în plus, originalitatea expresivă a indivizilor vorbitori.

3.4. Sistemul este sistem de posibilități, de coordonate care indică drumuri deschise și drumuri închise. Poate fi considerat ca ansamblu de „impuneri”, dar, de asemenea, și chiar mai bine, poate fi considerat ca ansamblu de libertăți, dat fiind că admite infinite realizări și pretinde numai să nu fie afectate condițiile funcționale ale instrumentului lingvistic: el are, mai degrabă, un caracter consultativ decât „imperativ”. Dacă ni se permite o analogie, am spune că sistemul nu se impune vorbitorului în mai mare măsură decât i se impun pictorului pânza și culorile: pictorul nu poate să renunțe la pânză și nu poate folosi culori pe care nu le are, dar, în cadrul limitelor impuse de pânză și de culorile de care dispune, libertatea sa de

exprimare este absolută. Așadar, am putea spune că sistemul, mai degrabă, i se oferă decât i se impune individului, punându-i la dispoziție mijloacele pentru exprimarea sa inedită, dar în același timp inteligibilă pentru cei care utilizează același sistem.

Ceea ce se impune, în realitate, individului, limitându-i libertatea de exprimare și restrângând posibilitățile oferite de sistem la cadrul fixat de realizările tradiționale, este norma. Norma este, într-adevăr, un sistem de realizări obligatorii, de impuneri sociale și culturale, și variază în funcție de comunitate. În cadrul comunității lingvistice naționale și în interiorul aceiași sistem funcțional se poate constata existența a diverse norme (limbaj familiar, limbaj popular, limbă literară, limbaj elevat, limbaj vulgar etc), diferențiate mai ales în ceea ce privește vocabularul, dar adesea și în ceea ce privește formele gramaticale și pronunțarea. Astfel, suedeza are o pronunțare literară și elevată, ca și o pronunțare uzuală și curentă, iar unii vorbitori de spaniolă din America de Sud consideră drept normă a exprimării elevate

(discursuri solemne, prelegeri universitare etc.) pronunția castiliană a lui ce, ci, z, ll, y.

Sistemul, în schimb, chiar dacă reprezintă forma ideală dobândită prin activitatea lingvistică a unei comunități de-a lungul istoriei sale, apare într-o oarecare măsură autonom (cf. Saussure, Bally) și separat de utilizarea sa, dat fiind că în vorbire (vorbit) nu se întrebuintează propriu-zis și în mod direct sistemul, ci forme de fiecare dată noi, care își găsesc în sistem numai condiția, tiparul ideal.

Activitatea spirituală a individului vorbitor constă, tocmai, în aplicarea originală a sistemului, în limitele și în afara limitelor permise de normă, iar activitatea spirituală a unei colectivități se manifestă chiar în normă, în timp ce sistemul reprezintă – cum ar fi – locul unde se manifestă norma și vorbitul concret.

În activitatea sa lingvistică, individul cunoaște norma și are în mai mare sau mai mică măsură conștiința sistemului. Dacă nu cunoaște norma, el se ghidează după sistem, fiind sau nu în acord cu norma {creație analogică}; dacă cunoaște norma, el poate să o repete în cadrul unor limite mai mult sau mai puțin modeste de expresivitate sau poate să o respingă în mod deliberat și să o depășească, utilizând posibilitățile pe care i le pune la dispoziție sistemul. Marii creatori de limbă – precum Dante, Quevedo, Cervantes, Gongora, Shakespeare, Pușkin – încalcă în mod conștient norma (care este ceva de genul „gustul epocii” în artă) și, îndeosebi, utilizează și valorifică în gradul cel mai înalt posibilitățile sistemului: nu este un paradox, nici clișeu, să spui că un mare poet „a folosit toate posibilitățile pe care i le oferea limba”. În acest sens, putem repeta, împreună cu Humboldt și Croce, că, în realitate, nu învățăm o limbă, ci învățăm să creăm într-o limbă, adică ne însușim normele care dirijează creația într-o limbă, învățăm să cunoaștem și orientările sistemului, precum și elementele pe care sistemul ni le oferă ca tipare pentru exprimarea noastră inedită.

4.1. În distincția pe care am stabilit-o între sistem și normă, am păstrat totdeauna legătura cu vorbitul concret, cu substanța fonică a limbajului, prezentă într-un anumit fel chiar și în funcțiile cel mai nemijlocit formale, cum sunt funcțiile sintactice. Este posibil, totuși, să ajungem la o abstracțiune dincolo de sistem, ignorând cu totul substanța fonică, o abstracțiune pe care am putea s-o numim, cu un termen hjelmslevian, schemă: în schemă am avea de-a face cu funcțiile pure, cu relații algebrice între „cantități vide”, dezinteresându-ne total de felul în care aceste funcții se exprimă din punct de vedere fonematic și morfematic, dezinteresându-ne adică de elementele fonice pe care o limbă dată le întrebuițează pentru a exprima opozițiile care constituie sistemul său. Nu nesocotim importanța teoretică pe care o poate avea acest concept, chiar pentru înțelegerea mai intimă a fenomenelor lingvistice generale. Dar, foarte probabil, această sincronie pură și integrală ne-ar conduce cu totul în afara istoriei și, prin aceasta, chiar în afara domeniului limbajului (și al lingvisticii), transformând cercetarea noastră într-un studiu al „mentalității popoarelor”, al unei „forme interioare” mai degrabă logice decât lingvistice. Abstracțiunea s-ar dovedi, probabil, inaplicabilă în lingvistica istorică, aceasta neputând ignora nici substanța fonică, nici relația dintre semnele lingvistice și lucrurile desemnate, dar ar fi totuși utilă în așa-numita „gramatică generală” și în comparația structurală între limbi, dat fiind că tiparele ei ar putea fi aplicate la mai mult de o limbă (astfel, o gramatică schematică a limbii maghiare ar coincide în mare parte cu o gramatică schematică a limbii turce, iar o gramatică a limbii române ar coincide în multe puncte cu o gramatică a limbii albaneze).

4.2. Dar, lăsând la o parte acest ultim concept de schemă, ne întrebăm care poate fi, în lumina distincțiilor stabilite, soluția pentru dificultățile pe care le implică opoziția între limbă și vorbire? Credem că distincția între sistem, norme și vorbit rezolvă integral amintitele dificultăți, evidențiind caracterul convențional al criteriilor pe care se bazează mult discutata opoziție.

Într-adevăr, avem patru concepte fundamentale: 1. Sistem -2. Normă ~ 3. Normă individuală - 4. Vorbitul concret.

Trecerilor între diferitele planuri de abstractizare le corespund, în plus, trei concepte: a) fapte de vorbire; b) fapte de normă individuală; c) fapte de normă socială.

Prin urmare:

1) Dacă opoziția se stabilește între sistem și realizare, limba cuprinde numai sistemul, iar vorbirea toate celelalte concepte, îmbrățișând diverse grade de abstractizare {norme sociale și individuale), precum și planul vorbitului.

2) Dacă opoziția se stabilește între concret și abstract, vorbirea coincide cu vorbitul, iar limba cuprinde toate celelalte concepte principale, îmbrățișând diverse grade de abstractizare {norme și sistem), care, totuși, se manifestă, în mod concret, în vorbit.

3) Dacă opoziția se stabilește între social și individual, limba cuprinde sistemul și norma, iar vorbirea include norma individuală și vorbitul concret, înglobând și celelalte două concepte.

4) Dacă opoziția se stabilește între noutate sau originalitate de expresie și repetiție, vorbirea cuprinde numai faptele de vorbire (a), iar limba toate celelalte concepte, inclusiv aspectele sistematice și normale ale vorbitului¹⁵⁹.

4.3. Dacă toate cele de mai sus lămuresc, pe de o parte, divergențele dintre diferitele concepte de limbă, ele ne îndeamnă,

159 Orice opoziție între limbă și vorbire care nu aparține unuia din aceste Patru tipuri fie nu epuizează realitatea limbajului, fie confundă criteriile diferite, fie ia în considerație și fapte care nu aparțin limbajului propriu-zis.

Pe de altă parte, să evităm (sau, cel puțin, să utilizăm cu circumspecție), în domeniul analizei vorbitului, un termen atât de ambiguu și care se pretează la atâtea confuzii, precum cel de limbă. Într-adevăr, conceptul de limbă nu își găsește justificarea în viziunea retrospectivă asupra actului lingvistic și în formalizarea „în profunzime” a acestui act; el își găsește mai degrabă justificarea în generalizarea care se stabilește „în amplitudine” pe baza unei serii de acte lingvistice, îmbrățișând aspectele comune care se constată în aceste acte lingvistice. În analiza „în profunzime” se evidențiază ceea ce este exclusiv normal și ceea ce este funcțional într-un act lingvistic, în raport cu modelele sale. În examenul „în amplitudine” stabilim ceea ce este comun, ceea ce este isoglosă într-o serie de acte lingvistice luate în considerație, fără să ne punem, în plus, problema dacă unele dintre aceste acte lingvistice sunt modele pentru altele. Altfel spus, conceptul de limbă nu este analitic, ci descriptiv și sintetic, constituindu-se ca sistem de aspecte comune, ca sistem de isoglose, pe baza a ceea ce numim material lingvistic (sumă de acte lingvistice). De aceea am spus că conceptul de limbă corespunde lingvisticii istorice mai degrabă decât lingvisticii teoretice, că este chiar fundamentul lingvisticii istorice.

Limitele unei limbi variază în funcție de materialul lingvistic luat în considerație, de exemplu, în funcție de extensiunea comunității sau a teritoriului („limba din Montevideo”, „limba din America Centrală”, „limba spaniolă”); și, chiar înainte de a avea în vedere comunitatea, putem lua în considerație un sistem de isoglose corespunzând unui singur individ („limba lui Cervantes”, „limba lui Racine”). Dar conceptul curent de limbă nu se stabilește pe bază de criterii exclusiv lingvistice, ci și pe bază de criterii culturale (existența unei „limbi comune” sau „literare”)¹⁶⁰, de unde

160 Cf. V. Pisani, *Introduzione alla linguistica indeuropea*, ed. A 3-a, Torino, 1949, p. 5-6.

Rezultă că o „limbă” cuprinde o serie de sisteme subordonate (dialecte, „limbi” speciale, sisteme distincte din punct de vedere social sau cultural: limbă savantă, limbă literară, limbă populară, limbă familiară, cu limite variabile și adesea convenționale)¹⁶¹. 4.4. Conceptele de sistem și normă, ca și conceptul de limbă, deși structurate în mod diferit, nu sunt, totuși, antitetice, într-adevăr, aspectele comune dintr-o serie de acte lingvistice sunt

în mod necesar normale și, la un nivel superior de formalizare, funcționale: prin urmare, putem vorbi de normă și sistem referindu-ne la o limbă (sistem de isoglose), în loc să ne referim exclusiv la vorbit. Numai că limba are extensiune nu numai în comunitate și în spațiu, ci și în timp: este vorba de un concept istoric (cf. „limba spaniolă de la origini până în zilele noastre”), în timp ce sistemul și norma sunt concepte structurale și, prin aceasta, sincronice (deși pot fi luate în considerație și din punct de vedere diacronic, în evoluția lor, care este trecerea de la un sistem la alt sistem, de la o normă la altă normă); adică, limba înseamnă continuitate, în timp ce, sistemul și norma reprezintă staticul: este vorba de concepte care se referă la „a fi”, nu la „a deveni” (în fiecare moment considerat din istoria unei limbi, ne confruntăm cu un sistem și cu o normă, care nu sunt cele din momentul anterior). În acest sens spunem că sistemul și norma corespund unei stări de limbă¹⁶¹, adică unui moment care se situează în afara timpului, izolându-se, printr-o necesară – deși discutabilă – abstracție științifică, de mișcarea perpetuă a limbii.

¹⁶¹ În spaniolă, termenul idiom ne-ar permite să distingem un sistem de isoglose determinat din punct de vedere cultural – ca instrument și vehicul al culturii unuia sau mai multor popoare (idiomul francez, idiomul italian etc.) – de un sistem oarecare de isoglose {limbă}. Totuși, în mod obișnuit, această distincție nu se face.

¹⁶² Cf. CLG, p. 176-177.

VII. IMPORTANȚA ȘI UTILITATEA DISTINCȚIEI TRIPARTITE

1. Credem că tot ceea ce am prezentat până aici justifică suficient importanța teoretică și metodologică pe care o atribuim distincției între normă și sistem.

Într-adevăr, această distincție – care nu este nici arbitrară, nici convențională, deoarece se manifestă în aspectele formale ale vorbitului concret însuși – ne permite să vedem caracterul absolut convențional al opoziției limbă-vorbire, ne face să vedem care pot fi criteriile luate în considerație în stabilirea acestei convenții și, în același timp, ne indică faptul că este absolut necesar să declarăm, de fiecare dată, convenția adoptată.

De asemenea, aceeași distincție ne determină cu necesitate să situăm conceptul de limbă la locul convenit atunci când luăm în considerație limbajul din punct de vedere descriptiv și istoric, nu analitic și interpretativ.

Totodată, distincția între normă și sistem lămurește mai bine funcționarea limbajului, activitatea lingvistică, o activitate care este, în același timp, creație și repetiție (re-creare), conform coordonatelor sistemului funcțional (adică, a ceea ce este indispensabil pentru ca limbajul să-și îndeplinească funcția) și în cadrul lui; o activitate care este mișcarea impusă și mișcare liberă, în cadrul posibilităților oferite de sistem.

2. Tot așa, distincția între normă și sistem justifică și lămurește bazele diferitelor aspecte, ale diferitelor tendințe și orientări din lingvistică. Într-adevăr, lingvistica se poate consacra îndeosebi analizei vorbitului, și atunci este teorie a limbajului, sau lingvistică generală în sens strict; se poate orienta spre studiul limbilor, și atunci este lingvistică istorică (în sensul pe

care îl dă acestui termen A. Meillet). De asemenea, ocupându-se de limbaj, lingvistica poate studia și evalua mai ales originalitatea expresivă [de exprimare] a vorbitorului, și atunci este estetică; poate studia norma, aspectul care în vorbire este tradiție socială și culturală, și atunci este istoria culturii; poate studia sistemul sau poate adopta, în prim plan, punctul de vedere al sistemului, și atunci este gramatică pură. Fiecare dintre aceste orientări este legitimă ca viziune parțială, dar niciuna dintre ele nu epuizează, de una singură, fenomenul multiform și complex care este limbajul uman.

În plus, aceeași distincție justifică existența diferitelor științe lingvistice, atribuind fiecăreia locul care i se cuvine în studierea limbajului. Sunt cunoscute dificultățile pe care le întâmpină, de exemplu, constituirea stilisticii limbii¹⁶³. Ei bine, această știință nu poate fi altceva decât studiul variantelor normale cu valoare expresivă-afectivă, studiul utilizării stilistice normale a posibilităților pe care un sistem le oferă acelor elemente care, în limba unei comunități, sunt în mod normal purtătoare ale unei valori expresive particulare¹⁶⁴, adică o știință a normei, pe când stilistica ce studiază valoarea particulară pe care un element oarecare al limbii o poate dobândi într-un text, ca originalitate expresivă individuală, este stilistică a vorbirii¹⁶⁵.

Între științele care se ocupă de aspectul fonetic al limbajului, fonologia, dacă e înțeleasă ca studiu structural și funcțional, nu poate fi știință a limbii, a întregii limbi (sistem și normă), ci numai știință a sistemului. Trebuie, prin urmare, să distingem, în acest domeniu, o știință a realizărilor normale ale sistemului fonologic al unei limbi¹⁶⁶,

¹⁶³ Cf, în legătură cu aceasta, J. Mattoso Cãmara jr., Contribuição para a estilística da língua portuguesa, Rio de Janeiro, 1952, în special p. 12.

¹⁶⁴ Cf Bruno Migliorini, *Lingua e cultura*, Roma, 1943, p. 60.

¹⁶⁵ Să se compare, în acest sens, stilistica lui Bally cu cea a lui Vossler.

¹⁶⁶ Am propune termenul fonologie pentru știința generală a aspectului fonetic al limbii – sistem funcțional și variante normale (facultative sau combinatorii) – și termenii fonematică și fonemică pentru știința fonetică a sistemului, respectiv a normei. Oricum, termenii ar fi convenționali: importantă este distincția între o fonologie a sistemului și o fonologie a normei.

Reprezentată deja, în parte, de bunele manuale de „pronunție”. O știință de acest fel ar putea fi fonometria lui Zwirner, care, ca orice studiu statistic, se prezintă efectiv ca știință a normei¹⁶⁷, în ceea ce privește fonetica, această știință este deja înțeleasă de majoritatea învățaților ca studiu al sunetelor concrete, anume ca știință a vorbirii.

În ceea ce privește gramatica propriu-zisă, gramatica structurală este știința sistemului, în timp ce gramatica descriptivă este știința normei. În schimb, ca știință a vorbirii se prezintă, mai degrabă, așa-numita „gramatică a greșelilor” (cf. *Grammaire des fautes* a lui Frei, pentru limba franceză, sau lucrarea de același tip pe care I. Iordan a publicat-o pentru română), deși studiază în special acele modificări ale normei care au o anumită răspândire

și care reprezintă deja, într-un fel, „norma parțială”. Și suntem siguri că distincții de aceeași natură s-ar putea face și în ce privește studiul lexicului.

3.1. Dar distincția între normă și sistem mi se pare importantă, înainte de toate, pentru clarificarea pe care o poate aduce în înțelegerea mecanismului intim al schimbării lingvistice. Într-adevăr, am văzut că ceea ce se impune vorbitorului nu este sistemul (care „i se oferă”), ci norma. Deci, vorbitorul are conștiința sistemului, și îl utilizează, însă el cunoaște sau nu cunoaște norma, se supune sau nu se supune normei, chiar dacă se menține în cadrul posibilităților oferite de sistem. Dar originalitatea în exprimare a individului care nu cunoaște sau nu se supune normei poate fi luată ca model de către alt individ, poate fi imitată și poate deveni,

167 Cercetarea statistică - studiu cantitativ al normei - capătă tot mai multă importanță deoarece norma reprezintă echilibrul unui sistem la un moment dat, iar schimbările cantitative determină, de obicei, schimbări calitative: schimbările în normă duc la schimbări în sistem. Cf. M. Cohen, *Sur la statistique linguistique*, în CILUP, IX, 1949, p. 7-16.

În consecință, normă. Așadar, individul schimbă norma, rămânând în limitele permise de sistem; dar norma reflectă echilibrul sistemului la un moment dat și, schimbându-se norma, se modifică acest echilibru, până la răsturnarea lui totală într-un punct sau altul. În felul acesta, individul vorbitor apare ca punct de plecare și pentru schimbarea de sistem, care începe cu necunoașterea sau neacceptarea normei.

V. Pisani observă că, în ceea ce privește schimbarea semantică, regula fundamentală este „ca noua semnificație pe care un cuvânt o dobândește să fi fost prezentă, ca secundară, în folosirea anterioară a aceluiași cuvânt”¹⁶⁸. Adică, în fiecare moment, o anumită semnificație este cea normală, iar celelalte semnificații sunt „colaterale”, latente, posibile din punctul de vedere al sistemului, însă același lucru se întâmplă cu toate celelalte schimbări lingvistice: dincolo de norma stabilită, există totdeauna posibilitățile sistemului (în acest sens, credem, ar trebui interpretată doctrina lui Meillet despre 'tendențele latente' ale limbilor). În orice moment, norma reflectă un echilibru instabil al sistemului.

Astfel, de exemplu, în latina clasică era normală declinarea desinențială, dar, în multe cazuri, se utilizau, în plus, prepoziții care indicau deja de la sine în mod suficient funcția: norma s-a deplasat din ce în ce mai mult spre utilizarea prepozițiilor, până când echilibrul sistemului s-a deteriorat, din vechea declinare păstrându-se, în majoritatea limbilor romanice actuale, doar opoziția dintre singular și plural. Tot așa, substantivele de declinarea a 4-a au trecut treptat la declinarea a 2-a (tribu și espritu sunt, în spaniolă, împrumuturi culte din latină) pentru că aveau deja diferite forme care coincideau cu formele acestei ultime declinări, iar anumite substantive admiteau ambele paradigme; substantivele de declinarea a 5-a au trecut la

V. Pisani, *L'etimologia*, p. 158.

Declinarea a 3-a, cu care aveau unele cazuri în comun, sau la declinarea întâi, dat fiind că aveau deja variante aparținând acestei declinări (adică, mai degrabă decât o adevărată „trecere”, s-a produs eliminarea pur și

simplu a formelor de declinare a 5-a, capigrities, luxuries, avarities, păstrându-se numai formele de declinare întâi, pigritia, luxuria, avaritiă).

Aplicarea sistemului în sens contrar normei se manifestă, în același mod, în creația analogică și în apariția unei forme „anormale” (la început), dar care își găsește locul în simetria sistemului. Așa, de exemplu, în spaniola din Rio de la Plata există o serie de consoane surde (p, t, k) și se realizează efectiv opoziția între surdă și sonoră pentru aceste foneme (cala-gala, tienta-tienda, impele-imbele); nu există, însă, corespondența surdă a lui z din zorar (llorar), adică fonemul /s/. Sistemul fonologie al spaniolei din Rio de la Plata are, deci, o „căsuța goală” în cazul lui /s/, căsuța care ar putea fi umplută (și, într-adevăr, se aude deja în anumite cazuri s, deocamdată ca variantă a lui /z/; dar noul sunet ar putea să capete cu timpul valoare distinctivă și să devină un fonem nou).

Tot așa, schimbarea fonetică este, în primul rând, o deplasare a normei spre o realizare acustică, admisă de sistem, a unui fonem: [ʎ] este în Spania (dacă se iau în considerație laolaltă diferitele nivele ale limbii, ceea ce poate fi discutabil) variantă acustică a lui /ʎ/ (ll), iar [z] este variantă atât a lui /j/ (y) cât și a lui /x/ (ll), însă în Rio de la Plata z a devenit realizare normală a lui y și /la toate nivelele, ajungându-se, astfel, la fuziunea celor două foneme.

Pisani obiectează, într-o recenzie la Principiile lui Trubetzkoy¹⁶⁹, că în trecerea de la lat. ke, ki la ital. ce, ci trebuie să fi existat o perioadă destul de lungă în care se pronunța atât ke, ki, cât și ce, ci, în aceeași comunitate, în aceeași familie și chiar de către același vorbitor. Dar această observație, fără îndoială exactă, nu afectează, ci confirmă doctrina lui Trubetzkoy: în perioada în care se pronunța atât ke, ki cât și ce, ci, fonemul respectiv nu era nici /k/ nici /kʲ/, ci altul, care avea numai trăsăturile lor comune și admitea cele două realizări acustice; apoi, norma s-a deplasat tot mai mult spre realizarea c, până când aceasta a devenit singura normală, permițând atunci apariția unui nou fonem, /kʲ/, cu valoare distinctivă. (În esență, nu este o mare diferență între această interpretare fonologică și ceea ce tot Pisani afirma cu privire la schimbarea semantică, aceasta producându-se prin deplasarea centrului de greutate al semnificației spre o „semnificație secundară”).

De asemenea, opoziția dintre variante în normă poate duce la o „despicare” fonematică, adică la o opoziție în sistem. Așa s-a întâmplat cu u latin, reprezentat în limbile romanice moderne prin u și v. Iar în ceea ce privește spaniola, la fel s-a întâmplat cu opoziția o-ue. Această opoziție a fost, pentru o vreme, pur și simplu normală, ne fiind o realizare particulară a unui anumit accentuat, dar apoi, pierzându-se distincția fonologică dintre o închis și o deschis, opoziția a devenit relevantă, și astăzi distingem, de exemplu, peforo defuero, pe coro de cuero, pe bono de bueno. În același timp, ca reacție inversă, se pierde treptat conștiința alternanței ue-o: Sfânta Tereza aplica încă, în mod strict, regula veche, spunând fuente-fuente (tm), pe când astăzi spunem fuente-fuentecita, și s-a ajuns să se spună chiar și nuevo-nuevisimo, bueno-buenisimo, în loc de novisimo, bonisimo¹⁷¹.

V. Pisani, în AGI, XXXV, 1950, 2, p. 186-189.

170 Cf. R Menendez Pidal, *El stilo de Santa Teresa*, în *La lengua de Cristobal Colon*, Buenos Aires, 1942, p. 145-174.

171 În același fel, opozițiile normale a-ă, o-oa, care au fost, o vreme, simple opoziții de variante combinatorii, au dobândit în română valoare fonematică, ajungând să diferențieze cuvinte. Cf. Al. Graur, *De ce și cum se schimbă limba*, în „*Studii*”, III, 1948, p. 57-68. Și, tot așa, chaise și chaire în franceză au fost, într-o anumită perioadă, variante normale (dialectale), în timp ce astăzi sunt cuvinte diferite (semnificând „scaun”, respectiv „catedră”), iar realizarea lui y ca z a făcut ca, în spaniola din Rio de la Plata, să apară o diferență de sens între yerba (plantă din care se face ceai) și hierba (pășune), diferență care în Spania apare numai în grafie.

3.2. Evident, unele dintre aceste schimbări nu iau naștere în sistem, ci sunt provocate de introducerea unor cuvinte aparținând unui alt sistem (cuvinte străine sau pur și simplu regionale), care transformă o opoziție normală (din normă) în opoziție funcțională (așa, de exemplu, introducerea unui număr mai mare de cuvinte italiene în spaniola din Rio de la Plata ar putea conferi valoare funcțională opoziției între z și % sunete care în prezent sunt numai variante ale aceluiași fonem). În acest sens, se cuvine să amintim distincția pe care o face Sechehaye între „schimbări organice” și „schimbări eventuale”. Dar, având în vedere felul în care se produc, dacă excludem momentul inițial al împrumutului, toate schimbările se prezintă ca organice, de exemplu, opoziția singular-plural, cu totul nouă, pe care o întâlnim în spaniola din Rio de la Plata în cazul lui clu-clubes. Este vorba de un cuvânt străin, intrat în sistem cu formele sale originare de singular și de plural (club-clubs); club ar fi putut să urmeze drumul lui tique-tiques {tichet), cheque-cheques și să aibă un plural de tipul clus, clues sau chiar cluses (după modelul lui maravedi-s.

— Es.

— Ses). Dar, pe vremea când încă se spunea club ca Fremdwort (neologism neasimilat), pluralul său s-a adaptat sistemului spaniol sub forma clubes; apoi, cuvântul devenind uzual, s-a adaptat și singularul său, sub forma clu, și această formă a fost opusă pluralului deja adaptat clubes. Schimbarea constă tocmai în această asociere, care s-a produs, însă, între cuvinte care aparțineau deja sistemului. Același lucru se poate constata în cazul formei de plural a lui omnibus: cât timp se spune omnibus-omnibus sau omnibus-omnibuses, sistemul nu este afectat; dar în momentul în care norma preferă un element din fiecare pereche (âmnibus-omnibuses), se produce o schimbare în sistem și deja se pregătește calea spre opoziții ca tesis-tesises, sintesis-sintesises¹¹².

172 Să se compare ceea ce s-a întâmplat în italiană cu pluralele în -s adoptate din engleză și din franceză (cele din franceză numai ca grafie): -s ca semn de

3.3. Schimbările se produc în special în „punctele slabe” ale sistemului, acolo unde opoziția nu are mare importanță și, ca urmare, poate fi ignorată în vorbire, iar apoi și în normă. Tocmai în acest sens – pentru a înțelege și, poate, pentru a prevedea schimbările – trebuie să avem în vedere importanța

relativă a opozițiilor sistematice, „randamentul funcțional al opozițiilor”, cum spune Martinet¹⁷³. Astfel, de exemplu, este foarte greu ca în spaniolă să se ajungă la o confuzie între/și r, dat fiind că există un mare număr de cuvinte, precum lâna-rana, care se deosebesc pe baza acestei opoziții. În schimb, opoziția între s și 6 (z; c, în ce, ci) are un randament scăzut: nu există pericolul confuziei între cuvinte ca sueco și zueco, care cu greu pot fi întâlnite în același context, nici pericolul să devină de nerecunoscut cuvinte ca movedizo, enfermizo, zurcir (cf., însă, lago -*rago). Același lucru se poate spune despre opoziția ll-y, care funcționează în puține cazuri, ca llanto-yanto, halla-haya. Dar, o dată ce confuzia s-a produs în cazuri în care randamentul funcțional este nul, ea se extinde și afectează, așa cum s-a întâmplat în spaniola din Rio de la Plata, și cazurile în care opoziția ar fi necesară, precum casa-caza, cocer-coser, ciervo-siervo. Apare atunci cerința de a evita confuziile, fie eliminând unul din cuvintele implicate (yantar nu este utilizat în spaniola din Rio de la Plata, iar siervo se folosește puțin), fie marcând distincția cu ajutorul sintaxei, al contextului (ca în cazul lui casa-caza: o plural a fost aplicat și la cuvinte care nu îl aveau în limba de origine (Fuhrer-Fiihrers, Quisling-Quislings, mugik-mugiks, cnut-cnuts), astfel că în prezent avem deja de-a face cu un element funcțional aparținând sistemului limbii italiene ca marcă de plural rezervată substantivelor din categoria Fremdworter.

173 „Peste tot acolo unde, în limbaj, nu există pericolul de confuzie, se pot produce alunecări care modifică, dacă nu inventarul de foneme, cel puțin posibilitățile combinatorii ale acestora” (A. Martinet, *Ou en est la phonologie*, P- 55).

Tânăra se casa „se căsătorește” pur și simplu, în timp ce vulpea se caza con el fusil „e vânată cu arma”), fie refăcând sistemul într-un fel oarecare, ca în cazul lui cocer „a coace” - coser „a coase” (gospodinele din Uruguay spun, într-adevăr, cocinar în loc de cocer, și chiar și pâinea este „cocinada”).

4. Contribuții ulterioare vor putea demonstra mai exact, credem, importanța și utilitatea distincției stabilite. În ceea ce ne privește, considerăm că diferite probleme lingvistice de dificultate unanim recunoscută și-ar putea găsi soluția în lumina acestei distincții. Așa ar fi spinoasa problemă a părților de vorbire¹⁷⁴; într-adevăr, credem că și în ceea ce privește yâmc/a clasificatoare (de clasificare) s-ar putea stabili că se manifestă: ca posibilitate, în sistem; ca tradiție și realizare determinată, în normă; și ca mișcare dialectică între creație și repetiție, între libertate și impunere, în vorbirea concretă¹⁷⁵.

(Sistema, norma y habla, în RFHC, 9, p. 113-177, și, în ediție separată, Montevideo, 1952)

FORMĂ ȘI SUBSTANȚĂ ÎN SUNETELE LIMBII

174 Cf. Luis Juan Piccardo, *En concepto de „partes de la oracion”*, Montevideo, 1952, p. 14.

175 H. Frei, *Langue, parole et differenciation*, în „*Journal de psychologie normale et pathologique*”, 47, 1952, 2, semnaleză aceleași contradicții în dezvoltarea doctrinei saussuriene și evidențiază prezența, în această

doctrină, a două concepte de limbă: limba ca instituție socială și limba ca sistem de valori. Dar soluția pe care o dă învățatul genevez este total diferită de cea propusă de noi aici: într-adevăr, Frei consideră cele două concepte saussuriene de langue drept compatibile, nu contradictorii, și atribuie incoerențele numai dezvoltărilor structuraliste ale celebrei antinomii. El ajunge la această concluzie pe baza analizei „sub-lingvistice” a variantelor combinatorii, observând că ele aparțin „limbii” prin faptul că conțin „subelemente” distinctive operante simultan în contextul lor. Ni se pare, totuși, că o asemenea analiză se poate aplica numai variantelor combinatorii și nu explică variantele facultative normale, care caracterizează o limbă deși nu au valoare distinctivă.

I. Stadiul actual al problemei.

- II. Posibilități și limite ale mecanicismului lingvistic.
- IE. Fonetica și fonologia în concepția lui Trubetzkoy.
- IV. Fundamentarea foneticii ca disciplină lingvistică.
- V., Formă, și „substanță” în doctrina lui Hjelmslev.
- VI. Interdependența dintre morfic și hiletic.
- VII. Concluzii.

'AXAd Y<xp Sil <ri> & lwxpaxeg, xd; iev oXa xwv npafjjLccTwv ou cocoTreit1, ouS' exeivoi, 015 oii e'iw#aL 8iaX6Teo-frca, xpouexe 8e catoAajj. Fkx-vovxeQ xo xaAov xcd exccaxov TOJV OVXWV ev XOȚOIQ xaxaxe; i. vovxeg. Aid xcârca ouxw bjiag Aavxai 8iavexr| awjjiaxa o'uauxc; itecpuxoxa. (Hippias Maior, 301 b) *

I. STADIUL ACTUAL AL PROBLEMEI

1.1. Separația mai mult sau mai puțin netă între „formă” și „substanță” în abordarea sunetelor limbii se întemeiază, în

* Vezi traducerea la sfârșitul capitolului I.

Principal, pe distincția stabilită de Ferdinand de Saussure între langue și parole („limbă” și „vorbire”) și pe interpretarea, în acest sens, a unei serii de afirmații axiomatice ale aceluiași învățat cu privire la aspectele caracteristice ale „limbii”. Într-adevăr, după Saussure, limba „este o formă, nu o substanță”, este „un joc de opoziții”; 'singurul lucru esențial în ea este doar ca un semn să nu se confunde cu altele'; „în limbă nu există decât diferențe”; „un sistem lingvistic este constituit dintr-o serie de diferențe între sunete, combinate cu o serie de diferențe între idei”, și „într-un stadiu de limbă totul se bazează pe relații”¹.

Este vorba, poate, de o interpretare unilaterală, deoarece raportează la esența însăși a „ limbii în general” (în sensul curent și tradițional, și nu într-unui din diferitele sensuri saussuriene ale termenului langue) ceea ce s-ar putea raporta doar la condițiile funcționării ei, la aspectul ei de sistem funcțional². Realitatea este însă că o asemenea interpretare constituie fundamentul și rațiunea de a fi pentru orientările structuraliste și funcționaliste din lingvistica actuală, mai ales din cea europeană.

1.2. În lingvistica nord-americană orientarea structuralistă pornește de la E. Sapir³ și, mai ales, de la L. Bloomfield⁴, și, chiar dacă se întemeiază pe premise total diferite și declarat independente de saussurianism, folosește

adesea metode analoge și ajunge la rezultate practic identice cu cele ale structuralismului și funcționalismului european. În ceea ce privește domeniul fonetic, asemenea metode se bazează în mod esențial pe indicațiile cuprinse în opera fundamentală a lui Bloomfield, conform cărora

1 F. de Saussure, *Cours de linguistique generale*, Lausanne & Paris, 1916; trad. Sp. *Curso de lingüística general [CLG]*, Buenos Aires, 1945, p. 202-207.

2 Cf., în acest volum, *Sistem, normă și vorbire*, III.

3 *Language*, New York, 1921; *Sound Patterns in Language*, în „*Language*”, I, 1925, p. 37-51.

4 *Language*, New York, 1933.

Fonemele trebuie clasificate în funcție de posibilitățile lor de a constitui silabe, iar „modalitatea cea mai simplă de a descrie structura fonetică [fonemică] a unei limbi” este de a clasifica fonemele și îmbinările nesilabice în funcție de pozițiile în care se pot găsi față de cele silabice⁵.

Și chiar în acest caz poate fi vorba, în anumite dezvoltări ulterioare, de o interpretare unilaterală, deoarece Bloomfield nu se referă propriu-zis la definirea fonemelor, ci la clasificarea lor și la descrierea structurii fonematice a unei limbi.

1.3. A. Martinet⁶ consideră că între structuralismul nord-american și cel european trebuie să existe anumite legături istorice și că doctrina saussuriană trebuie să fi fecundat, într-un fel sau altul, și solul lingvistic nord-american. Acest lucru este foarte probabil, dar numai dacă avem în vedere lingvistica nord-americană în general, și nu școala strict bloomfieldiană, și numai dacă amintitele legături sunt înțelese ca legături de ordin practic între metodele adoptate, și nu între concepțiile de bază pe care se întemeiază metodele înseși. Într-adevăr, în *Language*, Saussure (care nici măcar nu figurează în bibliografie) este citat o singură dată (la p. 19, în capitolul introductiv despre istoria lingvisticii), iar în toată cartea – care, în partea referitoare la studiul sincron al limbajului, constituie o dezvoltare originală și, fără îndoială, foarte coerentă a unor premise eliberate de orice urmă de psihologism sau sociologism – nu găsim nici o urmă de idei specific saussuriene. Conceptul de „limbă”, esențial în doctrina lui

5 „The simplest way to describe the phonetic [phonemic] structure of a language is to state which non-syllabic phonemes or groups of non-syllabic phonemes (clusters) appear in the three possible positions: initial, before the first syllabic of an utterance; final, after the last syllabic of an utterance; and medial, between syllabics” (op. Cit., p. 131).

6 *Structural Linguistics*, în Kroeber, *Anthropology today*, Chicago, 1953, p. 574-586.

I

Saussure, apare numai ca dat empiric la Bloomfield, pentru care obiectul lingvisticii îl constituie the utterances (enunțuri, expresii concrete). Limba însăși, după Z. S. Harris, unul dintre cei mai proeminenți continuatori ai lui Bloomfield, nu este decât „the totality of all utterances in all situations”⁷, adică ceva ce pentru Saussure ar fi în mod necesar parole, și nu language, iar

pentru Hjelmslev, „text” (Text), și nu „limbă” (Sprog)⁹. Cu alte cuvinte, în timp ce Saussure, și o dată cu el structuraliștii și funcționaliștii europeni, se situează în planul prin definiție „formal”, „sistematic” și „structural” al „limbii” (singurul care poate fi studiat în mod științific, în concepția lui F. de Saussure), structuraliștii bloomfieldieni se situează în planul concret al vorbirii, și numai în acesta. În plus, în timp ce pentru Saussure și pentru lingvistica saussuriană semnul lingvistic este semnificant + semnificat, pentru Bloomfield și pentru școala lui semnul corespunde – și numai până la un anumit punct – cu ceea ce Saussure numește semnificant (tm), semnificatul rămânând în afara limbajului, deoarece nu poate fi definit în termeni lingvistici¹¹; iar același „semnificant” nu este deloc „mental”, nu este deloc „imagine acustică”, ci este ceva fizic și material: cuvântul însuși ca lucru, ca fenomen acustic. Limba saussuriană este în întregime mentală (imagini acustice + semnificații)¹²; limbajul lui Bloomfield este în întregime material¹³.

7 Z. S. Harris, *Methods in Structural Linguistics* [MSL], Chicago, 1951*, p. 27.

8 Cf. CLG, p. 65.

9 Cf. L. Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*, Copenhaga, 1943, p. 16-17. Va fi citată în continuare traducerea engleză, *Prolegomena to a Theory of Language* [PTL], Baltimore, 1953, realizată de F. J. Whitfield.

10 Cf. Eli Fischer-Jorgensen, *Remarques sur les principes de l'analyse phonemique*, în *TCLC*, V, *Recherches structurales* 1949, p. 214-234.

11 V. Bloomfield, *op. Cit.*, p. 139-157.

12 Cf. CLG, p. 58-59.

13 Cf. *Language*, p. 32-33.

În termeni glosematici, ar trebui să spunem că lingviștii bloomfieldieni au în vedere numai „planul expresiei” (cu care identifică întreg limbajul), ignorând complet atât „forma” cât și „substanța” „conținutului”; iar în planul expresiei, nu iau în considerație, strict vorbind, „forma” propriu-zisă (forma ideală), ci tocmai „substanța” materială, acustică – chiar dacă organizată lingvistic – în actele concrete ale vorbirii. Este adevărat că atât glosematiciei cât și bloomfieldienii vorbesc de „forma lingvistică” (și chiar se întâmplă foarte adesea să descrie și să analizeze într-un mod aparent identic anumite „forme” concret reprezentate), dar se referă la concepte fundamentale diferite. Pentru glosematică forma este o structură ideală și constantă care doar se manifestă într-o substanță¹⁴; pentru lingvistica bloomfieldiană, în schimb, forma este structura însăși a substanței, este o porțiune de substanță organizată: un cuvânt, o propoziție, rostite în mod real, sunt forme¹⁵. Nu este vorba de a revela „sistemul” din spatele fiecărui „proces”¹⁶, ci este vorba numai de sistemul cel mai „convenabil” și mai simplu de a analiza, grupa și descrie structurile unui ansamblu de utterances concrete¹⁷, fie și în scopuri pur practice, cum ar fi acela al reprezentării lor prin scris¹⁸. S-ar putea spune că structuralismul american este doar o metodă, în timp ce structuralismul european este o concepție a priori

(ipoteză)¹⁹ care determină o metodă: pentru nord-americani sistemul este un rezultat, pentru europeni este, în același timp, premisă și rezultat.

14 Cf. PTL, p. 68.

15 „A phonetic form which has a meaning, is a linguistic form” (Lunguage, p. 138).

16 Cf. PTL, p. 10.

17 Cf. MSL, p. 63, nota 12; p. 72, nota 28.

18 Cf. MSL, p. 72. Cf. și K. L. Pike, Phonemics, Ann Arbor, 1947, care are semnificativul subtitlu: A Technique for Reducing Languages to Writing.

19 Cf. L. Hjelmslev, [Editorial], în AL, IV, 1944, 3, p. V-XI.

În școala nord-americană și în școlile europene apar, desigur, și concepte comune, precum cel de „opoziție distinctivă”, sau cel de „trăsătură pertinentă” {distinctive feature}, dar este vorba de concepte empirice la care s-a putut ajunge, în mod mai mult sau mai puțin independent, pe căi diferite și chiar în cadrul foneticii tradiționale (Sweet, Jespersen, Jones).

2.1. Așadar, rămâne dovedit faptul că analogiile între lingvistica saussuriană și structuralismul nord-american nu sunt de natură teoretică și doctrinară – deoarece nu provin din concepții analoge asupra limbajului – ci doar de natură practică și tehnică; nu sunt conceptuale, ci metodologice: în cel mai bun caz, se pot referi la teoria tehnicii utilizate în studiul sincron al limbajului. Cu toate acestea, concluziile diferitelor orientări structuraliste pot fi analoge, tocmai pentru că metodele și rezultatele restructurează în mod necesar concepțiile și pentru că, într-un anumit plan, premisele și rezultatele se confundă și se identifică. Iar consecințele pot implica atât aspecte practice cât și teoretice.

2.2. În domeniul fonetic, asemenea concluzii sunt în principal două: a) pe de o parte, se face o separație netă între fonetică și fonologie²⁰(r): numai aceasta din urmă este recunoscută ca disciplină lingvistică, pe când cea dintâi este plasată printre științele fizice sau naturale, ca fiind fiziologie pură și acustică; b) pe de altă parte, se ajunge la ignorarea substanței fonice și chiar a oricărei

20 Folosim aici termenii de fonetică și fonologie cu semnificația pe care le-o atribuie Trubetzkoy, aproximativ analogă celei pe care, pentru cercetătorii nord-americani, o au termenii phonemics și phonemic. Hjelmslev, care merge dincolo de „limbajul lingvistic” (fonic) și pentru care fonologia este doar știința „uzului lingvistic”, nu a „limbii” (a sistemului), a folosit o vreme termenii fonematică și fonematic, dar din 1936 îi preferă pe cenematică (cenemica: „știința unităților vide”) și cenematic (cenemic). Cf. Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences, Cambridge, 1936 [Proceedings L], p. 49, nota 1.

Substanțe în descrierea fonologică (respectiv, cenemica), apli-cându-se ca unică metodă, pentru identificarea fonemelor (respectiv, a cenemelor), „comutarea”, iar pentru definirea lor, criteriul „pozițional” sau „distribuțional” (poziția pe care o ocupă în sistem). Prima dintre aceste concluzii caracterizează, implicit sau explicit, toate orientările structuraliste²¹ și funcționaliste (chiar și pe cele care nu exclud din fonologie

orice referință de natură fonetică). Cea de-a doua caracterizează în special glosematica așa-numitei „Școli de la Copenhaga”²², elaborată și dirijată prin activitatea și gândirea lui Louis Hjelmslev, și școala de la Yale²³, cu B. Bloch și G. L. Trager²⁴, chiar dacă în ultima vreme apare și la unii învățați englezi²⁵. Nu ignoră, în schimb, substanța fonică (chiar dacă afirmă autonomia fonologiei) așa-numita „Școală de la Praga”²⁶, și nici fonologii francezi, ca A. Martinet; și nu o ignoră majoritatea „fonemiciștilor” americani: W. Freeman Twaddell²⁷ își definește microfonemele și

21 La Bloomfield, opoziția, în sensul actual, este implicită: se distinge doar fonetica, în calitate de știință generală a vocii umane, fără referire la semnificație (știință experimentală, fiziologie și acustică: *Language*, p. 75), de „fonologie „ sau fonetica practică (știința sunetelor semnificative, p. 78). Dar apare deja adjectivul phonemic (p. 80) ca opus lui phonetic și se dau exemple de descriere pur „fonemică” și pozițională (p. 130-137).

22 Metoda a fost totuși adoptată de numeroși cercetători din afara Danemarcei: cf. PTL, p. 50-51, nota 1.

23 Cf. A. Martinet, art. cit., p. 584 (vezi supra, nota 6).

24 A se vedea, de pildă, *La systematique des phonemes du polonais*, în AL,

1, 1939, 3, p. 179-188.

25 Cf. J. D. O'Connor și J. L. M. Trim, *Vowel, Consonant, and Syllable - a Phonological Definition*, în „*Word*”, IX, 1953, 2, p. 103-122.

26 Cf. A. Martinet, art. cit., și Eli Fischer-Jorgensen, *On the Definition of Phonemic Categories on a Distribuțional Basis*, în AL, VII, 1952, 1, p. 8-39. Cu privire la unele diferențe dintre școala pragheză și cea daneză, cf. și V. Kopâl, *L'etat actuel des etudes linguistiques en Tchechoslovaquie*, în „*Lingua*”, II, 1949,

2, p. 226-236.

27 *On Defining the Phoneme*, Baltimore, 1935. Cf. J. Vachek, *One aspect of the phoneme theory*, în *Proceedings L*, p. 33-40 (vezi supra, nota 20).

Macrofonemele (= foneme) în termeni de trăsături distinctive acustice și articulatorii; K. L. Pike²⁸ și Z. S. Harris²⁹ consideră elementul fonetic drept esențial și indispensabil în analiza „fonemică”. Și chiar și în Cercul de la Copenhaga a apărut o voce parțial discordantă: este vorba de Eli Fischer-Jorgensen³⁰.

3. În pofida acestor divergențe și a altora, este neîndoielnic că pozițiile extreme nu sunt incompatibile cu premisele (teoretice sau tehnice) comune pe care le adoptă diferitele orientări structuraliste. Mai mult decât atât: pare neîndoielnic că aceste poziții constituie posibile dezvoltări, perfect coerente, ale premiselor înseși și că, dacă nu se întâmplă întotdeauna așa, aceasta se întâmplă numai pentru că acest lucru ar implica dificultăți de aplicare, dificultăți de ordin empiric. O dovedește faptul că, în cadrul structuralismului american, K. L. Pike ajunge la o separare & foneticii de fonologie („fonemică „) la fel de tranșantă, sau poate mai tranșantă decât cea realizată de Trubetzkoy³¹, și că Trubetzkoy însuși, adversar al ignorării substanței fonice

în analizele sale fonematice, ajunge să ofere o descriere „pozițională” a consonantismului limbii vechi grecești, asemănătoare cu cea din exemplele lui Bloomfield și din analizele glosematice, menționând doar faptul că situațiile analoge celei din greacă sunt relativ puține și că în cazul anumitor limbi, cum ar fi birmaneza³², criteriul ar fi inaplicabil.

28 „Phonemic analysis... Must be made with phonetic data plus a series of phonemic premises and procedures” (op. Cit., p. 65).

29 „Simplicity of statement, as well as phonetic similarity, decide in favor of the... Grouping” (op. Cit., p. 66, nota 15). Și tăcerea sau pauza se recunosc fonetic {idem, p. 60, nota 4).

30 Articolele citate (vezi notele 10, 26).

Cf. K. L. Pike, *Phonetics. A Critical Analysis of Phonetic Theory and a Technique for the Practical Description of Sounds*, Ann Arbor, 1943.

32 Cf. N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, trad. fr. *Principes de phonologie*, Paris, 1949, p. 262-264.

4. Nu ajung, firește, la niciuna dintre cele două concluzii menționate mai sus lingviștii care, chiar adoptând punctul de vedere funcționalist și un structuralism moderat, au o concepție flexibilă despre caracterul funcțional și sistematic, menținând, prin urmare, o strânsă legătură între fonetică și fonologie, precum J. Laziczius (cf. III, 3.2, 3.3.) și B. Malmberg (cf. III, 3.4.). Și cu atât mai puțin e cazul lingviștilor care ajung la planul „normal” și „sistematic” al limbii pornind de la baze strict fonetice și experimentale, precum D. Jones³³ sau E. Zwirner³⁴. D. Jones, în special, admite că fonemul poate fi considerat drept „sunet abstract de gradul al doilea”³⁵, dar preferă să îl considere, dintr-un punct de vedere pur „fizic”, drept „familie de sunete”³⁶; recunoaște că diferențele dintre foneme (= trăsături distinctive) sunt „semnificative”, adică apte de a deosebi un cuvânt de altul, dar observă că nu totdeauna și în mod necesar trebuie să îndeplinească o asemenea condiție³⁷ și, ca urmare, se opune atât așa-numitului „mentalism” (pe care îl interpretează ca psihologism) cât și abordării propriu-zis structurale și funcționale³⁸. Opera lui Jones constituie demonstrația practică a posibilității de a ajunge la teoria fonematică prin mijlocirea foneticii și fără a părăsi cadrul acestei discipline (trecând doar în alt plan de abstractizare), și, prin urmare, din acest punct de vedere, pare extrem

33 Cf., în special, D. Jones, *The Phoneme: its Nature and Use*, Cambridge, 1950.

34 Cf. E. Zwirner, *Grundfragen der Phonometrie* (în colaborare cu K. Zwirner), Berlin, 1936.

35 Cf. D. Jones, *Concrete und Abstract Sounds*, mProceedings of the Third International Congress of Phonetic Sciences, Gând, 1939 [Proceedings G.], p. 1-7, și op. Cit., p. 212.

36 D. Jones, op. Cit., p. 7-12.

37 Idem, p. 14: „The sounds of separate phonemes do not necessarily distinguish words but they are capable of doing so, and generally do so”.

38 D. Jones, op. Cit., p. 212 ș.u.

De justificată decizia sa de a considera „fonologia” sau „fonemica” pur și simplu ca o parte a foneticii³⁹.

5.1. Aceste ultime poziții merită o atenție specială deoarece, dacă la un moment dat au putut părea pur și simplu conservatoare sau eclectică, astăzi ele se pot prezenta ca forme – chiar dacă discutabile și, poate, uneori, extreme – ale unei noi sinteze între fonetică și fonologie. Această sinteză nu trebuie să însemne confuzie, nici simplă fuziune (căci criteriul funcțional și conceptul de structură constituie cuceriri importante care nu pot și nu trebuie să fie pierdute sau diluate în ansamblul indistinct al foneticii tradiționale), ci o efectivă și fecundă lărgire a problematicii fenomenului lingvistic, care a început să se profileze deja.

5.2. Într-adevăr, pe de o parte, fonologia își ocupă locul, alături de celelalte științe fonice, în textele școlare și în manualele de fonetică, precum cele ale lui W. Brandenstein⁴⁰ și E. Dieth⁴¹, iar, pe de altă parte, oportunitatea unei reunificări sau, cel puțin, nevoia ca fonologia să restabilească sau să întărească legăturile sale cu fonetica sunt semnalate atât din tabăra foneticienilor cât și din partea fonologiei și a lingvisticii generale. Dieth însuși –chiar dacă pornește de la o concepție depășită⁴² și se sprijină pe afirmații cu caracter polemic ale lui Jaspersen, făcute în alt moment și de pe alte baze (cf. III, 3.1.) – subliniază că nu este oportun să separăm abordarea fonologică de cea fonetică,

³⁹ Idem, p. VII.

⁴⁰ W. Brandenstein, *Einjiihrung in die Phonetik und Phonologie*, Viena, 1950.

⁴¹ E. Dieth, *Vademekum der Phonetik*, Berna, 1950.

⁴² El crede, de pildă, că specialiștii în fonologie continuă să considere fonemul drept „representare acustică” (*Lautvorstellung*) și „unitate psihică” (op. Cit., p. 335-336) – cum apărea la Baudouin de Courtenay, la Sapir și în primele lucrări ale Școlii de la Praga – și nu face o expunere exactă a fonologiei actuale, cum pare să gândească L. Heilmann (*Istituto di Glottologia dell'Università di Bologna*, *Rendiconti*, IV, p. 6). Cf. recenzia lui J. Lotz, în „*Word*”, VIII, 1952,3, p. 265-268.

Ajungând chiar să considere fonologia pur și simplu ca un nou punct de vedere în cadrul foneticii⁴³. Iar John Lotz (deși identifică „lingvisticul” exclusiv cu „socialul”) admite, recenzând manualul dialectologului elvețian E. Dieth, că, într-adevăr, „nu există motiv pentru a separa cele două discipline”⁴⁴. În același sens, E. Otto, într-o lucrare despre stadiul actual al lingvisticii⁴⁵, prezintă o schemă în care fonetica apare ca „știință a vorbirii” {*Sprechwissenschaft*}, iar fonologia ca „știință a limbii” {*Sprachwissenschaft*}, dar avertizează că între cele două abordări există o legătură indisolubilă („*Natürlich, greifen beide Seiten unloslich ineinander*”)⁴⁶. Și chiar A. Martinet – care, împreună cu R. Jakobson, este la ora actuală cel mai de seamă reprezentant al direcției funcționaliste inaugurate de Școala de la Praga – observă⁴⁷ că nu trebuie „să se rupă punțile” dintre fonetică și fonologie⁴⁸.

5.3. Și cu privire la excluderea substanței fonice din analiza structurilor fonematice s-au formulat rezerve și critici foarte întemeiate și s-a manifestat rezistență atât din afara cât și din

43 E. Dieth, op. Cit., p. 16-18.

44 „There seems no reason for separating these two disciplines except, perhaps, for practical purposes. The various aspects of the speech event: physiological-physical, psychological, and social (linguistic), together constitute human speech and none of these can be missing from its complete treatment” (J. Lotz, recenzia citată, p. 266).

45 E. Otto, *Stand und Aufgabe der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Berlin, 1954.

46 E. Otto, op. Cit., p. 43.

47 A. Martinet, *Oii en est la phonologie?* În „Lingua”, I, 1948, 1, p. 34-58.

48 „Les etudes fonctionnelles et structurales ne doivent pas etre un pretexte pour couper tous les ponts entre les recherches des phoneticiens et celles des linguistes” (Ou en est..., p. 46). Același autor, *Equilibre et instabilite des systemes phonologiques* în *Proceedings G.*, p. 30-34 [vezi nota 35], recunoaște importanța pe care o pot dobândi pentru fonologie, mai ales pentru cea diacronică, chiar și observațiile de fonetică articulatorie făcute de foneticieni cu privire, de exemplu, la „debilitatea naturală” a unui sunet.

Interiorul structuralismului. Astfel, A. Nehring, examinând dezbaterea în jurul glosematicii⁴⁹, observă, printre alte lucruri, că substanța fonică nu poate fi ignorată, de pildă, în studiile despre limita silabică⁵⁰ și ajunge la o judecată al cărei total scepticism nu poate fi împărtășit – dar care conține totuși ceva adevăr – cu privire la contribuția glosematicii la cunoașterea limbajului și a limbilor⁵¹. Totodată, un savant de prestigiu al lui R. Jakobson, mereu coerent, în această privință, cu linia urmată de Școala de la Praga (în ciuda profundelor reforme pe care le-a introdus, în special prin reducerea tuturor opozițiilor fonematice la opoziții binare)⁵², nu numai că nu rupe legăturile cu substanța fonică, ci, dimpotrivă, le întărește și mai mult. Într-adevăr, el cere luarea în considerație a trăsăturilor acustice (fizice) ale sunetelor limbii⁵³ – alături de caracteristicile articulatorii (fiziologice), și, mai târziu, în locul acestor caracteristici, de care fac uz, în general,

49 Recenzie la *Recherches stnictures* 1949 (TCLC, V), în „Word”, IX, 1953, 2, p. 163-167.

50 Rec. Cit., p. 165.

51 „I wonder whether this picture will ever change and whether the glossematists will ever make substanțial contributions to our knowledge of languages and language structures. What would we expect from an engineer who would try to give a picture of the structure of a machine just by listing which parts are connected by which wires, but without describing the parts and their functions themselves? Well, this is exactly what the glossematists do: they give a network of wires, real and imaginary. But wires are not the machine” (idem, p. 167). Cf. evaluarea în sens pozitiv, deși critic, în

Forschungsbericht al lui V. Pisani, Allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft. Indogermanistik, Berna, 1953, p. 9-11.

52 Susținută deja în Observations sur le classement phonologique des consonnes, în Proceedings G., p. 34-41 (vezi nota 35).

53 Cf. Observations... Și, dintre lucrările mai recente, R. Jakobson, C. G. ' M. Fant, M. Halle, Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates, Cambridge, Mass., 1952, și E. Colin Cherry, M. Halle, R. Jakobson, Toward the Logical Description of Languages în their Phonemic Aspect, în „Language”, XXIX, 1953, 1, p. 34-36.

Fonologii - ceea ce, evident, implică un contact tot mai intim 'între teoria structurală și cercetarea instrumentală a sunetelor'⁵⁴. De asemenea, R. Jakobson păstrează neschimbat conceptul de fonem (formulat deja în 1932) ca 'mănunchi de trăsături fonice distinctive'⁵⁵ și menține această poziție și în articolul prin care intervine în „dezbaterea glosematică”⁵⁶. Distincțiile fonematice sunt pentru Jakobson diferențe „evidente pentru acustica obiectivă, dar și pentru cea subiectivă”⁵⁷, iar 'referirea la substanța fonică este inevitabilă în analiza trăsăturilor distinctive'⁵⁸.

Dar cel care a luat o atitudine critică explicită, menținută în diverse articole informative și în recenzii ale unor lucrări de glosematică a fost, mai ales, A. Martinet⁵⁹. Obiecțiile lui Martinet în această privință sunt, în esență, două, și amândouă foarte

54 Cf. A. W. de Groot, recenzie la Preliminaries..., în „Word”, IX, 1953, 1, p. 58-64.

55 Cf. The phonemic and grammatical aspects of language în their interrelations, în Actes du Sixieme Congres International de Linguistes, Rapports sur les questions historiques et pratiques mises à l'ordre du jour, Paris, 1948 (p. 5-18), p. 8. Același concept apare la Trubetzkoy, Principes, p. 40. („le phoneme est la somme des particularites phonologiquement pertinentes que comporte une imagephonique”), la Martinet, Ou en est..., p. 44 și, practic, și la Twaddell, On Defining... (cf. Trubetzkoy, Principes, p. 44-46, J. Vachek, One aspect..., p. 37), și la Z. Harris, MSL, p. 35 („classes of segments so defined that the classes differ from each other by all the phonemic distinctions and by these only”), p. 43 („the distinct phonemic composition of each utterance is defined as the sum of its minimal differences from all other utterances of the language”) și p. 64-65.

56 On the Identification of Phonemic Entities, în TCLC, V, Recherches stricturales 1949, p. 205-213. Cf., de asemenea, Results of the Conference of Anthropologists and Linguists, Supplement to UAL, XIX, 2, Baltimore, 1953, P-19: „phonemes are differential sound units”.

57 Observations..., p. 34. ^Preliminaries...,]). 12.

59 Cf, de asemenea, în afară de lucrările citate, A. Martinet, Phonology as Funcțional Phonetics, Londra, 1949; Au sujet des Fondements de la Theorie Linguistique de Louis Hjelmslev, în BSLP, XLII, 1947,1, p. 19-42; recenzie la K. Togeby, Structure immanente de la langue française, în „Word”, IX, 1953, 1, p. 78-82.

Importante: a) în realitate, glosematicienii nu ignoră substanța fonică sau, cel puțin, nu o ignoră în prima fază a analizei, aceea a identificării alofonelor, inevitabil premergătoare comutării sau aplicării criteriului pozițional și distribuțional⁶⁰; cel mult, ei socotesc identificarea ca fiind stabilită⁶¹, fără să țină seama de faptul că, în cazul fonemului, identificarea coincide cu definirea⁶²; și b) este practic imposibil să se ignore substanța fonică, pentru că acest lucru provoacă grave dificultăți, ca în cazul fonemelor cu distribuție complementară (de exemplu, /h/ și /rj/ în engleză), unde proba comutării pur și simplu nu se aplică, sau în cazul fonemelor cu distribuție identică (precum /f/ și /p/ în daneză) care, ca urmare, ar trebui să aibă aceeași definiție din punct de vedere „formal”⁶³. Validitatea ambelor obiecții este recunoscută fără rezerve de E. Fischer-Jørgensen⁶⁴.

5.4. Trebuie semnalat, în sfârșit, faptul că și cu privire la excluderea așa-numitei „substanțe a conținutului” – care nu va fi tratată aici – au fost exprimate rezerve întemeiate, mai ales de către Ingerid Dai⁶⁵, care, sprijinindu-se pe lucrările unor autori ca Husserl și Cassirer, observă că nu poate fi ignorată valoarea pur cognitivă a limbajului, adică măsura în care „numirea” se identifică cu actul cunoașterii⁶⁶.

5.5. Pare evident, așadar, că se observă, și în privința studiilor fonice, simptomele unei salutare reacții împotriva excesivei autonomizări și a exageratei fragmentări a cercetărilor cu privire

60 Au sujet..., p. 37-38; Oii en est..., p. 45; Struct. Ling., p. 584.

61 Ou en est..., p. 45. 62 Ibid., p. 44.

63 Au sujet..., p. 37-38; recenzia la Tooby, p. 79 (vezi nota 59).

64 Cf. Remarques..., p. 223-224; On the Definition..., p. 12.

65 Phonologie und Sprachwissenschaft, în SL, IV, 1950, p. 1-13.

66 An. Cit., p. 12-13.

La limbaj, împotriva reducerii limbajului la formule și dihotomii rigide și, mai ales, împotriva ideii că asemenea formule și dihotomii – clarificatoare, fără îndoială, și foarte utile metodologic – reprezintă efectiv și epuizează complexa realitate a limbajului. O asemenea reacție, care corespunde unor insatisfacții și îndoieli exprimate, cu privire la structuralism, de pe alte poziții, de către lingviști ca B. Terracini⁶⁷, L. Spitzer⁶⁸ sau V. Pisani⁶⁹, se manifestă acum și în cadrul structuralismului însuși, prin opera

67 Cf. de exemplu, recenzia la N. S. Trubetzkoy, Grundzuge der Phonologie, în RFH, IV, 1942, 2, p. 173-180: „Atâtea distincții și atâtea delimitări – mai ales când este vorba de limbaj, a cărui principală calitate este mobilitatea nuanțată, perpetua contopire a aspectelor și funcțiilor – trezesc îndoieli”.

68 De exemplu, în recenzia la Cahiers Sextil Pușcariu, în „Word”, 1953, IX, 3, p. 300-307: „I must confess that similar experiences nearly always lie in wait for me when I am confronted with so-called „structural analysis,, of languages I happen to be familiar with: the realization of the excessive simplification imposed on the „structuralist,, by the metaphorical fallacy of the term „structure,, to which he is forced to live up to: the structures are postulated with too little respect for the much more complicated reality”...

„The diagnosis of Schuchardt who found Bally's descriptive treatises reminiscent of schoolbooks seems to apply even more to certain modern linguistic descriptions which are entirely parasitic in nature, that is, concerned with rewording and reclassifying data given by previous grammars instead of promoting the advancement of learning by new discoveries” (p. 302-303).

69 A se vedea nota cu privire la Grundzüge, în AGI, XXXV, 1950. 2, p. 186-189, unde, totuși, se recunosc din plin meritele și genialitatea lui Trubetzkoy: „Tutto diventa naturalmente facile se invece della infinita molteplicità dei fenomeni reali si prende una grammatica in cui i suoni sono idealizzati (e stato cioè compiuto il processo di semplificazione presupposto della fonologia), e se ne ricava il „sistema„ della lingua descritta in quella grammatica” (p. 188). Cf., de asemenea, în Forschungsbericht, judecata asupra glosematicii: „Man muss jedenfalls kräftig unterstreichen, dass die Glossematik die Sprachwissenschaft nicht ausschöpft: sie kann uns ein Mittel zur Auffassung der Erscheinung „Sprache„ geben, sagt uns aber nicht, wie diese Tätigkeit des Menschen stattfindet, warum Sprachen sich verändern, welche ihre Beziehungen zu den anderen menschlichen Tätigkeiten sind usw.” (p. 11).

Unor învățați ca R. Jakobson⁷⁰ sau ca A. Martinet⁷¹, ale cărui amplă viziune și ascuțit simț lingvistic nu pot fi satisfăcute de anumite 'aplicări monotone ale unei foarte elementare table pitagoreice'⁷².

Se observă, cu alte cuvinte, că delimitările și schematizările excesive pot face să se piardă din vedere faptul că obiectul lingvisticii este limbajul uman în totalitatea sa, în realitatea sa multiformă și infinit variabilă, și în nenumăratele sale relații. Și este important să semnalăm că o asemenea reacție se manifestă nu numai în Europa, ci și în Statele Unite ale Americii, unde, mai mult decât în oricare altă țară, au înflorit descrierile și analizele obiectiviste. Într-adevăr, într-un efort de amplă și fructuoasă sinteză, se reiau acum în America de Nord și se întregesc cu dezvoltările datorate doctrinelor lui Sapir și Bloomfield, ca și cu rezultatele unei extrem de bogate experiențe dobândite în „lucrări de teren”, idei exprimate, cu mai bine de cincizeci de ani în urmă, de lingviști ca H. Schuchardt și gânditori ca B. Croce și susținute de mulți ani încoace de diferiți învățați europeni, cum ar fi, de pildă, relația dintre limbă și cultură, posibilitatea ca de la o limbă la alta să treacă elemente, nu numai lexicale, ci și fonologice și gramaticale⁷³, ideea intimei

⁷⁰ „Thus we realize ever more clearly that our optimum goal is observation of language in all its complexity. To paraphrase Terrence's saying, Linguista sum: linguistici nihil a me alienum puto” (Results, p. 12).

⁷¹ A se vedea, de exemplu, About Structural Sketches, în „Word”, V, 1949, 1, p. 13-35: „Linguists should never forget that it is not for a language to meet the requirements of a descriptive method, but for the method to adapt itself to the whims of linguistic reality” (p. 35), sau deja citata recenzie la Tooby: „The reduction of languages to „structures„ i.e. what remains of languages once those elements have been eliminated which the operator has

labeled „irrelevant,,, is a most dangerous exercise with linguistic reality în its raw form, with all its complexities, marginalities, and overlappings” (p. 81).

72 Cuvintele lui Ascoli, actualizate de B. Tferacini], în AGI, XXXVII, 1952, I, p. 86.

73 Este chiar teza lui V. Pisani, Geolinguistica e indoeuropeo, Roma, 1940, care se bazează, în parte, pe M. Bartoli, Introduzione alla Neolinguistica, Geneva, 1925.

Interdependențe dintre sincronie și diacronie⁷⁴. Deja mai sus amintite rezultate ale Conferinței antropologilor și lingviștilor, din 1953, de la Universitatea din Bloomington, Indiana (cf. nota 56), reprezintă în acest sens un indiciu extrem de semnificativ și, cu toate că unele dintre ideile mai sus menționate sunt prezentate ca descoperiri independente – cum se întâmplă adesea – rămâne demonstrat faptul că nu există o „lingvistică europeană” și o „lingvistică americană”⁷⁵, ci există numai probleme lingvistice universale, de unde rezultă că studiul aprofundat al faptelor a putut conduce la rezultate analoge.

5.6. În ceea ce privește studierea sunetelor limbii, reacția amintită se manifestă în sensul deja indicat, al unei noi uniuni între fonetică și fonologie, ca depășire a aspectelor caduce ale saussurianismului și, în mai mică măsură, ale bloomfieldianismului, iară ca prin aceasta să fie abandonate sau ignorate doctrinele celor doi mari măștri: este vorba, mai exact, de depășirea excesivului lor „obiectivism” (care trimite la obiectul mental „limbă”, în cazul lui Saussure, la obiectul fizic „enunț”, în cazul lui Bloomfield). Cât privește saussurianismul, în particular, este vorba de a umple din nou hiatusul dintre „limbă” și „vorbire” – așa cum au încercat, pe un plan mai general, învățați precum Ch. Bally⁷⁶ sau W. von Wartburg⁷⁷.

— Pentru că, separând rigid fonetica de fonologie și recunoscând-o numai pe aceasta

74 Teza lui W. von Wartburg, Einfâhrung în Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft, trad. Sp. Problemas y metodos de la lingüística, Madrid, 1951.

75 Cum au susținut unii, de exemplu, R. Hali jr., în „Studies în Linguistics”, IX, p. 69-76, în legătură cu o carte a lui G. Devoto.

76 Cf. Sistem, normă și vorbire, II, 3.3.

77 Cf. Sistem, normă și vorbire, II, 3.8. A încercat și semnatarul acestor rânduri, în studiul Sistem, normă și vorbire, pe care unii l-au interpretat drept „structuralist”, iar alții drept „idealist”, pe când autorul îl concepea ca o sinteză conciliatoare și, prin aceasta, o depășire a ambelor poziții.

Din urmă drept lingvistică, ne scapă realitatea limbajului în ceea ce este el ca activitate concretă și creatoare a indivizilor vorbitori, activitate care modifică și creează în mod continuu „limba”. Se simte nevoia de a uni din nou ceea ce s-a separat, de a reveni la realitatea vorbirii, fără a pierde prin aceasta ceea ce s-a câștigat prin separare, fiind neîndoielnic faptul că structuralismul și funcționalismul încă mai trebuie să fie ghiduri pentru „noi cuceriri ale lingvisticii pe toate fronturile”⁷⁸, chiar dacă nu singurele ghiduri (cel puțin dacă funcționalitatea este înțeleasă ca fiind proprie doar „limbii”, și

nu întregii vorbiri). O asemenea cerință coincide cu „revenirea la parole”, solicitată de unii filozofi⁷⁹, și cu o exigență mult mai veche și generală, pe care Platon o pune în gura lui Hippias, într-unui din puținele momente de inteligență pe care i le atribuie (și în care, cum se întâmplă adesea în dialogurile platoniciene, interlocutorul lui Socrate îl reprezintă pe Platon însuși împotriva lui Platon): „într-adevăr, Socrate, tu nu vezi niciodată lucrurile în ansamblu; și nici interlocutorii tăi obișnuiți nu le văd; voi despărțiți, izolați frumosul sau oricare altă parte a realului și îl ciocăniți ca să-i verificați sunetul. De aceea, marile și permanentele realități ale lucrurilor vă scapă” {Hippias Major, 301 b}.

II. POSIBILITĂȚI ȘI LIMITE ALE MECANICISMULUI LINGVISTIC

1. Scopul prezentului studiu este de a demonstra că separația între fonetică și fonologie și excluderea substanței din considerarea

78 A. Martinet, recenzia la Togeby, p. 81 (vezi nota 59).

79 Cf., de exemplu, M. Merleau-Ponty, Sur la phenomenologie du langage, în Problemes actuels de la phenomenologie, Bruxelles, 1951, p. 89-109.

Faptelor fonice nu numai că sunt inoportune din punct de vedere metodologic și că implică dificultăți practice de nerezolvat (sau care pot fi rezolvate numai prin recurgerea la liberul arbitru), dar sunt și imposibile, atât din punctul de vedere al succesivelor formalizări prin care se structurează „sistemul” limbii⁸⁰, cât și din punctul de vedere al cunoașterii reale a limbajului ca fenomen, și al cunoașterii fenomenologice în general, dat fiind că nu cunoaștem decât substanțe, și le cunoaștem numai pentru că au formă. În același timp, dorim să oferim, prin studiul de față, baza teoretică a proiectului de unificare a științelor fonice elaborat la Departamentul de Lingvistică al Facultății de Științe Umaniste din Montevideo⁸¹, care s-a aplicat deja, cu scopuri experimentale, în studiile asupra spaniolei din Uruguay⁸².

2. Discuția se va limita, în mare parte, la structuralismul și funcționalismul european, dat fiind că structuralismul nord-american are fundamente total diferite și implică serioase probleme epistemologice, care, aici, nu pot fi decât schițate.

3.1. În realitate, antiteza. Formă – substanță este lipsită de sens din punctul de vedere bloomfieldian (cf. I, 1.3) (doar dacă nu cumva prin substanță se înțelege 'substanța metafizică numită minte'). În „planul expresiei”, despre care este vorba – și care este singurul luat în considerare de bloomfieldianism – forma este pentru Hjelmslev⁸³ latura ideală, opusă substanței fonice,

80 Sistem, normă și vorbire, VI, 3.1-2.

81 E. Coseriu & W. Vâsquez, Para la unificacion de las ciencias fonicas (Esquema provisional), Montevideo, 1953, și în RFHC, VII, 10, p. 183-191 [UCF].

82 Cf. W. Vâsquez, El fonema/s/en el espanol del Uruguay, Montevideo, 1953, și în RFHC, VII, 10, p. 87-94. În plus, prof. Vâsquez pregătește un studiu despre karayă (limbă indigenă din Brazilia), bazat pe aceleași principii.

83 PTL, p. 31 ș.u.

Latura materială; pentru Bloomfield, /o/na este factorul material, substanța formată fonetic⁸⁴, și se opune semnificației (semnificatului) %5, care se definește ca situație⁸⁶. Prin urmare, expresia „limba este numai formă” ar trebui înțeleasă în sensuri diametral opuse de către cele două școli, adică: a) nu cuprinde nici foneticul ca atare și nici gândirea informă; b) cuprinde numai foneticul și nu cuprinde „situația exprimării”.

3.2. Din acest motiv, excluderea așa-numitei „substanțe fonice” îmbracă aspecte diferite în cele două școli structuraliste, într-adevăr, la majoritatea cercetătorilor bloomfieldieni, o asemenea excludere nu apare în primele planuri ale analizei -planul identificării alofonelor și planul grupării lor în clase, adică planurile definirii fonemelor - ci doar în planurile superioare, de formalizare⁸⁷, și acest lucru nu pare nelegitim. În plus, analizele bloomfieldiene prezintă, de obicei, un caracter declarat de convenționalitate (cf. I, 1.3.) și - cu o anumită excepție, ca aceea a lui Pike, care afirmă că fonemul este o entitate reală⁸⁸ - nu pretind să spună ceva despre esența limbajului, nici despre realitatea lui (care se consideră ca fiind stabilită), ci doar să descrie faptele în modul cel mai adecvat cu putință. Și pare legitim acest lucru, pentru că este vorba, în esență, de o problemă practică,

84 „Any combination of phonemes that occurs in a language, is pronounceable in this language, and is a phonetic form” {Language, p. 138}.

85 Language, p. 141.

86 Idem, p. 139.

87 Cf. A. Martinet, Struct. Ling., p. 584.

88 „It is assumed in this volume that phonemes exist as structural entities or relationships and that our analytical purpose is to find and symbolize them. This implies that there is only one accurate phonemic analysis of any one set of data” (Phonemics, p. 57-58). Nu este clar unde există aceste unități: se pare că în mintea vorbitorilor, care le cunosc „inconștient” (idem, p. 57); altfel, se poate înțelege că există doar ca abstracțiuni, însă ca singurele abstracțiuni posibile.

Iar din punct de vedere practic, orice sistem care descrie un obiect (în cazul nostru, vorbirea) în mod coerent și exhaustiv (și care îndeplinește, în plus, anumite cerințe, și ele practice, de claritate, simplitate etc.) este perfect acceptabil. Aceasta înseamnă că, fiind un studiu obiectiv al așa-numitelor „fapte lingvistice” (al vorbirii ca lucru, ca fenomen fizic produs deja și considerat independent de indivizii vorbitori), bloomfieldianismului nu i se poate obiecta nimic, din punct de vedere teoretic, pentru simplul motiv că nici măcar nu se situează într-un plan teoretic: putem să obiectăm, după caz, că se introduc complicații inutile (dacă se introduc) sau că se confundă fapte distincte (dacă sunt confundate), ba chiar putem să negăm faptele sau utilitatea descrierii, dar nimic nu ne îndreptățește să susținem că faptele nu trebuie descrise în felul acesta. Pentru a da un exemplu absurd dar elocvent, ne-am putea imagina că s-ar găsi cineva care să dorească să descrie și să clasifice, după culoare, formă și dimensiune, toate scaunele din Montevideo: din punct de vedere teoretic, nimeni nu ar putea contesta nici legitimitatea, nici validitatea descrierii atâta timp cât sunt îndeplinite toate cerințele

generale ale unei asemenea operațiuni, eminentemente practică. Dacă s-ar face o comparație cu ceea ce Z. Harris⁸⁹ spune cu privire la descrierea fonematică, se va vedea că situațiile sunt analoge, deoarece criteriile se aleg în funcție de finalitatea propusă, iar validitatea unei descrieri poate fi judecată numai în funcție de coerența pe care o păstrează cu aceste criterii. În acest sens, așadar, bloomfieldianismul este perfect valabil, după cum caracterul lui riguros științific este neîndoielnic, dacă înțelegem știința exclusiv ca descriere și

89 „We select such criteria, of course, as will yield phonemes most convenient to our language description. Other criteria might be better for different purposes. The criteria should be started not în order to fix a single method of segment grouping, but to make explicit în each case what method >s being followed” (MSL, p. 63, nota 12).

Clasificare a faptelor cognoscibile și comensurabile sub raport fizic. Trebuie să recunoaștem, în plus, că, în anumite cazuri, cum ar fi cel al gramaticii obiective, cu greu s-ar putea imagina un sistem de analiză, descriere și clasificare mai coerent și mai riguros decât cel inaugurat de Bloomfield și dezvoltat ulterior de școala sa. Sub acest aspect, câteva capitole din Language (în special, 10-16) constituie un model încă nedepășit, iar unele definiții bloomfieldiene (precum cea a propoziției, p. 170, sau aceea a cuvântului, p. 178) sunt de necontestat în cadrul sistemului din care fac parte.

3.3. Sunt, în schimb, de natură teoretică problemele referitoare la faptul dacă: a) știința trebuie înțeleasă ca simplă descriere; b) descrierea trebuie înțeleasă exclusiv ca descriere a structurii obiectului; c) obiectul „limbaj” este un obiect de același tip cu scaunele. Bloomfield și școala sa rezolvă asemenea probleme teoretice prin trei importante reduceri, care sunt, în esență, trei decizii (acte practice) coerente unele cu altele și bazate pe o premisă unică, practică și ea și, în plus, tautologică: premisa că nu ne putem referi la „un factor ne-fizic” {spirit sau minte) în studierea faptelor „fizice” de comportament, precum limbajul {Language, p. 32-33)⁹⁰. De pe această bază, bloomfieldianismul

90 O asemenea premisă – care, în acest caz, provine din psihologia behavioristă, dar caracterizează și alte tendințe pozitivistice – este tautologică, pentru că, pe de o parte, ar trebui să servească la justificarea naturii fizice a oricărei științe și, pe de altă parte, se bazează ea însăși pe ideea (sau convenția) că obiectul științei poate fi doar latura fizică, adică ceea ce este fizic măsurabil. A nega mintea, pe motiv că nu este vorba de un lucru ce aparține lumii (sau a o reduce la acte fizice) este o decizie arbitrară care are același caracter „metafizic” și convențional ca și decizia contrară: aceea de a nega lucrurile lumii pentru că nu aparțin minții (sau de a le reduce la acte mentale). De fapt, nu este deloc necesar să înțelegem spiritul sau mintea ca substanțe metafizice pentru a recunoaște caracterul „spiritual” al anumitor activități sau interioritatea, ne-lumescul conștiinței (ceea ce înseamnă doar a recunoaște distincția dintre identifică știința cu descrierea, limitează descrierea la simplul obiect ca atare, și limitează obiectul la ceea ce este fizic

verificabil (identificând limbajul studiat de lingvistică cu enunțurile considerate ca lucruri).

Prima decizie are caracter de convenție semantică („știință” = „descriere”). Acestei convenții i se poate opune alta, adică se subiect și obiect, condiție indispensabilă a cunoașterii). Spiritul poate fi conceput pur și simplu ca un concept, și nu ca un obiect: ca un concept dedus din anumite activități, ca principiul unic la care reducem acele activități pentru a le înțelege ca unitate (sau ca ansamblu al activităților înseși). Tot așa, mintea poate fi înțeleasă ca un concept pur, ca nume al interiorității conștiinței (al subiectului neintegrat în obiect); se poate demonstra chiar că o asemenea interioritate este de natură fizică. Nu poate fi negată o asemenea interioritate sub pretextul că nu avem cu privire la existența ei decât probele oferite de experiența curentă („popular view”), pentru că despre lucrurile lumii nu avem alte dovezi decât cele oferite tocmai de această experiență: „se spune” că lucrurile există în același fel în care „se spune” că există mintea. A întemeia lumea pe caracterul ei măsurabil și pe posibilitatea experimentării științifice este o iluzie pe care omul și-o oferă sieși pentru a conferi un caracter de „securitate” mediului său de existență și care, din punct de vedere logic, este greu de susținut deoarece, într-adevăr, nu posibilitatea de a experimenta și caracterul măsurabil sunt condiții ale lucrurilor, ci, dimpotrivă, lucrurile (a căror existență se stabilește prin experiența curentă) sunt cele care condiționează posibilitatea de a experimenta și caracterul măsurabil (care este doar o relație între un lucru și alt lucru luat ca unitate). Aceasta înseamnă că cele două decizii au același caracter de opțiune arbitrară și, prin urmare, aceeași validitate. Și nici măcar nu este vorba de o opțiune inevitabilă, pentru că pot fi considerate drept reale tensiunea continuă, multiformă și variabilă dintre subiect și obiect, și efortul cognitiv ca atare, și putem să acceptăm critic ambele decizii, în măsura în care ele pot da seamă despre această tensiune, adică putem să le considerăm pe amândouă pe deplin valabile în cadrul limitelor lor. Dar mecanicismul behaviorist mai operează o reducere, de data aceasta nejustificată, eliminând orice referire la „minte”: există o profundă incoerență între a afirma că atât interioritatea subiectului, cât și ceea ce numim „minte” au caracter fizic (lucru teoretic acceptabil) și a exclude, în același timp, mintea din rândul „fenomenelor de comportament fizic” (cum este limbajul), de parcă nu ar avea caracterul care i se atribuie.

Poate opta pentru alt concept de știință. Se poate susține că știința nu trebuie să fie o simplă descriere de fapte cunoscute empiric, ci trebuie să reprezinte, în același timp, o interpretare și o evaluare a faptelor dintr-un punct de vedere unitar; că aceleași fapte se schimbă total în funcție de concepția care caută să dea socoteală de ele și că, prin urmare, ele se modifică în istorie și pot fi cunoscute în oarecare măsură numai prin intermediul unei concepții. Se poate susține că știința nu trebuie să fie terenul absolutei securități pleonastice, al simplei „redefiniri sistematice” a unor fapte deja cunoscute, că trebuie să fie și risc, interpretare personală, ipoteză de verificat și, în mod necesar, chiar și eroare și depășire a erorii prin

noi interpretări, care la rândul lor vor deveni „erori” în lumina altor investigații. Dar, evident, cel care - ca noi - adoptă acest concept de „știință” nu va putea să nege caracterul „științific” al cercetărilor bloomfieldiene (pentru că aceasta ar însemna să se refere la o „Știință” ca esență absolută), ci va putea doar să indice că se bazează pe o concepție diferită despre știință. Cea de-a doua decizie are un caracter metodologic: pentru a nu risca să recurgă la fapte „ne-științifice” (= neverificabile fizic), descrierea trebuie să fie o descriere internă a obiectului ca atare. La aceasta (dar adoptând deja alt concept de „obiect”) se poate obiecta că limitarea la „obiectul ca atare” implică o mutilare a obiectului, deoarece obiectul există numai în numeroasele lui relații, care în nici un caz nu îi sunt externe, dat fiind că îl determină și, totodată, le determină la rândul său. În cazul limbajului, aceasta înseamnă că limbajul nu poate fi înțeles, nici descris, în afara relațiilor sale cu indivizii vorbitori, cu gândirea și sentimentele lor, cu mediul lor de civilizație și cultură, cu istoria lor, cu momentul particular al enunțării⁹¹. „Limbajul în sine și pentru

⁹¹ Cf., în această privință, pătrunzătoarea critică a lui A. Martinet, *About Structural Sketches*, în „*Word*”, V, 1949, 1, p. 13-35.

Sine” este o ficțiune care se poate dovedi utilă pentru anumite scopuri, dar nu trebuie să însemne izolarea limbajului, pentru că în izolare limbajul pur și simplu nu ar mai exista⁹². Într-adevăr, tratând limbajul în perspectivă istorică (*Language*, p. 281 ș.u.), Bloomfield însuși trebuie să iasă din schema fixată pentru descrierea sincronică.

Cea de-a treia decizie, coerentă cu cele dinainte și cu premisa, are caracter epistemologic și este cea mai gravă, pentru că neacceptarea ei (care este inevitabilă din punctul de vedere al realității limbajului) invalidează în același timp - și deja în plan teoretic - atât premisa cât și cele trei redușii pe care le implică, într-adevăr, ea stabilește un decalaj între limbaj și obiectul lingvisticii (știința limbajului): se începe prin a defini lingvisticul ca formă cu semnificație (formă + semnificație? *Language*, p. 138), dar apoi semnificația este definită ca ceva exterior formei⁹³ și se afirmă că semnificațiile nu pot fi definite în termeni lingvistici⁹⁴ (= termeni care se referă la limbaj ca fenomen fizic), luarea în considerare a semnificației excluzându-se, prin aceasta, cu necesitate, din lingvistică, înțeleasă ca descriere a unor forme (chiar dacă dotate cu semnificație). În cazul discipolilor lui Bloomfield, lingvistica descriptivă este înțeleasă ca studiu al „regularității anumitor trăsături în vorbire” și, în principal, al „distribuției anumitor trăsături în raport cu altele”⁹⁵.

⁹² Un asemenea reproș nu i se poate face lui Hjelmslev, *PTL*, p. 3-4, pentru că la el este vorba de o teorie autonomă a limbajului și nu de o tehnică pentru a descrie o porțiune reală de produse al vorbirii.

⁹³ „We have defined the meaning of a linguistic form as the situation in which the speaker utters it and the response which it calls forth in the hearer” (*Language*, p. 139). Cf. Z. Harris, *MSL*, p. 184.

⁹⁴ „The linguist cannot define meanings, but must appeal for this to students of other sciences of to common knowledge” (*Language*, p. 145).

95 „Descriptive linguistics, as the term come to be used, is a particular field of inquiry which deals not with the whole of speech activities, but with the

Un asemenea studiu este perfect legitim și valabil (și se poate dovedi folositor în vederea cunoașterii limbajului), dar nu mai este un studiu al limbajului ca atare, ci este un studiu al limbajului considerat ca fenomen pur fizic, de același tip ca scaunele din exemplul nostru.

3.4. Teoria semnificației este partea cea mai fragilă din doctrina lingvistică a lui Bloomfield⁹⁶, tocmai pentru că acest aspect al limbajului [semnificația] - care este esențial, dar care nu poate fi descris ca obiect - nu concordă nici cu teza sa mecanicistă, nici cu conceptul său de „obiect al științei”: cu alte cuvinte, realitatea limbajului nu încapă în doctrina sa și de aceea trebuie „redușă”. Dar ceea ce rămâne nu mai este limbaj, pentru că limbajul se compune, într-adevăr, din lucruri „precum scaunele”, dar este totodată și altceva, este finalitate semnificativă⁹¹, și nu poate fi nici definit, nici studiat, ca limbaj, independent de această finalitate. Limbajul, cum a arătat cu claritate Dewey⁹⁸, este în același timp natură (lucru, fenomen fizic) și regularities în certain features of speech... The main research of descriptive linguistics, and the only relation which will be accepted as relevant in the present survey, is the distribution of arrangement within the flow of speech of some parts or features relatively to others” (Z. Harris, MSL, p. 5).

⁹⁶ în unele momente se pare că Bloomfield identifică semnificația cu lucrul semnat, meaning cu thing meant (cf. A. H. Gardiner, *The Theory of Speech and Language*², Oxford, 1951, p. 29-33). El spune, într-adevăr, că anumite cuvinte pot fi definite în termenii altor științe, ca, de pildă, chimia: astfel, semnificația lui sare ar fi „clorură de potasiu” (*Language*, p. 138). Dar este evident că definiția pe care o dau chimiștii nu se aplică semnificației cuvântului „sare”, ci obiectului sare: semnificația cuvântului „sare” nu se compune din clor și potasiu și nu poate fi definită chimic.

⁹⁷ Cf., în această privință, pătrunzătoarele pagini scrise de A. Pagliaro, *Corso di glottologia*, I, Roma, 1950, p. 112 ș.u. și p. 121-122.

⁹⁸ J. Dewey, *Logic. The Theory of Inquiry*, trad. Sp. Logica. Teoria de la investigacion, Mexic, 1950, p. 51 ș.u.

„gândire”⁹⁹, aparține totodată lumii și interiorității conștiinței: altfel, ar fi imposibilă comunicarea, pentru că putem lua contact cu alții și comunica între noi numai prin intermediul lucrurilor, dar putem comunica numai ceea ce nu este lucru, ci interioritate a conștiinței. În acest sens trebuie să admitem, împreună cu Saussure (și o admite Bloomfield însuși, când recunoaște că „studierea sunetelor limbajului independent de semnificații este o abstracțiune”, *Language*, p. 139), că semnul lingvistic există doar în virtutea unei uniuni între semnificant și semnat (semnificație)¹⁰⁰, și trebuie, de asemenea, să admitem, împreună cu Hjelmslev, că între „planul expresiei” și „planul conținutului” există o relație de „interdependență” („funcție între două constante”)¹⁰¹. Bloomfield este, fără îndoială, învățatul care cere cu cea mai înaltă coerență ca lingvistica să-și studieze obiectul în sine și pentru sine¹⁰², dar obiectul pe care îl propune nu

este limbajul, ci este ceea ce Dewey numește simplul limbaj¹⁰³. Se adaugă la aceasta faptul că, la Bloomfield, conceptul de „știință” pretinde să se adopte, cu privire la relația observabilă vorbitor-ascultător,

99 „Limbajul se compune din existențe fizice: sunete, sau urme pe o hârtie, un templu, o statuie, sau un război de țesut. Dar aceste existențe fizice nu operează sau nu funcționează ca lucruri pur fizice atunci când sunt mijloace de comunicare. Ele operează în virtutea capacității lor de reprezentare, sau a sensului” (op. Cit., p. 61-62).

100 CLG, p. 58-59.

101 Cf. PTL, p. 29 ș.u.

102 Cf. CLG, p. 364.

103 „Existența fizică, fiind vehicul al sensului, poate fi caracterizată în particularitatea sa cu adjectivul simplă [engl. mere]; emisia unui anumit număr de asemenea sunete sau gruparea unor asemenea grafii poate fi calificată ca simplu limbaj. Dar, în realitate, nu este vorba de un cuvânt în primul caz și nici de limbaj în cel de-al doilea” (op. Cit, p. 63).

Un punct de vedere total neutru și obiectiv și să se ignore, în cursul observației, orice experiență subiectivă anterioară.

3.5. Dacă aceste postulate ar fi aplicate cu maximă rigoare -ceea ce, din fericire, nu se întâmplă - descrierea limbajului (chiar ca simplu limbaj) ar ridica probleme preliminare practic insolubile. Înainte de toate, ar fi extrem de dificilă separarea faptelor lingvistice de alte fapte de comportament care produc reacții asemănătoare; mai bine zis, nu ar exista nici un motiv de a o face: a împunge cu un ac și a „împunge” cu vorba ar trebui situate pe același plan dacă produc „răspunsuri” identice, într-adevăr, Z. S. Harris recunoaște că 'nu există un comportament lingvistic identificabil ca atare, ci doar un comportament interindividual în cadrul căruia lingvistica alege anumite elemente și structurează cu ele un sistem'¹⁰⁴. Dar cum o face? Fără îndoială nu în mod arbitrar, căci elementele pe care le alege coincid, în mod ciudat, cu tot ceea ce cercetătorii „mentalști”, de pe baze complet diferite, recunosc a fi limbaj. Nu poate fi considerat eficient nici criteriul regularității distribuției, sugerat de Harris însuși pentru a exclude din sfera limbajului simplele zgomote vocale, cum este tușea¹⁰⁵, pentru că este vorba de o distribuție în raport cu alte elemente, care trebuie să fi fost recunoscute anterior ca fiind lingvistice. Pare rațional să conchidem, așadar, că cuvântul se deosebește de ac nu prin experiența obiectivă, ci pentru că se știe dinainte că aparține clasei de fenomene fizice semnificative, că este un semn. Cu alte cuvinte, distingem un anumit comportament ca fiind lingvistic

104 „This does not imply that we can speak of any identifiable linguistic behavior, much less phonologic or morphologic behavior. There is interpersonal behavior which may include gesture, speech, etc. Linguistics sets up a system of relations among selected features of this general behavior” {MSL, p. 22, nota 27).

105 MSL, p. 19.

Pentru că îl recunoaștem imediat ca activitate simbolică. Iar această recunoaștere se bazează, tocmai, pe o cunoaștere prealabilă, preștiințifică,

pe acea experiență subiectivă a observatorului pe care behaviorismul lingvistic strict ar vrea să o excludă din observarea exterioară, pur obiectivă. Ea se bazează pe faptul, evidențiat de fenomenologie, că cunoașterea noastră prealabilă, așa-numita „cunoaștere originară”, pre-ordonează lumea experienței științifice obiective: cunoașterea științifică va putea revizui, corijea și chiar nega datele cunoașterii prealabile, dar această cunoaștere prealabilă constituie în mod necesar baza oricărei cercetări¹⁰⁶. Cu alte cuvinte, chiar dacă nu își propune cercetarea semnificației, lingvistul nu poate eluda faptul că are o experiență a valorii simbolice a semnelor lingvistice, el însuși fiind un individ vorbitor: omul de știință nu se poate exclude pe sine însuși ca vorbitor din propria-i experiență obiectivă privind faptele lingvistice. Dacă o face – și o poate face doar până la un punct, și într-un mod arbitrar – se resemnează cu faptul că are o cunoaștere mai sistematică, dar că, în același timp, știe mai puțin decât vorbitorii (sau mai puțin decât știe el însuși ca vorbitor). Astfel, în studierea structurii fonematice a unei limbi, este posibil și legitim să se adopte, în planul „cunoașterii științifice”, un criteriu independent de trăsăturile distinctive ale fonemelor, adică independent de faptul că fonemele sunt diacritice, sau „mărci distinctive” ale semnelor, „Zeichen an Zeichen”, cum spune Biihler¹⁰⁷. Dar va fi vorba de o simplă convenție care va

106 H.- J. Pos, *Phenomenologie et linguistique*, în „Revue Int. De Philos”, I, 1939, 2, p. 354-365. Cf. M. Geiger, *Die Phänomenologische Aesthetik*, trad. Sp. Estetica², BuenosAires, 1951, p. 137-161: „pentru a putea semnala tragicul la un singur poet este necesar să fim familiarizați, în mod implicit, cu esența tragicului” (p. 147).

107 Cf. K. Buhler, *Psychologie der Phoneme*, în *Proceedings L*, p. 162-169 (p. 168) (vezi nota 20).

Intra în vigoare numai după un moment inițial. Într-adevăr, criteriul menționat nu va putea să nu se bazeze pe cunoașterea anterioară: va trebui să pornească, în mod necesar, de la o cunoaștere prealabilă, fie și numai pentru a corecta și sistematiza această experiență prealabilă (proprie sau a altora). Este, tocmai, ceea ce se constată în cazul lui Bloomfield, care, clasificând structural fonemele din engleză¹⁰⁸, se bazează pe liste prealabile stabilite chiar de el¹⁰⁹ și, în ultimă analiză, pe experiența sa ne-științifică de vorbitor. Și la fel se întâmplă în cazul lui Trager, care, pentru a defini fonemele limbii polone după un criteriu distribuțional, ia ca punct de plecare o clasificare anterioară a lui S. Szober¹¹⁰. 3.6. Dacă nu s-ar porni de la o cunoaștere prealabilă, ar fi extrem de dificilă, înainte de toate, segmentarea continuumului fonic în unități alofone (corespunzând, aproximativ, la ceea ce numim „sunete”)- Și, chiar admitând că o asemenea dificultate ar putea fi depășită printr-un simplu artificiu¹¹¹, tot ar rămâne dificultățile legate de identificarea și clasificarea fonemelor, într-adevăr, criteriul „posibilității de a apărea în același context” ne ajută, pe de o parte, să distingem nu foneme, ci alofone (variante libere) – așa cum, pe bună dreptate, observă Hjelmslev pe marginea metodei lui Jones¹¹² – și ne-ar obliga, pe de altă parte, să identificăm, în engleză, pe /hl cu /l/), care se află în distribuție complementară. Și, dacă adăugăm criteriul „asemănării fonice”, pentru a-1

distinge pe [hl] de [rl], acest criteriu ar putea cu greu justifica identificarea lui [h] cu [f] în japoneză (care se află în distribuție complementară, în aceeași poziție, dar nu prezintă nici o trăsătură comună care să nu aparțină și altor foneme

108 Language, p. 131-

109 Idem, p. 91, 130.

110 An. Cit., p. 179.

111 Cf. Z. S. Harris, MSZ, p. 25. MPTL, p. 40.

Japoneze)¹¹³. În italiană, [dz] și [ts] ar trebui, probabil, să fie recunoscute ca foneme distincte¹¹⁴, pentru că între ele nu există o mai mare asemănare fonică decât, de pildă, între [kl] și [g/]. Iar în spaniola din Uruguay realizările [x], [g] – probabil, și [h] -ale fonemului/s/¹¹⁵ ar trebui să fie recunoscute ca alofone ale lui/x/, și nu ale lui [sl], pentru că [s], [x], [g], [h] nu se prezintă, conform exigenței lui Harris, ca o „clasă de segmente definită astfel încât să se distingă de celelalte clase prin toate distincțiile fonematice și doar prin acestea”¹¹⁶. Oricum, ar trebui să se explice de ce un criteriu servește pentru a-1 identifica, de exemplu, pe [k] ca [k'], dar nu pentru a-1 identifica pe [h] cu [rj] și de ce alt criteriu servește pentru a-1 distinge pe [h] de [rj], dar nu pe [h] de [fj]. Explicația ar trebui să apeleze, desigur, la funcționalitatea existentă în limbă¹¹⁷, iar ideea însăși de funcționalitate, ca și sentimentul nevoii de a apela la alte criterii (pur și simplu pentru că nu se admite faptul că anumite cazuri pot fi așa cum se prezintă analizei strict „științifice”) se bazează pe cunoașterea prealabilă. Cu alte cuvinte, nu se pot în nici un caz evita referirile la

113 Cf. C. E. Bazell, Phonemic and Morphemic Analysis, în „Word”, VIII, 1952, 1, p. 33-38 (p. 37, nota 10), și Linguistic Form, Istanbul, 1953, p. 42.

114 Așa apar, deși cu o fundamentare diferită, la G. Poni, Anmerkungen u'ber die Phonologie des Italienischen, în TCLP, VIII, 1939 (p. 10-11 în extras), unde, totuși, nu se distinge pe aceeași bază, [s] de [z] (p. 12). Cf. B. Malmberg, Îpropoș du systeme phonologique de l'italien, în AL, III, 1943, 1, p. 34-43 (p. 39²).

115 Cf. W. Vâsquez, art. cit., p. 4-5 (p. 88-89).

116 MSL, p. 35. S-ar putea vorbi, de asemenea, de o „neutralizare” între [sl] și [lx], pentru că, la aceeași subiecți, [s] nu apare în aceleași poziții, dar cercetătorii nord-americani nu fac, în general, deosebire între neutralizare și distribuția defectivă; cf. MSL, p. 65; E. Fischer-Jergensen, On the Definition..., p. 31.

117 Într-adevăr, Z. S. Harris combină cele două criterii (distribuția și funcționalitatea), căci el recunoaște ca diferite formele care provoacă răspunsuri diferite din partea vorbitorilor (MSL, p. 20).

Semnificație și la experiența ne-științifică a vorbitorilor (sau a lingvistului ca vorbitor).

3.7. La alte nivele ale analizei lingvistice, dificultățile ar fi încă și mai mari. Astfel, Collinson observă că, foarte probabil, unui antimentalist i-ar fi destul de greu să analizeze cu exactitate o propoziție ca „Barrett appeared to conduct Bessie out”, care, cu o necesară trimitere la minte [factorul mental],

poate fi interpretată ca „Barrett seemed to conduct...”, sau ca, JBarrett appeared [there în order] to conduct... „118. Ar fi, de asemenea, interesant de văzut în ce fel ar analiza formal același antimentalist construcții ca „ învățatul german „, în care numai vorbitorul știe dacă a folosit învățatul ca substantiv și german ca adjectiv, ori viceversa (cu alte cuvinte, dacă înțelege că se referă la un german învățat sau la un învățat de naționalitate germană), sau ca fr. ii est mort, ital. E morto, care pot însemna a murit dar și este mort (germ. er ist gestorben, er ist tot). S-ar putea spune că „limba nu oferă trăsături formale care să permită asemenea distincții”, dar aceasta nu-i împiedică pe vorbitori să ordoneze construcțiile semnalate, uneori împreună cu ii est venu, ii vint, e venuto, venne, și alteori împreună cu ii est rouge, ii est malade, e rosso, e malato.

3.8. S-a observat, de asemenea, cu dreptate, că postulatele lingvistice ale lui Bloomfield se întemeiază pe un behaviorism în parte depășit¹¹⁹, și că behaviorismul a dezvoltat în ultimele decenii o complexă și interesantă teorie a semnificației¹²⁰. Deocamdată nu este însă clar până la ce punct asemenea progrese ar putea modifica atitudinea fundamentală a bloomfiel-

118 W. E. Collinson, Some Recent Trends în Linguistic Theory with Special Reference to Syntactics, în „Lingua”, I, 1948, 3, p. 306-332 (p. 332).

119 Cf. M. Schlauch, Early Behaviorist Psychology and Contemporary Linguistics, în „Word”, II, 1946, 1, p. 24 ș.u.

120 Cf., mai ales, C. K. Ogden & I. A. Richards, The Meaning of Meaning¹⁰, Londra, 1949, și Ch. W. Morris, Foundations of the Theory of Signs, Chicago, 1938, și Signs, Language and Behavior, New York, 1946.

Dianismului. Într-adevăr, în perioada recentă, B. Bloch a insistat asupra excluderii din analiza fonematică a oricărei referiri la semnificație¹²¹ și, după cât se pare, merge chiar mai departe decât Bloomfield, care excludea numai referirea la ceea ce semnifică o „formă”, și nu la faptul însuși că semnifică.

III. FONETICA ȘI FONOLOGIA ÎN CONCEȚIA LUI TRUBETZKOY

1.1. Dintre cercetătorii europeni, cel care a cerut cu cea mai mare insistență o riguroasă separare între fonologie și fonetică a fost N. S. Trubetzkoy. Pentru Trubetzkoy, separarea ar trebui să coincidă cu distincția saussuriană dintre langue și parole, termeni pe care, urmându-l pe Biihler, îi traduce prin Sprachgebilde („structură lingvistică”) și Sprechakt („act de vorbire”). Fonologia ar fi „știința sunetelor limbii”, fonetica, „știința sunetelor vorbirii”; nediferențierea lor ar fi o lipsă a lingvisticii tradiționale. Deosebiriile dintre cele două discipline se stabilesc pe diverse planuri și din diferite puncte de vedere¹²²: numai fonologia ar fi o știință lingvistică și ar utiliza metode lingvistice, psihologice și sociologice; fonetica, în schimb, ca studiu al vorbirii concrete, ar fi o știință a naturii și s-ar folosi de metodele științelor naturii (fizice). Fonetica s-ar reduce, așadar, la fiziologie și acustică și ar exclude orice relație între elementul fonic și cel semnificativ¹²³, fiind numai „știința aspectului material al sunetelor limbajului”, în sfârșit, fonetica ar fi un studiu pur „fenomenologic” [= feno-

121 A Set of Postulates for Phonemic Analysis, în „Language”, XXIV, 1948, 1, p. 3-47. Cf. critica formulată de E. Fischer-Jergensen, Remarques..., p. 217-219.

122 Principes..., p. 3-13. Cf. și La fonologia actual, în *Psicologia del lenguaje* (traducere a lucrării *Psychologie du langage*, în „Journal de Psychologie”, XXX, 1933), Buenos Aires, 1952, p. 145-160 (p. 149-150).

123 Cf. phonetics la Bloomfield, *Language*, p. 75.

Menal] al sunetelor, în timp ce fonologia ar studia funcționalitatea lor. Diversele puncte de vedere nu se suprapun¹²⁴, dar Trubetzkoy nu pare să fi observat acest lucru.

1.2. Trubetzkoy nu a făcut distincție între fonetica generală (știința fizică generală care se ocupă de producerea sunetelor vorbirii și de caracteristicile lor acustice: ceea ce Bloomfield numește phonetics) și fonetica unei limbi (știința care se ocupă de o anumită parolă, corespunzătoare unei limbi: ceea ce Bloomfield numește phonology sau practica phonetics) ¹²⁵; multe dintre critici, chiar dacă nu au fost formulate în mod explicit, au fost determinate de această confuzie (cf. IV, 3.).

1.3. Oricum, diferențierea celor două discipline nu înseamnă pentru Trubetzkoy ruperea tuturor punților cu fonetica. În realitate, în opera sa capătă autonomie fonetica în raport cu fonologia, dar nu fonologia în raport cu fonetica, deoarece fonologia se întemeiază, în mod necesar, pe „substanța” fonică, iar definițiile fonologice se formulează în termeni articulatorii și acustici. În ciuda repetatelor afirmații contrare, pentru Trubetzkoy punctul de plecare a fost întotdeauna fonetica, așa cum el însuși a recunoscut la Congresul de lingvistică de la Copenhaga, răspunzând unei obiecții a lui Collinder¹²⁶. Într-adevăr, faptul că admite, împreună cu Sotavolta (și urmându-l pe Saussure), că 'limba preexistă vorbirii' ¹²⁷, precum și faptul că, după părerea sa, „sunetul limbajului nu poate fi definit decât prin relația sa cu fonemul”¹²⁸ nu îl fac să ignore „substanța” fonică, nici să definească fonemul în alt fel decât pornind tocmai de la sunetele vorbirii. De aceea, în pofida atât de mult apărutei separări între fonetică și fonologie,

¹²⁴ Cf. Sistem, normă și vorbire, IV, 2.2.

¹²⁵ *Language*, p. 78.

¹²⁶ Cf. Actes du Quatrieme Congres International de Linguistes, i 1938, p. 122.

¹²⁷ Principes p 13

¹²⁸ Principes, p. 41. 148 el a putut fi acuzat de „fonicism”, și nu numai de către membrii Școlii de la Copenhaga¹²⁹ (cf. 4.2.).

2. Distincția stabilită de Trubetzkoy a fost acceptată în termeni aproape identici de către K. Bihler¹³⁰, iar astăzi, după ce a fost amplu fundamentată prin lucrările Cercului lingvistic de la Praga și după ce i s-a adăugat distincția stabilită în America între phonetics și phonemics (cf. I., 1.2.), este practic general acceptată și de domeniul comun printre lingviștii din cele două continente. Astfel, pentru a cita numai un învățat de limbă spaniolă, E. Alarcos Llorach, în excelentul său manual de fonologie, definește fonetica

drept „disciplina care se ocupă de sunete, de substanța semnificantului (signifiant)”, iar fonologia drept „disciplina care se ocupă de normele care ordonează această materie sonoră, de forma semnificantului”. Fonetica, după Alarcos Llorach, „studiază elementele fonice în sine, în realitatea lor de fenomene fizice și fiziologice, și se ocupă de felul cum este pronunțat cutare și cutare sunet, și ce efect acustic produc sunetele, dar dă uitării în totalitate relația pe care sunetele o au cu vreo semnificație lingvistică; ea poate fi definită ca știința care se ocupă de latura materială a sunetelor limbajului uman”¹³¹.

Caracterul esențialmente extralingvistic al foneticii, care ar avea cu lingvistica doar relații de „știință auxiliară”, pare să nu trezească îndoieli¹³².

129 Cf. A. Martinet, *Ou en est...*, p. 45.

130 *Phonetik und Phonologie*, în *TCLP*, IV, 1931, p. 22 ș.u., și *Teoria del lenguaje*, p. 5 ș.u.

131 E. Alarcos Llorach, *Fonologia española*, Madrid, 1950, p. 10-11. Cf, de asemenea, definițiile pentru fonetică și fonologie la F. Lázaro Carreter, *Diccionario de terminos filologicos*, Madrid, 1953.

132 Cf, de exemplu, W. Brandenstein, op. Cit.: „Am besten wäre noch die Bezeichnung „Lautwissenschaft,, als naturwissenschaftliche Beschreibung und Klassifikation der menschlichen Sprachlaute” (p. 8); „[die Phonetik] nimmt also keine Rücksicht auf die funktionelle Rolle der Laute, sondern nur auf die materielle Seite der Sprache” (p. 73); J. Mattoso Câmara jr., *Para o estudio da fonemica portuguesa*, Rio de Janeiro, 1953: „De um lado, o reconhecimento da legitimidade da fonetica como ciencia de observação natural, à margem e subsidiária da lingüística” (p. 24).

Chiar și un cercetător ca E. Dieth, adept al unității științelor fonice (cf. I, 5.2.), recunoaște implicit separația între cele două discipline, socotind fonetica drept „știință auxiliară lingvisticii”¹³³. Dieth încearcă să clarifice relațiile dintre fonetică și fonologie cu ajutorul unei scheme în care așază, pe aceeași linie, fonetica, în calitate de știință a naturii, și fonologia, în calitate de știință a culturii¹³⁴, dar nu explică în ce fel se poate trece, fără ruptură, de la o știință fizică la o știință culturală, și pare să nu bage de seamă faptul că studiul „material” al sunetelor limbii implică un punct de vedere cultural.

Se pare, așadar, că majoritatea cercetătorilor admit, implicit, ideea saussuriană că numai „limba” ar forma obiectul lingvisticii. Chiar și un învățat ca V. Pisani, care e departe de a accepta dihotomia saussuriană, admite, într-un fel, distincția făcută de Trubetzkoy, căci exclude în mod explicit fonetica din al său *Forschungsbericht* asupra ultimelor progrese ale lingvisticii¹³⁵, în care, totuși, include fonologia¹³⁶. Totodată, cei care se îndoiesc de validitatea și legitimitatea fonologiei și preferă să vorbească numai de fonetică, precum, de exemplu, L. Homburger¹³⁷, folosesc, în realitate, concepte fonologice, chiar dacă nu le disting de cele fonetice: ei continuă să trăiască, pentru a folosi cuvintele lui Pike, în „the prephonemic days when phonetics and phonemics were one”¹³⁸.

3.1. Primele critici la adresa lui Trubetzkoy au venit chiar din tabăra celor din „prephonemic days”. Aici trebuie amintit, în primul rând, O.

Jespersen, care neagă absolută noutate a punctului de vedere fonologie, observând că, deja cu mult înainte de apariția noii discipline, diverși foneticieni (și el însuși, încă din 1904) făcuseră distincția între opozițiile fonice funcționale și afuncționale¹³⁹,

133 Op. Cit., p. 8.1

134 Idem, p. 17. Lij

135 Forschungsbericht, p. 3, 35. Tijj

136 Idem, p. 35-38. - - d

137 *le langage et les langues*, Paris, 1951, p. 136-137. -"

138 *Phonetics*, p. 83. ',,

139 *Linguistica. Selected Papers*, Copenhagen & Londra, 1933, p. 210-214*!

Și - pe un ton polemic, dar în esență conciliator - încheie doar cu solicitarea de a nu se săpa o prăpastie între cele două discipline¹⁴⁰, în mod similar, N. van Wijk - care, totuși, recunoaște distincția și chiar schițează el însuși o fonologie¹⁴¹, ce-i drept, pe baze psihologice, care se îndepărtează de ultimele orientări ale Școlii de la Praga - observă că noțiunea de sistem fonologie se întâlnește, încă din secolul trecut, la lingviști precum Brugmann sau Schuchardt¹⁴². Cu argumente în parte asemănătoare, B. Collinder¹⁴³ (care semnalează faptul că încă din 1905 conceptul de fonem se găsește la Noreen) crede că poate merge mult mai departe, respingând pur și simplu fonologia.

Faptul că „idei fonologice” au existat cu mult înaintea fonologiei de la Praga este evident și îl recunoaște Trubetzkoy însuși¹⁴⁴. O intuiție fonematică preștiințifică există chiar în inventarea scrierii alfabetice și în ortografiile tradiționale¹⁴⁵; și, în acest sens, s-a putut observa că fonologia ocupă în lingvistica actuală locul pe care îl deținea odinioară teoria literelor¹⁴⁶. Dar Trubetzkoy are dreptate atunci când arată că nici Brugmann, nici Schuchardt nu făceau fonologie, pentru că nu porneau de la conceptul de structură fonematică: nu făceau fonologie în mod explicit și nici nu o

140 „Nein, ohne phonetik (lautphysiologie) gibt es keine phonologie! Wir müssen phonetik und phonologie scheiden, aber diirfen sie nicht trennen: der phonetiker muss phonolog werden, und der phonolog muss phonetiker sein” (op. Cit, p. 213).

141 *Phonologie*, Haga, 1939.

142 Cf. N. Trubetzkoy, *La fonologia actual*, p. 150-151, nota 11.

143 *Lautlehre und Phonologismus*, în *Actes IV Congr*, p. 122-126.

144 *Qț prncipes...*, p. 4 ș.u.

145 Așa, de exemplu, sistemul ortografic spaniol distinge pe hi de Ini numai în poziție intervocalică, adică numai acolo unde această opoziție nu se neutralizează, și prezintă n, și nu n, înainte de palatală, poziție în care [fi] constiuie o variantă combinatorie a lui Ini (de exemplu în ancho).

146 Cf. D. Abercrombie, *W^KST'SPtf&j11 „Lingua”, II, 1949,1, p. 54-63.*

Distingeau de fonetică¹⁴⁷. Totuși, observațiile lui Jespersen și van Wijk sunt foarte interesante, pentru că semnalează faptul că fonologia nu se opune lingvisticii anterioare, ci o îmbogățește, iar în acest sens reacția lui

Trubetzkoy - care apără originalitatea fonologiei și îi recunoaște drept adevărați precursori doar pe Saussure și pe Baudouin de Courtenay - e exagerată. În realitate, fonologia actuală nu se opune foneticii (sau fonologiei) tradiționale (= fonetică + fonologie, considerate indistinct), ci unei fonetici definite prin referire la fonologie: nu „se contrapune”, ci introduce o distincție în ceea ce era indistinct, și o poate face numai ignorând planul în care fonetica și fonologia se întâlnesc în mod necesar (cf. 3.4.). „Fonetica” fonologilor este la fel de nouă ca și fonologia lor, care, evident, lasă câteva zone în seama foneticii tradiționale. Trubetzkoy¹⁴⁸ nu a lămurit acest lucru și, de aceea, unii foneticieni au putut avea impresia că făceau deja fonologie.

3.2. Pe același plan al foneticii tradiționale se situează adesea J. Laziczus, care, cu toate că a fost unul dintre primii adepți ai fonologiei¹⁴⁹, a fost totodată unul dintre cei mai activi critici ai concepției lui Trubetzkoy¹⁵⁰. Așa se întâmplă, de exemplu, atunci când susține - în mod cu totul îndreptățit - că fonetica nu poate fi considerată știință naturală, chiar numai în virtutea faptului că nu a fost niciodată considerată astfel de-a lungul istoriei sale și că dintotdeauna a avut legătură cu lingvistica¹⁵¹, sau când susține că punctul de vedere funcționalist trebuie să se aplice și în fonetică, pur și simplu pentru că a fost deja aplicat¹⁵². Evident, aceste afirmații se referă la acele

147 N. Trubetzkoy, art. cit., loc. cit.

148 Cf. B. Terracini, recenzie citată, p. 177.

149 Cu Bevezetes afonologiăba [Introducere în fonologie], Budapesta, 1932.

150 Cf. A new category în phonology, în Proceedings L., p. 57-60; Die Scheidung langue-parol > în der Lautforschung, în Proceedings G., p. 13-23; Phonetique et Phonologie, în „Lingua”, I, 1948, 3, p. 293-302.

151 Phonetique et Phonologie, p. 295-298.

152 Idem, p. 302.

„prephonemic days”, iar faptul că s-a făcut totdeauna așa nu constituie un argument ca să se facă așa în continuare. Nici simpla legătură a foneticii cu lingvistica nu este suficientă pentru a-i conferi foneticii un caracter lingvistic: cu mai multă coerență, I. Dai¹⁵³ poate elimina din lingvistică și trimite spre științele naturale nu numai fonetica, ci și fonologia, pentru faptul că elementele pe care ele le studiază nu sunt semne, ci numai părți de semne.

3.3. O validitate cu mult mai mare au alte observații ale lui Laziczus. La Congresul de Fonetice de la Londra el arăta deja că știința funcțională a sunetelor nu poate lăsa deoparte așa-numitele „variante stilistice”, căroră propunea să li se dea numele de emfatic. Acestea nu se confundă cu variantele propriu-zise (facultative sau combinatorii): ele sunt „mai puțin decât foneme, dar mai mult decât variante” și formează opoziții funcționale¹⁵⁴.

Laziczus atinge aici o problemă foarte importantă, dar nu pare să o vadă cu toată claritatea. Mai întâi, există „emfatic” care sunt simple variante individuale și ocazionale, și altele care sunt constante într-un stadiu de limbă¹⁵⁵. Numai cele din urmă ar trebui să fie studiate de fonologie (ca

„știință a limbii”), pentru că numai ele sunt „invariante”, mai precis, invariante ale „normei”, dar „variante” („mai puțin decât foneme”) din punctul de vedere al „sistemului funcțional” (reprezentativ) al limbii¹⁵⁶. Este esențial acest fapt, anume că funcțiile așa-zis „stilistice” (cea „expresivă” și cea „apelativă”) sunt condiționate de funcția „reprezentativă”¹⁵⁷: în cadrul aceluiași sistem pot funcționa ca expresive sau apelative (și constitui, eventual, „invariante stilis-

153 Art. cil, p. 1-2.

154 A new category..., p. 57-58.

155 Cf. N. Trubetzkoy, Principes..., p. 18 ș.u.

156 Cf. UCF, p. 8 (188) (vezi nota 81).

157 De aceea, afirmația că „stilisticul” este subordonat

„reprezentativului” pare să trimită cu toată claritatea spre esența cognitivă a limbajului (evidențiată, de exemplu, de A. Pagliaro, op. Cit., p. 28-56). „Esența cognitivă” nu înseamnă, tice,,) numai elemente care nu formează opoziții distinctive și nu afectează asemenea opoziții. Folosirea unui element distinctiv ca „stilistic,, reprezintă ceea ce se numește „greșeală,,¹⁵⁸ și iese, de aceea, în afara „sistemului,, sau implică coexistența unor „sisteme „diferite în cadrul aceleiași „limbi,,. Astfel, în spaniolă putem spune [ambre] pentru [ombre] cu intenție „stilistică,, (de evident, „esența logică,, dar nu este nici „contrară logicii,,. În trecut fie spus, problema „coincidenței,, sau „divergenței,, între limbaj și logică ni se pare a fi o falsă problemă, care nici măcar nu ar trebui să fie pusă. Limbajul și logica se găsesc în planuri distincte, între care nu poate exista nici acord, nici opoziție: se poate vorbi de o „logică a limbajului,, sau de un „limbaj al logicii,, dar nu de „logică-și-limbaj,,. Conflictele care se semnalează uneori sunt aparente și se referă nu la o relație între limbaj și logică, ci, pur și simplu, la o relație între limbajul logicii și interpretarea logicistă a limbajului. Celebrul exemplu al lui H. Steinthal, „esta mesa redonda es cuadrata,, [această masă rotundă este pătrată] este „absurd,, doar pentru un gramatician logicist, și nu pentru un logician: dacă propoziția aceasta este rostită și înțeleasă într-o situație reală (adică, dacă este într-adevăr limbaj), ea are un înțeles care este logic coerent, pentru că lui „rotund,, sau lui „pătrat,, i se atribuie altă semnificație decât aceea din dicționar. Este vorba, cel mult, de un dezacord între dicționar și vorbire, iar dicționarul nu se identifică cu logica. În plus, și acest conflict este aparent: el ar exista numai dacă dicționarul ar fi anterior vorbirii, dacă nu ar fi ceea ce este, adică, pur și simplu, catalogul unei vorbiri care a fost. Prin urmare, acceptarea discuției privind poziția logicistă (fie și pentru a susține contrarul) implică deja, într-un fel sau altul, plasarea pe terenul acesteia, acceptul de a discuta „nonsensul,, în termeni de „adevărat,, și „fals,,. Același lucru se poate spune despre versurile lui Goethe pe care le citează și le discută K. Vossler, Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie, trad. Sp. Filosofia del lenguaje², Buenos Aires, 1947, p. 27 ș.u., și care în nici un caz nu constituie un exemplu de presupusă „ilogicitate” a limbajului: singura întrebare pe care ar trebui să ne-o punem ar fi dacă, în limbajul logicii, ceea ce spune Goethe (și are un înțeles coerent) s-ar spune sau nu s-ar spune în același fel. Cu privire la

exemplul lui Steinthal, cf. și scurta notă a lui B. Croce, *Problemi di estetica*⁴, Bari, 1949, p. 173-177.

158 Cf. E. Coseriu, *La lingua di Ion Barbu*, în „*Atti del Sodalizio glottologico milanese*”, I, 2, Milano, 1949, p. 47-53.

Exemplu, pentru a imita o pronunție străină), dar prin aceasta ieșim din „sistemul” spaniol, pentru că, în cadrul acestui sistem, ceea ce am pronunțat ar însemna (în planul reprezentativ) *hambre*, și nu *hombre*. În același fel, în spaniola din Rio de la Plata putem folosi cu valoare stilistică (de exemplu, ironic, pentru a imita o pronunție care se pretinde a fi cea din spaniola „pură”, din Spania) distincțiile fonematice /s/- IQI sau /j/- 1X1 (pronunțând [Gelos], [kaXe], și prin aceasta nu ieșim din „limba spaniolă” (pentru că „limba” cuprinde mai multe sisteme), dar ieșim din „sistemul” regiunii Rio de la Plata, unde cele două perechi de foneme s-au confundat cu /s/și, respectiv, III. Cu alte cuvinte, orice utilizare a unor elemente distinctive cu valoare stilistică implică o formă de bilingvism. Dar în interiorul aceluiași sistem pot exista variante „stilistice” generale („invariante”, din punctul de vedere al normei), dar și facultative, individuale, ocazionale (variante propriu-zise). În plus, nu toate „invariantele normale” [aparținând normei] sunt în mod necesar „stilistice” (cf. 3.4.). Nu așa înțelege lucrurile Laziczius, care sugerează o simplă gradație de foneme, emfatică și variante (fonemele ar avea importanță egală în cele trei funcțiuni stabilite de Biihler; emfaticele, doar în funcțiile expresivă și apelativă; variantele, doar în funcția expresivă) 159, și propune o împărțire a științelor fonice în trei părți, deoarece „este evident că nu se pot imagina mai mult de trei funcții” 160.

159 *A new category...*, p. 59.

160 *Idem*, p. 50. Faptul, totuși, nu este chiar atât de evident. Cf. F. Kainz, *Psychologie der Sprache*, I, Stuttgart, 1941, care consideră „reprezentarea” ca moment esențial și constitutiv al semnului și înlocuiește *Darstellung*-xA lui Biihler cu conceptul de *Bericht* sau *Information* (p. 175-176, 183-185), distingând, în plus, funcțiile „monologice” și „secundare” (p. 185 ș.u.). În cadrul aceluiași *Bericht* pura referință ar trebui să fie deosebită de evocare sau asociere (cf. *Sistem, normă și vorbire*, V, 5.2.). Dar aceasta ar complica extrem de grav schemele fonologiei, care înseamnă, în mod necesar, simplificare în raport cu realitatea limbajului.

La Congresul de la Gând, Laziczius a mai făcut un pas în acest sens, observând că distincția dintre foneme și variante nu coincide cu distincția dintre *langue* și *parole*, deoarece și variantele sunt „fapte de limbă” 162. Evident, el se referă la ceea ce noi am numit „invariante normale” [aparținând normei], căci le distinge de simplele „variații” individuale 163.

Această idee s-ar putea dovedi fructuoasă pentru o corectare, atât a distincției dintre fonetică și fonologie, cât și a dihotomiei *langue-parole* (cf. 3.5.). Dar Laziczius urmează alt drum: sub influența lui Zwirner, distinge între *Lauttypus* și *Lautindividuum*, stabilește trei specii de *Lauttypen* – din nou, foneme, emfatică și variante – toate trei aparținând de *langue* „ (fără să țină seamă de faptul că, în planul simplului „tip de sunet,,”, cele trei specii se

confundă, în mod necesar, într-una singură)¹⁶⁴ și, în cele din urmă, propune unificarea foneticii și fonologiei într-o Lautlehre al cărei obiect ar urma să fie „limba”,¹⁶⁵. Prin aceasta nu se rezolvă dificultățile distincției dintre cele două discipline, ci doar se transferă întreaga știință a sunetelor în domeniul fonologiei, chiar dacă este vorba de o fonologie combinată cu fonometria: „parole” este pur și simplu necunoscută sau servește doar pentru a oferi materialul¹⁶⁶.

161 Die Scheidung..., p. 17.

162 Idem, p. 18. Mldem, p. 18,22.

164 Aceea pe care în UCF o numim „fon” (p. 6 [186]) (vezi nota 81).

165 Die Scheidung..., p. 23.

166 Aceasta s-ar datora și conceptului său de „parole”, care coincide numai în parte cu cel al lui Saussure. Într-adevăr, Laziczius (Das sog. Dritte Axiom der Sprachwissenschaft, în AL, I, 1939, 3, p. 161-167) crede că pentru Saussure „parole” ar fi „der individuelle Teii der linguistischen Erscheinungen” (idee combătută deja de Ch. Bally, Le langage et la vie, trad. Sp... El lenguaje y la vida², Buenos Aires, 1947, p. 124). El crede, în plus, că Bihler nu și-a dat seama de faptul că distincțiile lui Humboldt și Saussure se întrepătrund. La fel

Zece ani mai târziu, Laziczius reia în mare aceeași argumentație¹⁶⁷, adăugând doar observațiile cu privire la caracterul nenaturalist al foneticii (cf. 3.2.), și insistă din nou asupra importanței „variantelor” care sunt invariante („emfatice” și „variante sociale”)¹⁶⁸ și asupra obligativității criteriului funcțional în cercetările fonetice. Acest din urmă aspect echivalează pentru Laziczius cu respingerea distincției dintre fonetică și fonologie. O asemenea atitudine este legitimă, dar nu se justifică teoretic sau istoric, așa cum încearcă să facă lingvistul ungar: este vorba de un act practic de opunere față de celălalt act practic și convențional, care ia funcționalitatea drept criteriu pentru a defini fonologia, și are sens numai dacă prin el se atrage atenția asupra faptului că funcționalitatea, ca tot ceea ce constituie limbajul, apare în vorbirea concretă sau că, așa cum observă E. Otto, antiteza funcțional-afuncțional nu coincide cu distincția langue-parole¹⁶⁹.

Susține și J. Lohmann, Karl Bihlers „drittes Axiom”, în AL, III, 1943, 1, p. 5-16: el chiar corectează schema lui Buhler {Teoria del./, p. 63} într-un sens care, după părerea noastră, este al său și trebuie să i se atribuie (cf. Sistem, normă și vorbire, III, 2.3.).

167 Phon. et Phon. (vezi nota 150).

168 Punct de vedere, de altfel, acceptat deja de Trubetzkoy, prin constituirea fonostilisticii (Principes, p. 16-29), în raport cu care fonologia nu mai este singura știință fonică a „limbii”, ci doar știința care se ocupă de opozițiile fonice „intelectuale”, în cadrul funcției reprezentative (p. 29). Cf. și definițiile pentru „opozitie fonologică” și „fonem”, în TCLP, IV, 1931, p. 311.

169 E. Otto, Phonetik und Phonologie, în Ades IV Congr., p. 127-128. Și Terracini observă că Sprechakt-ul lui Trubetzkoy și Buhler corespunde mai degrabă cu „parole dans la langue organisee” a lui Sechehaye decât cu „parole” a lui Saussure (recenzia citată, p. 178, nota 2). Cu privire la

funcționalul atestat în vorbire, cf. E. Buyssens, *De l'abstrait et du concret dans les faits Linguistiques*, în *AL*, III, 1943, 1, p. 17-23, care numește aspectul funcțional discours și crede că-1 poate considera drept un grad intermediar între parole și langue (în realitate, este vorba de aspectul de langue conținut în parole).

3.4. Multe dintre criticile semnalate par să ducă în aceeași direcție: către un hiatus pe care interpretarea fonologistă a distincției saussuriene l-a creat între cele două științe fonice; către un domeniu intermediar aflat între ocazional-afuncțional și constant-funcțional, domeniu care se dovedește a fi un ținut al nimănui, nefiind atribuit nici foneticii, nici fonologiei.

Hotărâtoare, în acest sens, ni se par a fi mai ales câteva observații ale lui N. van Wijk și B. Malmberg.

N. van Wijk¹⁷⁰ admite distincția dintre fonetică și fonologie, ba chiar atribuie fonetica științelor naturale, ca studiu al „fenomenelor materiale ale vorbirii”. Dar observă că distincția devine dificilă dacă am face-o să coincidă cu dihotomia langue-parole. Într-adevăr, există un decalaj între cuprinderea de înțeles a substantivului fonologie și aceea a adjectivului fonologie: fonologia ar trebui să fie „știința limbii”; fonologie, în schimb, este doar funcționalul din „limbă”. Prin urmare, „extrafonologic” nu coincide cu „fonetic” (concret), pentru că faptele extrafono-logice pot fi constante și generale într-o comunitate: pot aparține „limbii”. Există, așadar, „un grand domaine d'etudes phoniques intermediaire entre le domaine des systemes phonologiques et celui de la phonetique pure”, un domeniu „ou la langue et la parole se touchent” și unde, prin urmare, cele două științe fonice trebuie să colaboreze¹⁷¹.

Van Wijk nu trage alte concluzii, dar pare evident faptul că, din cele constatate, se poate deduce că o fonetică deplin autonomă, fără contacte cu fonologia, poate exista numai dacă parole este considerată în sine, ca fenomen independent și pur fizic; dacă, în schimb, vorbirea concretă este considerată parole care

¹⁷⁰ La delimitation des domaines de la phonologie et de la phonetique, în *Proceedings G.*, p. 8-12.

Idem, p. 11-12.

„realizează” o langue, nu mai este posibilă o netă separare între cele două discipline (cf. 1.2.).

B. Malmberg, la rândul său, semnalează dificultatea de a face să încapă în strâmtle limite ale fonologiei realitatea complexă a unei „limbi” istorice¹⁷². În limbi, chiar în afară de așa-numitele „variante combinatorii”, se întâlnesc numeroase elemente constante, care, totuși, constituie simplul „uz” tradițional, o normă de „realizare”, și nu aparțin opozițiilor fonologice distinctive: sunt afuncționale. De acest tip sunt în italiana literară opozițiile normale dintre [ts] și [dz], [s] și [z] (cf. II, 3.6.)¹⁷³. Alteori, chiar fără să existe „neutralizare”, aceleași opoziții fonice sunt distinctive (funcționale) în unele cazuri, în timp ce în alte cazuri sunt simple variante. Astfel, în franceză, opoziția e: ț este distinctivă în clef: claie, dar nu este în [se]: [se] (= [ii] saii) m. în plus, într-o „stare de limbă” coexistă diferite „sisteme” (regionale,

culturale), conviețuiesc elemente conservatoare și inovații, există treceri de la un sistem la altul¹⁷⁵. Este inevitabilă, așadar, concluzia la care ajunge Malmberg: „Le strict schema des phonologues est exact dans une certaine mesure mais n'est pas assez nuance pour refleter tous les aspects varies et complexes qu'offre une langue de culture. Il faut commencer par dresser le schema. Cest evident. Mais ii ne faut pas s'arreter là. Il faut poursuivre l'analyse pour mettre au clair tous les facteurs qui, reunis, forment la langue en question”¹⁷⁶. Așa a și procedat acest

172 Cf. recenzia la lucrarea lui G. Gougenheim, *Elements de phonologie francaise*, în AL, II, 1941, 1, p. 54-60 (în special, p. 55).

173 Între altele, în *propos du systeme phonologique de l'italien*, p. AA2. O „excepție” precum /ratsa/'rasă': /radza/'rază' nu împiedică acceptarea în totalitate a observației lui Malmberg.

174 *Observations sur le systeme vocalique du francais*, în AL, II, 1941, 4, p. 232-246 (244).

175 Între altele, în *propos...*, p. 43; *Observations...*, p. 238-240, 244-245.

176 A *propos...*, p. 43.

Învățat, în diferite lucrări, combinând cu succes criteriul fonologie cu observația de natură fonetică¹⁷⁷.

Totodată, faptul că fonologia nu se poate dezinteresa de elementele „extrafonologice” care aparțin „limbii” a fost observat și de Jakobson (TCLP, IV, 1931, p. 310), iar Trubetzkoy însuși vorbește adesea de „particularități perfect normale ale pronunției” (norme de realizare)¹⁷⁸, care nu sunt funcționale, dar, evident, aparțin „limbii”.

3.5. În realitate, la Trubetzkoy apar cel puțin trei concepte diferite de fonologie: a) știința sunetelor „în limbă” (studiul „formelor”, al elementelor constante, opuse „realizării concrete”); b) știința opozițiilor fonice funcționale, atât distinctive cât și stilistice (dar cu excluderea elementelor constante afuncționale); c) știința opozițiilor fonice distinctive (și cu excluderea invariantelor stilistice). În fiecare caz, fonetica ar trebui, așadar, să fie definită în alt fel (cf. 3.1.) și, cel puțin în ultimele două cazuri, nu ar mai putea să fie socotită „știință naturală”; dar, cum așa ceva nu se întâmplă, apare inevitabil un hiatus între ea și fonologie.

În ceea ce privește relațiile cu dihotomia langue-parole, incoerențele în delimitarea fonologiei se datoresc faptului că se ia drept bază uneori conceptul saussurian de „limbă” ca instituție socială (sistem normal, LANGUE I), alteori conceptul de sistem funcțional (LANGUE II), care nu au aceeași cuprindere¹⁷⁹.

177 Cf., de exemplu, *Le systeme consonantique du francais moderne*, Lund, 1943; *Bemerkungen zum quantitativen Vokalsystem im moderne Franzozisch*, în AL, III, 1943, 1, p. 61-66. A se vedea, în plus, concluziile săli de ordin general, în *Systeme et methoc*: Lund, 1945, și *Tillfrågan av språket: systemkaraktär*, Lund, 1947.

178 Cf. *La fonologia actual*, p. 154; *Principes*, p. 7-9.

179 Cf. *Sistem, normă și vorbire*, III, 2.2. - 3.1.

Din acest punct de vedere, dacă fonologia este socotită „știință a limbii ca instituție socială”, ea nu se poate limita la studierea opozițiilor funcționale, ci trebuie să studieze și „realizarea” lor constantă în comunitate, lăsând foneticii studierea realizărilor concrete:

PAROLE
LANGUEI

Vorbire concretă „Realizare” normală Sistem funcțional FONETICA
FONOLOGIE

Dacă, în schimb, fonologia este concepută ca știință a sistemului funcțional, ea lasă în seama foneticii nu numai studierea sunetelor concrete ale limbajului, ci și studierea opozițiilor constante afuncționale:

LANGUEI

PAROLE LANGUE I I Vorbire concretă „Realizare” normală Sistem
funcțional FONETICĂ
FONOLOGIE

Prin urmare, fie se admite că fonetica este știința care ia în considerare atât parole, cât și langue (LANGUE I), fie – dacă se dorește menținerea paralelismului cu dihotomia langue-parole ~ trebuie lărgit conceptul de parole, atribuindu-i-se un domeniu care pentru Saussure nu putea fi decât langue: domeniul realizării normale. Altfel, dacă se menține conceptul de fonetică drept „știință a sunetelor în vorbirea concretă”, trebuie recunoscută existența unui domeniu intermediar, între obiectul acestei fonetici (alofonetică) și cel al fonologiei (știința sistemului funcțional), care să fie atribuit altei discipline – cea pe care am propus să o numim normofonetică, înțelegând-o ca „studiu al normei de realizare”:

PAROLE LANGUE I LANGUE I I Vorbire concretă „Realizare” normală Sistem
funcțional ALOFONETICA NORMOFONETICĂ FONOLOGIE

Concepția definitivă a lui Trubetzkoy corespunde acestei a treia scheme, dar fără nici o știință intermediară între fonetică și fonologie (cf. van Wijk). De aceea, în descrierile fonologice nu-și găsesc, de obicei, loc realizările normale – care sunt „invariante sociale” și aparțin „limbii” – pentru că nu sunt sunete concrete, ci reprezintă deja o abstractizare față de actele lingvistice individuale: sunt „forme”, sunete-tip sau clase de sunete concrete.

Să considerăm, de pildă, fonemul l_{bl} din spaniolă. Acest fonem face parte din sistemul fonologie (funcțional) al limbii spaniole, dar nu reprezintă o clasă de sunete reale, ci o pură abstracțiune, pentru că nu conține decât trăsăturile pertinente care îl disting de alte foneme {oral: An/, bilabial: /d/..., sonor: /p/}, în timp ce nici un sunet real nu poate

Cf. UCF, p. 6-7 (186-187) (vezi nota 81).

Fi numai oral, bilabial și sonor, fără să fie totodată oclusiv sau fricativ. Într-adevăr, fonemul l_{bl} se realizează, în limba spaniolă (și nu în vorbirea unui individ sau a altuia), în cazuri determinate, ca [b], iar în alte cazuri, și ele determinate, ca [(3)]; iar aceste ultime invariante (care sunt „forme”, tipuri sau clase, specii de sunete reale) sunt cele care se „realizează” din punct de vedere substanțial [material] în variantele propriu-zise, infinit de numeroase și mereu noi, care apar în actele lingvistice individuale: invarianta l_{bl} nu s-ar

putea realiza, pentru că nu este o specie de obiecte concrete, ci este o specie de specii, simplă sumă abstractă de trăsături pertinente. Analog este cazul fonemelor /d/ și /g/181.

Este evident, așadar, că, în descrierea limbii spaniole, nu pot fi lăsate deoparte aceste invariante care o caracterizează și o deosebesc, de pildă, de franceză sau de italiană și că, într-o asemenea descriere (oricum ar fi definite fonemele), ar trebui să colaboreze fonologia și fonetica, adică știința „formei” și știința „substanței acustice”. Bineînțeles, studierea normei nu ne va face să cădem în așa-numitul „atomism”, pentru că și invariantele de realizare constituie un sistem, ba chiar un sistem mai ferm, deoarece nu este doar un sistem de posibilități, precum rețeaua funcțională, în plus, în ciuda faptului are în obiectiv elemente definite ca „afuncționale”, studiul invariantelor de realizare nu abandonează domeniul funcțional, pentru că aceste invariante conțin trăsăturile funcționale: ele reprezintă modalitatea de concretizare a funcționalului. Tocmai de aceea un asemenea studiu este indispensabil pentru ca o descriere să fie într-adevăr „exhaustivă”: pentru a fi exhaustivă, descrierea trebuie să dea seamă nu numai de ceea ce funcționează, ci și de felul cum funcționează.

181 „Fonemele /b/, /d/, /g/ sunt indiferente în raport cu corelația ploziv-fricativ și se opun, ca termeni ai corelației de sonoritate, arhifonemelor /p-f/, /t-O/, /k-x/ surde” (E. Alarcos Llorach, op. Cit., p. 113-114).

Altfel, nu ar fi descrisă spaniola, ci un sistem total abstract, care ar putea corespunde și altor limbi. Așa, de exemplu, sistemul funcțional al vocalelor portugheze, în silabă accentuată și în majoritatea pozițiilor neaccentuate, este identic cu sistemul italian¹⁸², dar este evident, totodată, că vocalismul real al italienei este foarte diferit de vocalismul real al portughezei. Tot așa, este legitim să interpretăm fonematic vocalele nazale din portugheză împărțindu-le în vocală + arhifonem nazal-așa cum, pe bună dreptate, face J. Mattoso Câmara¹⁸³ - (în același fel ar putea fi interpretate și nazalele franceze, cu singura condiție ca [V + n] să fie prezentat ca /V + n + a/), dar vocalele nazale nu încetează, prin aceasta, să existe în portugheză și să caracterizeze „norma de realizare” a acestei limbi.

3.6. Trebuie să conchidem, așadar, că, chiar reducând „limba” la un singur sistem (ceea ce constituie o reducere foarte gravă, dacă prin „limbă” nu se înțelege doar formalizarea unei vorbiri, ci una dintre formele istorice desemnate de obicei prin acest termen, adică un idiom), schema fonetică-fonologie, înțeleasă ca paralelă cu „material”-„funcțional”, se dovedește a fi insuficientă, pentru că oricărui sistem îi corespunde o normă de realizare, care nu este materială, dar păstrează toate trăsăturile comune sunetelor materiale, și nu se definește prin funcționalitate, dar conține elementele funcționale și constituie modul indispensabil de concretizare a acestora. Elementele care alcătuiesc norma sunt „forme”, și chiar forme obiective, în sensul că ele constituie clase de obiecte concrete și sunt imanente obiectelor înseși; dar le putem considera și din punctul de vedere al substanței, ca substanță socialmente (interindividual) organizată.

182 Cf. J. Mattoso Câmara jr., op. Cit., p. 77.

183 Idem, p. 89-97.

4.1. Cele spuse până aici justifică numai empiric reunificarea științelor fonice. Într-adevăr, diferitele critici menționate, chiar dacă au baze teoretice, se reduc, în ultimă instanță, la evidențierea faptului că nu trebuie tăiate legăturile dintre cele două discipline, pentru că aceasta implică dificultăți în practica descriptivă și afectează cerința ca descrierile lingvistice să fie exhaustive. Oricum, aproape totdeauna pare că se aduc obiecții referitoare la excesiva autonomizare a fonologiei, la ceva ce, de fapt, fonologii nu au făcut (cf. 1.3).

4.2. De pe o poziție foarte diferită face Hjelmslev critica fonologiei. Și poate că, tocmai, în această critică se găsește una dintre rațiunile teoretice cele mai solide pentru a justifica unitatea celor două discipline.

Se știe că Hjelmslev este învățatul care încearcă să-și funda-menteze fonemica (numită, apoi, cenematică) pe criterii „exclusiv lingvistice” și pe baze independente de fonetică¹⁸⁴; de asemenea, că încearcă să definească unele concepte, precum cel de „silabă”, fără nici o referire la „substanța fonică”¹⁸⁵; că exclude fonetica, privită ca atare, din lingvistică¹⁸⁶ și că ajunge să critice chiar aspru „foneticismul” Școlii de la Praga¹⁸⁷. Va părea, prin urmare, ciudat să-1 găsim și printre criticii care le obiectează fonologilor excesiva separare a foneticii de fonologie. Și totuși poziția aceasta nu este paradoxală, ci perfect coerentă cu sistemul său.

Pentru Hjelmslev, punctul de plecare este „limba”, adică planul expresiei, sistemul fonematic (sau, pe terenul pe care se situează, și care reprezintă un grad superior de formalizare, sistemul cenematic): la „sunete” (sau la alte „unități substanțiale”)

184 On the principles of phonemetics, în Proceedings L, p. 49-54.

185 The Syllable as a Structural Unit, în Proceedings G., p. 266-272.

186 PTL, p. 50, 62.

187 Ober die Beziehungen der Phonetik zur Sprachwissenschaft, în „Archiv f. vgl. Phonetik”, II, 1938, 2, p. 129-134.

Se ajunge doar pe cale deductivă, pornind de la foneme (respectiv, ceneme). Cu alte cuvinte, fonetica nu se poate constitui decât în relație cu fonemica (respectiv, cenematica): depinde de aceasta, nu poate deveni autonomă. În felul acesta, Hjelmslev poate, de pildă, să îl aprobe pe cercetătorul slovac LNovák, ale cărui puncte de vedere „sunt foarte apropiate de cele ale fonologilor (foneticienilor) americani, englezi și francezi, care nu au făcut niciodată distincția absolută între „fonetică,” și „fonologie,” pretinsă de Școala de la Praga”¹⁸⁸. Dar o face tocmai pentru că „en traitant des variantes combinatoires M. Novák insiste avec raison sur le fait que les variantes d'un phoneme n'ont ete reconnues que grâce au fait qu'il y a d'autres langues oii les „memes,” sans representent des phonemes differents”. Într-adevăr, continuă Hjelmslev, „toute distinction (dans le sens saussurien) est necessairement fonctionnelle et les pretendues ressemblances et differences physiques n'y entrent pour rien... Le son du langage ne se reconnaît que par sa fonction, et la parole ne se reconnaît qu'en descendant deductivement des faits de langue”.

Cu alte cuvinte, ceea ce Hjelmslev reproșează fonologilor nu este autonomia fonologiei (care i se pare chiar insuficientă), ci, dimpotrivă, transformarea foneticii în disciplină autonomă: el vede unitatea fonicii privind dinspre domeniul fonologiei, nu dinspre cel al foneticii, care se deduce din „faits de langue”.

Hjelmslev nu observă faptul că, în cazul unei limbi pe care cercetătorul nu o cunoaște, nu este vorba de faits de langue manifestate în vorbirea (parole) observată, ci de altă „langue”, care există doar în „mintea” observatorului (de exemplu, limba sa maternă)¹⁸⁹. În realitate, față de o limbă necunoscută, poziția lingvistului este cea indicată de Jakobson: lingvistul nu

188 Recenzie la L'. Novák, K základnym otázkam strukturálnejazykovedy, în AL, II, 1941, I, p. 64-65.

Cf. K. L. Pike, Phonemics, p. 57.

Interpretează „mesajul” pe baza „codului”, ci încearcă să deducă „codul” din „mesaj”¹⁹⁰. Dar Hjelmslev atinge un punct care ni se pare a fi esențial, prin observația pe care o face că trebuie să pornim de la limbă și că recunoașterea sunetelor implică o cunoaștere fonematică.

În mod implicit, același lucru este semnalat de fondatorul structuralismului danez, V. Brandal, care nu separă total fonetica de fonologie, pentru că „foneticienii trebuie să-și aducă aminte că fonemul abstract este absolut necesar pentru a defini limitele și extinderea sunetelor concrete”¹⁹¹. A supra acestui fapt atrage atenția și Trubetzkoy, când observă că „sunetul limbii poate fi definit numai în legătură cu fonemul” și că, „dacă se pornește de la sunetul limbii pentru a defini fonemul, se intră într-un cerc vicios”¹⁹². Dar nu este consecvent cu acest principiu atunci când acordă autonomie foneticii (cf. 1.3.), și tocmai acest fapt i-l reproșează Hjelmslev.

4.3. Este, prin urmare, clar că nimeni nu separă total și definitiv cele două științe fonice. Cei care, explicit sau implicit, pornesc de la vorbire (chiar dacă o fac având în minte ideea sistemului și pentru a descoperi sistemul) – precum fonologii Școlii de la Praga, începând cu Trubetzkoy însuși, și majoritatea structuraliștilor nord-americani – separă fonetica de fonologie, dar nu și pe aceasta din urmă de cea dintâi, căci trebuie să admită că, într-un fel sau altul, bazele fonologiei sunt fonetice. Cei care pornesc efectiv de la „limbă” – precum, în primul rând, glo-sematicienii – separă fonologia (respectiv cematica) de fonetică, dar nu separă fonetica de fonologie, relevând faptul că fundamentele științei sunetelor concrete sunt necesarmente fonologice. Cu alte cuvinte, este autonomizată, pe de o parte,

190 Results, p. 15 (vezi nota 56).

191 Sound and Phoneme, în Proceedings L, p. 40-45 (p. 44).

192 principes^ p. 41.

Fonetica și, pe de altă parte, fonologia. În primul caz, fonologia este considerată dependentă, în ultimă instanță, de fonetică; în cel de-al doilea, se consideră exact contrarul. În ambele cazuri fonetica este clasificată ca știință a naturii, iar fonologia ca știință lingvistică; dar, în primul caz, se consideră că știința naturii este cea care trebuie să ofere fundamentele științei lingvistice,

în timp ce, în cel de-al doilea, se pornește de la știința lingvistică pentru a fundamenta știința fizică.

Cele două poziții, chiar dacă sunt antitetice, par să fie susținute de argumente foarte bine întemeiate. Aceasta înseamnă, după părerea noastră, că nu sunt ireconciliabile și că amândouă conțin același adevăr, chiar dacă este văzut din unghiuri diferite. Pentru a demonstra acest lucru va trebui să se stabilească faptul că, pe de o parte, fonetica nu poate fi separată de fonologie și că, pe de altă parte, fonologia nu poate fi separată de fonetică. Cu alte cuvinte, va trebui să se dovedească faptul că studiul așa-numitei „substanțe” implică o cunoaștere a „formeii” și că studiul „formeii” nu se poate face fără referire la „substanța” fonetică. Dar, mai ales, va trebui să fie stabilit caracterul lingvistic al foneticii, pentru că o „știință a naturii” nu s-ar putea coordona coerent cu o „știință a culturii” (cf. 3.2.).

IV. FUNDAMENTAREA FONETICII CA DISCIPLINĂ LINGVISTICĂ

1.1. Afirmațiile cu privire la caracterul extralingvistic al foneticii se bazează pe natura în întregime materială a obiectului acesteia. Într-adevăr, această disciplină se situează în planul „substanței” limbajului sau, mai bine spus, al uneia dintre cele două substanțe pe care le organizează limbajul: planul substanței acustice, al cuvintelor ca lucruri, ca natură. Acceptând punctul de vedere al „substanței”, care aparține fizicii și fiziologiei¹⁹³, fonetica s-ar identifica, deci, cu aceste științe (cf. III, 1.1.). Cel mult, ar putea fi o știință auxiliară lingvisticii.

1.2. După părerea noastră, asemenea afirmații evidențiază o insuficientă înțelegere a dublului aspect al limbajului, limbajul fiind în același timp natură și interioritate a conștiinței. De aceea, chiar și o știință care l-ar studia ca lucru, ca fapt pur fizic, nu se confundă cu fizica, dacă înțelege acest lucru ca limbaj, ca ceva care nu se limitează la componenta fizică. Aceasta și este situația foneticii ca „știință a vorbirii concrete”. Foneticianul nu este, nici măcar metodologic, vreun afazic de-ai lui Wernicke, care percepe sunetele dar nu le recunoaște ca limbaj; dimpotrivă: sunetele nelingvistice sunt, în mod normal, neglijate de fonetică¹⁹⁴. Primul act în constituirea foneticii este distincția între „sunetele limbajului” și simplele „zgomote”: utilizând doi termeni kantieni – chiar dacă nu în sens strict kantian – în punctul de vedere al foneticianului intervine, în mod necesar, alături de Judecata determinantă¹⁹⁵, care delimitează obiectul, o Judecată reflexivă” cu privire la finalitatea obiectului însuși. Astfel, punctul de vedere teleologic (pe care Trubetzkoy îl atribuie numai fonologiei)¹⁹⁵, departe de a lipsi în fonetică, reprezintă momentul ei constitutiv: este ceea ce îi permite foneticii să facă o demarcație pe care nici fizica, nici fiziologia nu au de ce să o facă. Fizica nu descrie ceva drept vocală, consoană, o, p, k etc, iar fiziologia descrie articulații, nu sunete articulate. Asta înseamnă că obiectul foneticii nu corespunde cu obiectul unei științe fizico-fiziologice a vorbirii; în plus, o știință se definește nu prin obiectul său material, ci prin punctul de vedere pe care îl adoptă și prin finalitatea sa. Or, punctul de vedere al foneticii este necesarmente lingvistic – dat fiind că

193 Cf. E. Fischer-Jergensen, On the Definition, p. 11.

194 W. Brandenstein, op. Cit., p. 7.

195 La fonologia actual, p. 159.

Nu se ocupă de „zgomote” – iar finalitatea ei este să descrie anumite sunete nu ca atare, ci ca limbaj. Chiar dacă le descrie independent de înțelesul lor, le recunoaște și le distinge ca sunete cu semnificație: fonetica nu este știința unei „substanțe” pur și simplu acustice, ci a unei substanțe organizate lingvistic.

2.1. Dar actul inițial al foneticii – recunoașterea anumitor fenomene ca „sunete ale limbajului” – implică o cunoaștere prealabilă a lor ca „forme lingvistice”, ca foneme. Dacă nu am cunoaște fonemele, ar fi imposibil să delimităm sunetele, dată fiind suprapunerea lor în continuumul fonic: într-o diagramă a lui E. W. Scripture¹⁹⁶, mai bine de jumătate din traiectoria totală a cuvântului cant apare ocupată de două sunete simultan. Într-adevăr, așa cum ne amintește Jones, „from the viewpoint of physics the „speech-sound „ is non-existent”¹⁹⁷. Totuși, continuă același învățat, „the conception of the chain of speech-sounds is indispensable în all linguistic investigation” și, în realitate (în ciuda faptului că este vorba de o imposibilitate din punct de vedere fizic, n.b.), „we have as a rule no particular difficulty în saying what the sounds în words are, or în assigning letters to them în alphabetic writing”: aceasta se datorește posibilității de a substitui un segment prin altul, provocând, în felul acesta, o schimbare de sens¹⁹⁸; cu alte cuvinte, se datorește tocmai cunoașterii fonematice semnalate de Hjelmslev (cf. III, 4.2.). Efectele unei asemenea cunoașteri sunt atât de evidente încât până și un învățat atât de obiectiv, ca Harris – în opinia căruia prima divizare a unui continuum fonic în segmente s-ar face arbitrar¹⁹⁹ –

196 The nature of speech, în Proceedings L, p. 209-219 (p. 218).

197 Op. Cit., p. 1.

198 Idem, p. 2-3.

199 MSL, p. 25.

Trebuie să accepte 'faptul empiric că individul recunoaște un număr limitat de clase de sunete'²⁰⁰.

2.2. Acest „fapt empiric” își găsește explicația cea mai deplină în fenomenologie. Husserl arată că 'un obiect individual nu este doar ceva individual, ci prezintă calități esențiale'. Și este interesant faptul că Husserl dă tocmai exemplul sunetului, care are „în sine și prin sine o esență, culminând cu esența universală -sunet în general, sau, mai bine zis, element acustic în general – esență înțeleasă doar ca aspectul pe care intuiția îl poate desprinde din sunetul individual (în mod izolat sau prin comparație cu alte sunete, ca fiind „ceva comun,„)”²⁰¹. Or, este evident că, dacă îl înlocuim pe sunet cu sunet al limbajului, intuiția va surprinde esența lui ca atare, adică funcția lui în limbaj, finalitatea lui ca element integrant al unui semn, căci finalitatea aparține, tocmai, esenței.

Totodată, esența sunetului limbajului o sesizăm imediat, prin simpla percepere și recunoaștere a sunetului ca atare, pentru că în acest act există deja o predicție „implicită”, care se bazează pe o „experiență antepredicativă”²⁰². Recunoașterea (și numirea) a ceva ca [a] sau [u]

implică cunoașterea esenței sale, care este aceea de a funcționa ca element distinctiv în vorbire. Iar „experiența antepredicativă”, în acest caz, coincide, cum bine a văzut Hjelmslev, cu cunoașterea prealabilă a „limbii” [a unei limbi], mai bine spus, cu experiența pe care omul de știință o are de la sine ca vorbitor: trebuie să amintim faptul că, și în cazul foneticii, la fel ca în alte științe ale omului, „omul este obiectul

200 Idem, p. 31, nota 4.

201 E. Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, trad. Sp. Ideas relativas a una fenomenologia pura y una filosofía fenomenológica, Mexico, 1949, p. 19-20.

202 Cf. A. de Waelhens, *Phenomenologie et verite*, Paris, 1953, p. 4-5.

Unei cunoașteri anterioare oricărei științe, prin conștiința pe care o are despre sine însuși” 203.

2.3. „Limba” cunoscută anterior observației științifice a vorbirii poate fi aceeași care se „manifestă” în vorbirea observată, dar nu contează dacă nu este aceeași. În acest sens, Harris arată, pe bună dreptate (deși doar ca fapt empiric), că este mai ușor să distingem variantele într-o limbă străină decât în propria limbă²⁰⁴ [dacă aceste variante corespund unor diferențe fonematice în limba noastră]²⁰⁵. Toate acestea coincid cu acea „existență psihică” a fonemului pe care – independent de definirea lui ca „formă” lingvistică – o semnalează la unison Trubetzkoy²⁰⁶, Sapir²⁰⁷ și Pike²⁰⁸.

2.4. Evident, cunoașterea prealabilă nu coincide cu cunoașterea științifică și nu s-ar putea substitui acesteia. Cunoașterea științifică va putea corecta datele primite, le va putea modifica și chiar nega, dar în orice caz cunoașterea prealabilă va fi constituit punctul de plecare al observației și condiția indispensabilă pentru delimitarea însăși a obiectului. În cazul foneticii, cunoașterea științifică ia chiar o direcție foarte diferită: cunoașterea prealabilă îi oferă un număr redus de forme, dar, în zonele pe care acestea le delimitează și cu referire la ele, foneticianul studiază un număr infinit de fapte care, ca atare, sunt inepuizabile²⁰⁹. De aceea,

203 H.- J, Pos, art. cit., p. 156.

204 MSL, p. 30, nota 3.

205 „Some sub-units which the native does not recognize, the foreigner may notice simply because they happen to correspond with sound units of this own” (K. L. Pike, *Phonemics*, p. 57).

206 „Fonetica urmărește ceea ce se rostește în realitate când vorbim o limbă, iar fonologia ceea ce credem că rostim” {La fon. act., p. 149).

207 Cf. La realidad psicologica de los fonemas, în *Psicologia del lenguaje*, p. 160-174 (vezi nota 122). Vezi și *Language*, p. 56-58.

208 „The sounds of a language are automatically and uncounsciously organized by the native into structural units which we call PHONEMES” (*Phonemics*, loc. cit.).

209 Cf. V. Brandal, art. cit., p. 44.

Punând accentul pe această parte a muncii foneticianului, se uită adesea ceea ce constituie condiția însăși a muncii sale: este vorba, tocmai, de ceea ce unește indisolubil fonetica de fonologie.

Revenind la cele indicate de Hjelmslev (cf. III, 4.2.), am spune că foneticianul își poate asuma sarcina de a interpreta un „mesaj” numai pentru că deja cunoaște un cod, sau mai multe coduri; altfel, nici măcar nu ar putea identifica „mesajul” ca atare.

Fonetica, așadar, nu poate fi separată de fonologie atâta timp cât: a) substanța nu este cunoscută decât ca substanță formată, organizată de o formă; și b) prima recunoaștere a unităților ei trebuie să se întemeieze, în mod necesar, pe „cunoașterea prealabilă „ a unui sistem fonematic.

2.5. Cele spuse constituie confirmarea unui punct de vedere al lui Hjelmslev, dar nu implică acceptarea integrală a poziției sale, pentru că, după părerea noastră, așa cum vorbirea (parole) este cunoscută prin limbă (langue), și limba este cunoscută doar prin vorbire. Primul lucru care trebuie avut în vedere este că realitatea fenomenală a limbajului se prezintă ca o activitate pe baza căreia se structurează, printr-o operație de abstractizare, conceptele de normă și sistem funcțional. Cel de-al doilea, este că, deja în considerarea activității lingvistice în realitatea ei fenomenală, știm despre ea ceva mai mult decât ceea ce ne oferă simpla observație: cunoaștem normalitatea [caracterul normat] și funcționalitatea sa; o sesizăm, de asemenea, ca formă, pentru că limbajul este act și formă în același timp²¹⁰. Între langue și parole nu există o relație de dependență, ci una de interdependență²¹¹. De aceea, sunetele se disting în continuumul fonetic numai grație unei cunoașteri fonematice, dar, pe de altă parte, fonemele se definesc în termeni de caracteristici fonice (articulatorii și

²¹⁰ Cf. J. Lohmann, art. cit., p. 5.

²¹¹ Cf. Ch. Bally, *Linguistique generale et linguistique française*³, Berna, 1950, p. 83; CLG, p. 64; Sistem, normă și vorbire, II, 3.3.

Acustice). Într-adevăr, dacă se admite că lingvistica este știința fenomenelor care se întâlnesc în același timp în natură și în minte, trebuie să se admită și faptul că ea nu poate adopta exclusiv unul dintre cele două puncte de vedere, ci trebuie în mod inevitabil să le adopte pe amândouă deodată (variind numai echilibrul dintre ele). Tocmai de aceea fonetica și fonologia se fundamentează amândouă ca discipline lingvistice, autonome dar nu independente.

3. Cele spuse mai sus sunt suficiente, credem, pentru a clarifica și confirma totodată, caracterul lingvistic al oricărei fonetici care se prezintă ca știință a vorbirii („parole”) și strânsa ei legătură cu fonologia. Dar nu am intenționat, prin aceasta, să prezentăm drept lingvistică, și unită cu fonologia, orice fonetică posibilă.

Într-adevăr, alături de fonetica apărută ca studiu al sunetelor limbajului, poate exista o fonetică în care intuiția prealabilă să se oprească la un grad inferior de abstractizare: la nivelul formelor acustice în general, independent de finalitatea lor lingvistică (cf. 2.2.). Pentru a fi coerentă cu bazele sale și a se constitui independent de fonologie, o fonetică de acest tip ar trebui să nu facă nici o referire la ceea ce este lingvistic și să se definească drept studiu general al sunetelor vorbirii (cf. III, 1.2.).

Numai în parte se apropie de acest tip așa-numita „fonică experimentală”, ca studiu al sunetelor concrete, neorganizate în „tipuri”, în *sounds of language*²¹², pentru că aici intervine deja criteriul de selecție lingvistică: în realitate, se studiază sunete corespunzătoare fonemelor dintr-un oarecare idiom. În schimb, corespunde premisei indicate, cel puțin în intenție, fonetica lui K. L. Pike, care ar trebui să se constituie fără referire la phonemics și să fie „a technic of description which could deal with all nonsense sounds and syllables as well as with those of language”²¹³.

212 Cf. D. Jones, *Concrete and Abstract Sounds*, Gând, 1939, p. 6.

213 *Phonetics*, prefață de Ch. C. Fries, p. V. Cf., de asemenea, unele din cele „15 științe fonetice” enumerate de J. van Ginneken, în *Proceedings* 1 p. 2-3.

Ideea lui Pike nu este nouă, căci o fonică asemănătoare ('eliberată de abstracții precum sunet al limbii, silabă etc.') cerea deja Scripture în 1930²¹⁴; în plus, Pike nu aplică cu consecvență absolută propriul principiu, pentru că admite o anumită formalizare și vorbește adesea în termeni de „sunete ale limbii”. În realitate, ceea ce dorește el este să se studieze toate sunetele posibile, căci, în anumite limbi mai puțin cunoscute, unele sunete, care par „sunete nelingvistice”, s-ar putea dovedi că au o valoare fonematică²¹⁵. Dar faptul că unele sunete nu sunt funcționale (sunt alofone ale fonemelor) în anumite limbi și pot fi funcționale în alte limbi nu implică obligația de a studia toate sunetele. Dacă știința pur fizică a „zgomotelor vocale” vrea să fie coerentă, ea nu trebuie să aducă argumente de natură lingvistică: dacă respinge criteriul 'studierii sunetelor numai pentru că sunt reprezentante ale unor foneme în anumite limbi', nu poate cere, în același timp, studierea altor sunete 'pentru faptul că și ele pot fi reprezentante ale unor foneme în alte limbi'. De asemenea, nu se înțelege în ce fel o fonică astfel concepută ar putea servi ca „studiu prealabil” pentru „fonică”, mai ales dacă ne gândim că numărul sunetelor „ce s-ar preta studiului” ar trebui să fie necesarmente infinit.

Oricum, o fonică de acest tip, perfect coerentă, este posibilă. Și numai o asemenea fonică ar fi sub toate aspectele independentă de fonologie: dar ea deja nu ar mai fi o știință lingvistică (obiectul ei nu l-ar mai constitui nici măcar „aspectul fizic al limbajului”), și însăși legitimitatea ei ar trebui discutată mai degrabă în domeniul fizicii și al fiziologiei. Legătura ei cu lingvistica abia dacă ar fi cea a unei științe colaterale, prezentând un interes prin nimic superior celui pe care îl au fiziologia creierului sau a auzului.

214 Cf. J. Laziczius, *Die Scheidung...*, p. 15; *Phonetique et Phonologie*, p. 297.

215 *Phonetics*, p. 37.

V. „FORMĂ” ȘI „SUBSTANȚĂ” ÎN DOCTRINA LUI HJELMSLEV

1. Așa cum s-a văzut, problema fundamentală a constituirii foneticii ca disciplină lingvistică – problema actului inițial de recunoaștere și delimitare a unităților ei „substanțiale”, adică a ceea ce constituie obiectul ei – nu se poate pune și rezolva în mod coerent decât pornind de la o poziție hjelmsleviană (cf. III, 4.2., 4.). Tot așa, problema fundamentală a fonologiei –

care este, de asemenea, aceea a constituirii obiectului ei: identificarea unităților „formale” – implică o atitudine față de separația hjelmsleviană între „formă” și „substanță”. Cu alte cuvinte, problema relațiilor dintre fonetică și fonologie se identifică cu aceea a relațiilor dintre „formă” și „substanță”, pusă în acești termeni chiar de către Hjelmslev. Prin urmare, orice soluție care este propusă implică o atitudine față de poziția lui Hjelmslev și discutarea doctrinei sale.

2. Atitudinea critică pe care înțelegem să o adoptăm aici cu privire la o problemă specifică, bazându-ne mai ales pe Omkring Sprogteoriens Grundlaeggelse²¹⁶, și care impune o abordare directă a înseși fundamentelor glosematicii, se îndepărtează în mod expres de atitudinile negative, de neînțelegere sau neîncredere, adoptate uneori față de teoria lingvistică a lui Hjelmslev, mai ales în afara, dar și în interiorul cercurilor structuraliste. Într-adevăr, suntem convinși că glosematica reprezintă un moment esențial în istoria lingvisticii, care nu poate fi ignorat, nici considerat pur și simplu ca o „deviere” de la drumul propriu al științei limbajului, pentru că, în realitate – și în pofida a ceea ce afirmă Hjelmslev însuși²¹⁷ – glosematica preia și continuă o tradiție care poate urca până la fondatorul lingvisticii generale, W. von Humboldt. De

216 Citările se fac după traducerea engleză (PTL) (vezi nota 9).

217 PTL, p. 3-4.

Asemenea, socotim că glosematica nu poate fi considerată o doctrină „filosofică” sau „logică” fără legătură cu așa-numitele „fapte lingvistice” – cum se pretinde uneori – ci trebuie acceptată așa cum ea însăși se prezintă, anume ca o teorie lingvistică a limbajului. Sub acest aspect, ni se pare că Hjelmslev poate fi comparat doar cu Humboldt, care a descoperit „arta de a utiliza limbajul ca un vehicul, pentru a străbate înălțimile, profunzimea și întreaga multiplicitate a universului”²¹⁸. Ca și Humboldt, Hjelmslev intuiește posibilitatea de a privi toate problemele culturii și ale omului situându-te în planul limbajului și aplică pe un teren strict lingvistic postulatul, explicit sau implicit, al unor filosofi ca Vico, Husserl, Cassirer, postulat după care teoria limbajului este anterioară oricărei teorii²¹⁹, pentru că 'toate științele tratează, în mod necesar, un conținut lingvistic și trebuie, prin urmare, să se organizeze în jurul acestei teorii'²²⁰. În acest sens, este evident că numai sistemul lui Hjelmslev îi conferă lingvisticii, între celelalte științe ale omului, poziția centrală la care ea are dreptul să aspire și îi conferă, de asemenea, o demnitate pe care nici o altă poziție care ar considera limbajul reductibil la „altceva” nu i-ar putea-o conferi: nici măcar teoria care reduce limbajul la „cultură”, pentru că limbajul nu este doar un „produs cultural”, ci este condiția însăși a culturii²²¹.

Credem, în sfârșit, că nu trebuie să rămânem perplecși în fața dificultăților terminologice sau în fața unor expresii ca „algebră lingvistică”²²², deoarece un efort de coerență precum cel al lui Hjelmslev – care este, totodată, un efort de sincronizare cu foarte dezbătute teorii logice și psihologice – merită măcar un efort analog de interpretare și

218 Cf. celebra scrisoare a lui Humboldt către E. A. Wolf, citată de H. Nette în Nachwort la ediția pe care a realizat-o a lucrării lui Humboldt, *Ober die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*, Darmstadt, 1949, p. 372.

219 Cf. W. Marshall Urban, *Language and Reality*, trad. Sp. Lenguaje y realidad, Mexico, 1952, p. 10.

220 pyL, p. 49, 63, 81. Dar poziția lui Hjelmslev nu dezvăluie contacte cu filosofii menționați, ci cu pozitivismul logic, care reduce întreaga filosofie la critica limbajului științific.

221 Cf. J. Dewey, op. Cit., p. 60 ș.u.

222 PTL, p. 50, 62.

Evaluare. De aceea, vom încerca să ne situăm chiar pe terenul glosematicii și, având în vedere că Hjelmslev însuși precizează faptul că fundamentele axiomatice ale doctrinei sale constituie o ipoteză²²³, vom încerca – fără a dori să structurăm o teorie mai coerentă – să stabilim până la ce punct o asemenea ipoteză poate fi susținută cu privire la problema „formeii” și „substanței”.

3.1. Distincția între „formă” și „substanță” nu a fost introdusă în lingvistică de către F. de Saussure, cum se spune adesea²²⁴, și nici Hjelmslev nu a preluat-o de la Saussure. Lui Saussure îi aparține numai afirmația cu privire la caracterul strict formal al „limbii” (cf. I, 1.1.). Dar distincția ca atare, și în termeni încă foarte actuali, se găsește deja la Humboldt, care, pe bună dreptate, opune Form lui Stoff²²⁵, iar apoi la H. Steinthal și G. von der Gabelentz, așa cum arată Hjelmslev însuși²²⁶.

3.2. La Hjelmslev distincția menționată apare pentru prima dată în *Principes de grammaire generale*, dar sub o formă încă foarte diferită de cea actuală²²⁷. Înainte de toate, în PGG distincția nu se prezintă în termeni cu totul clari și bine definiți. În unele locuri, s-ar părea că prin „substanță” se înțelege aspectul material al limbajului (și, poate, chiar cel concret în general: „tehnica de realizare”), iar prin „formă”, categoriile gramaticale²²⁸; într-adevăr, gramatica, în calitate de teorie a formeii, este opusă

223 AL, IV, 1944, 3, p. V ș.u.

224 Cf., de exemplu, E. Fischer-Jorgensen, *On the Definition*, p. 11.

225 *Ober die Verschiedenheit*, ed. Nette, ed. Cit., p. 43-66 și, mai ales, 47-49.

226 *Principes de grammaire generale*, Copenhaga, 1928, p. 112-113, nota 5; cf. și E. Otto, op. Cit., p. 26 ș.u.

227 Contrar a ceea ce pare a înțelege H. Vogt, în recenzie la L. Hjelmslev, *Omkring Sprogteoriens grandlaeggelse*, în AL, IV, 1944, 2, p. 94-98 (p. 95).

228 „Les categories grammaticales, voilà la forme; la technique, voilà l'aspect” (PPG, p. 113); „Mettons en meme temps que ce genitif s'exprime dans la langue A par un prefixe x, dans la langue B par un suffixe y. Cela suppose, ii ssrait illegitime de dire que, sur ce point particulier, ii y avait theories sunetelor²²⁹. Dar în alte locuri s-ar părea că „forma” este opusă „semnificației”²³⁰ (cf. Bloomfield, î, 1.3.) sau că prin acest termen se

înțelege ceea ce Humboldt numește „formă internă„, (innere Sprachform)²³¹, pentru că, pe bună dreptate, ei i se opune „aspectul„, adică procedeele gramaticale (formă externă?), după o distincție stabilită de A. Sechehaye²³². În orice caz, atunci când se vorbește în mod explicit de „substanță„, prin ea se înțelege doar aspectul fonic (întreg aspectul fonic), o „substanță „ considerată a fi de ordin lingvistic: într-adevăr, se manifestă la Hjelmslev o opoziție față de Humboldt și de alți autori care consideră, de asemenea, drept Stoff „conceptele pure„, „substanța„, de ordin psihic²³³. „Forma „ aparține doar semnificantului (cf. Bloomfield) și este concretă (obiectivă), cu toate că nu conține elementul „convențional”, acela care se poate modifica: sunetele²³⁴. În sfârșit, metoda lingvistică propusă este cea empirică și inductivă²¹⁵.

Difference de la forme entre les deux langues. Cest difference de l'aspect phonique qu'il faut dire. La forme est, au contraire, identique” {idem, p. 115).

229 „La grammaire est, en effet, une discipline une, la theorie de la forme tout court. Elle est entierement differente de la theorie des sons” (idem, p. 94).

Midem, p. 91.

231 Op. Cit., p. 89-98.

232 „Deux langues peuvent avoir la meme forme, bien que les procedes par lesquels elle s'exprime different entierement d'une langue î l'autre” (op. Cit., p. 114).

233 „Mais, d'autre part, le „Stoff„ n'est pas identique î l'aspect phonique; ce terme designe plutot l'ensemble des materiaux dont dispose le sujet parlant: non seulement les phonemes, mais aussi les concepts purs... Il y a donc ici une difference qui importe: le „Stoff„ renferme, chez ces auteurs, une p rtie qui, selon nous, n'est pas d'ordre linguistique, mais d'ordre psychologique” (idem, p. 113, nota 5).

234 „On comprendra donc par forme: tout ce qui, dans le signe, est directement tangible î l'exclusion de tout ce qui y est conventionnel” ... „La forme fait donc p rtie du signifiant, et non du signifie” (PGG, p. 116).

235 „S'il existe en realite une science independente qui s'occupe des faits du langage, la seule methode admissible de cette science doit etre la methode

3.3. Opoziția față de Humboldt este depășită în Omkring Sprogteoriens Grundlaeggelse (1943), chiar dacă nu printr-o „întoarcere la Humboldt”, ci prin acceptarea tuturor punctelor în care tezele lui Humboldt se regăsesc în doctrina lui Saussure. În realitate, s-ar putea vorbi mai degrabă de o „întoarcere la Saussure”, căci Hjelmslev abandonează considerațiile datorate lui Sechehaye pentru a urma textul Cursului.

În OSG încă se mai menține „empirismul” ca principiu, chiar dacă într-un sens foarte special, căci metoda propusă este cea deductivă²³⁶. Conceptul de „formă” se extinde acum dincolo de categoriile gramaticale, către „expresie” și „semnificației”²³⁷. Iar conceptul de „substanță”, care cuprinde ceea ce este format de către limbă, atât în planul fonic (sau al

expresiei, în general), cât și în plan conceptual²³⁸, coincide în întregime cu acela al lui Humboldt²³⁹, chiar dacă se prezintă pe baze saussuriene și în termeni exclusiv saussurieni²⁴⁰. Totodată, distincția saussuriană dintre „planul ideilor” și „planul sunetelor”²⁴¹ (corespunzătoare și paralelă aceleia dintre semnificație și semnificant)²⁴² se redefineste, empirique. Les categories qui constituent le systeme de cette science doivent s'etablir selon une methode inductive” (idem, p. 39).

236 PTL, p. 6-7.

237 Humboldt spune în mod expres că „unter Form der Sprache... Nicht bloss die sogenannte grammatische Form verstanden wird” (op. Cit., p. 47-48) și că „forma” există și în planul fonetic: „gleich mit dem Alphabete beginnt die Erforschung der Form einer Sprache” (ibid., p. 48-49).

MPTL, p. 31 ș.u.

239 „Der wirkliche Stoff der Sprache ist auf der einen Seite der Laut überhaupt, auf der andren die Gesamtheit der sinnlichen Eindrücke und selbsttätigen Geistesbewegungen, welche der Bildung des Begriffs mit Hilfe der Sprache vorausgehen” (op. Cit., p. 48).

240 în acest punct, cu siguranță deloc întâmplător, Saussure coincide cu Humboldt. Cf. CLG, p. 192-193.

241 CLG, p. 192.

242 CLG, p. 127 ș.u.

În termeni mai generali, ca distincție între planul conținutului și planul expresiei²⁴³. Și aici intervine o noutate importantă, atât față de Humboldt, cât și față de Saussure: în locul unei singure „forme” între două „substanțe”²⁴⁴, se disting două „forme”, corespunzătoare celor două „substanțe” (și celor două planuri), forma conținutului și forma expresiei²⁴⁵, de altfel inseparabile. Se adaugă la aceasta axioma saussuriană că „limba este o formă, și nu o substanță”²⁴⁶, drept pentru care ambele „substanțe” (care se numesc substanța conținutului și substanța expresiei) sunt considerate ca extralingvistice²⁴⁷; cu alte cuvinte, nu se mai recunosc o „substanță de ordin lingvistic” și o „substanță de ordin psihic”, ca în PGG: limba este doar formă²⁴⁸. Totodată, afirmația lui Saussure că „ceea ce este esențial în limbă este străin de caracterul fonetic al semnelor lingvistice”²⁴⁹ este dezvoltată în sensul că „substanța” fonetică, pe lângă faptul că nu este „lingvistică”, mai este și indiferentă: aceleași forme lingvistice se pot manifesta prin alte „substanțe”²⁵⁰, de pildă, prin scris²⁵¹. Forma și substanța sunt definite, așadar, drept factorul constant și, respectiv, factorul variabil într-o manifestare²⁵². Prin urmare, dat fiind că limba formează în mod arbitrar substanța [dă o formă substanței], studiul formei lingvistice trebuie să se facă independent de cel al substanței²⁵³

243 PTL, p. 37.

244 CLG, p. 193.

245 PTL, p. 32-35. MCLG, p. 193,206.

247 PTL, p. 48-49, p. 66.

248 PTL, p. 49.

249 CLG, p. 47.

250 PTL, p. 62.

251 PTL, p. 66. Cf., de asemenea, H. J. Uldall, *Speech and Writing*, în AL, I. D. 11-16.

251 PTL, p. 66. IV, I, p. 11-16.

252 PTL, p. 68.

253 PTL, p. 49.

Și, deoarece substanța este variabilă, trebuie să se facă fără referire la o substanță particulară, ca, de exemplu, cea fonică²⁵⁴.

3.4. Este evident că în aceste ultime formulări rămâne foarte puțin din Humboldt, din acel Humboldt a cărui atitudine esențială se rezumă în întregime în faimoasa frază „Sic selbst [die Sprache] ist kein Werk (Ergon), sondern eine Tätigkeit (Energeia)”²⁵⁵. Limba lui Hjelmslev este o esență de tip platonician, care doar se „manifestă” în substanțe și acte particulare, și nici măcar nu este necesar să se manifeste: poate fi înțeleasă ca pură posibilitate²⁵⁶. În acest sens, este simptomatic faptul că, deși a pornit, aparent, de la așa-numitul limbaj natural, Hjelmslev nici măcar nu a încercat să dea o definiție adecvată limbii care se structurează pe baza acestui limbaj: dimpotrivă, el ajunge să numească „limbă” orice entitate care corespunde unei definiții obținute deductiv²⁵⁷, pe baza unui număr restrâns de postulate. „Limbajul” a devenit „un limbaj”: de aceea, nu este de mirare că în acest punct doctrina lui Hjelmslev se întâlnește cu pozitivismul logic²⁵⁸. Și, pentru scopul nostru, este important să subliniem că punctele de „ruptură”, de trecere de la limba lingvistică la alte „limbi”, se găsesc tocmai acolo unde se acceptă că „limba este o formă, și nu o substanță”, și unde se afirmă că substanța este indiferentă. Cele două postulate sunt, în plus, interdependente, căci - „forma” fiind ceea ce rămâne constant într-o manifestare - „substanța”, dacă s-ar menține, ar trebui în mod necesar să se formalizeze.

254 PTL, p. 65 ș.u.

255 Op. Cit., p. 44 [„Ea însăși [limba] nu este un produs {ergon}, ci este activitate (energeia)”].

256 PTL, p. 68.

257 PTL, p. 67-68.

258 Cf. R. Carnap, *The Logical Syntax of Language*, Londra, 1937, p. XV,

4.1. Chiar înainte de a se impune prin opera teoretică amintită, Hjelmslev începe să aplice metoda corespunzătoare doctrinei sale pentru a redefini diferite concepte fonologice în termeni independenți de „substanța” fonică (cf. III, 4.2.). La Congresul de Fonetice de la Londra (1935) el expune, așa cum am arătat deja, principiile unei fonemati (cenemati) care definește fonemele (cenemele) „prin criterii exclusiv lingvistice, adică prin funcția lor în limbă”, și definește conceptele de vocală și de consoană ca „element central” și, respectiv, „element marginal” într-un grup fonematic, „elemente centrale” fiind cele care pot constitui cuvinte prin ele înseși²⁵⁹. În plus, distinge, în cadrul fonemului (cenemului): conținutul ('destinația funcțională în economia fonematică a limbii'), forma (poziția în sistemul

fonematic) și expresia („materializarea” în actele lingvistice concrete)²⁶⁰, indicând faptul că numai conținutul și forma contează în definiție. Iar la Congresul de la Gând (1938) susține definiția silabei (pe care la Londra o definea în funcție de un element vocalic)²⁶¹ ca ianț de expresie care conține un singur accent²⁶². Principiul care rămâne ferm este acela că „materializarea” într-o „substanță” determinată este indiferentă din punctul de vedere al limbii²⁶³.

259 On the principles..., p. 49, 52. Mai târziu (Accent, intonation, quantite, în „Studi Baltici”, VI, 1937, p. 27) se adaugă la definiție: „sau care admite, într-o silabă, aceleași combinații ca și aceste ceneme”; cf. Trubetzkoy, Principes, p. 96.

260 Op. Cit., p. 50

261 Idem, p. 52

262 The Syllable..., p. 266.

263 „Phonematics must consider the phonemes as elements of the language system, without regard to the particular way in which they are symbolized. They may be symbolized by means of sounds, but they may be symbolized quite as well by several other means, e.g. by means of letters, or any other signals adopted by two or more individuals. There is no necessary connexion between sounds and language” (On the principles, p. 51); „The syllable is not necessarily of phonic nature. In any linguistic expression, i.e., in any pattern of sounds, of writing, of gestures, of signals, etc, syllables may be present or not, according to the structure of the expression observed” (The Syllable, p. 266). Ar fi interesant de știut cum se pot defini în funcție de accent silabele scrise.

4.2. Definițiile menționate - care, în calitate de convenții pentru descrierea lingvistică, ar putea fi acceptate (pentru că descrierea, dacă nu este, în același timp, evaluare și interpretare, este, în esență, convențională, este o activitate practică, didactică, fără valoare teoretică) - prezintă dezavantajul de a pretinde că se referă la concepte generale, chiar dacă sunt deduse din situații lingvistice determinate: ceea ce se „definește” nu este, în realitate, vocala, consoana, silaba, în general, ci poziția acestor elemente în anumite sisteme. Astfel, Trubetzkoy arată²⁶⁴ că, după definiția lui Hjelmslev, vocalele scurte germane a, e, i, u, ii ar trebui să fie socotite consoane și, tot astfel, elemente ca s, s, ts, rr ar trebui să fie considerate vocale în limbile în care pot constitui cuvinte (interjecții)²⁶⁵. Dar Hjelmslev menține ferm și celălalt principiu, conform căruia nu definițiile trebuie să se adapteze conceptelor, ci, dimpotrivă, conceptele trebuie să se adapteze definițiilor (cf. 3.4.): dacă h, găsindu-se într-o limbă determinată doar în poziție inițială, nu corespunde definiției consoanei, nu este o consoană, ci este o prozodie²⁶⁶; iar dacă o limbă ca franceza (sau oricare altă limbă cu accent fix, precum maghiara, ceha, slovacă, letona, turca) nu cunoaște accentul cu valoare fonologică, o asemenea limbă nu are silabe; și, în măsura în care conceptele de vocală și de consoană depind de definiția silabei, asemenea concepte se dovedesc, în acest caz,

264 Principes, p. 96-97.

265 În realitate, problema nu este atât de gravă și de complicată cum pare: este vorba de o chestiune de ordin terminologic și de o confuzie între punctele de vedere fonetic (articulare) și fonologie (capacitatea de a forma un nucleu silabic în anumite limbi). Folosind termenii vocală și „constrictivă” pentru noțiunile fonetice, și sonantă și consoană pentru noțiunile fonologice, confuzia dispare: în mod normal, vocalele sunt de obicei sonante, iar constrictivele, consoane; dar uneori o vocală poate fi consoană (ca i, u, în diftongii spanioli), iar o constrictivă poate fi sonantă, ca ʃ în interjecțiile sil, pst! R în croată (rt, krst) și/, m, n în alte limbi. Cf. V. Pisani, *Glottologia indeuropea*², Torino, 1949, p. 1, unde, totuși, se folosește termenul „consoană” și pentru ceea ce aici se propune a se numi „constrictivă”.

266 On the principles, p. 53. Cf., în același sens, H. J. Uldall, *The phonematics of Danish*, în *Proceedings L*, p. 54-57 (p. 54), cu privire la h în daneză.

Indefinibile²⁶⁷. Este evident că nu este vorba de ceea ce este „silaba”, ci de o convenție semantică: de ceea ce se convine a numi „silabă”.

4.3. Metodele pe care le propune Hjelmslev pentru identificarea și definirea unităților fonematice (cenematice) se bazează pe conceptele de funcție și de formă (cf. 4.1.). Definirea „formală” constă în a stabili poziția (distribuția) unităților în sistem²⁶⁸ (cf. Bloomfield) și, de fapt, nu prezintă dificultăți, pentru că se reduce la o simplă operație statistică după ce au fost identificate așa-numitele prefoneme²⁶⁹. Mai complexă este, în schimb, identificarea. Aceasta ar trebui să se realizeze prin proba comutării²⁷⁰, care constă în a substitui un element prin altul într-un grup și a proba dacă substituirea produce sau nu o modificare în „conținut” (cf. 3.3.). Posibilitatea unei asemenea probe se întemeiază pe solidaritatea care există între „planul expresiei” și „planul conținutului”²⁷¹, adică pe ceea ce în fonologie se numește funcția distinctivă a fonemelor: două segmente aparțin unor unități distincte dacă, înlocuindu-l pe unul cu celălalt, se produce o schimbare de semnificație. În OSG, criticându-l pe Jones (care, în identificarea lui/h/cu/rj/, recurge la „substanță”, fiind

267 „It follows from the definition that there are languages which have no syllables. A language without accents will be a language without syllables. French is an example of such a language. In most of these languages without syllables the vowel and the consonant cannot be determined either” (*The Syllable*, p. 270).

268 On the principles, p. 51-53.

269 încă nu este vorba de foneme, pentru că distribuția ar putea evidenția faptul că unele dintre ele sunt prozodii.

270 On the principles, p. 51; *The Syllable*, p. 267; PTL, p. 46-47 (aici operația se numește comutare dacă se realizează într-o paradigmă, și permutare dacă se realizează într-un lanț).

271 PTL, p. 38. Cf. „regulile” nr. 1 și nr. 2 ale lui Trubetzkoy, *Principes*, p. 47-50.

Vorba de elemente non-comutabile²⁷², Hjelmslev adaugă: comutarea ar trebui să se realizeze între membrii aceleiași paradigme²⁷³, de exemplu, numai între finale sau numai între inițiale. În orice caz, proba ar trebui să se

efectueze fără referire la „substanța”²⁷⁴ în care fonemul (cenemul) se „manifestă”. Or, exact aici apar cele mai mari dificultăți.

5.1. Dificultățile apar, în primul rând, din cauză că la Hjelmslev însuși nu întâlnim un concept unic și neechivoc de „substanță”. Pe de o parte, se afirmă că „substanța” este ceva incognoscibil în sine, ceva ce „există doar pentru că este substanță a unei forme”²⁷⁵, și, pe de altă parte, se definește „substanța” ca „factorul variabil într-o manifestare”²⁷⁶. Dar cele două concepte nu se suprapun în nici un fel. În primul sens, „substanța” nu are o existență independentă de formă²⁷⁷; în sens ontologic, [substanța] este un concept metafizic²⁷⁸, nu este: este materia în sine, „neființa” plotiniană. Dar în cel de-al doilea sens, ca 'elementul format de o formă', „substanța” poate fi și o „formă” care manifestă o altă „formă”, de ordin superior. În acest al doilea sens utilizează Hjelmslev termenul atunci când vorbește de „forme de substanță”²⁷⁹? De 'substanță imediat accesibilă observației

²⁷² Cf. The Phoneme, p. 10, 14-15. Cf. „regula” nr. 3 a lui Trubetzkoy, Principes, p. 50-52.

²⁷³ PTL, p. 40, 46-47.

²⁷⁴ Trebuie observat, totuși, că Hjelmslev elimină „substanța” doar din lingvistica în sens strict (glosematică = metasemiotică), dar reintroduce studiul ei într-o „lingvistică” de alt ordin: metasemiologia (PTL, p. 79). În același fel, se introduc în semiotici de ordin superior alte elemente care au fost eliminate din semiotica-obiect (= limbă) pentru că nu aparțin schemei acesteia {PTL, p. 81).

²⁷⁵ PTL, p. 32.

²⁷⁶ PTL, p. 68. ²⁷⁷ PTL, p. 31. ²⁷⁸ PTL, p. 51. ²⁷⁹ PTL, p. 62.

Prin mijlocirea simțurilor²⁸⁰ (= substanță formată acustic, formă acustică), sau când definește ca 'substanță care manifestă o schemă lingvistică' uzul lingvistic (tm), care pentru el coincide cu „limba” (sistemul fonologilor²⁸²). Hjelmslev însuși observă, într-adevăr, că ceea ce este „substanță” din punctul de vedere al „forme lingvistice” poate fi „formă” din alte puncte de vedere²⁸³. În realitate, într-o entitate (ceva ce este) nu se „manifestă” o formă unică, ci o serie de forme, corespunzătoare diferitelor formalizări succesive care se efectuează. Amplificând și modificând o schemă pe care, cu alte scopuri, o realizează E. Dieth²⁸⁴, am putea stabili, în privința unităților de expresie lingvistică, următoarea gradație:

²⁸⁰ PTL, p. 61.

²⁸¹ PTL, p. 68.

²⁸² Cf. On the principles, p. 51. (tm) PTL, p. 51.

²⁸⁴ Vademekum, p. 353.

Dintre elementele care apar în schemă, numai primul este propriu-zis „substanță”; iar ultimul, cenemul, este „formă” pură, independentă de „substanță”, în sensul că se poate manifesta într-un fonem, dar și în altă substanță formată, de același grad (de exemplu, un grafem). Toate elementele intermediare sunt, în același timp, „forme” și „substanțe”: „forme”, din punctul de vedere al elementului de grad inferior în care se „manifestă”; „substanțe”, din punctul de vedere al formei superioare pe care

o „manifestă”. Acum, care din aceste „substanțe” dorește Hjelmslev să fie ignorată de lingvistică? În primul moment, s-ar părea că răspunsul său este: „substanța neformată”²⁸⁵ (aceea pe care toți o ignoră, pentru că este incognoscibilă, și care nu ar putea fi descrisă ca atare nici chiar de metasemiologie). Dar apoi răspunsul său implicit este: toate, până și cenemul, forma pură²⁸⁶. Dar poate fi cunoscută această formă altfel decât manifestată într-o „substanță” (= formă inferioară)? Platon și Plotin arată că forma supremă, totalmente pură, este ea însăși „fără formă”.

5.2. Nu stăm mult mai bine dacă dorim să ne situăm în planul „formeii”, pentru că, tocmai, Hjelmslev nu ne spune în ce fel ar putea să fie cunoscută forma independent de substanță: exemplele pe care le dă²⁸⁷ sunt cuvinte, „forme substanțiate”. În plus, la Hjelmslev conceptul de „formă” se diluează și se pierde în conceptul de „funcție” (în sensul de relație sau dependență). Nici „forma” nu este obiectivă, pur și simplu pentru că obiectele nu există [trebuie să inducem, într-adevăr, că nu există nici măcar obiectele formale]: există numai funcții, intersecții de depen-

215 PTL, p. 31 ș.u.

286 Cf. PTL, p. 67-68. În acest sens, Martinet (Struct. Ling., p. 583), observă, pe bună dreptate, că glosematica ignoră și „substanța organizată” (forma unei substanțe).

287 PTL, p. 33-34.

Dențe²⁸⁸. „Funcțiile” între care se stabilesc funcțiile („obiectele realismului ingenuu”) nu sunt prin ele înseși cognoscibile. În realitate, raționamentul lui Hjelmslev este înșelător: nu poate fi folosită ca argument împotriva „realismului ingenuu” – care socotește obiectele ca existente – tocmai explicația felului în care există empiric obiectele; totodată, pe baza „intersecției funcțiilor” nu este posibil ca, în același timp, să se stabilească existența obiectelor și să se demonstreze inexistența lor. În orice caz, se poate accepta că obiectele există numai ca intersecție de funcții (una dintre acestea, și cea mai importantă, ar trebui să fie însuși actul cognitiv al unui subiect), dar prin aceasta nu sporește cognoscibilitatea „formelor” ca atare. Tocmai de aceea „forma” nu este pentru Hjelmslev nici măcar „formă”, ci doar poziția în sistem (cf. 4.1.). Dar ce este acel ceva, căruia i se stabilește poziția în sistem? Sau ce devine el după ce i s-a stabilit poziția? La aceste întrebări nu putem găsi răspuns în opera lui Hjelmslev. Formele ca atare sunt entități pur și simplu inteligibile, și nu ar putea fi nici măcar „numite” în mod adecvat: într-adevăr, după Hjelmslev, lingvistica ar trebui să fie „o algebră a limbajului și să opereze cu entități nenumite, adică entități numite în mod arbitrar, dar fără desemnare naturală, și care ar primi o desemnare motivată numai în urma confruntării cu substanța”. Această confruntare s-ar realiza, după Hjelmslev, prin intermediul unor științe nelingvistice, care ar trebui să studieze „substanța” corespunzătoare formelor lingvistice²⁸⁹. Numai că nu există științe nelingvistice care să studieze ceea ce este „substanță” pentru Hjelmslev, adică diversele forme lingvistice inferioare planului cenic. Altfel, ar trebui să considerăm ca științe „nelingvis-

288 PTL, p. 13-14; AL, IV, 1944, 3, p. VIII. Sub acest aspect, „funcționa-
lismul” hjelmslevian este foarte diferit de „funcționalismul” care se bazează
pe conceptul curent, nematematic, de funcție.

289 PTL, p. 50.

Tice” discipline precum fonetica, fonologia, gramatica descriptivă,
semantica; dar în felul acesta am recădea într-un plan pur terminologic, de
convenții semantice.

6.1. Aceste dificultăți teoretice se manifestă ca dificultăți practice în
tehnica comutării (cf. 4.3.). Într-adevăr, faptul că identificarea unităților
fonematice (cenematice) constituie principalul impediment al glosematicii a
fost deja semnalat de numeroși autori, printre care, în primul rând, A.
Martinet și E. Fischer-Jorgensen (cf. I, 5.3.). Alții, precum H. Vogt, au observat,
pe bună dreptate, că este vorba de problema generală a „identității
lingvistice”²⁹⁰ (cf. 7.2.). De asemenea, s-a relevat faptul că, în practica
analitică, „substanța fonică” (adică ceea ce putem deja numi „substanța
acustică formată lingvistic”, cf. 5.1.) nu poate fi ignorată și că, în realitate, nu
este ignorată.

Obiecțiile ridicate se referă, în principal, la situația sunetelor pe care
Trubetzkoy le numește „nepermutabile”²⁹¹, adică sunetele care nu pot să
apară în același context fonic. În acest caz comutarea este imposibilă sau,
oricum, dacă ar fi efectuată în mod artificial, nu ar oferi rezultatele dorite.
„Nu putem ști ce s-ar întâmpla dacă s-ar construi cuvinte care nu există într-
o limbă și care, în plus, contrazic regulile acesteia privitoare la distribuția
variantelor”, de exemplu, substituind, în germană, pe [c] cu [x]²⁹². Dar, într-
un sens mai larg, „nepermutabile” sunt și anumite segmente care în mod
obișnuit sunt socotite fonic echivalente de exemplu, forma plozivă și cea
implozivă ale „aceluiași sunet” ([p-] și [-p], [k-] și [-k]): „on ne sait pas și un
Français continuerait

III

²⁹⁰ Recenzia citată, p. 97 (vezi nota 227). Cf., de asemenea, E. Buyss
Mise au point de quelques notions fondamentales de la phonologie, în I VIII,
1949, p. 37-60.

²⁹¹ Principes, p. 34.

²⁹² E. Fischer-Jorgensen, Remarques, p. 223.

Â identifier le mot banc și on s'avisait, dans un film parlant, par
exemple, de remplacer son b par celui de cab,,²⁹³. Totodată, anumite
realizări sunt într-un asemenea grad modificate de contextul fonic încât se
aseamănă mai mult cu alte foneme decât cu cele pe care într-adevăr le
reprezintă. A. Martinet și E. Fischer-Jorgensen citează, în acest sens, cazul
vocalelor daneze care urmează după r²⁹⁴. S-ar putea cita, de asemenea,
cazul fonemului/s/în spaniola din Rio de la Plata: substituindu-1 pe [s] din
casa cu realizarea lui/s/din pasto ([h]), s-ar obține ceva ce, în mod „obiectiv”,
ar semăna mai mult cu caxa [kaxa] decât cu casa [kasa]: comutarea, în acest
caz, ar echivala, tocmai, cu acea „identificare prin substanță”, care se cuvine
a fi evitată. În plus, nu se înțelege de ce elemente nepermutabile precum [k-]
și [-k] comută între ele, cu toate că aparțin unor „paradigme”, diferite, în timp

ce nu același lucru se întâmplă cu [h] și [rj] în engleză (cf. II, 3.6., V, 4.3.)²⁹⁵. Comutarea, pare evident, se realizează numai acolo unde elementele au fost recunoscute ca „identice”, tocmai prin „substanța” lor.

S-a observat, de asemenea, că stabilirea comutabilității pozitive a două segmente aparținând la două grupuri fonice implică identificarea segmentelor care se comută²⁹⁶. Așa, de exemplu, comutarea lui [p] și [k] în [pasa] - [kasa] implică identificarea simultană a celor două segmente [-asa]. Observația este foarte importantă (pentru că semnaleză faptul că stabilirea unei diferențe implică stabilirea simultană a unei identități), dar

293 A. Martinet, *Ou en est...*, p. 42. Cf., de asemenea, *Au sujet des Fondements*, p. 37.

294 *Au sujet des Fondements*, p. 37-38; *Ou en est...*, p. 42³; *Remarques*, p. 223.

295 E. Fischer-Jorgensen, *Remarques*, p. 224.

296 E. Buysens, art. cit., p. 49 ș.u. Cf. E. Fischer-Jergensen, *On the Definilion*, p. 12.

Nu afectează validitatea comutării ca atare, căci s-ar putea răspunde că identificarea [-asa]¹ cu [-asa]² s-a făcut în prealabil, și anume prin aceeași probă. Și totuși, faptul că, în practică, aceasta nu se întâmplă întotdeauna și cu consecvență este simptomatic: reiese că identificarea este, în realitate, prealabilă comutării și că comutarea este doar o verificare, nu întotdeauna aplicabilă, a unei identificări deja efectuate. În realitate, așa cum observă CE. Bazell, convingerea că se aplică totdeauna criteriul pur funcțional, precum comutarea, poate fi o iluzie, deoarece criteriile s-ar aplica altfel dacă, în anumite cazuri, faptele fonetice ar fi diferite de felul în care sunt prezentate²⁹⁷. De aceea, în practică, pentru a obține descrieri acceptabile, nu se aplică un singur criteriu, ci mai multe criterii combinate, dintre care unul este, tocmai, acela al „caracterului fonetic”²⁹⁸. Și uneori ar putea fi nevoie să se ajungă până dincolo de așa-numita „substanță acustică”, s-ar putea să fie necesară o percepție fono-optică, adică să fie văzută articularea: de exemplu, pentru a-1 distinge pe [p] de [t] în engl. give the caP to me - give the caT to me²⁹⁹.

6.2. Ciudat este însă nu faptul că, în realitate, nu se ignoră, în identificare, așa-numita „substanță”, căci acest lucru pare inevitabil, ci faptul că se dorește eliminarea referirii la „substanță” din definiția propriu-zisă a unităților. Chiar fără a face să coincidă identificarea cu definiția (cum face A. Martinet, cf. I, 5.3.), nu se înțelege de ce ar trebui să fie eliminat din definiție tocmai un factor a cărui prezență este inevitabilă în recunoașterea și delimitarea unităților.

Aceasta se întâmplă deoarece „distribuția în sistem” (cf. 4.3.) nu este ceea ce se cheamă o definiție „reală”, ci este mai degrabă

297 C. E. Bazell, *Phonemic and Morphemic Analysis*, p. 34.

298 CE. Bazzel, *Linguistic Form*, p. 40-48.

299 Cf. F. Mikus, *Faits phono-optiques el leurpart à l'audition*, în „*Journal de Psychologie*”, XLVI, 1950, p. 215-218.

O simplă „clasificare” (cf. I, 1.2.)³⁰⁰. Distribuția – care nici măcar nu corespunde cu definiția formulată în OSGm – nu spune nimic despre ceea ce este un element, ci doar îl grupează și îi înregistrează poziția în raport cu alte elemente³⁰². Chiar și așa, nu se pot face obiecții la adresa studierii „distribuției”; dimpotrivă, ea este utilă și trebuie să completeze, în mod necesar, inventarul fonematic și stabilirea opozițiilor distinctive. Ceea ce se poate obiecta este că, în acest caz, ca și în altele, se ajunge la prezentarea definiției „formale” ca definiție „reală”. Iar prezentarea distribuției ca definiție „reală” constituie un cerc vicios, pentru că elementele astfel „definite” trebuie să fie deja cunoscute la începerea operațiunii. Așa, de pildă, nu se definesc consoanele, ci se indică distribuția lor, iar apoi, în loc să se spună că se găsesc – în limba studiată – în cutare sau cutare poziție, se spune că unitățile care se găsesc în cutare sau cutare poziție sunt consoane³⁰³. Și nici acest lucru nu ar fi încă foarte grav dacă nu s-ar face generalizări în continuare, până la a ajunge să se spună că anumite limbi „nu au” consoane sau vocale (sau „nu au” nici consoane nici vocale)³⁰⁴, numai pentru că distribuția lor în aceste

300 Este interesant de notat că H. Vogt, *Phoneme Classes and Phoneme Classification*, în „*Word*”, X, 1954, 1, p. 28-34, folosește exact acest termen pentru a se referi la așa-zisa „definiție”.

301 Cf. PTL, p. 45.

302 Aceasta ar implica deja o dificultate: într-adevăr, pentru a-1 „defini”, de exemplu, pe -sca element care în -spse găsește într-o anumită poziție față de -ptrebuia să fie definit mai înainte elementul -pa cărui „definiție” trebuie să cuprindă, la rândul său, poziția față de -sDar asemenea dificultăți pot fi, probabil, ocolite dacă anumite poziții (inițială, finală) sunt luate ca baze axiomatice ale definiției: este tocmai ceea ce se face.

303 Este ceea ce fac, de pildă, O'Connor și Trim, art. cit. (vezi nota 25), descriind în engleză două clase distribuționale corespunzătoare vocalelor și consoanelor; în realitate, ei constată ceea ce era rațional să constate: consoanele și vocalele nu au în engleză aceeași distribuție.

304 Cf. E. Fischer-Jorgensen, *On the Definition*, p. 13.

Limbi nu este analogă celei stabilite pentru limba din care s-a dedus criteriul definiției, sau pentru că nu corespunde unui principiu fixat a priori (cf. 4.2.): în asemenea cazuri, ceea ce se constată de fapt este doar o structură silabică particulară care contrazice convenția adoptată și îi dezvăluie relativismul. Singurul lucru la care trebuie să ne gândim este că, dacă asemenea cazuri ar fi fost avute în vedere, definițiile ar fi fost formulate altfel.

Chiar și unele „legi” generale pe care Hjelmslev a încercat să le stabilească în același capitol consacrat distribuției își dezvăluie lacunele atunci când sunt confruntate cu faptele. Așa este, de exemplu, „legea fonematică generală” conform căreia „într-o grupare de mai mult de două consoane nu există niciodată combinații care să nu fie admise în grupări binare ale aceleiași limbi”, enunțată de Hjelmslev la amintitul Congres de la Londra³⁰⁵. Această lege nu-și găsește aplicarea în limba cartvelică, unde

întâlnim plvdar nu -/v-306, nici în rusă, unde există mglmngndar nu există mg-307. Tot astfel, definiția consoanei ca „unitate fonematică marginală care poate fi atât finală cât și inițială” (într-o silabă)³⁰⁸ poate fi valabilă pentru engleză și pentru daneză³⁰⁹ (în ciuda dificultăților pe care le ridică h și rj), dar nu și pentru spaniola literară din Spania, pentru spaniola din Rio de la Plata sau pentru italiană. Într-adevăr, conform acestui criteriu, nu ar trebui să fie consoane c (scris eh) și A (spaniola literară din Spania); c și z (spaniola din Rio de la Plata); c, dz (ts), z, s (italiană). Firește, s-ar putea susține că în poziție finală aceste consoane se neutralizează cu altele, dar nu ar fi decât un alt mod de a spune că nu apar în poziție finală.

Totuși, în aceste cazuri este vorba doar de dificultăți empirice, care nu au nimic a face cu fondul problemei și care pot fi

305 On the principles, p. 53.

306 Cf. H. Vogt, art. cit., p. 33.

307 Cf. E. Fischer-Jorgensen, On the Defânition, p. 26.

308 On the principles, p. 53.

309 Cf. H. J. Uldall, The phonematics of Danish, p. 54.

Eliminate modificând definițiile sau prezentând „regulile” drept simple norme cu validitate neuniversală. Ceea ce nu poate fi însă corectat este faptul că uneori unități diferite ar trebui să aibă definiții identice, deoarece au aceeași distribuție, cum este cazul lui p și k în daneză și în alte limbi (cf. I, 5.3.). C. E. Bazell, combătând critica lui Martinet în această privință³¹⁰, susține că, în realitate, nu există aici nici o contradicție, căci două unități ar putea avea aceeași definiție formală și să fie, în ciuda acestui fapt, două unități, chiar din punct de vedere formal. Și dă exemplul șahului, unde piesele albe și cele negre ar avea aceeași definiție formală. Dar argumentul lui Bazell nu stă în picioare: două obiecte distincte nu pot avea aceeași definiție – nici formală nici de alt tip – și să rămână totuși diferite. Există aici o confuzie a planurilor de abstractizare: dacă o definiție este valabilă pentru două obiecte A și B, ea se referă nu la/A/sau la/B/, ci la/Ași B/, cu alte cuvinte are în vedere clasa constituită de cele două obiecte. În cazul șahului, definiția nu ar fi aceea a unei/piese albe/sau a unei/piese negre/, ci a unei piese/albe sau negre/: a unei pieseyăra culoare. În schimb, definiția unei piese/albe/sau/negre/trebuie să conțină în mod necesar elementul (și de ordin formal) al opoziției la piesa corespunzătoare de culoare diferită, în plus, nu stă în picioare nici analogia, căci la șah culorile pot fi schimbate între ele iară a schimba „conținutul” jocului, în timp ce p și k nu sunt interschimbabile în același mod.

Oricum, dacă la jocul de șah piesele albe rămân diferite de cele negre, aceasta se întâmplă tocmai datorită culorii lor, care este o caracteristică substanțială și, totodată, formală (fiind „marca” opoziției lor față de piesele negre: condiția funcționalității lor). Iar dacă, într-un sistem lingvistic, /k/ și /p/ rămân diferite, cu toate că au o distribuție identică, aceasta se întâmplă

Linguistic Form, p. 16.

Tocmai datorită „substanței” lor fonice, care le caracterizează intrinsec și, în același timp, le opune din punct de vedere formal. Și se întâmplă așa

pentru că deja în faza identificării le-am recunoscut ca diferite. Totuși, distribuția – oricum s-ar prezenta ea – ar fi luată în considerare doar la nivelul normei, iar în sistem am considera cele două unități drept identice, în ciuda „substanței” lor, dacă între ele nu există o opoziție funcțională.

7.1. Dar ce nu se ignoră din „substanță”? Oare toată „substanța” fonică a unei realizări sau numai o parte din ea? A. Martinet – pentru a depăși „foneticismul” uneori excesiv al lui Trubetzkoy (cf. III, 1.3.) și a evita, totodată, incongruențele pe care le implică ignorarea substanței – crede că trebuie să se mențină din substanță doar ceea ce constituie diferență, opoziție fonematică³¹¹. Cu alte cuvinte, ca și Trubetzkoy și Hjelmslev, pornește de la funcționalitate. Funcția fonemelor este aceea de a distinge forme lingvistice (în sensul curent al acestui termen). Dar, pentru a distinge, fonemele trebuie, la rândul lor, să se distingă: metoda identificării ar consta, așadar, în a stabili prin ce se disting. Prin urmare, s-ar ignora în fiecare caz ceea ce nu distinge, ceea ce nu are valoare funcțională (căci o simplă diferență obiectivă dar nefuncțională nu se ia în considerație). Cu alte cuvinte, ceea ce trebuie făcut este să se stabilească trăsăturile pertinente care funcționează într-un sistem și să se constituie fonemele ca „mănunchiuri de trăsături pertinente”³¹². A ajunge la trăsăturile pertinente în analiza obiectivă, a unui sistem ar însemna, pentru Martinet, să se meargă mai departe decât a mers Trubetzkoy³¹³, care, într-adevăr, considera fonemul

311 „C'est essentiellement sur le degre d'utilisation de la substance que divergent les deux points de vue, Hjelmslev l'ecartant deliberement tout entiere, la phonologie en retenant tout ce qui a valeur distinctive et qui lui paraît indispensable pour identifier l'objet de son etude” (Au sujet, p. 42).

312 Oii en est..., p. 44. Cf. Trubetzkoy, Principes, p. 40; Jakobson, The phonemic and grammatical aspects, p. 8.

313 Oii en est..., p. 44.

Drept „unitate fonologică indivizibilă”³¹⁴ (așa apare și în definiția adoptată de terminologia pragheză unificată).

Fără îndoială, în practică această metodă poate să se dovedească a fi riguroasă și profitabilă³¹⁵ (în sensul că reușește să se adapteze la „realitatea” unei limbi). Dar nu pare să se dovedească a fi astfel, nu pentru că menține coerența cu premisele, ci tocmai pentru că nu o menține cu toată rigoarea.

În primul rând, dacă ar fi într-adevăr ignorată „substanța care nu distinge”, analiza în termeni de trăsături distinctive – ca operație științifică strict obiectivă – nu ar trece dincolo, ci ar rămâne dincoace de constituirea unităților fonematice. Aplicând cu rigoare metoda, trebuie să ajungem imediat la trăsăturile distinctive, iar constituirea fonemelor devine problematică. Oponând, de exemplu, pe [p] lui [b] (în parra: barra), obținem trăsătura distinctivă sonoritate; iar din opoziții precum [b]: [m], [p]: [k], [p]: [n], deducem trăsăturile nazalitate, oralitate, bilabialitate, velaritate, articulare alveolară etc, ceea ce constituie deja o analiză a sistemului în termeni funcționali. Dar nu putem constitui „mănunchiuri de trăsături distinctive”, adică să spunem, de pildă, că un/b/ipotetic este sonoritate +

oclusivitate + bilabialitate + oralitate, și aceasta pentru simplul motiv că, luând în considerare, în fiecare caz, numai elementul distinctiv, nu ar trebui să știm ce este/b/. Nimic nu ne autorizează să identificăm b-distins de p prin sonoritate cu b-distins de d prin bilabialitate, pentru că în primul caz am ignorat, socotind-o nepertinentă (ba chiar inexistentă³¹⁶), bilabialitatea, iar în al doilea caz sonoritatea și, prin urmare, nimic nu ne spune că este vorba de același b. Este adevărat că, în unele cazuri (de exemplu, opunându-1 pe [p] lui [o]), putem delimita mănunchiuri foarte complexe, dar cum aflăm că acestea coincid cu ceea ce, în alte cazuri, ignorând total substanța nedistinctivă, am stabilit doar ca

314 Principes, p. 37-38.

315 Cf. E. Fischer-Jorgensen, Remarques, p. 221.

316 „Ce n'est pas le phoneme, mais le trăit pertinent qui est l'unite de base de la phonologie. C'est ce que nous retenons de la substance, c'est la seule unite pour laquelle nous postulions une existence reelle” (Ou en est, p. 46).

Bilabialitate sau ca oclusivitate. Cu alte cuvinte, dacă această metodă ar fi aplicată cu strictețe, aceleași trăsături ar trebui considerate uneori ca „substanță distinctivă”, iar alteori ca „substanță ignorabilă”.

În realitate, în practica comutării, „substanța” nedistinctivă nici nu este ignorată, dacă în alte cazuri ea este distinctivă: constituirea fonemului implică cunoașterea grupării în sunete reale a diferitelor trăsături distinctivă cu funcționalitate intermitentă. În fiecare caz, se ia în considerație ceea ce este distinctiv, dar și ceea ce, poate să fie distinctiv în alte cazuri: orice analiză a unei opoziții concrete se face după o „cunoaștere prealabilă” a „limbii” (cf. IV, 2.1.). În plus, este imperios necesară identificarea părții comune pentru a separa partea care se diferențiază (cf. 6.1.).

În cazuri particulare, metoda lui Martinet prezintă și dificultăți practice. Astfel, de pildă, în spaniola din Rio de la Plata nu am putea constitui un fonem III, în a cărui realizare nu este niciodată pertinentă sonoritatea, căci în Rio de la Plata nu există un fonem III care să i se opună; prin urmare, ar trebui să stabilim doar o „fricativitate palato-alveolară” (opusă, de exemplu, lui s). Dacă, totuși, distingem un fonem/z/, o facem pentru că trăsăturile lui distinctivă se realizează în mod nonnal împreună cu sonoritatea nedistinctivă, și bazându-ne pe faptul că sonoritatea este distinctivă în alte puncte analoge ale sistemului. Dar un asemenea criteriu nu pare să justifice în italiană distincția dintre [s] și [z], [dz] și [ts], pentru că s-ar intra în contradicție cu criteriul funcționalității (cf. II, 3.6.): într-adevăr, în acest caz distincția aparține normei, și nu sistemului (cf. III, 3.6.).

În sfârșit, cel puțin într-un caz aplicarea criteriului trăsăturilor distinctivă este imposibilă. În Rio de la Plata, cum s-a văzut, realizarea [s] a fonemului/s/nu are în comun cu realizarea [h] trăsături care să nu aparțină altor foneme ale sistemului (cf. II, 3.6.). Dimpotrivă: [h] are mai multe trăsături comune cu lxl. Totuși, noi identificăm cele două realizări pentru că știm că [pahto] se poate pronunța și [pasto], în timp ce, dacă s-ar pronunța cu [x], nu s-ar mai înțelege pasto, ci, foarte probabil, ceva ce ar semăna cu

parto pronunțat cu r uvular. Tot așa, criteriul discutat nu ne-ar permite să distingem în spaniolă, în mc separat, numai trăsătura „surd” a fonemului lli, pentru că nu avem

lvi care să i se opună. Dar, tocmai această trăsătură este cea pertinentă: lli s-ar putea realiza ca bilabială, adică să-și piardă o parte din opoziția cu lll (realizat [f\$]), dar n-ar putea să se rostească sonor, pentru că [v] nu ar fi înțeles ca lli, ci ca realizare anormală a lui lll.

Stabilim, prin urmare, anumite foneme numai datorită faptului că unele realizări sunt interschimbabile sau prezintă o coeziune funcțională, ori pentru că unele trăsături se prezintă într-adevăr ca un „mănunchi” în limbă, în sunetele reale. Dar, cu toate că articulațiile/ncaftVă, surdă, mediopalatală sunt trăsături distinctive în spaniola din Rio de la Plata, nu stabilim un fonem */\$/, pentru că acesta nu se realizează distinct de IU și, în acest sens, este doar un fonem posibil, o „căsuță goală” sau, mai degrabă, o zonă imprecisă, „indecisă”, a sistemului.

Astfel, dacă, în identificarea trăsăturilor distinctive, o mare parte din „substanța fonică” poate metodologic să fie ignorată (dar nu în realitate, căci pentru a recunoaște diferențele trebuie să recunoști în același timp „identitățile”), aceasta nu se poate face în operația de stabilire a fonemelor, care trebuie să aibă în vedere, în mod necesar, realitatea fonetică a vorbirii corespunzătoare limbii studiate. Delimitarea fonemelor se realizează datorită faptului că anumite „mănunchiuri de trăsături” sunt cunoscute ca „realizări” curente sau pentru că se recunoaște o echivalență funcțională, adică se realizează printr-o intuiție eidetică bazată pe cunoașterea prealabilă, chiar dacă se urmărește tocmai depășirea ei (cf. IV, 2.1.). Intuiția eidetică cuprinde atât „forma” (elementul constant într-o manifestare), cât și „funcția”, căci, așa cum se știe de la Aristotel, și funcția aparține esenței lucrurilor.

Tocmai de această concepție se apropie Martinet atunci când observă că, în diverse cazuri, simplul „bun-simț” (sau „simțul lingvistic”) – care, după părerea noastră, ar trebui să fie înțeles ca intuire a sistemului³¹⁷ – este cel care realizează identificarea unităților fonematice³¹⁸. Îndoielile pe care el le exprimă în legătură cu o asemenea identificare – mai ales în privința limbilor ignorate de cercetători (cf. IV, 2.3.) – evidențiază numai faptul că „cunoașterea preștiințifică” nu

³¹⁷ Cf. Sistem, normă și vorbire, IV, 1.

³¹⁸ Ou en est, p. 42.

Coincide cu cea „științifică”, dar nu elimină necesitatea de a porni de la cunoașterea prealabilă (cf. IV, 2.4.).

7.2. În realitate, metoda lui Martinet se dovedește a fi o aplicare strictă a afirmației lui Saussure că „în limbă nu există decât diferențe”³¹⁹. Dar o asemenea afirmație, cum s-a relevat deja (cf. I, 1.1.), trebuie înțeleasă probabil nu cu privire la ce este limba, ci cu privire la ce este ceea ce în limbă este funcțional, cu privire la condiția însăși a funcționalității ei (cf. 5.6.2.).

Este vorba aici, în esență, de problema „identităților lingvistice”, excelent clarificată de o polemică între E. Buyssens și H. Frei³²⁰.

Independent de modul „afectiv” de punere a problemei (susținând, unul, că

Saussure se contrazice când afirmă, pe de o parte, că „mecanismul lingvistic se învârtește în totalitate în jurul identităților și diferențelor, acestea din urmă fiind contrapartida celor dintâi”³²¹ și, pe de altă parte, că „în limbă nu există decât diferențe”; iar celălalt, că nu există o asemenea contradicție), cei doi autori ajung la aceeași concluzie: în limbă există identități și diferențe.

După părerea noastră, aici, ca și în alte cazuri, „contradicția” sau „coerența” între enunțurile lui Saussure depinde de interpretare: Saussure se contrazice dacă raportează cele două afirmații la același moment, și nu se contrazice dacă le raportează la momente diferite. Credem, însă, că întotdeauna trebuie să încercăm să interpretăm un text în sensul coerenței.

Cele două momente care trebuie delimitate (chiar dacă pot fi, și în realitate sunt, simultane) sunt cunoașterea și distincția (distingerea): un lucru este cunoscut prin tot ceea ce el este și se distinge prin ceea ce în el este diferit față de alte lucruri, chiar dacă această diferență se realizează în sens negativ: lipsa unei trăsături, o trăsătură zero. În cazul limbii, momentul cunoașterii unităților implică și identitatea lor, pentru că nu se pot diferenția decât lucruri care prezintă aspecte comune. Iar

319 CLG, p. 203.

320 E. Buyssens, art. cit. (vezi nota 290); H. Frei, Saussure contre Saussure? În CFS, IX, 1950, p. 7-28.

321 CLG, p. 186.

Momentul recunoașterii și distingerii unităților (care este condiția funcționării lor într-un sistem) implică diferențele. Trebuie, de asemenea, să facem distincție între identitatea unui lucru, ceea ce un lucru este (identitate1) și identitatea între lucruri, aspectul pe care un lucru îl are în comun cu altele {identitate2}. Să luăm, de exemplu, două mărci distinctive, care pot fi [+] și [-]. Diferența dintre ele este dată de trăsătura verticală din [+] (care la [-] este stabilită ca „trăsătură zero”); identitatea (identitate2), este dată de trăsătura orizontală. Dar identitatea lui [+] (identitate1) conține ambele trăsături. Și, în realitate, această identitate (identitate1) nu este afuncțională, pentru că un element nu poate funcționa decât dacă se menține identic cu sine însuși: funcționarea unui element depinde de identitatea sa cu sine însuși (identitate1); funcționarea a mai mult de un element (într-un sistem) depinde de diferențe.

În cazul fonemelor, acestea se disting prin trăsăturile lor distinctive, dar sunt cunoscute și prin trăsăturile lor comune și, de asemenea, prin trăsăturile lor constante, între care trebuie incluse și trăsăturile care nu funcționează într-o anumită comutare, dar care pot funcționa în alte cazuri sau, în general, sunt funcționale în sistem. Considerând doar opoziția, avem în vedere numai diferențele, aspectul prin care recunoaștem fonemele, distingându-le de altele. Dar nu este vorba doar de: prin ce cunoaștem (recunoaștem) un lucru (îl cunoaștem pe/p/pentru că este diferit de Pol), ci și de: ce este ceea ce cunoaștem (îl cunoaștem pe/p/ca/p/). Aceasta nu înseamnă a vrea să dai o definiție „psiho-logistă” fonemelor. Dar trebuie amintit faptul că poziția omului de știință este o poziție secundară și „atașată” în raport cu poziția vorbitorilor; că fonemele servesc, anume, vorbitorilor, în actele lor lingvistice

concrete. Trebuie avut în vedere că vorbitorii îl cunosc pe/p/ca/p/și nu fac analizele pe care trebuie să le facă fonologul pentru a stabili prin ce se aseamănă și prin ce se deosebește de Pol.

Problema identităților lingvistice coincide, în realitate, cu problema așa-numitei „substanțe”, și nu este o problemă de substanță, ci de formă, pentru că lucrurile nu sunt cunoscute ca substanțe, ci ca forme (substanță organizată). Glosematica își propune să ignore „identitatea” în cele două sensuri semnalate și reduce „forma” la distribuție. Martinet sugerează să se ignore, mai ales, ceea ce am indicat ca identitate² (cu toate că nu o distinge de identitate¹) și reduce „forma” la diferențe. Dar forma nu se identifică cu distribuția, pentru că există foneme distincte cu distribuție identică; și nu se identifică nici cu diferențele, pentru că acestea numai disting formele, dar nu sunt formele înseși.

7.3. Conceptul de „identitate lingvistică” pare să implice faptul că, în fiecare caz, există o realitate a limbii pe care omul de știință trebuie să o descopere și să o descrie. S-ar putea deduce, așadar, că – contrar a ceea ce se afirmă adesea³²² – ar trebui să existe numai o descriere fonologică valabilă a unei limbi date³²³. Dar aceasta ar fi o deducție greșită, pentru că o anumită variație este perfect admisibilă. Într-adevăr, fonemele se stabilesc pornindu-se de la sunete, dar nu se identifică cu formele concrete ale acestora, ci sunt forme abstracte (abstrase): sunt forme ale „limbii”, care este ea însăși o abstracțiune. Iar „sistemul fonologie”, ca abstracție științifică cu bază reală, poate să fie structurat în diferite scopuri și din diferite puncte de vedere: important este ca acest lucru să nu se facă fără referire la realitate, pentru că atunci s-ar descrie o ficțiune, și nu o abstracțiune. Dar, firește, în raport cu realitatea vorbirii, toate descrierile trebuie să apară ca diverse moduri de a spune același lucru; diferite sunt numai criteriile, convențiile care se adoptă, adică ceva care se referă la descrieri și nu la realitate.

Așa, de exemplu, a spune că un sunet [p], într-o anumită poziție, reprezintă un fonem/p/sau un fonem/b/³²⁴ – pentru că e convenabil dintr-un motiv oarecare (de pildă, pentru a menține identitatea unui prefix ab-) ~ sau a spune că există neutralizare între/p/și /b/ înseamnă același lucru (dintr-un punct de vedere pur obiectiv) dacă se specifică faptul că în vorbire fonemul sau arhifonemul se „realizează” (sau se „manifestă”) ca [p]. Tot astfel, a-1 interpreta pe [o] ca/o+ N/și pe [-on] ca/o+ n + îV, în loc de a le interpreta ca/o/și/on/ (cf. III, 3.6.) înseamnă exact același lucru dacă se precizează că „realizarea” este [o] și [on]: se modifică convenția adoptată pentru descriere, și nu „realitatea

³²² Cf. E. Fischer-Jargensen, *On the Definition*, p. 11; Z. S. Harris, *MSL*, p. 63, nota 12.

³²³ Cf. K. L. Pike, *Phonemics*, p. 57-58.

³²⁴ Cf. Z. S. Harris, *MSL*, p. 63, nota 12.

Limbii,,. Toate convențiile care, în acest sens, ar spune „același lucru” sunt valabile, dacă nu se pretinde identificarea lor cu realitatea. În această

privință se poate pretinde numai adecvare, oportunitate metodologică și nu relevanță sau fidelitate cu lucrul descris.

Același lucru se poate spune despre exigența „simplității” sau a „eleganței sistemului”. Este vorba de simplitatea și de eleganța sistemului de descriere, și nu de sistemul limbii. Exigența simplității este, fără îndoială, legitimă – chiar dacă limitele ei sunt dictate de limbă, pentru că nu se înțelege de ce ar trebui să facem să apară drept simplă o structură complicată – dar nu afectează realitatea studiată. Această realitate este, de obicei, infinit mai complexă decât toate schemele gândite și regândite cu scopul de a o înțelege și a o descrie în mod coerent (cf. III, 3.4.).

8.1. O restricție numai aparentă a postulatului glosematicii cu privire la independența „forme” față de „substanță” constă în a afirma – chiar dacă este adevărat că substanța nu poate fi ignorată la modul general și absolut – că forma ar fi, totuși, independentă de substanța particulară³²⁵. Ea s-ar putea manifesta ca aceeași formă în alte substanțe³²⁶, precum scrisul. În realitate, continuă să se afirme că „substanța” este indiferentă în planul „limbii”, pentru că – în ciuda tuturor dificultăților care pot apărea în considerarea pur formală a ceea ce glosematicienii numesc

³²⁵ „Cette épreuve [comutarea] n'est naturellement pas indépendante du fait qu'il y a des différences de substance – ce n'est que par cette épreuve qu'on arrive à distinguer forme et substance – mais elle est indépendante de la substance particulière” (E. Fischer-Jorgensen, Remarques, p. 233).

³²⁶ „A consonant cannot be considered as both initial and final until these two variants have been identified. But when this has been done, it must be possible to define the categories on a purely functional basis, and this whole formal structure may be transferred into another substance without any change in the definitions” (E. Fischer-Jorgensen, On the Definition, p. 12-13).

„uzurile lingvistice” – se menține ferm principiul conform căruia forma se poate transfera integral în altă substanță³²⁷.

O asemenea interpretare, care, cel puțin în parte, reprezintă deja o „corecție” adusă primelor și celor mai rigide formulări glosematice (cf. 6.5.), pare foarte importantă pentru că dezvăluie un punct fundamental cu privire la doctrină: anume că ignorarea substanței nu poate apărea în același plan în care limba este „formă și substanță”, ci doar în planul „limbii ca idee”, mai bine zis, al „limbajului” în calitate de capacitate a omului de a le comunica altora interioritatea conștiinței sale, materializând-o în semne de natură diferită. Cu alte cuvinte, o asemenea interpretare dezvăluie tocmai faptul că planul în care se situează glosematica nu este același cu planul de abstractizare al lingvisticii: glosematica nu este știința unor realități concrete sau istorice, ci știința unor posibilități.

Cu privire la acest din urmă plan – care este, probabil, același în care trebuie interpretată afirmația lui Saussure că „ceea ce este esențial în limbă este străin de caracterul fonetic al semnului lingvistic” (cf. 3.3.) – ideea nu este nici nouă, nici proprie glosematicii, căci deja alți autori, de pildă V. Pisani, au

exprimat-o în termeni foarte asemănători, specificând anume că este vorba de limba „idee”³²⁵.

8.2. Dar caracterul „transferabil” al [unei părți a] formei de la o substanță la alta nu înseamnă independența formei față de substanță în planul „limbii lingvistice”, cum se încearcă să se

327 Cf: „We can invent new pronunciations, or new orthographies, or new systems of expression manifested în any other way, such as flag-wagging or dancing, and they will be adequate, if they fulfil the single condition of providing a sufficient number of units to express the units of content” (H. J. Uldall, *Speech and Writing*, p. 16).

328 Cf. V. Pisani, *Oggetto della glottologia*, în *Saggi di lingua e filologia*, Roma, 1934, p. 25-35 (p. 27-28).

Susțină, de exemplu, când se realizează comutarea în această limbă. În acest plan, nu este indiferentă nici substanța în general, nici care este substanța, pentru că, pe de o parte, substanța trebuie să fie aceasta sau aceea și, pe de altă parte, fiecare substanță implică și norme formale particulare. Într-adevăr, „limba lingvistică” se caracterizează și prin realizarea sa: dacă, vorbind portugheza, spun [bon] pentru [bo], în perfect acord cu sistemul (cf. III, 3.6.), voi fi probabil înțeles, dar nici un portughez nu va spune că am spus-o în portugheză.

8.3. Este adevărat că Hjelmslev vorbește de „limbă”, dar prin „limbă” el înțelege „limbaj”, iar prin „limbaj” orice sistem de comunicare intelectuală (cf. 3.4.), orice sistem în care este prezentată solidaritatea expresie-conținut³²⁹. Totuși, „ limbajele „ nu sunt analoge limbajului fonetic, înainte de toate, din cauza caracteristicilor lor de „coduri” fixe (8.5.) și a faptului că prezintă cel mai adesea o singură funcție (în mod normal, doar referința). De aceea, ignorarea substanței (situarea în planul „limbii-idee”) face să fie ignorate celelalte funcții constitutive ale limbajului „natural”.

Singurul „limbaj” până la un anumit punct analog și paralel limbajului fonetic este scrisul. Dar numai până la un anumit punct. În pofida paradoxului lui B. Russell că scrisul se poate să fi existat înaintea limbajului³³⁰, se pare că trebuie să convenim, împreună cu Martinet, că substanța fonetică este „mai propriu-zis lingvistică” decât substanța grafică³³¹. Într-adevăr, chiar în ceea ce privește funcția „referențială”, se prezintă diferențe notabile: în scris nu

329 Cf. H. J. Uldall, art. cit., loc. cit.

330 Cf. PTL, p. 67, nota 1. Dar Hjelmslev însuși arată că un argument „diacronic” nu ar putea servi, în nici un sens, în planul „sincronic”. În realitate, ar fi vorba aici de un argument genetic utilizat în planul esenței și în descrierea obiectivă.

331 Au sujet, p. 40.

Există sincretisme analoge celor din limbajul vorbit³³². Este adevărat că Hjelmslev face observația că obiectiile de acest fel arată numai că „sisteme diferite de exprimare pot corespunde aceluiași sistem de conținut”³³³, ceea ce, evident, trebuie admis. Dar aceasta contrazice postulatul de a ignora substanța în descrierea formală a planului expresiei, pentru că echivalează cu a admite că structura formală a acestui plan

depinde de substanța sa specifică: nu este vorba aici numai de realizare, dat fiind că sincretismele aparțin sistemului ca „arhifoneme”. Iar Hjelmslev însuși, abordând tipurile de sincretism, face, în mod necesar, referire la „substanță”³³⁴.

Totodată, ni se pare că nici nu se poate exprima „același conținut” în mod total independent de substanța particulară în care se exprimă. Aceasta se poate admite, în cazul particular al limbajului și al scrisului, numai limitând cuprinsul sintagmei „același conținut”, pentru că în scris se pierde în mare parte sau în totalitate funcțiile expresivă și apelativă ale limbajului vorbit. Este adevărat că, în scris, pot apărea noi elemente expresive (cum ar fi cele care caracterizează „scrisul” anumitor persoane), dar acestea nu sunt nici analoge nici paralele cu cele din limbajul fonetic: ele nu permit ca aceeași formă să se transfere integral de la o substanță la alta. Tot astfel, este evident că noi putem inventa sisteme perfect paralele³³⁵, dar – în domeniul obiectelor istorice

³³² Nu ne referim aici la sincretisme fonice care se reflectă în grafie, ci la sincretisme de litere, pur grafice. Faptul că îl scriem pe n ca pe u nu constituie un sincretism, pentru că nu este determinat de „contextul grafic”. În același fel, literele arabe care se „leagă” pot fi considerate variante combinatorii, dar nu dau naștere la neutralizări.

³³³ PTL, p. 67.

³³⁴ PTL, p. 56-58.

³³⁵ Cf. H. J. Uldall, *Speech and Writing*, p. 16.

(nu matematice) – ar fi un act lipsit de sens să creăm un obiect doar pentru a constitui o știință care să-l studieze³³⁶.

În planul experienței (iar lingvistica, inclusiv cea teoretică, nu poate pretinde să fie mai mult decât o teorie a experienței), paralelismul dintre vorbire și scriere rămâne limitat la funcția reprezentativă și, în cadrul ei, la referință (cu restricții în ceea ce privește planul expresiei), fiind eliminată evocarea (cf. III, 3.3.). O succesiune ritmică l – r, sau b – d – g poate evoca ceva în vorbire, dar nu și în scris, tocmai pentru că „substanța” este alta; nu ar fi vorba, prin urmare, doar de un sistem de „expresie” diferit, pentru că nici „conținutul” nu ar fi același: anumite posibilități de evocare depind de substanța proprie limbajului vorbit. Totodată, literele prezintă o individualitate mult mai mare decât sunetele (în multe cazuri, totală) și numai până la un anumit punct constituie un „continuum grafic”: în realitate, în grafie, primar este grafemul, convenția explicită (element al „codului” care se leagă într-un continuum), în timp ce, în vorbire, primar este continuumul fonetic („mesajul”, în cadrul căruia trebuie delimitate sunetele, pentru a stabili „codul” ca abstracțiune). De asemenea, grafemele oferă posibilități de combinare infinite și total libere, care uneori pot căpăta valori evocative proprii (de exemplu, pentru a sugera o exclamație nearticulată, de spaimă sau de uimire: xxxtsshll! Prktrrmnl): nimic nu justifică în grafie o distincție precum cea dintre „vocale” și „consoane”. În sfârșit, majoritatea elementelor

„suprasegmentale” ale fonicii se prezintă de obicei în grafie ca simple segmente {?!), perfect analoge celorlalte.

336 Cf. A. Martinet, *La double articulation linguistique*, în *TCLC*, V, 1949, p. 30-37: „On comprendra toutefois que la plupart des linguistes hésitent à modifier de fond en comble l'édifice terminologique traditionnel pour le seul avantage théorique de pouvoir inclure dans le domaine de leur science des systèmes purement hypothétiques” (p. 37). Dar nu este vorba numai de terminologie.

8.4. Unul dintre aspectele cele mai grave legate de reducerea limbajului la „un limbaj” ni se pare a fi tocmai faptul că ea implică excluderea din planul „limbii” a foarte importantei – chiar dacă ignorată adesea -funcții evocative, funcție pe care limbajul fonetic o posedă mai ales datorită „substanței” sale. Evocarea, într-adevăr, nu poate fi eliminată pe motiv că ar fi „nelingvistică”: evocarea aparține, ca posibilitate, „sistemului limbii”, care este tocmai sistemul posibilităților¹. Posibilitățile evocative ale spaniolei care posedă fonemul/x/sunt diferite de cele ale italienei, care nu posedă acest fonem; iar o limbă care nu l-ar poseda pe kl nu ar putea permite aceleași evocări pe care le permite o limbă care posedă acest fonem. În același fel, cunoașterea pronunției reale, a realizării în „substanță”, se poate dovedi foarte importantă pentru stabilirea valorii afective a unui enunț³³⁸.

În general, se insistă cu excesivă rigiditate asupra caracterului „arbitrar” al semnelor; și se insistă pentru că semnul este înțeles ca pură referință intelectuală și se ignoră evocarea, care este și ea „semnificativă”. Prin aceasta nu dorim să negăm faptul evident că structura fonematică a unui semnificant precum/masă/nu are nimic în comun cu conceptul de „masă”, dat fiind că acest concept poate fi exprimat și prin semnificanți precum/tavola/, /tabl/, /tis/sau/stol/. Totuși, fonemele, pe lângă faptul că sunt diacritice ale semnelor, sunt adesea simbolice prin ele înseși, simbolizează direct lucrul semnificat³³⁹. Nu încapă îndoială că sp. piar [rom. piui] sau chirriar [rom. cărâi] semnifică [au semnificație] nu doar pentru că „se disting de altele”, ci și prin „substanța” lor. Dar, pe lângă aceste cazuri evidente, multe cuvinte pot dobândi putere de simbolizare directă într-un context: ele posedă această putere ca „posibilitate”.

337 Cf. Sistem, normă și vorbire, VI, 3.3.

338 Cf. J. Marouzeau, *La pronociation du latin'*, Paris, 1943, p. 21-26.

339 Cf. K. Bihler, *Psychologie der Phoneme*, p. 169.

„Evocarea prin substanță” o întâlnim în ceea ce se numește „muzicalitatea versului”, în armonia imitativă, în rimă, în asonantă, în jocurile de cuvinte. Un vers ca acesta, al poetului croat Nazor: i evrei, evrei evreak, na cvoru crne stnrce⁴⁰ evocă și sugerează mai mult decât ceea ce ne comunică „intelectual”. Iar în persană coincidența substanțială a cuvântului ku „unde” cu onomatopeea care imită glasul cucului îi permite lui 'Omar Khayyâm o asociere poetică extrem de sugestivă³⁴¹.

Sunt aceste fenomene pur „parazitare” în limbaj? Observații ca acelea ale lui M. Grammont³⁴² și W. Porzig³⁴³ și, mai ales, studii precum cele ale lui V. Bertoldi³⁴⁴ ne fac să credem că, din acest punct de vedere, problema lui

(pucrei sau -frecrei nu poate fi considerată ca definitiv rezolvată. Nu ne referim, evident, la planul genetic, la planul platonician al cauzalității, unde problema nu ar putea nici măcar să fie pusă³⁴⁵, și nici la planul justificării și explicării istorice, ci avem în vedere planul finalității semnificative, al valorii pe care vorbitorii vor să o atribuie semnelor. Semnificația este ceva mult mai complex decât ceea ce se numește „semnificație intelectuală”, iar aici am numit „referință”. „Semnificație” este tot ceea ce efectiv se comunică, se sugerează sau se evocă; este ceea ce vorbitorul vrea să comunice, iar ascultătorul înțelege ca fiind comunicat. Nu trebuie uitat nici ignorat faptul că cuvintele nu semnifică pentru lingvist sau pentru lexicograf, ci pentru vorbitori. Semnificația lingvistică

340 „Și cântă, cântă greierele pe nodul negrului pin”.

341 Un cuc, pe acoperișul unui vechi palat, strigă: ku, ku, ku – „unde? Unde? Unde? [sunt regii care trăiau aici]?”

342 Cf. *Trăite de phonetique*⁴, Paris, 1950, p. 396 ș.u.

343 Cf. *Das Wunder der Sprache*, Berna, 1950, p. 20 ș.u.

344 Cf, de exemplu, *La parola quale mezzo d'espressione*, Napoli, 1946.

345 Cf. A. Pagliaro, *Corso di glottologia*, I, p. 113.

Nu se stabilește prin convenții explicite: ea este atribuită cuvintelor de către vorbitori și ascultători; și adesea ei o fac într-un mod care, din punct de vedere științific (istoric), ar fi arbitrar. În realitate, aici este vorba de conflictul dintre „cunoașterea științifică” și „cunoașterea originară”: între ceea ce știe lingvistul cu privire la limbă ca sistem și tradiție și ceea ce știe vorbitorul despre limba sa ca mijloc de exprimare. Pentru lingvist, naître nu se relaționează cu connaître, dar pentru vorbitorul Paul Claudel, da³⁴⁶. Și ar fi absurd să spunem că este vorba de o „asociere arbitrară”: în limbaj – în afară de domeniul „corecției idiomatice”, care nu este un domeniu propriu-zis lingvistic – este arbitrar doar ceea ce încă nu a fost constatat. Dar asocierea dintre naître și connaître există deja în mod istoric: istoria ei începe o dată cu Claudel. Așa-numita „etimologie populară”, care în istoria cuvintelor are o importanță mult mai mare decât s-ar deduce din vechile manuale, se bazează tocmai pe asocieri „arbitrare” de acest tip³⁴⁷. Tot astfel, lingvistul poate semnala faptul că unele cuvinte cu vocale anterioare, ca dick din germană, sau velikij din rusă, semnifică „gros” și, respectiv, „mare”, dar asta nu schimbă convingerea vorbitorului spaniol cu privire la valoarea evocativă a unui cuvânt precum chiquitito (care nu e totuna cu muy pequeno [foarte mic]), și nici nu-l face să interpreteze pe mujercita ca mujer + pequena [femeie + mică], sau pe mujerona ca mujer + grande [femeie + mare].

În concluzie, tot ceea ce în vorbire poate fi sonorizare simbolică directă sau poate dobândi o asemenea valoare nu se întâlnește în limbajele nefonice. Totodată, scrisul prezintă posibilități particulare de „vizualizare”, imposibile în limbajul fonc. De aceea, ca și în cazul neglijării funcțiilor expresivă și

346 Cf. *Artpoetique*, Paris, 1944, ed. 1951, p. 48 ș.u.

347 Cf. V. Pisarii, *L'etimologia*, Milano, 1947, p. 140-153.

Apelativă, ignorarea „substanței” coincide cu reducerea semnificației la referință și implică o limitare arbitrară a ceea ce este efectiv „forma” lingvistică.

8.5. Așadar, diferențele datorate „substanței” nu permit identificarea formală a „limbii” care se structurează pe baza vorbirii, cu alte „limbi” („limbaje”), existente sau posibile. Dar, pe lângă asta, „limba” fonică este esențialmente diferită de celelalte „limbi”. Această „limbă” nu prezintă caracterul de omogenitate și generalitate pe care îl au sistemele convenționale, „inventate”, în scriere, în transmiterea mesajelor telegrafice, în semnalizarea cu stegulețe există înțelegere reciprocă doar dacă se aplică aceleași „sisteme” (cel mult s-ar putea observa „variante individuale” de realizare), în timp ce „no two people speak exactly alike”³⁴⁸, iar diferențele constatate în acest din urmă caz sunt adesea sistematice. În vorbire, există o coexistență de sisteme în aceeași comunitate și chiar la același individ (cf. III, 3.4.). În realitate, orice individ își realizează sistemul său, sau unul dintre sistemele sale, iar înțelegerea reciprocă se bazează pe relativa asemănare dintre aceste sisteme și alte sisteme, pe care le realizează alți indivizi³⁴⁹: dacă am identifica „limba” cu sistemul în sens strict, ar trebui să spunem că celălalt vorbește mereu o „limbă străină”.

Totodată, cum s-a arătat deja (cf. 8.3.), „limba” fonică nu este o convenție permanentă, un „cod” imuabil. Variantele grafemelor nu modifică sistemul grafic³⁵⁰, după cum variantele individuale ale unui mesaj telegrafic nu modifică alfabetul Morse. În schimb, în „limba” fonică orice realizare modifică, într-un anumit fel,

348 D. Jones, *The Phoneme*, p. 9.

349 „For instance, some Frenchmen have two a-phonemes and others only one. But they speak the same „language,” as the term is commonly understood” (D. Jones, *The Phoneme*, p. 9, nota). Cf. și V. Pisani, *Forschungsbericht*, p. 38-39; A. Martinet, *About Structural Sketches*, p. 16.

350 Cf. A. Martinet, *Au sujet des Fondements*, p. 40-41.

Echilibrul sistemului, și orice inovație sistematică apare, în ultimă analiză, dintr-o variantă de realizare individuală sau dintr-o variantă combinatorie: „limba” ulterioară actului lingvistic nu este niciodată perfect identică cu „limba” pe care același act „realizează”. Iar aceasta nu este 'o considerație de ordin diacronic inadmisibilă în plan sincronic', pentru că variația aparține esenței înseși a „limbii” vorbite și, prin urmare, și sincroniei³⁵¹.

Se poate face obiecția că și în celelalte sisteme inovațiile apar prin acte individuale: cineva introduce o nouă literă (de exemplu, G în alfabetul latin) sau adoptă drept grafem o variantă grafică (de exemplu, J și V, „variante combinatorii” ale lui/, V). Dar aici convenția este totdeauna anterioară realizării. Cu alte cuvinte, în ultimă analiză, a identifica „limba” fonică cu celelalte „limbi” înseamnă a confunda limba-energeia cu limbile care sunt numai ergon (cf. 3.4.). Le putem, evident, numi „limbi” și pe acestea din urmă, ba chiar – dacă e nevoie – le putem considera limbi „mai

perfecte" (mai apropiate de limba-idee), dar trebuie să recunoaștem că este vorba de „limbi” de alt tip.

9. În sfârșit, trebuie relevat faptul că nu pot fi eliminate, cu egal temei, din sfera de interes a lingvisticii cele două „substanțe”: „substanța conținutului” (conceptele pure) și „substanța expresiei”, materializarea limbajului (cf. 3.3.). Aceasta din urmă nu este o substanță numai organizată de limbaj, ci este substanța însăși a limbajului, ca fenomen aparținând lumii obiective, exterioare subiectului („natura”). În acest sens, credem că era mai aproape de adevăr Hjelmslev cel din prima fază, din faza PGG (cf. 3.2.). Într-adevăr, limbajul este „lucru” ca limbaj, dar nu este „concept pur” ca atare. În substanța expresiei se manifestă, este imanentă

351 Cu privire la pericolul de a confunda „sincronicul” cu „staticul”, cf. observațiile lui R. Jakobson, Results of the Conference, p. 17-18.

Forma lingvistică; „expresia” este însăși obiectivarea formei, materializarea sa într-o substanță, în timp ce „substanța conținutului” nu manifestă, nici nu materializează vreo formă lingvistică: ea doar devine comprehensibilă datorită acestei forme. Această substanță nu aparține limbajului și nici nu are caracter lingvistic. De aceea, obiecțiile lui I. Dai (cf. I, 5.4.) trebuie înțelese, mai degrabă, în sensul că științele „gândirii” – în accepția largă a termenului – trebuie să pornească, în mod necesar, de la o bază lingvistică (cf. 2.), și nu în sensul că lingvistica, în calitate de știință a limbajului (adică a unui mod de obiectivare a interiorității conștiinței), ar trebui să se ocupe și de „conceptele pure”. Lingvistica poate, firește, să evidențieze valoarea cognitivă a limbajului, dar numai din punctul de vedere al limbajului însuși: analizând, descriind și interpretând limbajul în existența sa materială și mentală.

VI. INTERDEPENDENȚA DINTRE MORFIC ȘI HILETIC

1. Din observațiile de până aici rezultă că, în mod efectiv, există ceva ce poate fi numit, în mod vag, „realitatea limbii” și care este luat ca jalon în analizele fonematice (cf. V, 7.3.). Existența implicită a acestui jalon se dezvăluie de fiecare dată când nu suntem de acord cu o analiză sau cu o definiție (cf. V, 4.2.), de fiecare dată când un criteriu este considerat insuficient și se simte nevoia de a recurge la alte criterii. Într-adevăr, semnificativ nu este faptul că în practica descriptivă nu sunt distinse [k-] și [-k] și se disting, în schimb, [h] și [n] (cf. V, 6.1.), nici că, în ciuda distribuției identice, se mențin ca foneme distincte/p/și lkl (cf. V, 6.2.). Semnificativ este faptul însuși că aceste exigențe există și limitează aplicarea strictă a anumitor criterii formale. Semnificativă este strădania de a căuta alte soluții formale pentru așa-numitele „cazuri dificile”. De ce sunt dificile anumite cazuri? De ce nu se acceptă, pur și simplu, identificarea lui/p/cu/k/? De ce trebuie aplicate succesiv diverse criterii pentru a se ajunge la soluții acceptabile (cf. V, 6.1.) Și ce înseamnă o soluție „acceptabilă”? Care este criteriul care determină acceptabilitatea? De ce majoritatea analizelor fonematice încearcă să coincidă cu „realitatea fonetică” a limbii? 352. Acestor întrebări, în ce au ele esențial, li s-ar putea răspunde, în acord cu Hjelmslev și, desigur, cu deplină dreptate, că exigențele semnalate apar sau

nu apar, în fiecare caz particular, dat fiind că există o pre-cunoaştere formală a „limbii” (cf. III, 4.2.), o intuiție eidetică a unităților fonematice (cf. V, 7.1.). Dar de pe aceeași bază hjelmsleviană nu s-ar putea explica de ce exigențele apar în conflict tocmai cu soluțiile „formale” și de ce soluțiile „acceptabile” se dovedesc a fi, în general, cele „foneticiste”, cele care nu ignoră „substanța”. De ce acest acord între intuiția eidetică și substanță? Acest fapt rămâne inexplicabil pentru o doctrină care ar postula absoluta independență a „formei” față de „substanță”. Sau poate că există în vreun punct al doctrinei înseși o contradicție care să explice inaplicabilitatea doctrinei la obiectele la care pretinde să se aplice.

2.1. În doctrina lui Hjelmslev, o asemenea contradicție provine din ceea ce s-ar putea numi „platonismul” ei. Într-adevăr, s-a văzut deja că teoria hjelmsleviană a limbajului se situează în planul „platonist” al Ființei: planul formelor pure, al limbii ca idee cu existență obiectivă (cf. V, 8.1.). Pentru Hjelmslev limba este, anume, un eidos pentru care „limba lingvistică este numai una dintre manifestările posibile”³⁵³. „Limba” există, așadar, în afara „limbilor”, după cum există (în mod obiectiv) în afara vorbirii, „în afara indivizilor și independent de ei”³⁵⁴. Această

352 Cf. E. Fischer-Jorgensen, *On the Definition*, p. 21.

353 Editorial, în *AL*, IV, 1944, 3, p. IX.

354 *On the principles*, p. 49.

Ultimă afirmație îi aparține, după cum se știe, lui Saussure³⁵⁵, și poate părea ciudat că se găsesc urme de „platonism” în „pozitivismul sociologic” saussurian. Adevărul este, însă, că se constată la Saussure și în lingvisticile saussuriene un clar aspect „platonist” (care constă în a atribui existență ca „lucruri” obiectelor ideale, în a trata obiectele ideale ca lucruri), cu toate că, din punctul de vedere al istoriei lingvisticii, această atitudine -mai degrabă decât de la Platon - ar proveni pur și simplu de la A. Schleicher și de la ideea acestuia despre limbă ca „organism natural”, independent de vorbitori³⁵⁶. Și aceasta în pofida criticii la care Saussure supune o asemenea idee³⁵⁷. Într-adevăr, Saussure nu modifică în mod esențial conceptul schleicherian: el substituie „organismului natural” un organism social („instituție”), dar menține atât obiectivitatea exterioară a „limbii” cât și independența „limbii” față de activitatea lingvistică concretă³⁵⁸.

„Platonismul” (sau „schleicherianismul”) lui Hjelmslev este evident până și în unele criterii practice pe care le adoptă, precum criteriul distribuțional: stabilirea locului unui element în sistem implică, tocmai, existența obiectivă „exterioară” a sistemului însuși³⁵⁹.

355 Cf. *CLG*, p. 58.

356 Cf. V. Pisani, *Augusto Schleicher e alcuni orientamenti della moderna linguistica*, „*Paideia*”, în IV, 1949, p. 297-318, și *Forschungsbericht*, p. 17. A se vedea și cuvântul înainte al lui A. Alonso la *CLG*, p. 27. Totuși, relațio-narea cu Platon este explicită la V. Brandal, *Sound and Phoneme*, p. 45. Cf, de asemenea, K. Bihler, *Teoria del lenguaje*, p. 74.

357 *CLG*, p. 42 ș.u.

358 Chiar dacă nu cu toată coerența: cf. Sistem, normă și vorbire, III, 3.2.3.

359 În această privință, este interesant de observat că coincidențele metodologice cu structuraliștii nord-americani se datoresc faptului că și aceștia atribuie „limbii” o existență obiectivă, chiar dacă nu ca idee, ci ca obiect fizic: în ciuda premiselor teoretice total diferite (cf. I, 1.3.), orientările structuraliste se întâlnesc în planul obiectivității „limbii”.

2.2. Acestei atitudini pe care am numit-o „platonistică” i se datoresc diverse apriorisme ale lui Hjelmslev cu privire la esența „limbii”, ca, de exemplu, „limba este o formă”, „limba este o rețea de funcții”. Este vorba de apriorisme care – pentru cineva care nu se situează, în această privință, în planul esențelor obiectivate și nu consideră „limba” drept obiect ideal abstras din activitatea lingvistică, adică pentru cineva care nu admite posibilitatea de a vorbi propriu-zis despre ceea ce este limba, ci doar despre ce este ceea ce numim limbă – reprezintă, inevitabil, simple convenții semantice (cf. V, 3.4.).

De fapt Hjelmslev nu se îndoiește de existența „limbii”, nu încearcă să stabilească felul în care se ajunge la conceptul de „limbă”, ci pornește de la limbă. Și, anume, nu pornește, așa cum s-ar părea, de la „limba lingvistică”, ci de la „limba” ca eidos. Într-adevăr, doar aparent începe prin a aplica o metodă inductivă în planul „limbilor ca entități”³⁶⁰, pentru că, după ce constată, în acest plan, nimic altceva decât incognoscibilitatea „substanței” ca atare, operează rapid o radicală și nejustificată reducere (eliminare) a tuturor „substanțelor formate” sau a „formelor de substanță”, care nu sunt incognoscibile (cf. V, 5.1.)³⁶¹, și, fără a observa că a schimbat planul, mergând dincolo de factorul propriu-zis lingvistic (cf. V, 8.1.), identifică, nici mai mult nici mai puțin, „limba lingvistică” cu oricare alt sistem „analog din punct de vedere formal”³⁶². Mai mult încă: crede că îl „obligă” să procedeze astfel definiția la care a ajuns printr-o formalizare neprevăzută în premisele declarate. Nu-și dă seama că, dacă definiția corespunde și altor clase de obiecte, care nu au fost avute în vedere, aceasta se întâmplă pentru că nu se mai definește clasa considerată inițial, ci este definită o mPTL, p. 31 ș.u. m PTL, p. 51. ³⁶² PTL, p. 68.

Clasă de clase³⁶³, care o cuprinde pe aceea ca membru (cf. V, 6.2.). Și nu observă toate acestea pentru că, în momentul punerii problemei, avea deja prefigurată soluția. Reducțiile aplicate „substanței formate” (reducții arbitrare din punct de vedere inductiv) îi permit să ajungă exact la punctul de plecare: la afirmația lui Saussure că 'limba este formă și nu substanță'³⁶⁴, adică la un apriorism privind esența „limbii”. Incursiunea în planul experienței i-a servit doar pentru a încerca să semnaleze o posibilă, chiar dacă insuficientă, confirmare a acestui apriorism care se referă la planul esențelor.

2.3. Totuși, Hjelmslev nu ezită să stabilească drept obiect al lingvisticii tocmai această limbă-idee postulată „platonistică”³⁶⁵ și a cărei extensiune depășește „lingvisticul propriu-zis”. Or, tocmai aici – și nu în „platonismul” său ca atare (cf. 2.4.) – se relevă intima contradicție a doctrinei hjelmsleviene. Contradicția rezidă în lipsa de coincidență dintre planul teoriei și planul aplicației (sau al metodei). Teoria se structurează în planul

„platonist” al formelor pure, în timp ce metoda corespunzătoare ar trebui să se poată aplica planului „aristotelic” al formelor constituite pe baza experienței în lumea ființelor: teoria se referă la esențe, dar ar trebui să-și găsească aplicație în planul existențelor, al obiectelor, care nu sunt numai „formă”, ci sunt „formă + substanță” (în sensul de „materie”). În termeni lingvistici, contradicția constă în a afirma, pe de o parte, că „limba” este o formă independentă a activității lingvistice și, pe de altă parte, că ea se cunoaște în „text” (parole)³⁶⁶ sau se deduce numai pe baza unei manifestări³⁶⁷. Se confundă aici (în practică,

363 Cf.: „cette classe de classes qu'est la langue” (Editorial, p. IX) (cf. nota 353).

364 PTL, p. 31.

365 PTL, p. 68.

366 PTL, p. 10.

367 Cf. E. Fischer-Jorgensen, Remarques, p. 231.

Nu în teorie) planul în care se pornește de la „limbă” cu planul în care se pornește de la „parole”, fără să se întrevadă posibilitatea de a porni simultan de la cei doi poli, chiar rămânând în lumea experienței (cf. 3.2.).

Totodată, se confundă planul limbii-idee cu planul limbilor istorice (idiomuri). Într-adevăr, Hjelmslev pare să nu observe contradicția implicită din postulatul că teoria sa „arbitrară”, „în sine independentă de orice experiență” (și, ca atare, perfect legitimă și inatacabilă în planul posibilităților, căci obiectele sale sunt așa cum ea însăși le definește, și nu ar putea fi contradictorii), ar trebui, totuși, să fie „adecvată”³⁶⁸, cu alte cuvinte, să se poată aplica unor „obiecte” aflate în alt plan și care nu se structurează prin definiție (cf. V, 4.2.), ca, de exemplu, „daneza”, „franceza”, „spaniola”. În acest plan, afirmații precum „limba este formă”, „limba este rețea de funcții”, „forma poate fi cunoscută independent de substanță” se dovedesc a fi inaplicabile (nu „false”, căci se referă la alt plan), pentru că în aceste „obiecte” se constată contrariul: ele sunt „formalizare a substanței”, cuprind elemente afuncționale, unitățile lor nu pot fi definite fără referire la „substanță”. Evident, Hjelmslev are perfectă dreptate atunci când arată că experiența nu îi poate invalida teoria – așa cum faptul că în natură nu există pătrate sau cercuri perfecte nu invalidează geometria, care își postulează obiectele – dar el însuși recunoaște că poate afecta aplicabilitatea ei³⁶⁹. Totodată, Hjelmslev observă explicit – și cu totul coerent – că glosematica ar trebui să fie un fel de algebră³⁷⁰. Dar, deja când dă exemple, abandonează acest proiect și nu poate ocoli dificultățile care apar atunci când încearcă să aplice algebra formelor pure la „formele substanței”.

368 PTL, p. 8.

369 PTL, loc. cit.

370 PTL, p. 62, 67.

2.4. Așadar, nu există, în realitate, o contradicție între o teorie a esențelor, care ia în considerație lucrurile din planul Ființei, și o teorie a experienței, care ia în considerație Ființa din planul lucrurilor, după cum nu există o posibilă contradicție între „platonism” și „aristotelism”. Este vorba,

pur și simplu, de teorii care se situează în planuri diferite, după cum „platonismul” și „aristotelismul” sunt, și ele, doar filosofii distincte, și nu filosofii care se exclud. Contradicția, aici, poate consta numai în confundarea celor două planuri: în a pretinde să aplici „lumii” ceva dedus a priori pornind de la „Ființă” sau viceversa.

Prin urmare, teoria lui Hjelmslev s-ar dovedi inatacabilă, din punctul de vedere al experienței, dacă s-ar menține în apriorismul ei declarat (ceea ce Hjelmslev numește „arbitrarul” ei) și nu i s-ar adăuga „aplicabilitatea”: dacă glosematicienii nu ar pretinde să identifice glosematica (teorie a priori a esenței) cu lingvistica (teorie a experienței), mai bine zis, să o reducă pe cea din urmă la cea dintâi. În realitate, este vorba nu de două științe care se exclud reciproc, ci, pur și simplu, de două științe distincte, situate în planuri diferite. De aceea este logic imposibil să critici lingvistica din punctul de vedere al glosematicii, sau s-o critici pentru că nu este glosematica; este imposibil să critici fonologia din punctul de vedere al cematicii sau pentru că nu este cematică. Și e foarte ciudat că Hjelmslev ajunge, totuși, să facă acest lucru. La fel, nu ar fi posibil să critici nici glosematica din punctul de vedere al lingvisticii, dacă ea nu s-ar prezenta, tocmai, ca lingvistică (substituindu-se, chiar, lingvisticii) și nu ar pretinde să studieze, nu forme de ordin superior în formele lingvistice, ci aceste din urmă forme, dar ca aparținând altui plan; dacă nu ar vrea să studieze anumite „posibilități” în planul realităților istorice și identificând realitățile cu „posibilitățile”.

Toate cele de mai sus s-au spus numai pentru a evidenția distincția între planuri și fără a avea idei preconcepute cu privire la valoarea științifică proprie enunțurilor aparținând lingvisticii sau celor aparținând glosematicii.

3.1. Termenii „platonist” și „platonism” au servit, în rândurile de mai sus, pentru a stabili această distincție între planuri și pentru a defini, într-o manieră doar generală și aproximativă, o atitudine față de „limbă”. Ei nu trebuie să fie, însă, înțeleși în sens propriu. Într-adevăr, este evident că, pe o bază propriu-zis platonistă, adică pornind de la ceea ce „limba” este ca manifestare a Ființei, nu s-ar putea realiza decât o „cunoaștere” neverificabilă, nu și o „știință” a limbii. Or, nu aceasta este poziția lui Hjelmslev. Trebuie să atragem atenția asupra faptului că, în pofida existenței independente pe care o atribuie eidos-ului „limbă” și a afirmațiilor de genul „limba lingvistică reprezintă numai una dintre manifestările posibile ale „limbii,” în sens mai larg” (cf. 2.1.), Hjelmslev nu se gândește în nici un fel la posibilitatea, extrem de problematică, a unei „metafizici a limbajului”. Dimpotrivă, el înțelege să întemeieze lingvistica pe o bază „strict științifică”, antidogmatică și liberă de orice prezumție metafizică³⁷¹. Limba-idee a lui Hjelmslev trebuie, deci, să fie înțeleasă numai ca o formă mentală sau „clasă de clase”: ea este o „ficțiune”³⁷², o „specie” postulată a priori ca ipoteză (și reductibilă, în ultimă analiză, la convenția semantică „limbă” = „structură semiologică”)³⁷³.

371 „Exempte de tout dogmatisme, la linguistique structurale s'abstient donc également de toute speculation metaphysique et des appreciations subjectives d'une esthetique vague et sterile. La linguistique

structurale substituera în la „philosophie du langage„ de jadis une recherche positive et scientifique. L'hypothese inițială ne se prononce pas... Sur la 'nature' de l'objet' etudie. Elle se garde bien de se perdre dans une metaphysique ou dans une philosophie du Ding an sich” (Editorial, p. VI). După cum se vede, pentru Hjelmslev antidogmatism înseamnă, pur și simplu, „obiectivism”. Dar el nu-și dă seama că aceeași atitudine obiectivistă implică un act inițial de „opțiune”, adică un act dogmatic (cf. II, 3.3.). Singurul avantaj al obiectivismului – dacă e un avantaj – este acela de a substitui unui dogmatism permanent (subiectivismul) un dogmatism inițial (care, totuși, poate afecta validitatea oricărei construcții).

372 Cf. V. Pisani, Forschungsbericht, p. 11.

373 Editorial, p. IX. Aceeași convenție implică identificarea „lingvisticii” cu „metasemiotica” (aproximativ ceea ce Saussure numea semiologie).

Se pune, așadar, problema dacă o știință a limbajului, chiar ca „știință a formelor pure”, se poate constitui pe baze în întregime apriorice^{a/ă} de cele două planuri ale comunicării lingvistice, împrejurarea că s-a putut face acest lucru în ceea ce privește „planul conținutului” (prin „gramatica pură” sau „pur logică” și, cu rezultate în mare parte discutabile, prin așa-numita „gramatică generală”)374 nu pare să implice faptul că se poate proceda la fel în „planul expresiei”. Într-adevăr, între cele două planuri nu pare să existe un perfect paralelism, cum îl postulează Hjelmslev375. Așa cum cele două „substanțe” se găsesc în relație diferită față de limbaj (cf. V, 9.), tot așa și cele două „forme” se prezintă ca diferite. Într-un anumit fel, „formele conținutului” organizează toată substanța corespunzătoare (chiar dacă o limbă nu are „formă pasivă” sau „plural”, „pasivitatea” și „pluralitatea” se vor exprima în vreun fel, sau vor încăpea în „forme” mai generale), în timp ce, în cadrul expresiei, substanța acustică este selecționată, iar o mare parte din ea rămâne pur și simplu ne-formată. O limbă care nu are vocale anterioare labializate (o, ii), sau vocale posterioare delabializate (rom. î, ă), pur și simplu nu le are, și nu se pune problema să le organizeze „sub alte foneme”: din punctul de vedere al limbii în cauză, aceste vocale nu ar fi nici măcar „alofone”, ci ar fi sunete nelingvistice.

3.2. Prin urmare, cel puțin în privința expresiei (și fără ca acest lucru să implice altă poziție cu privire la conținut), se impune necesitatea de a ne situa în planul „aristotelic” de formalizare a experienței lingvistice concrete, luând în considerare porțiunile specifice de „substanță” pe care fiecare limbă le „organizează”.

374 Ne referim, evident, la „gramatica generală” ca „gramatică universală” și nu ca metodă sau teorie a gramaticii, sens în care gramatica „generală” este perfect acceptabilă.

375 Cf. în această privință, unele observații ale lui I. Dai, art. cit., cu care, totuși, nu putem fi total de acord.

Trebuie amintit faptul că, în acest plan, limbajul este „un lucru aparținând naturii”, un fenomen prezent în lume (cf. II, 3.4.; IV, 1.1-2.; V, 9.). Obiect al științei continuă să fie „esențele”, dar este vorba de „esențe” care trebuie stabilite acolo unde apar, adică în realitatea fenomenală a limbajului,

în chiar acea parole pe care Hjelmslev o exclude din lingvistică (lingvistica structurală) 'pentru că nu corespunde definiției' pe care el o dă obiectului ei de studiu³⁷⁶. Cu alte cuvinte, nu trebuie eludate „lucrurile”, ci, dimpotrivă, trebuie „să se meargă către lucruri”, pentru că esențele nu se află „dincolo de” sau „în spatele” fenomenelor³⁷⁷, ci în fenomenele înseși: fenomenele le manifestă³⁷⁸. Tocmai în acest plan morficul se constată în hiletic, „forma” se manifestă prin și într-o „substanță”, după cum, pe de altă parte, hileticul este cognoscibil numai datorită morficului. Dar a stabili esența într-un lucru nu înseamnă a rămâne la lucrul considerat individual, căci, după spusele lui Husserl, un lucru nu e numai „un lucru „: „singularul eidetic implică totalitatea universalităților care se găsesc deasupra lui și care, la rândul lor, „sunt cuprinse unele în altele„...„ superiorul mereu în inferior”³⁷⁹.

De asemenea, „a porni de la fenomenal” nu înseamnă a porni de la ceva total eterogen și amorf, deoarece se pornește, în mod necesar, cu o „cunoaștere prealabilă” a sistemului (cf. II, 3.5.; III, 4.2.; IV, 2.1-2.; V, 7.1.); nu înseamnă nici excluderea conceptelor de „structură” și „funcționalitate”, pentru că funcționarea într-o structură aparține esenței „lucrurilor” observate, și înseși aceste „lucruri” se delimitează numai pentru că li se

376 Editorial, p. IX. 111 PTL, p. 61.

378 E. Husserl, Ideas, p. 18 ș.u. Cf., de asemenea, analiza pe care o face „fenomenului” M. Heidegger, Sein und Zeii, trad. Sp. El Sery el Tiempo, Mexico, 1951, p. 33 ș.u.

379 Ideas, p. 19,38.

Recunoaște o asemenea esență (cf. II, 3.5.; IV, 2.1-2.). Cu alte cuvinte, se pornește în același timp de la, vorbire „ și de la „ limbă „, pentru că deja recunoașterea vorbirii ca vorbire implică recu-noaștea ei ca „vorbire a unei limbi„, implică intuirea „forme lingvistice” în fiecare porțiune de substanță observată.

3.3. „Formalizarea vorbirii” constă tocmai în „explicitarea” (și corectarea, clarificarea și depășirea în plan științific a) unei „experiențe antepredicative” implicate în recunoașterea vorbirii ca atare. Dar în această formalizare „substanța” nu se pierde, deoarece, când e cunoscută, se „formalizează” și ea, devine substanțialitate, ca atribut al „forme” (esență). O formă lingvistică este o abstracțiune, dar nu este „formă goală”, privată de attribute, ci conservă tocmai attributele cu care apare, în mod concret, în substanță. Una este să ignori substanța incognoscibilă (elementul pur material) și alta este să susții că fonemul, de pildă, este „formă pură” și nu substanță, pentru că, în formă, substanța se menține ca substanțialitate. Din acest punct de vedere, afirmația că „limba este formă și nu substanță” – dacă e să aibă sens – ori este evidentă, ori este eronată, ori constituie o convenție semantică. Este evidentă, dacă vrea să semnifice că „limba” nu înseamnă în întregime elementul material, nu aparține incognoscibilului, sau că „limba” este formalizare a vorbirii și nu vorbirea însăși (este abstractă și nu concretă). Este eronată, dacă pretinde să însemne că „limba” este formă goală, fără atributul substanțialității. Și este o convenție semantică, dacă pretinde doar

că se numește „limbă” un ansamblu de forme ca atare, fără referire la atributele substanțiale pe care le conțin formele înseși.

3.4. Din cele de mai sus rezultă că fonemul poate fi conceput numai ca formalizare ulterioară a „sunetului” (care este deja o „formă”; cf. V, 5.1.), ca formă conținută în „sunetul limbajului” (care, pe de altă parte, este recunoscut și delimitat numai datorită acestei forme superioare pe care o conține) și anume, ca formă care, fără a fi „substanță”, menține ca atribut substanțialitatea care apare ca „substanță” în sunetele concrete. Nu se afirmă altceva atunci când se spune că 'fonemul este inerent în sunet', ca formă „atemporală și discontinuă” [a sunetului însuși]³⁸⁰; că fonemele sunt 'ceea ce rămâne constant în Klanggesicht și că ele „gehoren mit zur Lautsubstanz des Wortklanges”³⁸¹; sau că fonemele 'constituie determinarea continuumului amorf al sunetului'³⁸² (adăugând, desigur, fiecareia dintre aceste formulări, funcționalitatea). Prin urmare, fonologia reprezintă o disciplină inseparabilă de fonetică: a) pentru că reprezintă doar „autonomizarea” în plan științific a unui moment care, în recunoașterea obiectului limbaj ca atare, apare o dată cu momentul constitutiv al foneticii; b) pentru că unitățile ei (fonemele) reprezintă „explicitarea” unei formalizări a „sunetelor limbajului” implicate deja în recunoașterea acestora ca atare; și c) pentru că fonemele conservă, în mod necesar, în planul lor abstract, „substanțialitatea” care apare ca substanță concretă în „sunetele limbajului”. Cu alte cuvinte, /o”e-tica și fonologia trebuie înțelese ca discipline interdependente.

4.1. Formalizarea explicită, deliberată sau „științifică”, se realizează, așa cum s-a văzut (cf. V, 5.1.; VI, 3.2.), în etape, în momente succesive, pe când în intuiție, în formalizarea implicită, toate aceste momente se prezintă ca indistincte și simultane.

³⁸⁰ V. Brandal, *Sound and Phoneme*, p. 42³. Același învățat exclude din fonologie silaba (idem, p. 44), pentru că se derulează în timp. Totuși, „tăietura silabică” este, adesea, fonologie pertinentă: de exemplu, în spaniolă, /los/webos/-/lo/swebos/, /las/jerbas/-/la/sjerbas/. Cf. și B. Malmberg, *La coupe syllabique dans le système consonantique du français*, în AL, IV, 1944. 2, p. 61-66.

³⁸¹ K. Buhler, *Psychologie der Phoneme*, p. 166, 168.

³⁸² W. Borgeaud, W. Bocker, J. Lohmann, *De la nature du signe*, în AL, III, 1943, I, p. 24-30 (p. 30).

Numărul acestor momente – dacă se exclud câteva, care sunt esențiale – este convențional și, prin urmare, variabil.

În formalizarea vorbirii, momentele esențiale sunt în număr de patru: a) recunoașterea a ceva drept ceva (trecerea de la „substanța” incognoscibilă la „substanța formată”); b) recunoașterea a ceva drept limbaj; c) trecerea de la concret la abstract (de la „vorbire” la „limbă”); și d) trecerea de la ceea ce este, pur și simplu, constant, la funcțional (de la normă la sistem). Dar, în mod convențional și în funcție de finalitatea urmărită, se pot distinge diverse alte momente (de exemplu, între „vorbire” și „limbă”, momentul așa-numitei „limbi individuale”). Noi înșine am propus deja (cf. V, 5.1.) o serie posibilă: a)

substanță incognoscibilă [substanță acustică neformată]; b) zgomot (formă acustică); c) zgomot vocal nearticulat; d) sunet (zgomot vocal articulat); e) alofon (sunet concret al limbajului, corespunzător planului vorbirii); f) fon (sunet abstract: elementul constant în diferite alofone, corespunzător normei); g) fonem (elementul funcțional într-un „fon”, corespunzător sistemului). Din cele șase momente propriu-zis „formale” (excluzând momentul „substanței [acustice] neformate”), primele patru apar în planul concret: sunt forme cu substanță. Fonul și fonemul apar în planul abstract: sunt forme ale substanței.

Dintre toate aceste momente, cel care ni se pare fundamental și care reprezintă o îmbogățire a „formei” este momentul alo-fonului, deoarece coincide cu planul în care un lucru fizic este recunoscut ca expresie și comunicare umană: este momentul în care se constituie limbajul ca „natură” și „minte” în același timp. Momentele următoare, științific utile și chiar indispensabile, reprezintă în mod necesar o sărăcire, căci în fiecare formalizare se mențin doar câteva elemente constante și, prin urmare, în timp ce, pe de o parte, se câștigă în sistematicitate, claritate și simplitate (și devine posibilă o mai riguroasă descriere științifică), Pe de altă parte, se pierde o bună parte din bogăția infinită a vorbirii, ca activitate cognitivă și creatoare.

Fonemul este ultimul moment al formalizării „limbii lingvistice” și ultimul la care, din capul locului, ajunge formalizarea implicită: aceasta nu merge mai departe. Dar formalizarea deliberată poate continua. Se poate constitui, cu elementele funcționale din diverse „limbaje” {fonem, grafem etc), o nouă clasă: cenemul (corespunzător unui plan care, cu un termen hjelm-slevian, poate fi numit schemă). Și chiar este teoretic posibil să se continue tot așa, în mod nelimitat, și să se stabilească, de exemplu, clasa „mărcilor distinctive” în general, și apoi clasa tuturor elementelor funcționale etc, care pot fi desemnate prin termeni ca „marchem”, „funcționem” etc: sufixul -em este extrem de productiv. Aceste ultime momente (de după cel al fonemului) reprezintă deja forme care pot fi numite „pure”: sunt forme fără substanță, în sensul că nu presupun o substanță determinată pentru a se concretiza (dar presupun o substanțialitate generică).

Problema practică pentru lingvistică și pentru diferitele discipline lingvistice este unde să-și stabilească limitele în această succesiune de „forme”. Fonetica lui Pike (cf. IV, 3.) se situează în planul sunetului articulat, anterior limbajului; fonetica experimentală, în planul alofonului. Fonetica practică îmbrățișează, în mod normal, planurile alofonului și fonului (sunet concret și sunet abstract) – dar înclinând mai degrabă spre acesta din urmă – și, cu Jones (cf. I, 4.), include și planul fonemului. Fonometria lui Zwirner se concentrează, în mod hotărât, asupra planului fonului. Fonologia (sau „fonemica”, „fonematica”), în calitate de știință a „sistemului”, se situează în planul fonemului, dar ca știință a „limbii” trebuie să cuprindă și planul fonului, al „normei de realizare” (cf. III, 3.6.). Lingvistica „tradițională” se menține, și în general se menține, în același plan al fonului, al „elementului constant în vorbirea unei comunități” (ceea ce, totuși, nu exclude, ci implică cunoașterea

fonemului, a planului funcționalității). Lingvistica structurală și funcțională, în general, neglijează, în măsură mai mare sau mai mică, vorbirea și norma și își îndreaptă atenția aproape exclusiv asupra planului fonemului (sistem), dar nu depășește acest plan, considerând că aici se termină „lingvisticul propriu-zis”. Doar glosematica (cu „cenema-tica” corespunzătoare) se situează în planul cenemului („schemă”), al „limbii în general”, și exclude, în consecință, luarea în considerație atât a „formelor cu substanță” cât și a „formelor de substanță” (chiar dacă nu poate exclude „substanțialitatea”). Prin urmare, divergențele și contradicțiile dintre aceste orientări și discipline diverse sunt adesea numai aparente, pentru că se referă la planuri diferite de formalizare.

4.2. Luarea în considerație a „substanței” – care, în realitate, nu poate însemna decât luarea în considerație a „substanței organizate”, adică a „formei cu (sau de) substanță” – capătă aspecte diferite în fiecare dintre planurile care au fost distinse; ea nu se poate, însă, face izolat, fără o viziune simultană asupra diverselor planuri.

Deja în planul alofonului – pentru a ne limita la „momentele” lingvistice – apare selectarea particulară a „substanței”, în funcție de „limba” căreia îi corespunde vorbirea avută în vedere (cf. 3.1.). Astfel, în vorbirea corespunzătoare limbii spaniole, sunete precum [6], [ii] nu apar nici măcar ca alofone, iar altele, ca [s], [v], pot apărea numai ca alofone „anormale”, strict individuale și ocazionale. Aceluiași plan îi aparțin variantele combinatorii „universale”, determinate, în realitate, de contextul fonetic (de exemplu, realizările lui Ini înainte de [d] sau [g]).

În planul „normei”, apar variantele combinatorii și „poziționale” specifice unei limbi, precum și alte opoziții constante dar nefuncționale. Așa, de exemplu, în spaniola din Rio de la Plata, (h) este o variantă combinatorie a lui/s/ (cf. V, 7.1.), chiar dacă nu este o „variantă universală”; tot astfel, (e) și (e) sunt în spaniolă/o”wn (realizări normale), chiar dacă nu sunt funcționale³⁸³.

³⁸³ Cf. Sistem, normă și vorbire, V, 2.

În planul „sistemului”, apare distribuția particulară a funcționalității (cu „realizări” pur și simplu normale în pozițiile de neutralizare): opoziția dintre surdă și sonoră în poziție finală este funcțională în română sau în sârbocroată, dar nu este în germană sau în rusă, unde, totuși, realizarea normală a „arhifonemelor” respective este fonul surd. La fel de clar este cazul opoziției dintre hi și/rr/în spaniolă și în italiană: în ambele idiomi opoziția este funcțională numai în poziție intervocalică; însă în poziție inițială, unde opoziția se neutralizează, realizarea normală este (rr) în spaniolă și (r) în italiană. Totodată, în italiană (rr) poate apărea în poziție inițială cu aceeași funcție delimitativă pe care o are totdeauna în spaniolă: cf. arazzo, sistem/aratso/, normă (aratstso), și a razzo, sistem/arratso/, normă (arradzdzo). Tot aici trebuie luat în considerație gradul de funcționalitate. Există o diferență de „randament funcțional” nu numai între diferitele opoziții, ci și în cadrul aceleiași opoziții, în diferite cuvinte. Astfel, am putut constata că, în pofida existenței în italiană a opoziției distinctive dintre/o/și/o/, pronunția [konte]

pentru [konte] nu împiedică înțelegerea și trece, în general, neobservată, în timp ce [osso] pentru [osso] poate face ca această realizare să fie înțeleasă ca orso. Totodată, gradului de funcționalitate îi corespunde un grad de normalitate: realizarea (rr) a lui IR/este obligatorie în spaniolă numai în poziție inițială și după s, l, n; în alte poziții, de neutralizare, de pildă în poziție finală, pot apărea atât [r] cât și [rr]. În sfârșit, acestui plan îi aparține așa-numita distribuție a unităților în sistem. Astfel, în spaniolă, un cuvânt nu poate să înceapă cu s + consoană și se poate termina numai în vocală sau în |A|, |xl, |U, |ni, |hi, |#|.

Faptul că toate acestea trebuie să-și aibă locul în cercetarea unei limbi poate fi demonstrat ușor observând mecanismul prin care se adaptează în limbă cuvintele străine, care sunt reduse la „porțiunile de substanță” organizate de limba respectivă și sunt modificate pentru a coincide cu regulile normale [corespunzând normei], funcționale și de distribuție ale acesteia³⁸⁴. De aceea, situarea într-un singur plan ar face să se neglijeze o lungă serie de nuanțe care, chiar dacă nu țin de ce

Cf. N. S. Trubetzkoy, *Principes*, p. 54-56.

Este ceea ce funcționează, țin, în schimb, de felul cum funcționează un sistem (cf. III, 3.5.). În plus, doar o analiză minuțioasă a manierei funcționalității într-o substanță determinată poate dezvălui ceea ce, în același plan sincron, este deja schimbare, moment al devenirii sistemului.

Luarea în considerație a „substanței organizate” se suspendă în mod coerent numai în planul cenemului considerat în sine și fără referire la alte planuri, pentru că aici „substanțialitatea” se prezintă doar ca o condiție de „manifestare”. Dar, tocmai de aceea, formele din acest plan sunt numai inteligibile: numindu-le în vreun fel, vrând să „operăm” cu ele într-o limbă, trecem deja pe un plan de „manifestare într-o substanță determinată”. În plus, situarea în acest plan (și numai în el) implică, totodată, considerarea „limbii” (sau a „esenței” ei) ca având absolută staticitate și imuabilitate³⁸⁵. Tocmai de aceea, „codurile” fixe, „limbile” artificiale, semioticele convenționale corespund mult mai bine postulatelor glosematice decât limbile istorice.

În sfârșit, trebuie arătat că identificarea „limbii” ca rezultat al formalizării vorbirii cu limba ca idiom („limba spaniolă”, „limba franceză” etc.) implică trei abstractizări distincte: a) abstractizarea însăși prin care se stabilește „limba” ca „normă” și „sistem” (formalizarea activității lingvistice); b) considerarea doar în planul simultaneității a ceea ce se întâlnește, în același timp, în planul devenirii; și c) considerarea limbii-idiom ca ceva omogen, adică, reducerea limbii la un exemplu de limbă.

În realitate, concepte precum normă, sistem, schemă reprezintă doar structuri ale unei vorbiri și nu coincid cu limba-idiom, care se stabilește pe baze istorice și culturale, sau și pe baze empirice cu valabilitate relativă, cum este înțelegerea reciprocă. Într-o limbă-idiom există diverse sisteme și diverse norme (cf. III, 3.4.).

385 „Elle [l'hypothese] nie également le droit de considerer un etat de langue comme un simple moment passager d'une evolution, transition fuyante et fluctuation incessante” (L. Hjelmslev, Editorial, p. VII).

În spaniola din Rio de la Plata, „sistemul” celor care păstrează fonemul /s/ în poziție finală și opun, de exemplu, pe/la/lui/las/nu este același cu al celor care nu au/s/final și opun pe/la/lui/la: /386; tot așa, „sistemul spaniolei din Rio de la Plata”, în care nu există opozițiile distinctive dintre l/ l și/X/, /s/și/\$/, nu este același cu sistemul „spaniolei literare din Spania”, în care aceste opoziții există³⁸⁷. Totuși, toate aceste „sisteme” aparțin „idiomului spaniol”, și numai unei modalități în cadrul acestuia. Evident, nimic nu se opune ca, printr-o nouă abstractizare, să se stabilească, pe baza diferitelor „sisteme”, un arhisistem care să corespundă „spaniolei”; numai că acesta nu ar mai putea avea vreo funcționalitate (nu s-ar putea „realiza” într-o „normă” și apoi într-o „vorbire”), pentru că ar păstra numai elementele comune acestor „sisteme”. Tocmai pentru a evita această dificultate, D. Jones se referă în mod convențional la 'limba dedusă din vorbirea unui singur individ care vorbește într-un „stil” definit și omogen' (mereu același)³⁸⁸. Acestei convenții îi corespunde conceptul de „idiolect” (engl. idiolect) introdus de lingviștii nord-americani³⁸⁹. Este un concept util, dar care, evident, corespunde unei realități ipotetice, pentru că nimeni nu vorbește într-un singur „stil” și mereu în același. În orice caz, el indică tocmai faptul că orice descriere a unui sistem nu cuprinde decât un exemplu de idiom, și nu idiomul (chiar atunci când „exemplul” coincide cu „spaniola exemplară”, cu „franceza exemplară” etc.)

4.3. Așadar, chiar și din punctul de vedere al formalizării activității lingvistice concrete, glosematica se justifică din plin, dar într-un plan de abstractizare ulterior planului în care se situează lingvistica propriu-zisă (știința limbajului fonetic). A numi

386 Cf. W. Vâsquez, art. cit, p. 6-7 (90-91).

387 Cf. UCF, p. 11 (191) (vezi nota 81).

388 The Phoneme, p. 9.

389 Cf. R. Jakobson, Results, p. 15.

Acest plan superior „planul propriu limbii” și a identifica glosematica cu lingvistica sunt simple convenții semantice care nu pot induce în eroare, o dată ce au fost clarificate ca atare.

Poziția glosematicianului este asemănătoare cu cea a unui naturalist care, studiind plantele, ar evidenția la ele numai anumite forme generale de viață, care există și în regnul animal (cum ar fi nașterea, creșterea, fecundarea, înmulțirea) și ar ignora în mod deliberat substanța specifică și ceea ce este caracteristic plantelor înseși. Un asemenea naturalist nu ar face, evident, botanică, ci o știință de alt ordin: biologie. El ar face o știință legitimă și fără contradicție cu botanica, atâta timp cât nu ar pretinde că face singura botanică strict științifică prin faptul că aplică, în planul însuși al botanicii, numai conceptele cele mai generale ale biologiei, observând, de pildă, că nu se poate vorbi de plante cu clorofilă, pentru că există organisme vii fără clorofilă, de exemplu lei.

Tot astfel, o glosematica menținută strict în planul său nu se opune lingvisticii, ci o include, după cum ceneumatica include fonologia. Tocmai de aceea glosematicianul nu poate pretinde, în mod coerent, ca fonologia să se identifice cu ceneumatica, adoptând punctul de vedere al „formelor goale” în planul „formelor de substanță” (cf. 2.3-4.). Totodată, glosematica nu epuizează „ceea ce este propriu-zis lingvistic”, și nici nu i se poate pretinde să o facă, pentru că, situându-se în planul „limbilor în general”, poate studia din limba lingvistică numai ceea ce coincide în ea cu celelalte „limbi”, lăsând, în mod necesar, deoparte tot ceea ce este particular în această limbă. Oricum, coborând în planul limbii fonice, sau al oricărei alte „limbi”, glosematica trebuie, cu necesitate, să se refere la substanța specifică fiecăreia, adică să devină, după caz, fonematică, grafematică etc: să înceteze să mai fie glosematica.

5. La concluzii similare pare să fi ajuns în ultimul timp Hjelmslev însuși. Într-adevăr, după cât ne-am putu informa, în dezvoltările cele mai recente ale doctrinei sale, Hjelmslev nu mai ignoră „substanța”. În această privință, E. Fischer-Jergensen spune textual: „The point of view... That commutation and identification must involve substantial considerations if the analysis is to be of any use, is not incompatible with Hjelmslev's theory in its present form. His „purely formal analysis,” is not meant as a preliminary linguistic operation, but as a final control of the results gained in this way by trial and error”³⁹⁰. Justificarea acestei atât de importante schimbări de atitudine ar rezida, după cum pare să semnaleze aceeași autoare, în exigența simplității descrierii.

În ce fel „principiul simplității”, care este doar un principiu metodologic³⁹¹, ar fi putut justifica o schimbare într-un punct axiomatic al doctrinei nu se înțelege foarte bine. De asemenea, e cazul să ne întrebăm până la ce punct continuă menținerea unei teorii a priori dacă se acceptă o schimbare impusă de aplicarea în practică, adică, în ultimă instanță, de obiectele experienței (cf. 2.3.). În mod coerent, nu se poate accepta o „corecție” a glosematicii: considerată ca atare, glosematica nu are nevoie de corecții de principiu, pentru că este pe deplin valabilă în planul care îi este propriu (cf. 2.3-4.): ea are nevoie numai de o distincție între planul teoriei și planul aplicării practice; în acest din urmă plan, însă, ea deja nu mai este glosematica (cf. 4.3.).

VII. CONCLUZII

Pe baza tuturor celor spuse și luând în seamă, ca premise fundamentale:

A) faptul că limbajul aparține în același timp, naturii, și „minții” (II, 3.4.), și

³⁹⁰ On the Definition, p. 12, nota 3. M PTL, p. 10-11.

B) faptul că „ omul este obiectul unei cunoașteri anterioare oricărei științe, prin chiar conștiința pe care o are despre sine însuși” (IV, 2.2.), pare posibil să se stabilească următoarele concluzii (care, în măsura în care pot constitui „teze” și nu „constatări”, se prezintă numai ca rezultate provizorii, în vederea unei discuții mai ample):

1) O netă separație între „formă” și „substanță” nu se poate face în aspectul fenomenal-obiectiv al limbajului, pentru că „morficul” se constată în „hiletic” și, totodată, „hileticul” se cunoaște numai prin „morfic” (II, 1.; III, 4.3.; VI, 3.2.).

2) Dacă forma este „ceea ce se menține constant într-o manifestare”, „substanța” care se menține, ca atare (în planul concret) sau ca atribut al formei (în planul abstract), trebuie considerată ca fiind „formalizată” (V, 5.1., 5.2.; VI, 3.3.).

3) Așa-numita „substanță” poate fi ignorată, și este în mod necesar ignorată, numai ca „substanță incognoscibilă”. Ea nu poate, în schimb, să fie ignorată ca „substanță formată”, ca suport necesar al funcționalității lingvistice, pentru că, în acest sens -dat fiind că ceea ce se cunoaște este „formă” - „substanța” însăși trebuie considerată ca atare, în aspectul său cognoscibil. În realitate, ceea ce se numește „substanță” este doar o „formă” de un ordin inferior planului de formalizare luat în considerație (IV, 1.2., 1.4.; V, 5.1.; VI, 3.3., 4.2.).

4) Prin urmare, „forma” lingvistică nu poate fi identificată nici cu distribuția în sistem, nici cu diferențele care se stabilesc între formele concrete. În afara faptului că include funcționalitatea, ea cuprinde, în mod necesar, atribute „substanțiale” (V, 7.1., 7.2.).

5) Limba este un sistem de identități și diferențe. Unitățile lingvistice se cunosc prin „identitatea” lor și se „disting” prin „diferențele” dintre ele. Așa-numita „problemă a substanței” coincide cu problema „identității lingvistice”, concept în care „forma” și „substanța” se întâlnesc și se identifică (V, 7.2.).

6) Afirmatia că „limba este o formă și nu o substanță” poate fi înțeleasă în diverse sensuri. Cel mai profitabil este sensul că „limba” este o abstracțiune, adică nu este concretă, și că se structurează ca formalizare a vorbirii (VI, 3.3.).

7) Din acest punct de vedere (concret/abstract), se pot distinge „forme cu substanță” (concrete), „forme de substanță” (abstracte) și „forme fără substanță”, acestea din urmă în calitate de „clase” de „forme de substanță” (VI, 4.1.).

8) Substanța (forma) acustică nu este indiferentă în limbaj, pentru că nici structura, nici „conținutul” limbajului fonic nu pot să se transfere integral în alte „substanțe” (V, 8.1-3.).

9) „Substanța expresiei” și „substanța conținutului” nu se găsesc în aceeași relație față de limbaj, „substanța expresiei” fiind „substanța” însăși a limbajului ca lucru, ca fenomen obiectiv (V, 9.). De asemenea, nu pare să existe un paralelism perfect între „forma conținutului” și „forma expresiei” (VI, 3.1.).

10) Știința limbajului se întemeiază, în mod necesar, pe o „cunoaștere prealabilă”, care se revelează ca „experiență antepredicativă”, în recunoașterea limbajului ca atare, și coincide cu cunoașterea preștiințifică pe care lingvistul o are despre limbă ca vorbitor (II, 3.5-6.; IV, 2.1-2, 2.4.; V, 7.3.). Eforturile de a o face să coincidă cu așa-numita „realitate a limbii” se datoresc acestei cunoașteri: intuiției eidetice a „limbii” în vorbire (V, 7.1.,

7.3.; VI, 1.). Totodată, recunoașterea limbajului ca limbaj implică a-1 recunoaște ca finalitate semnificativă. Prin urmare, așa-numitul „limbaj în sine și pentru sine” este o abstracțiune, și lingvistica nu poate fi pură descriere a unor „fapte obiective”, nici teorie a „simplului limbaj” (II, 3.3-4.).

11) Interdependența dintre morfic și hiletic (1) și cunoașterea prealabilă prezentă în momentul recunoașterii limbajului ca atare (10) implică faptul că, în planul expresiei, fonetica și fonologia trebuie să fie înțelese ca discipline interdependente și care se presupun reciproc (III, 4.2-3.; IV, 2.1-2., 2.4.; VI, 3.4.).

12) Fonetica, în calitate de știință a „vorbirii”, adică a unei activități corespunzătoare unei „limbi”, nu poate fi concepută ca știință naturală: ea este, în mod necesar, o disciplină lingvistică (III, 1.2., 3.2.; IV, 1.2, 3.).

13) Cele două discipline, așa cum sunt înțelese în prezent, nu epuizează descrierea vorbirii și a formalizărilor ei, pentru că ignoră planul normei, constituit din elemente fonice constante, independent de funcționalitatea lor. Aceasta permite propunerea unei distincții între trei discipline strâns legate între ele: alofonetica, normofonetica și fonetica funcțională sau fonologia (III, 3.3-5.; VI, 4.1-2.).

14) „Formele lingvistice” - adică ceea ce este constant, și ceea ce este funcțional - apar în vorbirea concretă și sunt percepute acolo printr-o intuiție eidetică simultană cu înțelegerea lor ca atare. Prin urmare, știința limbajului trebuie să pornească de la activitatea lingvistică și să facă explicită, prin formalizări deliberate, experiența antepredicativă. Diferitele concepte științifice ale lingvisticii - printre ele, conceptul de „limbă” - se structurează ca abstracțiuni pe baza vorbirii concrete. „Limba”, ca formalizare a vorbirii, este o abstracțiune, dar nu o ficțiune (1,5.6.; IV, 1.2.; VI, 3.2., 4.1-2.).

15) A porni de la activitatea lingvistică nu înseamnă că se pornește într-un mod total obiectivist, pentru că se pleacă totdeauna cu o cunoaștere prealabilă a limbii sau a unei limbi (III, 4.2.; IV, 2.5.; V, 7.1., 7.3.; VI, 1., 3.2.).

16) Conceptele de normă, sistem, schemă sunt formalizări ale vorbirii și nu se identifică cu limba-idiom, care se stabilește istoric și cultural. În limba-idiom coexistă „norme” și „sisteme” (III, 3.4., 3.6.; VI, 4.2.).

17) Convențiile semantice precum „limba este numai formă”, „limba este o rețea de funcții” nu se pot referi la limbile istorice, ci numai la concepte a priori (stabilite prin definiție) sau la formalizări convenționale ale vorbirii (V, 3.4.; VI, 2.2.).

18) Glosematica se situează într-un plan de formalizare ulterior lingvisticii. Prin urmare, nu poate exista un conflict între cele două științe, dacă se mențin distincte (V, 3.4., 8.1.; VI, 2.4., 4.2-3.). Conflictele care se înregistrează se datoresc unei contradicții interne a glosematicii, între planul teoriei și planul aplicării (VI, 2.3[^].).

19) Abstractizarea glosematica este legitimă, dar nu autorizează identificarea limbii lingvistice (ca formalizare a vorbirii sau ca idiom) cu „codurile” și „limbajele” artificiale, care se deosebesc în mod esențial de limbajul vorbit (V, 8.3-5.; VI, 4.2.).

20) Toate formalizările activității lingvistice sunt legitime, dar fiecare trecere la un plan următor implică o „sărăcire” în raport cu realitatea vorbirii (V, 8.5.; VI, 4.2.).

21) Singura formalizare care constituie o „îmbogățire” este aceea prin care o „formă acustică” este recunoscută ca „formă lingvistică”, cu alte cuvinte, ca purtătoare de semnificație (VI, 4.2.).

22) Diferitele orientări descriptive ale lingvisticii nu sunt antitetice, ci se referă la planuri diferite de formalizare (VI, 4.1.).

În legătură cu ultimul punct, se cuvine, totuși, să semnalăm faptul că o sinteză, într-o lingvistică în care să fie cuprinse în mod organic (și fără să fie confundate) diferitele planuri „propriu-zis lingvistice” (cf. VI, 4.1.), inclusiv cel glosematic, nu este imposibilă, și chiar este de dorit. Metoda unei asemenea lingvistici ar trebui să se bazeze pe o mișcare de „dus-întors”: de la vorbire (cu cunoașterea prealabilă a „limbii”) la „sistem” (și, eventual, la „schemă”), și de la cunoașterea științifică a „limbii” la clarificarea activității lingvistice concrete. Important este, înainte de toate, ca știința limbajului să nu uite că „momentul” său esențial și justificarea sa se relevă în chiar momentul în care, cum spune Saussure, „o imagine acustică se asociază cu un concept” (CLG, p. 58), adică în momentul în care un lucru fizic devine exprimare umană [expresie a omului] și se constituie în intermediar între lume și interioritatea conștiinței, ca și în condiție de sociabilitate, tradiție și cultură: în condiție a umanității.

(Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje, în RFHC, 12, p. 143-217, și, în ediție separată, Montevideo, 1954)

LOGICISM ȘI ANTILOGICISM ÎN GRAMATICĂ

1.1. Sarcina de a defini conceptele pe care se bazează gramatica și, în particular, categoriile verbale și gramaticale, aparține acelei secțiuni a teoriei lingvistice care a fost numită în mod tradițional „gramatică logică” sau „gramatică generală”. Și trebuie să recunoaștem că neîncrederea cu care mulți autori privesc conceptele gramaticale reprezintă, în mare parte, o reacție justificată împotriva erorilor grave, de asemenea tradiționale, ale acestei discipline; sunt erori datorate tocmai „logicismului” ei și pretențiilor de a ajunge la o generalitate rău înțeleasă. Dar nici o eroare nu este numai eroare. În realitate, gramatica „logică” ajunge la un rezultat fundamental, pe care antilogicismul excesiv îl ignoră de obicei, creând alte confuzii, la fel de grave ca și cele ale logicismului.

1.2. După cum se știe, gramatica „logică” a fost deseori criticată¹, iar uneori chiar foarte aspru. Dar această critică nu s-a făcut

1 Cf., de exemplu, Ch. Serrus, *Leparallelisme logico-grammatical*, Paris, 1933; idem, *La langue, le sens, la pensie*, Paris, 1941; E. Sapir, *Language*, New York, 1921, p. 86 ș.u.; K. Vossler, *Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie*, trad. Sp. *Filosofia del lenguaje*², Buenos Aires, 1947, p. 27 ș.u.; L. Hjelmslev, *Principes de grammaire generale*, Copenhaga, 1928, p. 272 ș.u.; totdeauna într-un mod pe deplin coerent și, mai ales, nu s-a făcut fără a comite greșeala de a nimeri alături de țintă. Într-adevăr, diverși autori -

acceptând implicit premisa logicistă conform căreia logicitatea ar trebui să se găsească în limba abstractă sau în dicționar – au crezut că pot să opună identificării eronate a limbajului cu gândirea logică o antinomie la fel de eronată între limbaj și logică, până într-acolo încât să considere limbajul ca „illogic”, „irațional”, „contrar logicii” etc². Așa se întâmplă, de exemplu, când presupusei unități a logicii i se opune varietatea gândirii „idiomatice”³; când cunoscuta observație a lui L. Levy-Bruhl, conform căreia anumite limbi evidențiază o „mentalitate prelogică”, este citată ca dovadă a independenței limbajului de logică⁴ (pe când ea înseamnă exact contrarul, căci implică faptul că celelalte limbi ar trebui să reflecte o „mentalitate logică”); sau când discuția despre categoriile reale ale vorbirii se face din punctul de vedere al „claselor de cuvinte” ale normei.

1.3. Un exemplu clar al acestei ultime incongruențe este cel al lui K. Vossler: „Păcat că logica gramaticală nu-și propune niciodată să coincidă cu logica adevărată. Păcat că limba nu-și propune să renunțe la prostul obicei de a folosi reprezentantul conceptului de substanță, substantivul, pentru a exprima semnificații modale, relative și chiar ireale; de a ridica adjectivul în planul substanței; de a pune substanța la gradul comparativ; de a schimba multiplicitatea în calitate...”⁵. Pe lângă confuzia

A. Alonso și P. Henriquez Urena, Gramatica castellana. Primer curso⁶, Buenos Aires, 1947, p. 220-221.

² Cu privire la excesele antilogiciștilor, cf. H. Schuchardt-Brevier², Halle, 1928, p. 322-325; B. Croce, „ Questa tavola rotonda e quadrata ”, în Pmblemi di estetica, Bari, 1949, p. 173-177; și, în prezentul volum, Formă și substanță în sunetele limbajului, nota 157.

³ Cf., de exemplu, E. Sapir, Language, loc. cit.; L. Hjelmslev, Principes, P- 31.

⁴ Vezi, de exemplu, L. Hjelmslev, Principes, p. 22.

⁵ K. Vossler, Filosofia del lenguaje, p. 29-30.

Asupra conceptului de 'substanță', care nu se opune în nici un fel semnificațiilor modale, relative și ireale (cf. 3.4.), există aici, în același timp, o critică adecvată a erorii logiciste și a celei antilogiciste. Eroarea logicistă constă în plasarea categoriilor verbale în „limbă”, făcându-le să corespundă unor clase fixe de cuvinte. Eroarea antilogicistă constă în a crede că acest fapt invalidează, într-un fel, realitatea categoriilor ca funcții semantice ale vorbirii. De fapt, adjectivul 'ridicat în planul substanței' este pur și simplu un substantiv sau, dacă se preferă formularea, un „cuvânt” care în norma limbii este de obicei adjectiv, dar care, într-un anumit act concret, este substantiv și corespunde acestei categorii, perfect definibilă ca atare. Critica privind categoriile o face Vossler prin intermediul categoriilor înseși și nu observă că eroarea gramaticii „logice” este doar o eroare de perspectivă. 1.4. Alți autori cad într-un logicism invers, încercând să identifice cauza incoerențelor de gândire în expresia lingvistică⁶, dar nefăcând, în realitate, altceva decât să corecteze limbajul

⁶ Este unul din locurile comune ceea ce – cu o aroganță nejustificată de importanța ideilor exprimate, între confuzii de toate felurile – proclamă C. K.

Ogden și I. A. Richards, *The Meaning of Meaning*, trad. Sp. *El significado del significado*, Buenos Aires, 1954, ca să nu mai vorbim de ideile mai mult decât extravagante exprimate de A. Korzybski, *Science and Sanity*, Lancaster Pa., 1933 și de școala sa „antiaristotelică” de neo-„semantiști”, după care majoritatea relor din lume s-ar datora folosirii improprie a cuvintelor. Cu privire la iluzia și la confuziile pe care se întemeiază asemenea atitudini, cf. B. Croce, */linguaggio come errore*, în *Conversazioni critiche*, 12, Bari, 1924, p. 105-107. De altfel, Platon arăta deja că adevărul și falsitatea se prezintă nu în nume, ci în gândire; cf. A. Pagliaro, *Sommario di linguistica arioeuropea*, I, Roma, 1930, p. 17, și W. M. Urban, *Language and Reality*, trad. Sp. *Lenguaje y realidad*, Mexico, 1952, p. 16. În ceea ce privește iluziile „semantiste”, vezi judicioasele observații ale lui M. Schlauch, *The Gift of Tongues*³, Londra, 1949, p. 130 ș.u. Cât privește dogmatismul și fundamentala debilitate logică a îndrăznețelor construcții ale lui A. Korzybski, vezi critica fără drept de apel (deși insuficient de severă în concluzii) a lui M. Black, *Language and Philosophy*, trad. it. *Linguaggio e filosofia*. Milano, 1953, p. 279-309. Părerăa contelui Korzybski

Pentru a-1 adecva la ceea ce, în opinia lor, ar trebui să fie logica. Aceasta implică examinarea limbajului ca și cum ar fi vorba de un „cod” convențional. Exigențele de stabilitate și non-ambiguitate ale „limbajelor” științifice sunt, fără îndoială, legitime, între anumite limite și cu scopuri determinate, dar ele nu justifică încercările de a identifica aceste sisteme „construite” cu limbile istorice, care se structurează într-un mod cu totul diferit⁷. 1.5. Este necesar, deci, să încercăm să clarificăm care sunt erorile esențiale ale logicismului lingvistic, pentru a arăta în ce mod pot fi ele eliminate fără a comite erori antilogiciste. O eroare nu se combate cu o altă eroare: singurul lucru care se obține în acest fel este să avem două erori în loc de una.

2.1. Eroarea logicistă fundamentală este aceea de a considera limbajul ca un obiect de natură logică, mai bine zis, ca un produs al gândirii logice. Această eroare, ca și altele, pe care Stagiritul nu le-a comis niciodată, se atribuie de obicei lui Aristotel. Nefericita frază a lui F. Mauthner, conform căreia, 'dacă Aristotel ar fi vorbit chineza sau dakota, logica și categoriile sale ar fi fost altele'⁸, e reluată des, fie pentru a susține că Aristotel a dedus logica sa din limbaj, fie pentru a afirma că a legat limbajul de logică. Dar Aristotel nu a făcut niciuna nici alta, ci a stabilit cu toată claritatea prioritatea limbajului față de gândirea logică, arătând că limbajul ca atare este doar logos semantic, expresie cu privire la logica aristotelică evidențiază o radicală neînțelegere nu numai a lui Aristotel (căruia i se atribuie erori care nu-i aparțin), ci și a sarcinii și fundamentelor înseși ale logicii.

⁷ Cf. E. Coseriu, *Formă și substanță*, V, 8.3., 8.5. În ceea ce privește incoerența celor care, recunoscând natura „ne-logică” a limbajului, doreau să-1 corecteze pentru a-1 face să redevină logic, adică pentru a-1 face altceva decât ceea ce este, cf. B. Croce, *Logica come scienza del concetto puro*, trad. Sp. *Logica como ciencia del concepto puro*, Madrid-Buenos Aires, 1933, p. 380.

8 F. Mauthner, *Beiträge zu einer Kritik der Sprache*, III, Berlin, 1902, p. 4.

Semnificativă, în care nu există nici adevăr, nici falsitate, fiindcă acestea apar numai în afirmație și în negație, în logosul apofantic. În plus, Aristotel a exclus posibilitatea echivocurilor, precizând textual că rugămintea, de exemplu, este expresie semantică, dar nu este nici adevărată, nici falsă și, de aceea, nu constituie „propoziție”⁹.

Eroarea logicistă despre care este vorba constă deci, în mod esențial, în identificarea semnificativului cu logicul, în confundarea a ceea ce este primar și nediferențiat cu ceea ce reprezintă deja rezultatul unei diferențieri în interiorul semnificativului, mai bine zis, o orientare, o determinare particulară a logosului semantic. Sau, examinând problema în planul finalității, care este planul propriu al limbajului (deoarece limbajul reprezintă o manifestare a libertății), eroarea constă în confuzia dintre finalitatea care aparține esenței obiectului – activității lingvistice în sine, independent de determinări ulterioare – și care este finalitate semnificativă, cu finalitatea accesorie, proprie unui act sau altuia. Această din urmă finalitate nu aparține esenței obiectului limbaj, ci se identifică cu intenția subiectului lingvistic într-un act determinat și poate fi logică, dar poate să fie, de asemenea, estetică sau practică. E vorba, deci, de o confuzie de planuri: limbajul nu este logic, ci anterior logicului¹⁰. În timp ce logicul

⁹ Aristotel, *Categoriae*, 4, 2a; *De interpretatione*, 16 a-b, 17 a. Despre teoria limbajului la Aristotel, vezi studiul esențial al lui A. Pagliaro, /capitolo linguistico della „Poetica” di Aristotele, *RicL*, III, 1945, p. 1-55. Vezi și G. Scarpato, /discorso e le sue parti în *Aristotele*, Arona-Milano, 1950. Unele considerații parțial adecvate apar la R. H. Robins, *Ancient and Mediaeval Grammatical Theory în Europe*, Londra, 1951, p. 19-25.

¹⁰ Această anterioritate nu trebuie înțeleasă în sensul că ar fi vorba, pur și simplu, de etape succesive ale aceleiași desfășurări lineare (în sensul că cineva este mai întâi copil și apoi om), așa cum apare la majoritatea gânditorilor care identifică esența limbajului cu instrumentalitatea sa, reducându-l, în consecință, la o activitate practică (cf., de exemplu, F. Bacon, *Novum Organum*, I, 43, în care este mereu și în mod necesar semantic (lingvistic), semanticul (lingvisticul) nu este nici totdeauna, și nici în mod esențial, logic. Limbajul este prima manifestare specifică a omului ca atare¹¹ -adică, în calitate de ființă capabilă să cunoască lumea și să se autocunoască – după cum este și prima formă, și unica absolut generală, de care dispune omul pentru a fixa și obiectiva, dincolo de impresii și reacții imediate, cunoașterea lumii și cunoașterea de sine, adică întregul conținut al conștiinței. Aceasta înseamnă, pe de o parte, că limbajul și categoriile sale interne se află propriu-zis în legătură nu cu facultatea de gândire, ci cu facultatea de cunoaștere¹², și, pe de altă parte, că limbajul (ca activitate intersubiectivă a omului istoric), departe de a se putea reduce la alte categorii, este o categorie autonomă și este forma necesară a manifestării „gândirii”, atât logice, cât și poetice și practice¹³.

P. 59-60; J. Locke, *An Essay Concerning the Understanding*, ed. Din 1671, VI, 9; G. Berkeley, *Human Knowledge*, 18, 20; și, dintre contemporani, R. Carnap, *Foundations of Logic and Mathematics*⁴, Chicago, 1947, p. 3, și *Introduction to Semantics*³, Cambridge, Mass., 1948, p. 3). Este vorba de o anterioritate permanentă (în sensul că cineva este mai întâi om și apoi poet, filosof sau om de știință). Se cuvine, totodată, să precizăm că elementul „accesoriu” nu este logicul ca atare (care este în mod necesar conținut în limbaj), ci orientarea logică, determinarea prin logic (cf. 3.2.1.). Eroarea, deci, constă nu în recunoașterea logicului în limbaj, ci în reducerea limbajului la logicitate.

11 în acest sens, M. Heidegger, *Sein und Zeit*, trad. Sp. *El Sery el Tiempo*, Mexico, 1951, p. 191, arată în mod cert că omul se manifestă „ca o ființă care vorbește” (cf. *animal symbolicum* la E. Cassirer, *Essay on Man*, trad. Sp. *Antropologia filosofica*, Mexico, 1945, p. 60) și nu ca „animal rațional”, deci, această ultimă definiție pune accentul pe un aspect al logosului, și nu pe logosul ca atare, în integritatea sa. Cf. și *Ober den „Humanismus”*, în *Platons Lehre von der Wahrheit*, Berna, 1947, p. 53 ș. u.

12 Cf. C. P. F. Lecoutere-L. Grootaers, *Inleiding tot de taalkunde en tot de geschiedenis van het nederlands* 6, Louvain-Groningen, 1948, p. 137, 199 ș.u.

13 Cf. N. Hartmann, *Das Problem des geistigen Seins*², Berlin, 1949, p. 218, și, mai ales, A. Pagliaro, *Logica e grammatica*, *RicL*, I, 1950, 1, p. 24, 27, și *Il linguaggio come conoscenza*, Roma, 1951 (1952), *passim*.

În raport cu modurile de gândire, limbajul istoric – în calitate de logos pur și simplu semantic – se prezintă, deci, ca „neutru”, „nedeterminat” sau, mai bine spus, nediferențiat¹⁴. Iar în raport cu gândirea logică în particular, limbajul – departe de 'a nu avea concepte', cum s-a spus adesea (cf. 3.2.5) – apare ca locul însuși al conceptelor, fiindcă acestea sunt în mod necesar anterioare logosului propozițional. Conceptele, așa cum le-a văzut Aristotel, aparțin de fapt logosului semantic, chiar dacă nu afirmă și nu neagă, și nu sunt de la sine nici adevărate nici false, neexistând în ele 'compoziție și diviziune'¹⁵. Într-adevăr, limbajul este „mediatorul” necesar pentru formarea conceptelor¹⁶, iar prima universalitate, ca și primele distincții necesare pentru structurarea gândirii logice apar chiar în limbaj și în categoriile sale¹⁷. Limbajul este un „înainte” și nu un „după”, în relație cu gândirea

14 Cf. cele susținute de W. M. Urban, *op. Cit.*, p. 63, și, cu o fundamentare mai riguroasă, de A. Pagliaro, *Logica e grammatica*, p. 24, 27, 31-33, /*linguaggio*, p. 87-88, /*segno vivente*, Napoli, 1952, p. 267-268, 275. Trebuie să observăm, totuși, că este vorba de afirmații care se referă la limbaj ca vorbire care materializează o limbă și nu la limbaj ca vorbire care generează și depășește limba. Într-adevăr, așa cum vom încerca să explicăm în alt loc, identificarea făcută de Croce între limbaj și poezie nu este o simplă „reducere” analogă altora, ci este, cel puțin într-un anumit plan, dificil de eludat. În legătură cu aceasta, nu este inutil să amintim că până și un filosof ca M. Heidegger, care a susținut cu tărie natura „aprioristică” a limbajului (cf. nota 11), ajunge, în lucrări mai recente, la o identificare foarte asemănătoare

cu cea făcută de Croce, și că chiar Aristotel înclina să atribuie poeziei și retoricii studiul logosului semantic.

15 Cf. Aristotel, *Categoriae*, 4, 2 a; *De interpretatione*, 16 a.

16 E. Cassirer, *El lenguaje y la construction del mundo de los objetos*, trad. Sp. în *Psicologia del lenguaje*, Buenos Aires, 1952, p. 20-38, și *Zur Logik der Kulturwissenschaften*, trad. Sp. *Las ciencias de la cultura*, Mexico, 1951, p. 32-33. Vezi și Ch. Serrus, *La langue...*, p. 41.

17 În acest sens s-a putut vorbi de o universalie „primară”, sau lingvistică, și de o universalie „secundară”, sau logică. Cf. H. Lotze, *Logik*², Leipzig, 1880, p. 18, și *Mikrokosmos*, V, 3, 4; E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen*, I2, Oxford, 1954, p. 22; R. Honigswald, *Philosophie und Sprache*, logică. În mod cert, gândirea logică determină, modifică și depășește conceptele pe care i le pune la dispoziție limbajul, dar, în același timp, depinde de limbaj: în primul rând, deoarece conceptele primare trebuie să fie luate din limbaj; în al doilea rând, pentru că trebuie să se exprime prin intermediul limbajului¹⁸. Trebuie să inversăm, deci, perspectiva logicistă: nu limbajul este produsul gândirii logice, ci, dimpotrivă, aceasta din urmă se bazează în mod necesar pe limbaj. Cuvintele și conceptele, care sunt semnificații virtuale ale cuvintelor, trebuie să existe pentru ca gândirea logică să existe, și nu invers.

2.2. A doua eroare logicistă constă în plasarea „logicității” (= a semanticității) în „sistem”, în limba abstractă, de exemplu, atribuind anumitor „forme” semnificații categoriale determinate și pretinzând că unei forme îi corespunde totdeauna aceeași semnificație, sau că valoarea care se dovedește a fi, pur și simplu, cea mai frecventă este valoarea constantă a formei considerate. Așa se întâmplă atunci când se încearcă a se atribui unei forme ca blanco valoare de adjectiv, nu în cutare sau cutare utilizare particulară, ci „în limba spaniolă”, sau când se afirmă că, dacă într-o anumită utilizare blanco este substantiv, acest fapt ar fi, într-un fel, „contrar logicii”. E greu de știut pe ce logică se bazează cei care adoptă o asemenea poziție, căci pentru

Basel, 1937, p. 331 ș. u.; W. M. Urban, *Lenguaje y realidad*, p. 92-93; A. Pagliaro, */linguaggio*, p. 78; A. Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*. Paris, 1962, p. 43, 91 ș.u., consideră categoriile lingvistice – pentru a le distinge de cele logice – drept „categorii ale imaginației”. Și Croce, chiar dacă pleacă de la un alt punct de vedere, semnalează adesea faptul că gândirea logică se folosește de limbaj și, în același timp, îl depășește; cf., de exemplu, *Filosofia practica*, Madrid, 1926, p. 345; *La Poesia*⁵, Bari, 1953, p. 18-19.

18 Cf. F. Schiirr, *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*², Marburg, 1925, p. 92; H. Delacroix, *Las operaciones intelectuales*, în G. Dumas, *Nouveau Traité de Psychologie*, trad. Sp. *Nuevo Tratado de Psicología*, V, Buenos Aires, 1952, p. 105-179 (în special, p. 134).

Logicienii cuvintele (mai bine zis, termenii) semnifică doar în propoziție, și chiar, pentru mulți dintre ei, „defectul” esențial al limbajului natural ar fi „asistematicitatea”¹⁹ sa, datorată în primul rând valorii schimbătoare a

cuvintelor (înțelese ca simple „forme”)²⁰. Este adevărat că această a doua eroare este mult mai frecventă printre lingviști decât printre logicieni. Tipică, în acest sens, este poziția lui V. Brandal, pentru care „logicul” s-ar prezenta în „normă”, iar „valoarea logică” a unui cuvânt ar fi constantă²¹. Aceasta înseamnă să se ignoreze faptul că „limba” nu este o realitate autonomă, ci se structurează pe baza vorbirii, ca și faptul că norma nu este un sistem fix și imuabil, ci reprezintă o simplă medie, căci sensurile pe care ea le include sunt tradiționale, și „există multe tradiții”²². Valoarea „logică” (= semantică) a unei forme poate deveni constantă prin și în cadrul unei convenții explicite, dar nu este constantă de la sine în limbă, așa cum o demonstrează, de exemplu, faptul că fiecare „cuvânt” și chiar sintagme întregi pot avea valoare de substantiv. În realitate, limba nu poate fi nici logică nici illogică, pentru că ea conține numai semnificații potențiale și nu reale. Nu există nici o logicitate a sistemului gramatical, acesta fiind o „schemă a

19 Cf., de exemplu, R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, trad. Engl. *The Logical Syntax of Language*, Londra, 1951, p. 2, 294.

20 Cf., în legătură cu aceasta, curioasele și, în mare parte, incongruentele elucubrații ale lui L. Jordan, *Los elementos lingüísticos de la lógica*, trad. Sp., Córdoba (Argentina), 1938, și *La lógica y la lingüística*, în lucrarea citată, *Psicología del lenguaje*, p. 39-47, ca și ale altor aspiranți la o „limbă artificială care ar trebui să evite în mod metodic defectele și erorile limbilor naturale”. Cu privire la incoerențele pe care le implică o asemenea aspirație, vezi observațiile lui Hegel, *Wissenschaft der Logik*, III, I, 3, A d, nota. Cf. și supra, notele 6 și 7.

21 V. Brandal, *Ordklasserne. Partes Orationis*, Copenhaga, p. 47, 53 ș.u., 85.

22 J. Dewey, *Logic. The Theory of Inquiry*, trad. Sp. *Logica. Teoría de la investigación*, Mexico, 1950, p. 66.

Schemelor,, așa cum nu există o logicitate a dicționarului²³, acesta fiind un simplu „registru al unei vorbiri care a fost” și al valorilor celor mai frecvente constatate în vorbire²⁴. Logice sau ilogice pot fi doar actele de vorbire determinate, dar nu în calitate de limbaj, ci în măsura în care afirmă sau neagă, adică în calitate de manifestare a unei gândiri particulare.

2.3. A treia eroare a gramaticii logiciste constă în confuzia între „logic” (= semantic) și ontologic, adică între semnificații și lucrurile semnificate²⁵. În ceea ce privește categoriile verbale, această eroare se manifestă în așa-numitul criteriu „logico-obiectiv”, conform căruia chiar părțile de vorbire sunt considerate drept corespondente ale „categoriilor realității”: astfel, substantivul ar numi „lucruri”, adjectivul – „calități”, verbul – „proces” reale. Aparenta coincidență între cele două serii de „categorii” – mai ales în ceea ce privește substantivele și verbele, care, într-adevăr, se raportează de obicei la „lucruri” și „proces” (în sensul etimologic, care este cel al germ. *Vorgang*) – nu justifică confuzia logică: pentru a demonstra acest lucru, este suficient să remarcăm că aceleași fapte reale pot fi numite cu cuvinte corespunzând unor categorii distincte, atât în limbi diferite, cât și în aceeași limbă. Problema este că, și în acest caz, se consideră ca fiind

constant modul cel mai frecvent de a desemna anumite fapte și, în ceea ce privește diversele limbi, se pleacă de obicei

23 Cf. G. Calogero, *Estetica, semantica, istorica*, Torino, 1947, p. 219: „Nu există o logică a gramaticii, așa cum nu există o logică a vocabularului”..., „nu există o logicitate caracteristică abstracțiunilor structurale morfologice, care sunt, de fapt, scheme de scheme, clase de maximă generalitate ale exprimărilor semantice”.

24 Cf. G. Galichet, *Essai de grammairepsychologique dufrançais moderne*², Paris, 1950, p. 23.

25 Cf. observațiile lui E. Buyssens, *La conception fonctionnelle des faits linguistiques*, în *Grammaire etpsychologie*. Paris, 1950, p. 44 (care cade, totuși, într-o eroare analogă; cf. infra, nota 53).

De la ceea ce se constată în mod curent în limba cercetătorului sau într-o altă limbă, pe care acesta o ia ca model de „logicitate”. Dar nu trebuie să confundăm realitatea gândită {Wirklichkeii) cu realitatea naturală (reale Wirklichkeit)²⁶ și, mai ales, nu trebuie să uităm că nu limba este determinată de realitate, ci, dimpotrivă, realitatea este concepută prin intermediul limbii. Astfel, dacă într-o limbă nu se poate spune *lapared blanca* sau *puer aegrotus est*, ci numai *la pared blanca* sau *puer aegrotat*, aceasta nu înseamnă că în acea limbă „calitatea” reală se explică cu ajutorul verbelor, ci înseamnă doar că ceea ce noi putem concepe drept „calitate” se concepe, în limba considerată, exclusiv ca „proces”, și că în acea limbă categoria adjectivului pur și simplu nu există. 2.4. La cele trei erori deja semnalate se adaugă adesea încercarea de a găsi aceleași categorii – aceleași „gândire logică” - în toate limbile. Această eroare se manifestă, în plan teoretic, în postulatul unei „limbi logice ideale”, ale cărei copii mai mult sau mai puțin imperfecte ar fi limbile istorice²⁷ și, uneori, în identificarea acestei „limbi ideale” cu o limbă istorică determinată, de exemplu, greaca sau latina²⁸. În plan practic, aceeași eroare se manifestă în aplicarea categoriilor unei limbi la alte limbi, care au categorii diferite; așa se întâmplă, de exemplu, când se vorbește de „dativ” sau de „ablativ” în gramatica spaniolă, sau când se descrie limba guarani după schemele gramaticii latine.

26 în legătură cu această distincție, cf. E. Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie undphänomenologischen Philosophie*, trad. Sp. Ideas relativas a una fenomenologia pura y una fdosofia fenomenologica, Mexico, 1949, p. 49, 54.

27 Cu privire la această idee (care, din păcate, apare și în perioada de început a lui Husserl și Marty), cf. V. Pisani, *Linguistica generale e indeuropea*, Milano, 1947, p. 22 ș.u. însă, pentru atitudinea ulterioară a lui Husserl, vezi M. Merleau-Ponty, *Sur la phenomenologie du langage*, în *Problemes actuels de la phenomenologie*, Bruxelles, 1952, p. 92-93.

28 în ceea ce privește această aberație, cf. B. Croce, *Conversazioni critiche*, I2, p. 107-109.

I

Adevărul este, însă, că nu există alte limbi decât cele istorice (dat fiind că limbile sunt, prin definiție, obiecte istorice) și că acestea prezintă scheme

formale [și semantice] diferite²⁹, și nu sunt nici logice, nici ilogice. Se poate accepta ideea că „limbile reprezintă utilizarea practică a procedeeleor limbajului”³⁰, sau că „limbile sunt variațiuni sociale și istorice ale marii teme umane a limbajului”³¹, dar aceasta nu înseamnă că procedeele trebuie să fie aceleași în diversele limbi, nici că limbile istorice ar trebui să reflecte o „limbă-idee”. Categoriile lingvistice au universalitate conceptuală și nu generalitate istorică.

3.1. Acestor erori ale logicismului, antilogicismul lingvistic le opune de obicei alte erori, bazate adesea pe aceleași confuzii, în principal pe confuzia dintre logic și semantic și pe plasarea semanticului în limba abstractă. De aceea, antilogicismul nu reușește să depășească erorile logice și apare frecvent ca o altă formă a logicismului însuși.

3.2.1. Erorii logice de a considera limbajul ca produs al gândirii logice, antilogicismul extrem îi opune, cum deja s-a remarcat, eroarea de a considera limbajul ca „ilogic”, „contrar logicii”, „străin gândirii raționale”. Însă limbajul nu este „ilogic”, ci doar anterior gândirii logice. Considerat în realitatea sa istorică, limbajul este logos semantic, care, în actele de vorbire, prezintă determinări ulterioare: adică, fără a înceta să fie semantic, este, în plus, fantastic (poezia), apofantic (expresia logică) sau pragmatic (expresia practică). Și, bineînțeles, limbajul nu este „străin” de niciuna dintre aceste trei forme, dat fiind că le conține pe toate trei ca nediferențiate. Nu este străin pentru că el există numai în acte orientate la modul fantastic, logic sau practic și

29 Cf. E. Sapir, *Language*, p. 125.

30 J. Vendryes, *Le Langage*, Paris, 1950, p. 275.

31 H. Delacroix, *El lenguaje*, în G. Dumas, op. Cit., p. 195, 197 (vezi nota pentru că orice expresie poate fi privită sub unul dintre aceste trei aspecte: semanticitatea este trăsătura constantă și definitorie a limbajului, dar semanticitatea pură nu se găsește nicăieri în mod concret, ci se delimitează numai pentru exigențele cercetării. Asemenea exigențe sunt justificate atunci când e vorba de studierea aspectelor comune, a modurilor semnificative constante pe care limbajul le prezintă în actele de vorbire orientate în diverse feluri. Așa se întâmplă, de exemplu, în cazul categoriilor verbale. Într-adevăr, modul semnificativ (nu semnificația) al unui cuvânt precum Socrate, în propoziția Socrate este muritor, este constant și independent de faptul că această propoziție este enunțată într-un silogism, într-un poem sau pur și simplu pentru a o șerpi pe Xantipa. Aceasta era, cu adevărat, intuiția profundă a gramaticii „logice”, umbrită de identificarea între semantic și logic. Dar antilogicismul, pentru a evita eroarea logicistă, ignoră tocmai această intuiție și ajunge, în diferitele sale forme, să considere categoriile verbale drept convenții ori simple scheme formale, sau să le facă dependente de un ambiguu „sentiment al vorbitorului”).

3.2.2. Totuși, categoriile verbale nu sunt convenționale, ci sunt realități ale vorbirii. Stabilirea unei categorii verbale nu depinde de o simplă decizie arbitrară, ca, de exemplu, stabilirea datei când „începe” evul mediu. Limitele evului mediu nu există înainte și independent de decizia noastră, dat fiind că

e vorba de un concept care se stabilește prin convenție, în planul procesului de cercetare. În schimb, categoriile verbale sunt realități ale limbajului, existând independent de decizia noastră de a le delimita și defini³². Dacă ar fi fost convenționale, nu ar fi fost necesar să demonstrăm acest lucru: ar fi fost suficient

32 Cf. K. G. Ljunggren, *Towards a Definition of the Concept of Preposition*, în *SL*, V, p. 7.

I să arătăm când și în ce termeni s-a stabilit convenția. În plus, ele nu ar fi putut prezenta nici o dificultate reală. Nimănui nu-i este greu să atribuie anul 1493 epocii moderne, dacă acceptă că evul mediu se termină la 1492. Cel mult, s-ar putea constata divergențe între convenții diferite. În realitate, orice încercare de a demonstra că unele definiții ale categoriilor verbale sunt convenționale și că nu-și găsesc confirmarea în anumite cazuri concrete se bazează tocmai pe cunoașterea categoriilor reale. Așa, de exemplu, observația că o formă ca *blanco* este uneori adjectiv iar alteori substantiv nu presupune în nici un fel convenționalitatea conceptelor de 'adjectiv' și de 'substantiv'. Dimpotrivă, chiar pentru a face această obiecție trebuie să știm care sunt adjectivele și substantivele reale. Prin urmare, obiecția este valabilă numai cu privire la eroarea de a atribui un mod semnificativ constant unei forme abstracte, care, tocmai, este o eroare logicistă. Delimitarea categoriilor verbale nu este analogă nici distincției care se stabilește, de exemplu, între morfologie și sintaxă. Distincțiile de acest ultim tip se situează în alt plan: se referă la gramatică și nu la limbaj. Morfologia și sintaxa nu există înainte de definiția formală, pe baza căreia se structurează aceste concepte, și nu sunt realități ale vorbirii, ci sunt scheme ale acelei vorbiri despre vorbire, care este gramatica, adică scheme ale unui metalimbaj. Discuțiile în acest sens țin nu de teoria lingvistică (teoria limbajului), ci de teoria lingvisticii: sunt, în realitate, discuții epistemologice. Și sunt adesea inutile, căci un metalimbaj poate asuma structuri diferite, după obiectele de studiu, și poate chiar să fie așa cum se stabilește să fie, cu condiția de a rămâne coerent și de a fi exhaustiv în ceea ce privește scopurile pe care și le propune³³.

33 Caracterul convențional și a posteriori al distincției între morfologie și sintaxă a fost în mod just relevat de V. Pisani, *Actes du Sixieme Congres*

3.2.3. De asemenea, categoriile nu pot fi identificate nici cu schemele formale în care se materializează. Acestea servesc la „recunoașterea” semnificațiilor categoriale, dar nu sunt semnificații: aparțin fizicității semnului și nu semanticității sale. Schemele formale sunt determinate de semnificație, și nu invers: „semnificațiilor li se produc cuvinte [și forme determinate de expresie]; în nici un caz nu se furnizează semnificații acestor lucruri care se cheamă cuvinte [înțelegând prin 'cuvinte' semnele ca fizicitate, adică sub aspectul lor fizic]”³⁴. Limbajul este esențialmente finalitate semnificativă și nu poate fi considerat ca limbaj în mod independent de o atare finalitate³⁵. Acest lucru apare chiar în definiția aristotelică a limbajului ca *logos semantic*: limbajul nu este numai fapt semantic, semnificativ, ci este și *logos*, adică expresie umană liberă și intențională. De aceea, Aristotel semnală³⁶ faptul că strigătele animalelor „semnifică ceva”, dar nu sunt simboluri³⁷. Pentru a

avea un semn lingvistic e necesar să existe intenționalitate semnificativă, e necesar ca cineva să

International de Linguistes. Raports, Paris, 1948, p. 19. Și J. Perrot, Morphologie, syntaxe, lexique, în CILUP, XI, 1953, p. 63-74, în ciuda faptului de a crede că e vorba de „domenii ale limbii”, observă că „importanța acestor distincții este esențialmente de ordin practic” și că „prezentarea faptelor va fi diferită în funcție de fiecare limbă”.

34 M. Heidegger, El Ser y el Tiempo, p. 186.

35 Considerarea limbajului la modul fizic este necesară în anumite momente ale cercetării. Dar aceasta se realizează numai prin intermediul unei operații de abstractizare. Atitudinea „obiectivă”, departe de a fi obiectivă, este, în mod necesar, mediată și convențională. Într-adevăr, „este nevoie de o atitudine foarte artificială și complicată pentru „a auzi”, un „zgomot pur,,”, căci, până să auzi o limbă străină, se aud cuvinte „neînțelese,,”, și nu o multitudine de date acustice” (M. Heidegger, idem, p. 190).

36 Aristotel, De interpretatione, 16 a.

37 Cf. distincția făcută de J. Dewey, Logica, p. 66 ș.u., între „semne” și „simboluri”, și cea făcută de E. Buyssens, Les langages et le discours, Bruxelles, 1943, p. 11 ș.u., între „indicii” și „semne”.

|| i prezintă ceva drept semn³⁸. Partea fizică a semnelor contează numai în măsura în care îl orientează pe auditor spre o semnificație intențională³⁹. E adevărat că semnificația nu poate fi

38 De aceea, „comuniunea fatică” de care vorbește B. Malinowski, în Ogden și Richards, op. Cit., p. 330, nu este o funcție autonomă a limbajului: dacă sunetele pronunțate semnifică și se prezintă ca semne internaționale, ele corespund funcției apelative, iar dacă nu semnifică, sau nu se prezintă ca semne, ele nu sunt limbaj.

39 Faptul că limbajul se află în planul finalității implică, în același timp, imposibilitatea de a-l interpreta în termeni cauzali, de stimuli și reacții („răspunsuri”) fizice. Într-adevăr, interpretările cauzaliste și fiziciste ale semnificației, cum apar la Ch. Morris, Signs, Language, and Behavior, trad. it. Segni, linguaggio e comportamenti), Milano, 1949, nici măcar nu au ca obiect semnificația, ci interacțiunea prin intermediul „semnelor”. Asemenea încercări se referă, de obicei, la schema cunoscutelor experiențe realizate pe câini de fiziologul rus I. Pavlov (cf. /riflessi condizionati¹, trad. Din rusă, Torino, 1943, în special p. 273-299). Însă pretinsa analogie este total inadecvată, căci aceste experiențe nu au nimic de-a face cu simbolismul uman. Ele indică numai faptul că „și animalele reacționează la stimuli indirecti”, și, în majoritatea cazurilor, ne-ar putea doar revela ceva cu privire la semnificațiile din mediul canin. Totodată, chiar în aceste experiențe, faptul esențial din punct de vedere „semnificativ” nu este reacția câinelui, ci este producerea semnelor (atingerea soneriei), care este un act de libertate și de inteligență. Asta înseamnă că, chiar în planul fizic, comportamentul care ar fi de studiat este cel al lui Pavlov, nu al câinelui. Nu e vorba aici de a nega caracterul științific al studiilor amintite -pe care îl au, cu siguranță - nici de a discuta rezultatele lor. Discutabil și inacceptabil este modul însuși de punere

a problemei, în măsura în care se pretinde că se referă la semnificație, căci se încearcă interpretarea semnificației drept ca ceea ce ea, pur și simplu, nu este. Ceea ce aceste studii reușesc să spună cu privire la simbolismul uman o spun în ciuda și nu grație modului de punere a problemei. Același lucru, și într-un sens negativ încă mai decisiv -determinat de nesiguranța și incoerențele metodei adoptate de cei doi autori - trebuie să-1 spunem despre lucrarea deja citată a lui Ogden și Richards. Acești autori nu numai că nu reușesc să descopere „semnificația semnificației”, dar, în realitate, nici măcar nu pun o asemenea problemă decât într-un mod mai mult aparent: singurul lucru pe care îl fac este să arate în ce fel se învață, în „observată”, că nu are același tip de obiectivitate ca lucrurile și ca fenomenele fizice. Dar aceasta nu înseamnă nicidecum că poate fi ignorată sau interpretată în termeni fiziciști. Dimpotrivă, aceasta înseamnă că semnificația se situează într-un alt plan al cercetării, în care observația externă devine cu totul improprie și neadecvată. Într-adevăr, limbajul aparține în același timp naturii și minții, lumii și interiorității conștiinței, iar ceea ce se „observă” nu este limbajul, ci limbajul simplu, adică aspectul fizic al limbajului⁴⁰. Gramatica, în calitate de descriere a unui sistem lingvistic, este, fără îndoială, o disciplină formalistă: descrie, în mod necesar, scheme formale. Dar descrierea schemelor nu coincide cu definiția categoriilor semantice, pe care schemele înseși le reprezintă doar în mod fizic. În plus, descrierea este o mod obișnuit, semnificațiile. În ceea ce privește experiențele lui Pavlov, cf. E. Cassirer, *Antropologia*, p. 69, 78. Iar, în general, cu privire la insuficiența încercărilor de a explica semnificația în termeni cauzali sau fiziciști, cf. C. E. M. Joad, *A Critique of Logical Positivism*, Londra, 1950, p. 96-97, și, mai ales, W. M. Urban, *Lenguaje y realidad*, p. 80-83, 103-105, 110-111. În afară de aceasta, trebuie să insistăm asupra faptului că nu trebuie să se confunde eventuala finalitate exterioară a limbajului, instrumentalitatea sa, cu finalitatea semnificativă, care ține de esența sa. Semnul este instrument, organon (Platon, *Cratylus*, 388 a), însă este, în mod esențial, instrument al semnificației.

⁴⁰ Cf. Formă și substanță, II, 3.4. În legătură cu aceasta, se cuvine să amintim principiul formulat de H. J. Pos, *Les fondements de la semantique*, în *Actes du Quatrieme Congres International de Linguistes*, Copenhaga, 1938, p. 89: „Semnificația care este atașată cuvântului nu participă împreună cu el la caracteristica efectivă care se constată, ea nu este obiect al cunoașterii în felul în care este cuvântul. Când încercăm să facem un obiect în același sens, reținem cuvântul, și semnificația dispare. Diferența este că, în timp ce cuvântul e cunoscut grație constatării, semnificația este cunoscută prin faptul că o gândim”. Pentru același motiv, nu poate fi acceptată recomandarea lui A. Martinet, *Le probleme de l'opposition verbo-nominale*, în *Grammaire et psychologie*, p. 97-106, de a ne întemeia pe „forme”, ca „unicele date observabile ale realității lingvistice”. Realitatea lingvistică nu este, toată, formă și nu este, toată, observabilă.

Operație rațională numai dacă se face în funcție de semnificație, în acest sens, Schuchardt nu se înșela când spunea că „există o singură

gramatică și se numește știința semnificației (semantică) sau, și mai bine, știința desemnării”⁴¹.

3.2.4. În ceea ce privește „sentimentul vorbitorului” (care nu este același lucru cu „știința” vorbitorului), acesta își are, fără îndoială, rațiunile sale de a fi, dar nu poate servi drept bază pentru nici o definiție, ci numai pentru descrieri. Gramatica „psihologică” nu poate să definească, ci poate numai să înregistreze declarațiile și să constate pozițiile în raport cu faptele lingvistice.

3.2.5. Însă unul dintre corolarele cele mai ciudate pe care antilogicismul le deduce din presupusa alogicitate a limbajului este ideea că, limbajul nefiind „logic”, nu poate să fie „logică” nici lingvistica. În acest sens, e cazul să fie citat pe larg K. Vossler: „Doar logica are clase de concepte ordonate ierarhic și poate constata fie o restricție, fie o extensiune a conceptelor. Însă limbajul nu este logic și nu poate fi supus unui tratament logic. Limbajul nu are concepte, ci intuiții: fiecare intuiție are individualitatea și valoarea sa momentană, și trebuie să fie judecată pentru sine. Imediat după aceea, s-ar putea pune în relație observațiile și concluziile individuale pentru a stabili ceea ce este asemănător și comun. Dar o ordonare științifică nu va putea exista niciodată și ar fi inutil să o căutăm”⁴². Vossler amestecă aici planul limbajului cu planul lingvisticii și stabilește o opoziție imposibilă între limbaj, pe de o parte, și logică și știință, pe de altă parte, ca și cum ar fi vorba de lucruri situate pe același plan: „ordonarea științifică” nu trebuie căutată în limbaj, ci în lingvistică. Orice știință este logică pentru că este știință și nu pentru că este știință

⁴¹ Brevier, p. 127.

⁴² K. Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, trad. Sp. *Positivismo e idealismo en la linguística*. Madrid, 1929, p. 52.

Unui obiect logic[^]. Același lucru se poate spune despre definiții: „caii”, de exemplu, nu sunt, cu siguranță, obiecte logice, dar o definiție a 'calului' este și trebuie să fie la fel de logică precum oricare alta. Până și studierea unui obiect „irațional” – dacă este studiu și nu contemplare – este în mod necesar rațională. Chiar admitând că limbajul nu are „concepte” (cf, însă, 2.1.), aceasta nu înseamnă că lingvistica nu trebuie să le aibă.

3.3.1. Erorii logiciste de a plasa „logicitatea” în limba abstractă și de a lega de fiecare „formă” o anumită semnificație, antilogicismul extrem îi răspunde, de obicei, cu eroarea de a crede că nu putem să ne întrebăm în mod rațional ce este cutare sau cutare mod semnificativ (verb, substantiv etc), tocmai pentru că aceste valori nu pot fi atribuite în mod constant aceluiași forme, și ar însemna să acceptăm ca reper și bază de discuție ceea ce este numai o pretenție logicistă. În fapt, una este să constați că nu coincid categoriile cu clasele de forme (pentru că o formă poate corespunde mai multor categorii) și alta este să deduci de aici imposibilitatea de a distinge și de a defini categoriile, ca și cum categoriile chiar ar trebui să coincidă cu aceste clase. E vorba aici de un paralogism evident, căci în premisa minoră i se atribuie termenului categorie tocmai acea semnificație ('clasă de forme') care i se neagă în cea majoră. Și nu se ține seama că, pentru a face prima

verificare, categoriile trebuie să fie gândite, în același timp, ca distincte și diferite de ceea ce sunt clasele. În realitate, singura deducție corectă este aceea că nu putem defini categoriile drept „clase de forme” (pentru că sunt moduri semnificative, funcții semantice, și nu grupuri de cuvinte abstracte).

43 în legătură cu aceasta, e cazul să amintim că, tocmai cu privire la lingvistică, B. Croce insistă asupra necesității studiilor prealabile de filosofie, și, în special, de logică; cf. *Sulla natura e l'uffwio delta linguistica*, acum în *Lecture di poeti*, Bari, 1950, p. 253.

Faptul că „același cuvânt” (adică aceeași formă abstractă) poate fi, de exemplu, substantiv și adjectiv sau nume propriu și nume comun este, pur și simplu, un fapt de care trebuie să se țină seama, iar semnalarea lui poate constitui o obiecție cu referire la eroarea de a „delimita” categoriile verbale într-un plan care nu le corespunde, și nu cu referire la posibilitatea de a le defini: faptele pot să invalideze numai o definiție care nu ține seama de ele, dar nu orice definiție. Totodată, definiția nu se realizează în planul „obiectelor”; ea nu își propune să decidă dacă anumite cuvinte, concrete sau abstracte, sunt sau nu sunt substantive ori adjective, ci își propune să justifice această decizie, stabilind ce înseamnă a fi substantiv sau adjectiv, adică delimitând concepte.

3.3.2. Din același motiv, nu pot fi acceptate încercările de a readuce definiția categoriilor la descrierea și istoria cuvintelor. Descrierea și istoria se ocupă nu de concepte, ci de obiecte, iar obiectele se arată, se descriu, se reprezintă, se clasifică și – dacă e vorba de obiecte istorice – se poate face istoria lor, dar nu se definesc. De aceea, nici gramatica descriptivă, nici istoria lexicală nu pot să ofere definiții. Așa-numitele definiții „istorice” și „descriptive” sunt, de fapt, constatări de fapte și caracterizări de „obiecte”: nu ne spun ce este o categorie verbală, ci ne spun numai cum sunt și ce se întâmplă cu cuvintele (sau formele) care îi corespund în cutare sau cutare limbă⁴⁴.

3.3.3. Totuși, această a doua eroare antilogicistă nu este o eroare totală, deoarece lasă să se înțeleagă faptul că limba lingvistică nu este o limbă convențională, un simplu cod, cum sunt limbile artificiale, „limbajele” stabilite de către logică și pentru logică, sau simbolurile matematice fixe. Într-adevăr

44 Cf. distincția între „definiția conceptuală” și „definiția descriptivă”, pe care o face, în mod implicit, în legătură cu discursul, A. W. de Groot, *Structurele Syntaxis*, Haga, 1949, p. 13.

Acestea sunt sisteme fără timp și fără istorie⁴⁵, în timp ce limba lingvistică este, în mod esențial, istorică⁴⁶. Limbajul „natural” -care este chiar fundamentul istoricității omului⁴⁷ - este constituit din semne mobile care se modifică în actul vorbirii, modificând, la rândul lor, sistemul în care se integrează, și spun mereu ceva nou, „ceva ce nu s-a mai spus vreodată”⁴⁸.

3.3.4. Dar și eroarea logicistă conține o intuiție importantă, anume cea care privește „obiectivitatea” (mai bine spus, „intersubiectivitatea”) semnificației. Este neîndoielnic faptul că aceleiași forme îi pot corespunde mai multe conținuturi semantice și că fiecare cuvânt reprezintă, în fiecare act

lingvistic nou, o nouă semnificație⁴⁹. Dar este adevărat și faptul că limbajul nu înseamnă numai a putea vorbi, ci înseamnă 'a putea vorbi și a putea înțelege', căci 'esența sa se prezintă în dialog'⁵⁰. Limbajul constituie chiar fundamentul intersubiectivității⁵¹, dat fiind că, prin intermediul vorbirii, ceva se comunică, adică 'se transformă în ceva comun', astfel încât 'referința cuvântului devine obiectivă'⁵².

45 Cf. A. Pagliaro, *Corso di glottologia*, I, Roma, 1950, p. 195; / *linguaggio*, p. 78, 87. L. Bloomfield, *Linguistic Aspects of Science*⁴, Chicago, 1947, p. 3, observă că „folosirea limbii în știință presupune o completă stabilitate a obișnuințelor de vorbire” și consideră (p. 44) că pentru sistemele logico-simbolice nu ar fi prea potrivită folosirea termenului de „limbă” (language).

46 Cf. A. Pagliaro, *Corso*, p. 60 ș.u.; vezi, de asemenea, *Formă și substanță*, V, 8.5 și VI, 4.2.

47 M. Heidegger, *Holderlin und das Wesen der Dichtung*, trad. fr. în *Qu'est-ce que la metaphysique*⁹, Paris, 1951, p. 240-242.

48 Cf. A. Pagliaro, /*linguaggio*, p. 66; M. Merleau-Ponty, *Sur la phenomenologie*, p. 100.

49 Cf. B. Croce, *Logica*, p. 130-131; G. Gentile, *Teoria generale dello spirito come alto puro*⁶, Florența, 1944, p. 102.

50 M. Heidegger, *Holderlin*, p. 240-241.

51 Cf. M. Merleau-Ponty, *Sur la phenomenologie*, p. 108; G. Calogero, *Estetica*, p. 240.

52 J. Dewey, *Logica*, p. 61.

Această „obiectivitate” a semnificației este cea care justifică constituirea cuvintelor abstracte (forme de care - se presupune - se leagă o semnificație mai mult sau mai puțin constantă) și explică, până la un punct, confuzia dintre modurile semnificative (categoriile) și clasele de cuvinte.

3.4. Confuziei logiciste dintre semantic și real, antilogicismul îi opune eroarea de a crede că neconcordanța constatată între aceste două planuri ar invalida definițiile semantice ale categoriilor. Adică face exact aceeași greșeală ca logicismul, căci identifică și el semanticul cu realul, respingând la un loc cele două criterii. Dar o definiție semantică nu este o definiție ontologică, sau o definiție dată din punctul de vedere al „realității naturale”. De aceea, e uimitor că, în critica și teoria categoriilor verbale, se întâlnesc atât de des erori, cum ar fi aceea de a afirma că, 'independent de formă, cuvinte ca foame, somn, fugă, conversație ar trebui să fie considerate verbe pentru că desemnează procese' sau că cuvinte ca rapiditate, frumusețe, măreție „desemnează calități fără a fi adjective”; că lumiere du soleil și lumiere solaire spun „același lucru” ca substantivul soleil și ca adjectivul solaire; că substantivul poate semnifica o „calitate”, de exemplu frumusețe, și un „proces”, de exemplu sosire; că verdure-verdoyer, marche-marcher exprimă „aceeași noțiune” etc.⁵³. În toate aceste

53 Cf., de exemplu, L. Hjelmslev, *Principes*, p. 30, și *Le verbe et la phrase nominale*, în *Melange Marouzeau*, Paris, 1948, p. 258; E. Buyssens, *La conception fonctionnelle*, p. 39-40; H. Frei, *La grammaire des fautes*, Paris-

Geneva-Leipzig, 1929, p. 133; J. Larochette, *Les deux oppositions verbo-nominales*, în *Grammaire et psychologie*, p. 108; etc. De incongruențe analoge nu a fost complet scutit nici chiar marele H. Paul, dacă este să interpretăm în acest sens formularea sa „substantivische Bezeichnungen der Eigenschaft und des Geschehens” [desemnări substantivale ale însușirii și ale evenimentului] (*Prinzipien der Sprachgeschichte*⁵, Halle, 1920, p. 352). În schimb, trebuie să amintim că nu li se întâmpla aceasta campionilor logicismului gramatical, A. Arnauld și C. Lancelot, care distingeau, cu multă acuitate afirmații, care ar vrea să fie obiecții la adresa caracterului semantic al categoriilor verbale, se confundă, pe de o parte, „semnificarea” cu simpla „denotare” și, pe de altă parte, semnificatul lexical cu semnificatul categorial: acel ce cu acel cum al semnificației. Și deoarece categoriile verbale corespund unor diferențe referitoare nu la ce, ci la cum, adică unor diferențe în modul de concepție, „în der Weise der Erfassung”⁵⁴, toate afirmațiile de mai sus sunt nefondate. Dacă n-ar fi așa, ar trebui să ne întrebăm în mod serios dacă trebuie considerate verbe cuvintele acțiune și verb (care, în mod sigur, semnifică 'acțiune' și 'verb') și de ce cuvintele calitate și adjectiv (care mai mult decât oricare altele înseamnă 'calitate' și 'adjectiv') nu sunt adjective. Cele mai multe dintre obiecțiile de felul celor citate – și care sunt valabile, firește, la adresa așa-numitului criteriu „logico-obiectiv” (adică la adresa identificării categoriilor verbale cu presupusele „categorii ale realității”) – trebuie înțelese ca fiind îndreptate și împotriva utilizării în lingvistică a conceptului aristotelic de 'substanță'. Totuși, chiar aceste obiecții – când nu identifică 'substanța' cu 'materia' – confundă substanța ontologică (identitatea unui obiect cu el însuși) cu categoria de substanță; ființa cu ceea ce e conceput ca ființă; ceea ce este obiect în realitatea naturală cu ceea ce este obiect autonom pentru gândire (adică, după formularea lui Spinoza, „quod în se et per se concipitur”). Nu este sarcina teoriei lingvistice să verifice în ce măsură se pot justifica criticile la adresa ideii de substanță ontologică⁵⁵. În schimb, e important să subliniem faptul că și într-un sens până azi acceptabil, funcția verbală de funcția substantivală (cf. *Grammaire generale et raisonnee*, II, 13).

54 Cf. E. Husserl, *Erfahrung und Urteil. Untersuchungen zur Genealogie der Logik*, ed. L. Landgrebe, Hamburg, p. 249.

55 Un exemplu se poate vedea la H. Bergson, *La pensie et le mouvant*⁵, Paris, 1934, p. 85, 185.

Eventualele „substanțe” ale realității reprezintă o chestiune, iar categoria de substanță ca formă a intuiției și a limbajului este o altă chestiune: o diferență pe care Aristotel, mare „substantivator” de expresii întregi (chiar $xo\ xi\ r$ 3.5. În sfârșit, erorii de a postula generalitatea istorică a categoriilor, antilogicismul îi opune eroarea paralelă de a considera că, nefiind generale, categoriile nu ar putea fi definite „la modul universal”, ci doar cu referire la o anumită limbă. Dar o definiție în mod conceptual „universală” nu implică afirmarea generalității istorice a definitului: a defini 'adjectivul' din punct de vedere semantic nu înseamnă a atribui adjective tuturor limbilor. Totodată, referitor la o anumită limbă, nu se poate spune ce

este o categorie, ci doar dacă aceasta există sau nu în limba respectivă și, dacă există, care este schema formală prin care se exprimă. Nu putem defini „adjectivul-în-engleză”, „substantivul-în-ger-mană” etc.

În legătură cu aceasta, s-a observat că o definiție a numelui precum „a noun is a word used as the name of a living being or a lifeless thing” este inutilă, pentru că 'nu ne spune nimic despre structura limbii engleze și nu ne permite să recunoaștem un nume atunci când îl întâlnim'⁵⁷. Într-adevăr, definiția citată nu poate fi susținută, dar nu din motivele indicate, ci pentru că este o definiție logicistă și falsă. Definiția unei categorii verbale prezintă

56 Cf. interpretarea esențialmente exactă a lui H. Sechehaye, *Structure logique*, p. 202 ș.u., și G. Galichet, *Grammaire psychologique*, p. 23-24.

57 B. Bloch și G. L. Trager, *Outline of Linguistic Analysis*, Baltimore, 1942, p. 69.

Un interes teoretic, pentru cunoașterea limbajului în general, și nu un interes instrumental, pentru descrierea exterioară a unei anumite limbi. Totodată, o asemenea definiție nu ne poate spune nimic despre structura materială a unei limbi, nici nu ne poate ajuta să recunoaștem „un nume”, ca fapt fizic, dar nu pentru că ar fi neadecvată, ci pentru că se referă la alt lucru, complet diferit: la un mod semnificativ, adică la o formă mentală care aparține doar interiorității conștiinței și care nu poate fi constatată ca fizicitate. Ceea ce definește o definiție semantică nu se poate „găsi” decât în minte. Sarcina de a ajuta la recunoașterea structurilor fizice ca manifestări ale unor moduri semnificative revine, în realitate, descrierilor. Categoriile verbale nu sunt ori moduri semnificative ori scheme formale, ci sunt moduri semnificative universale care, în limbi determinate, se exprimă (se manifestă sau se materializează) prin intermediul unor scheme formale determinate. Așa-numitele „categorii” ale gramaticii sunt în mod necesar formale, dar nu pentru că ar fi categoriile semantice imposibil de definit sau pentru că definirea lor ar fi „inutilă”, ci pentru că gramatica, înțeleasă ca descriere a unui sistem, nu poate să definească, ci numai să constate și să descrie.

4.1. Bineînțeles, „logicismul” și „antilogicismul” nu sunt doctrine organizate sau poziții individuale ale cutărui sau cutărui învățat, și nici nu se poate concepe ca vreun învățat să fie pe deplin „logicist” sau „antilogicist”, în sensul în care acești termeni au fost folosiți în paginile de față. Este vorba de poziții generice, de erori curente care afectează studiile lingvistice și de gramatică. Asemenea erori se strecoară chiar și în opere foarte valoroase, și tocmai de aceea se cuvine să fie semnalate și eliminate.

4.2. În plus, acest lucru este necesar pentru că adesea antilogicismul se bazează pe aceleași confuzii ca și logicismul și, în iii loc să salveze și să clarifice acea parte de adevăr pe care o conține gramatica „logică”, o ignoră și o abandonează. Totodată, antilogicismul, în diferitele sale forme contemporane – istorism, formalism, psihologism – nu se poate substitui gramaticii „logice”. Într-adevăr, niciuna dintre orientările semnalate nu acoperă în întregime domeniul pe care îl ocupa această disciplină: ele oferă constatări și descrieri, dar nu definiții. Prin aceasta nu se neagă validitatea lor, ci doar sunt respinse pretențiile lor de exclusivitate. În realitate, nu e

vorba de abordări antitetice cu privire la gramatica „logică”, ci pur și simplu de cercetări diferite și, în egală măsură, valabile, care se ocupă de alte aspecte ale limbajului și pun alte probleme. Între timp, problemele gramaticii „logice” rămân în picioare, căci nici gramatica istorică, nici gramatica descriptivă, nici psihologia nu se pot substitui teoriei categoriilor lingvistice. De aceea, gramatica „logică” nu trebuie să fie abandonată, ci 'trebuie să fie definită și formulată într-un sens nou'⁵⁸. Și ar fi mai bine să nu fie definită nici ca „gramatică”, nici ca „logică”, dacă prin „gramatică” se înțelege descrierea unui sistem și dacă termenul „logică” e înțeles cumva ca referindu-se la obiect și nu la disciplină (care, pe de altă parte, fiind teorie, nu poate înceta de a fi logică).

(Logicismo y antilogicismo en la gramatica, în „Revista Nacional”, Montevideo, nr. 189, p. 456-473 și, în ediție separată, Montevideo, 1957, 1958; de asemenea, în traducere portugheză, în RBF, II, 1956, p. 223-244)

58 Cf. E. Cassirer, Antropologia, p. 237.

PLURALUL NUMELOR PROPRII

1.1. Cunoscuta opoziție a lui Donat între nume propriu și apelativ (nomen unius hominis/appellatio multorum), ca și definiția tradițională a numelui propriu, ca „nume care se acordă unui obiect”, prezintă diverse dificultăți și se dovedesc a fi, în mod evident, insuficiente fără precizări și clarificări ulterioare. Totuși, în măsura în care nu este vorba de simple convenții, ci de afirmații întemeiate pe „știința naturală” despre limbaj, ele nu pot fi pur și simplu respinse ca „erori”. O teorie a numelui propriu, înțelesă ca teorie a experienței lingvistice, trebuie să le justifice, adică trebuie să stabilească în ce sens și în ce plan sunt ele valabile. Punctul de vedere pe care îl adoptăm aici este, deci, că unicitatea designatului, adică a ceea ce se desemnează prin numele propriu, este confirmată de către „cunoașterea originară”, dar că, totodată, există fapte obiective care par să contrazică această unicitate¹.

¹ Despre „cunoașterea originară” ca fundament al științei limbii, cf. H. J. Pos, Phenomenologie et linguistique, în „Revue Int. De Philosophie”, I, 1939, 2, p. 354-365, și The Foundation of Word-Meanings. Different Approaches, în „Lingua”, I, 1948, 3, p. 281-292. Vezi, de asemenea, în cartea de față, Formă și substanță în sunetele limbii, II, 3.5.

F

1.2. Trebuie semnalat faptul că dificultățile menționate nu existau în aceeași măsură pentru antici, care nu considerau cuvintele ca având semnificație în afara vorbirii și nu aveau conceptul modern de „limbă”². De asemenea, ele nu există în nici un fel pentru logicieni, care consideră drept semnificative, în mod exclusiv, propozițiile³, și pentru care „numele propriu” nu este, în realitate, o categorie verbală, ci este o funcție propozițională, îndeplinită de orice cuvânt sau expresie care, într-o propoziție determinată, desemnează un obiect. Dificultățile există numai pentru lingvist, care consideră cuvintele ca elemente a multor enunțuri, reale și posibile, și le iau în considerare atât în vorbirea concretă, cât și în limbă.

1.3. Principala dificultate – și singura care va fi aici discutată -constă în faptul că numele proprii (sau, mai bine zis, cuvintele care sunt și nume proprii) pot sta la plural. O. Jespersen, cu toate că înțelege că „in the strictest sense no proper name can have a plural”, semnaleză cel puțin cinci cazuri care par să contrazică această afirmație: a) nume care desemnează ansambluri de obiecte: the Pyrenees, the United States; b) nume aplicate unei pluralități de obiecte care, considerate individual, poartă același nume: Johns, Marys, Romes; c) nume aplicate unei pluralități de membri ai aceleiași familii: Tymperleys, Stuarts; d) nume folosite pentru a semnifica „entități ca.!”: Edisons, Marconis, Switzer-lands; e) metonimii: two Rembrandts ('două opere de Rembrandt')

2 Cf., în acest sens, J. Lohmann, Das Verhältnis des abendländischen Menschen zur Sprache, în „Lexis”, III, 1952, 1, p. 5⁹ (și, îndeosebi, p. 11 ș.u.)

3 Cf., de exemplu, L. Wittgenstein, Tractatus logico-philosophicus⁵, Londra, 1951, p. 50: „Nur der Satz hat Sinn; nur im Zusammenhange des Satzes hat ein Name Bedeutung”. Vezi și H. Reichenbach, Elements of Symbolic Logic², New York, 1948, p. 6.

4 The Philosophy of Grammar⁴, Londra, 1948, p. 64, 69.

Ca lat. Athenae, spân. Los Alamos, rom. București, Iași, pentru că, chiar dacă formal sunt plurale, desemnează, evident, obiecte „singulare”⁵; dar în grupul c) trebuie incluse numele de triburi și de popoare folosite numai la plural, ca lat. Veneti, Helveții, sau care au și singular, ca gr. MT⁶OI, riep⁶rcxi⁶.

2.1. Dintre cazurile semnalate pot fi excluse de la început grupele d) și e), căci formele pe care le cuprind sunt, în realitate, nume comune. Problema „unicității” obiectului desemnat nu poate fi nici măcar pusă în asemenea cazuri: este vorba, evident, de nume de „clasă” sau de „tip”, adică de „apelative”⁷. Uneori se

5 Cf. A. H. Gardiner, The Theory of Proper Names, Londra, 1940, p. 27.

6 Ibidem. Cf, de asemenea, the Theory of Speech and Language², Oxford, 1951, p. 338. Am respectat aici exemplele lui Gardiner, dar pentru limbile romanice sunt valabile, în același sens, toate numele de tipul: los espanoles ('poporul spaniol'), les Francais ('poporul francez') etc. Gardiner le evită pentru că pot să fie interpretate ca adjective, dar acesta nu este un motiv suficient, căci un „cuvânt” este adjectiv când este folosit ca adjectiv, și nu când este folosit în alt fel. Categoriile verbale sunt, cu adevărat, „categorii”, semnificații categoriale, partes orationis, adică moduri de a fi ale cuvintelor în discurs, și nu clase lexicale fixe; ele aparțin gramaticii și nu dicționarului (dacă acesta este înțeles ca registru de „simple cuvinte”, sau de semanteme, independent de „semnificația categorială”).

7 Cf. F. Brunot, La pensie et la langue[^], reimpr., Paris, 1953, p. 75, 96, 105; B. Migliorini, Dai nome proprio al nome comune, Geneva, 1927, p. 3-4, 331; de asemenea, B. Bosanquet, Logic or the Morphology of Knowledge², reimpr., Londra, 1931, p. 49; J. N. Keynes, Studies and Exercises în Formal

Logic4, Londra, 1906, p. 45. Cu privire la diferența dintre „clasă” și „tip”, cf. W. E. Collinson, *Indication*, Baltimore, 1937, p. 39-40. Deja J. W. Meiner, *Versuch einer an der menschlichen Sprache abgebildeten Vernunftlehre oder philosophische und allgemeine Sprachlehre*, 1781, observa că, în cazuri ca die Cicerone, Marii, der Ulysses unserer Zeit, este vorba de nume comune; cf. fragmentul reprodus de H. Junker, *Sprachphilosophisches Lesebuch*, Heidelberg, 1948, p. 96. De asemenea, K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, reimpr., Berlin-Leipzig, 1933, p. 414, referindu-se

l face referire la ele ca la „nume proprii folosite ca nume comune”, dar aceasta înseamnă doar că, în aceste utilizări, sunt comune și că aceleași semanteme, în alte utilizări, sunt, de obicei, nume proprii: e ca și cum am spune că engl. to shop e un „substantiv” (the shop) „folosit ca verb”.

2.2.1. O dificultate mai mare pare a prezenta grupul b): numele propriu nu ar fi individual, căci „același nume” s-ar aplica mai multor indivizi. Într-adevăr, pe această dificultate se bazează o serie de atitudini contradictorii referitoare la problema numelui propriu.

2.2.2. Unii învățați, între care F. Brunot și A. Dauzat, consideră o asemenea dificultate drept suficientă pentru a nega orice valoare teoretică distincției între nume proprii și nume comune: teoretic, numele propriu ar trebui să fie numele unui obiect; dar există mai multe orașe care se numesc Paris, Amsterdam, Ville-franche, Villeneuve etc. Și foarte mulți indivizi care se numesc Lefebvre sau Ferry; prin urmare, distincția între nume proprii și nume comune ar fi fragilă și convențională (Brunot)⁸, sau chiar „artificială” și „logic imposibilă” (Dauzat)⁹.

2.2.3. Alți autori par să considere că ar exista nume proprii „mai adevărate” sau „genuine” (cele ce se aplică obiectelor unice) la cazuri ca 'HpaxXeeț, Catones, 'Männer wie H.'Männer wie C.semnaează că au „appellativische Bedeutung”; și cu această opinie concordă majoritatea cercetătorilor. O excepție notabilă este cea a lui V. Brendal, *Ordklasserne*, Copenhaga, 1928, p. 84-85, care include între numele proprii expresii ca un Platon, un Napoleon; dar Brandal se sprijină pe un criteriu foarte discutabil, după care și mate [numele unei băuturi] ar fi nume propriu pentru danezi, dar nu și pentru paraguayeni, care cunosc obiectul desemnat prin acest cuvânt (cf. *Morfology og Syntax*, Copenhaga, 1932, p. 37).

⁸ Op. Cit., p. 39. Cf. și p. 96: „ii y a eu douze Cesars, ii y a un nombre enorme de Boulanger ou de Lefevre”.

⁹ *Les noms de personnes. Origine et evolution*, Paris, 1925, p. 1 ș.u. Dar cf., de același autor, *Grammaire raisonnee de la languefrançaise*, Lyon, 1947, p. 57-59, unde se susține o poziție foarte diferită.

Și altele „mai puțin genuine” (cele ce se aplică la diverse obiecte). F. Brunot adoptă și el această atitudine, căci înțelege prin nume „strict proprii” pe cele care „aparțin” unui singur obiect¹⁰. La fel pare să gândească la un moment dat K. Biihler¹¹. Iar A. Gardiner crede că Dionysios Thrax, folosind adverbul 'iSiujg 'ân mod individual', 'ân mod personal' în definirea numelui propriu, s-ar fi gândit la numele univoce care, prin aplicarea lor unică și fixă,

ar fi „fapte de limbă”¹². Unei asemenea categorii i-ar aparține, după Gardiner, nume ca Yugurta, Vercingetorix, Popocatepetl, pe care le numește „embodied proper names”; celelalte, ca Juan, Măria, ar fi „disembodied” și s-ar ‘âncorpora’ numai când sunt nume de persoane determinate¹³.

10 „...Sauf bien entendu quand ils sont strictement propres, c'est-à-dire quand le nom n'appartient réellement qu'à un seul, par exemple la Meurthe ou le mont Cervin” (op. Cit., p. 95).

„ Cf. Sprachtheorie, trad. Sp. Teoria del lenguaje, Madrid, 1950, p. 259.

12 E ciudat că Gardiner interpretează în acest sens propria sa teorie a „limbii” ca „știință” (cf. The Theory of Speech and Language, p. 68-93 și 106 ș.u.). Într-adevăr, „limba” este o știință [în sensul de a ști să faci], o tehnică (cf. A. Pagliaro, Il linguaggio come conoscenza, Roma, 1951 [1952], îndeosebi p. 56 ș.u. și p. 64), dar este o „știință” despre modele și scheme lingvistice, nu despre obiecte. Despre obiecte ne informează experiența și științele nelingvistice; astfel, împrеjurarea că un vulcan se numește Popocatepetl și că nu există decât unul cu acest nume, sau împrеjurarea că cineva se numește într-adevăr Juan reprezintă fapte de geografie și, respectiv, de registru civil, nu fapte de limbă.

13 Proper Names, p. 11-15. Și alți autori se gândesc la numele de obiecte „unice” ca la un tip particular: de exemplu, J. Hoit, Rațional Semantik (Pleremik), Copenhaga, 1946, p. 66, și E. Alarcos Llorach, Gramatica espanola, Madrid, 1951, p. 90, care dau exemple ca Danemarca, Africa, Tajo, Galicia. Aceste nume ar fi „imobile în privința articolului, numărului și genului”. În realitate, unicitatea este în acest caz ontologică sau istorică, și nu conceptuală; se poate perfect spune Danemarci, Africi, Galicii, și valoarea numelor se schimbă, dar acest lucru nu se poate aprecia cu criteriile formaliste, care servesc pentru a caracteriza și a descrie, nu pentru a defini. De altă natură sunt problemele pe care le ridică nume ca Baleare sau Anzi (cf. 3.4.).

lii

2.2.4. Pe baze analoge, Ch. Bally distinge între „nume proprii ale limbii” (actualizate de la sine), care desemnează un singur obiect și mereu același (ca Hanibal, Pirineii, soarele, luna, Don Quijote) și „nume proprii ale vorbirii” (actualizate ocazional), care desemnează un singur obiect într-o situație determinată. O a treia categorie, intermediară, ar fi cea a numelor proprii „passe-partout”, ca Paul, Pierre, Louis, „predestinate să fie nume proprii ale limbii”, dar care s-ar realiza ca atare numai „grâce à une situation donnée permanente”¹⁴. Aceasta implică luarea în considerare ca „nume proprii” (în afară de numele singulare „naturale”, ca soare și luna) a unei lungi serii de cuvinte și expresii pe care știința originară nu le recunoaște ca atare, precum: numele de personificări {la Beaute, la Justice}¹⁵; numele de materii și numele abstracte (aurul, aerul, virtutea, viața)¹⁶; iar, în vorbire, și deicticele ca eu, aici, acesta (cf. „numele proprii logice”).

2.2.5. În sfârșit, unii autori consideră că diferența dintre numele propriu și numele comun nu are nici o legătură cu „numărul” obiectelor desemnate, și trebuie căutate alte caracteristici. E cazul lui V. Brendal, după care ideea de „unitate” ar fi 'o concepție populară și arbitrară din punct de vedere logic',

dat fiind că 'din timpurile creștinismului primitiv, nume ca Pedro și Juan s-au aplicat la mii de indivizi' iar 'Washington este numele a mai mult de 200 de localități din Statele Unite'¹⁷. În mod analog, S. Ullmann consideră că diferența dintre numele

14 *Linguistique generale et linguistique française*³, Berna, 1950, p. 80-82 cf. și p. 97, 291, 296. În mod analog, J. Zaraguieta, *El lenguaje y la filosofía* Madrid, 1945, p. 310-311, distinge între „nume proprii formale” (ca Roma Cezar, August) și „nume proprii funcționale” (care au funcție, într-un context, prin desemnarea unui singur obiect).

15 Și la A. Dauzat, *Gramm. Raisonnée*, loc. cit.

16 Despre aceste nume, cf. B. Bosanquet, op. Cit., p. 46, și K. Bühler, op. Cit., p. 345.

17 *Ordklasserne*, p. 43, 46.

Proprii și cele comune „nu rezidă în număr, cum ne învâța gramatica tradițională”, pentru că în Anglia sunt mai mulți John-i decât mareașali¹⁸, iar în Franța „ii y a... des milliers de Jean-s, mais ii n'y a qu'un seul President de la Republique”¹⁹.

2.3. Desigur, diferența nu constă, pur și simplu, în „număr”, dar chiar ideea că ar trebui să constea în număr ține de interpretare și nu de „știința originară” despre unicitatea celui desemnat prin numele propriu. În realitate, și această dificultate este destul de superficială: ea se datorește unei exigențe nejustificate de „bi-uni-vocitate” și unei ciudate confuzii privind conceptul de „cuvânt”.

Exigența bi-univocității nu are nici o bază, căci faptul că există mulți indivizi care se numesc Juan este pur și simplu un fapt și nu o problemă de rezolvat²⁰. Teoria și definirea numelui propriu trebuie să plece de la acest fapt și nu să încerce să-l eludeze recurgând la un concept de „nume propriu ideal” care n-ar fi decât o pură convenție. În lingvistică (în afară de domeniul gramaticii normative, care este o disciplină colaterală), nu este loc pentru nici un fel de „trebuie să fie”. Astfel, deși există nume proprii univoce, acest lucru nu poate fi considerat ca o trăsătură definitorie universală, căci există multe nume proprii care nu sunt univoce, însă nu trebuie să confundăm numele multivoce cu cele plurivalente sau universale²¹. Nume ca Juan, Roma, Londra nu

18 *Words and their Use*, Londra, 1951, p. 34.

19 *Precis de sémantique française*, Paris-Berna, 1952, p. 24-26.

20 Cel puțin în parte, o asemenea exigență se datorește unei reinterpretări a adjectivului „propriu” în sensul de 'aparținător numai de...'. Dar înțelesul originar al gr. *ovop.cc xopiov*, lat. *nomen proprium* nu era acesta, ci acela de 'nume autentic', 'întocmai acest nume'. Cf. B. Delbriick, *Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen*⁶, p. 10; A. Pagliaro, op. Cit., p. 75.

21 Vezi, în acest sens, E. Husserl, *Logische Untersuchungen*, II, 1, Halle, 1913², trad. Sp. *Investigaciones lógicas*, II, Madrid, 1929, p. 54. Cf., de asemenea, distincția dintre nume univoce și nume echivoce la J. St. Mill,

System of Logic, trad. Sp. Sistema de logica, Madrid, 1917, p. 54; și J. N. Keynes, op. Cit., p. 13.

Se folosesc cu același sens pentru obiecte diferite, cum se folosesc numele comune²²; entitățile cărora aceste nume li se aplică nu constituie o extensiune corespunzătoare unei intensiuni, ci „fiecare dintre ele formează în sine o extensiune separată care corespunde unei intensiuni separate și distincte”²³. Într-adevăr, important este nu faptul că Juan sau Roma sunt numele mai multor obiecte, ci 'modul în care aceste nume sunt folosite de către vorbitori și sunt înțelese de către ascultători'²⁴: ele pot fi „materialmente identice”, însă „aparțin unor momente lingvistice distincte”²⁵. În alți termeni, numele proprii pot fi multivoce, dar sunt întotdeauna monovalente, nu sunt nume de „clasă”²⁶.

Dar – și aici e confuzia la care făceam aluzie – numele nu sunt multivoce în calitate de cuvinte (semnificant + semnificat), ci ca „simple cuvinte”, ca puri semnificanți. Două nume de Juan cu aplicare diferită au în comun numai partea fizică, și nu partea semnificativă: nu reprezintă, de fapt, același cuvânt. Pentru a folosi o distincție făcută de L. Wittgenstein, ele constituie un singur semn, dar sunt simboluri diferite²⁷. Așadar, atunci când se spune că și Juan este „numele multora” și că, prin aceasta, el nu se

²² W. S. Jevons, Elementary Lessons în Logic, Londra, 1886, trad. Sp. Logica, Madrid, 1941, p. 17.

²³ B. Bosanquet, op. Cit., p. 49.

²⁴ O. Jespersen, op. Cit., p. 64 ș.u.

²⁵ B. Migliorini, op. Cit., p. 3. Și A. Gardiner, ProperNames, p. 21, observă că nume precum John, aplicate mai multor indivizi, ar trebui considerate ca „omonime”. Ar fi de preferat să spunem „omofone”: așa cum ne învâța Aristotel, Categoriae, I, la, „omonime” sunt lucrurile care, fiind diferite, au același nume.

²⁶ Cf. B. Russell, An Inquiry into Meaning and Truth, Londra, 1940, trad. Sp. Investigacion sobre el significado y la verdad, Buenos Aires, 1946, p. 50: „când spunem „aici este Juan”, nu vrem să spunem „aici se află un membru al clasei de persoane numite 'Juan', ci, mai degrabă, considerăm numele ca și cum ar corespunde exclusiv acelei persoane”.

²⁷ Cf. Tractatus, p. 52-54.

Deosebește de apelative precum câine, nu se vorbește de „cuvinte” în același sens, căci se ia câine drept cuvânt adevărat (semn-simbol), iar Juan drept „simplu cuvânt”, drept „semn” pur²⁸.

Cele spuse ne permit să clarificăm sensul în care trebuie interpretate formele de plural precum „Juanes”, „Marias”, „Romas”. Așa cum deja observase J. W. Meiner, în legătură cu exemple ca „die Heinriche în der Kaisergeschichte”, „le Henri dontje vous ai parle”²⁹, este vorba, pur și simplu, și în acest caz, de nume apelative, de adevărate nume de „clasă”: cuvintele „Juan”, „Măria”, „Roma” se folosesc aici pentru a determina clasele de obiecte ce au în comun doar faptul că sunt denumite, fiecare, în mod individual, cu numele proprii Juan, Măria, Roma. Și, tot așa, „Juan” și Juan coincid doar ca simple cuvinte și nu în calitate de cuvinte semnificative,

căci „Juan „ denumește pe un individ 'Juan' numai pentru că se cheamă Juan și nu pentru că este cutare 'Juan'

28 Distincția între „cuvânt semnificativ” și „simplu cuvânt” (pur semnificativ sau nume de sine însuși) este veche. O făceau deja gânditorii greci, care opuneau conceptul de *eiroQ*, (*pwvr*) conceptului de *ovojioc*, *CTUJJ*.| *3OXOV* (cf. A. Pagliaro, *Eraclito e ii logos*, în *Saggi di critica semantica*, Messina-Florența, 1952, p. 131-157, în special p. 140). Ea apare cu toată limpezimea la Platon, *Epist. VII, a-c*; la Aristotel, *De interpretatione, 16 a-b*, și *Poetica, 1457 a*; și apoi la scolastici, cu cunoscuta doctrină a lui *suppositio materialis*, și la Leibniz, *Nuevo tratado sobre el entendimiento humano, III, 2,4*. Mai recent au subliniat această distincție, din diferite puncte de vedere și cu diverse scopuri, o serie întreagă de învățați (cf., de exemplu, J. Dewey, *Logic. The Theory of Inquiry*, trad. Sp. *Logica. Teoria de la investigacion*, Mexico, 1950, p. 63; W. M. Urban, *Language and Reality*, trad. Sp. *Lenguajey realidad*, Mexico, 1952, p. 49, 89, 165; A. W. de Groot, *Structurele Syntaxis*, Haga, 1949, p. 31; C. F. P. Stutterheim, *Inleiding tot de taal-philosophie*, Anvers, 1949, p. 129-130 etc), și au insistat asupra ei mai ales cercetătorii logicii simbolice, delimitând „limbajul” de „metalimbaj” (cf. R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, trad. Engl. *The Logical Syntax of Language*³, Londra, 1951, p. 153; H. Reichenbach, op. Cit., p. 9). Teoria numelui propriu și teoria categoriilor verbale, în general, par a reprezenta ultimul refugiu al confuziilor în acest domeniu.

29 Cf. H. Junker, op. Cit., loc. cit.

Determinat. Dar numele propriu Juan nu este, nici aici, nume de „clasă” și nici nu se aplică unei clase existente deja în realitate, precum numele comun câine; dimpotrivă numele propriu este un înainte și nu un după, în ce privește clasa: este condiția constituirii clasei ca atare³⁰. Desigur, clase de același tip s-ar putea constitui și pe baza numelor comune (de exemplu, „soles” 'astrul și moneda peruană'). Dacă acest lucru este mult mai obișnuit în cazul numelor proprii, el s-ar datora faptului semnalat de A. Marty și O. Funke, anume că reprezentării unui obiect desemnat cu nume propriu îi aparține și acel „so und so Genanntsein”³¹.

3.1. Mai subtilă este dificultatea pe care o prezintă numele proprii ce desemnează ansambluri de obiecte și, îndeosebi, numele de familie și numele de popoare. Cu toate acestea, este vorba de o dificultate care adesea trece neobservată. Putini

30 L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933, p. 205, vorbește, în legătură cu aceste cazuri, de fenomenul de „class-cleavage”. Și Gardiner, *Proper Names*, p. 17-18, le consideră „fapte de vorbire” (ar fi vorba de „nume proprii folosite ca nume comune”). În realitate, sunt și fapte de „limbă”, căci se supun schemelor formale ale sistemului și sunt admise de normă (despre aceste concepte, cf., în volumul de față, studiul *Sistem, normă și vorbire*). În afară de asta, dacă se acceptă că „Juan „ și Juan nu sunt „același cuvânt”, este evident că „Juan” nu este numai folosit ca nume comun, ci este nume comun, adică nume de clasă. Nu încapе îndoială că clasele de acest tip, ca acelea pe care le-am prezentat sub 2.1., se deosebesc net de cele denumite

cu nume precum câine, cal, dar nu se deosebesc prin „semnificația categorială” a numelor, ci prin modu în care sunt gândite (ca provizorii, și nu ca permanente).

31 O. Funke, Zur Defmition des Begriffes „Eigennome”, în Festschrift Hoops, Heidelberg, 1925, p. 72-79. Vezi, de asemenea, A. Alonso și P. Henriquez Urefia, Gramatica castellana, 2° curso9, Buenos Aires, 1950, p. 38. Tot această intuiție, fundamental exactă, se bazează, parțial, discutabila teorie a lui J. St. Mill despre numele proprii ca „neconotative” (teorie acceptată de Brendal, Gardiner, Alonso, Ullman și de mulți alții), despre care vezi, mai ales, E. Husserl, op. Cit., p. 63 ș.u., și J. Dewey, op. Cit., p. 394-399, 405 ș.u.

Autori semnaleză în mod explicit faptul că numele proprii pot desemna o „colectivitate” sau că și numele de popoare sunt nume proprii³². Și numai Brunot folosește acest fapt ca argument pentru a susține „caracterul convențional” al distincției între nume proprii și apelative³³.

3.2. Cel care a văzut cu claritate această dificultate a fost A. H. Gardiner³⁴. După Gardiner, ar exista nume proprii care nu sunt „singulare”, ci desemnează de fapt o pluralitate de indivizi, ca engl. Plantagenets sau lat. Veneti, Helveții (ca și Quirites, Luceres, Ramnes); și altele, care pot fi întrebuintate atât la singular, cât și la plural, exact ca numele comune, fără să-și piardă, prin aceasta, statutul de nume proprii, ca gr. Mr|5og, M-pSoi. Cazurile cele mai evidente – substituind prin exemple spaniole câteva dintre numele pe care le dă Gardiner – ar fi cele ale numelor de familie (Pedro Sâchez – los Sâchez), ale numelor romane de neam (Claudius -Claudii) și ale numelor de popoare {un persan – persanii). Dar aceste nume ar justifica stabilirea unei categorii speciale de „common proper names”, care ar putea cuprinde multe alte nume, ca cele de arhipelaguri (Baleare, Azore, Canare), de lanțuri muntoase (Pirineii, Alpii), sau cele ale unor grupuri de stele (Pleiadele); probabil, și cele „colective”, ca Dodecanez sau Heptarhia, asupra cărora Gardiner nu se pronunță explicit.

32 J. Marouzeau, Lexique de la terminologie linguistique³, Paris, 1951, p. 156; G. Devoto, Introduzione alla grammatica³, Florența, 1946, p. 48; A. Dauzat, Grammaire raisonnee, p. 57-59.

33 Op. Cit., p. 39. La fel, Dauzat, în Les noms de personnes, dar nu și în Grammaire raisonnee.

34 Proper Names, p. 21-22, 25-28. În The Theory of Speech and Language, 1932, Gardiner definea chiar numele propriu ca „a word which refers only to one individual thing”, și tot astfel apare în textul celei de-a doua ediții, p. 41; însă, într-o notă adăugată în acesta din urmă ediție, p. 338, criteriul singularității este eliminat ca fiind „eronat”.

3.3. Propunerea făcută de ilustrul egiptolog englez poate prezenta, fără îndoială, interes pentru gramatica practică (probabil că aceasta are nevoie de o categorie intermediară de „nume proprii comune”), dar, din punct de vedere teoretic, rămâne discutabilă. Totodată, par de nesuștinut cele mai multe dintre argumentele pe care ea se întemeiază. Astfel, Gardiner observă că lipsa semnului ortografic al pluralului (-s) în fr. les Petitjean, les Hamei

pare să indice faptul că numele de familie e considerat ca nume al fiecărui membru al familiei ca atare, în această privință, e suficient să observăm că acest fapt s-ar putea interpreta și în sens contrar (că, adică, numele indică întreaga familie, în mod global, și nu pluralitatea membrilor ei), și că alte limbi – ca rusa, sârbacroata, româna și engleza însăși – prezintă o situație fonică și nu doar ortografică exact opusă (Golovlevy, Glembajevi, Popeștii, the Browns), căci argumentul nu are, în realitate, nici o forță probatoare: este vorba de o simplă normă ortografică convențională, nu foarte respectată și cu multe excepții³⁵. Nici numele „colective” nu ne spun prea mult. Înainte de toate, este foarte îndoielnic că nume ca Dodecanez sau Heptarhia ar fi pentru cineva „colective”, excepție făcând grecii (dar chiar și pentru aceștia ar fi „colective” numai în planul numelor comune, nu și ca nume proprii). Iar dacă cineva ar considera France ca „nume colectiv”, aceasta n-ar fi decât o simplă greșeală, și exemplul nu s-ar putea aduce ca indiciu al unei eventuale ne-singularității a numelor proprii³⁶. Oricum, amintitele „colective” sunt singulare: așa cum însuși Gardiner spune, ele „desemnează o

35 Cf. F. Brunot, op. Cit., p. 105; B. Migliorini, op. Cit., p. 332.

36 În realitate, autorul la care se referă Gardiner, J. Marouzeau, Lexique, nu vorbește de „colectiv”, ci de colectivitate, ceea ce e cu totul altceva. Cel puțin așa apare în edițiile a doua, 1943, și a treia, 1951. Nu am putut vedea ediția I, 1933, citată de Gardiner.

Pluralitate gândită ca unitate,³⁷. Și, tot astfel, nu este nimic problematic în faptul „that Europe comprises a number of countries of which Germany is one, that Prussia is a province of Germany, that Berlin is în Prussia, and that that same capital houses several million persons,,: este vorba, pur și simplu, de clase ierarhizate, fiecare dintre ele fiind „clasă,” față de membrii săi, dar „individ” (și desemnabil printr-un nume individual, așa cum, de fapt, se și întâmplă) față de alte clase analoge.

3.4. Cu toate acestea, însă, dificultatea semnalată de Gardiner-care nu este deloc superficială – rămâne intactă, chiar dacă nu pentru toate exemplele menționate. Într-adevăr, ea nu pare să existe în ceea ce privește numele care nu au singular, ca Anzi, Pirinei, Azore, Baleare, Helveții, Veneti. Aici este vorba, în realitate, nu de multiplicitate, ci, mai curând, de totalitate, iar totalitatea (Allheit), cum spunea Kant, „nu este altceva decât pluralitatea (Vielheii) considerată ca unitate”³⁸. Insulele unui

37 La fel stau lucrurile pentru logicieni; cf. J. St. Mill, op. Cit., p. 36. Dar duma, care figurează printre exemplele lui Gardiner, nu este un „colectiv”, pentru că desemnează o instituție, și nu înseamnă pur și simplu „mulți deputați ruși”; și nu sunt „colective” nici Mafia, nici Camorra. Putem încadra între „colective”, dacă e nevoie, nume ca sp. arboleda [grup de copaci], sarzal [grup de sălcii], encinar [stejăriș], soldadesca [soldățime]; dar nu sunt colective, nici formal, nici semantic, nume ca pădure, armată, chiar dacă le consideră astfel multe gramatici școlare, ca și F. Lâzaro Carreter, Diccionario de terminos filologicos, Madrid, 1953, p. 78. În acest caz, ar trebui să fie colective și numele casă – pentru că obiectul 'casă' conține multe camere sau multe cărămizi – și om, pentru că omul se compune din multe celule (cum,

într-adevăr, gândea F. Mauthner, Beiträge zu einer Kritik der Sprache, III, Stuttgart-Berlin, 1902, p. 279-280).

38 Kritik der reinen Vernunft, Anal. 1,1,3. Vezi și distincții/e unitate-plura-litate și individualitate-mulțime, la Th. Lipps, Grundziige der Logik, trad. Sp. Elementos de logica, Madrid, 1925, p. 140. Cf., de asemenea, E. Sapir, Totality, Baltimore, 1930, ca și pătrunzătorul articol al lui V. Brendal, Omnis et totus, acum în Essais de linguistique generale, Copenhaga, 1943, p. 24-32.

I arhipelag pot fi multe, dar numărul plural nu desemnează aceasta, și aceea, și cealaltă insulă ca indivizi, ci întreg arhipelagul în ansamblu. O insulă din grupul numit Azore nu este „o Azoră „, ci una dintre Azore, iar două insule nu sunt „două Azore „39. Același Gardiner observă că – cel puțin deocamdată – nu se spune a Seychelle, nici a Pyrenee; crede, totuși, că, în privința unor nume ca Helveții, Veneti, ar exista indicii că nu se luau, sau nu se luau întotdeauna, în sens global: într-adevăr, apar în latinește enunțuri ca: Venetorum alii fugerunt, alii occisi sunt. Acest lucru este sigur; dar faptul că un cuvânt desemnează pluralitatea ca pe o unitate, în mod global, nu înseamnă că trebuie ignorată multiplicitatea obiectului desemnat. Există, de altfel, dovada că aceste nume desemnau în mod global, căci se puteau aplica și teritoriilor ocupate de respectivele populații: în Venetis 'ân teritoriul veneților'40. Așadar, aceste nume desemnează „ansambluri” de obiecte, dar nu încetează, prin aceasta, să fie „singulare”: nu sunt nume de clasă sau „generice” pentru că nu-i pot desemna și pe membrii unui ansamblu, ci se aplică numai ansamblului în totalitatea sa.

3.5. Dificultatea este mai mare când este vorba de numele de familie și cele de neam, căci acestea par să fie nume fixe, atât pentru familie sau neam (gens), cât și pentru fiecare dintre membrii acestora. Dar dacă ar fi așa și ar fi, într-adevăr, vorba de nume generice, membrii familiei sau ai neamului (gens) ar trebui să poată fi numiți „un Sánchez”, „un Claudius”, ceea ce nu se întâmplă fără ca aceste cuvinte să înceteze a fi nume proprii (cf. 2.3.). În realitate, cuvintele Sánchez sau Claudii, considerate

39 Cf. O. Jespersen, op. Cit., p. 64.

40 Cf. numele plurale de țări în unele limbi slave – ca polona: Wichy 'Italia', Niemcy 'Germania', Włgry 'Ungaria'; sau ceha: Cechy 'Boemia', Uhry 'Ungaria' și deja învechitul Vlachy 'Italia' – uneori identice cu numele respectivelor popoare, chiar dacă au flexiune diferită.

Ca atare și în sine, sunt nume individuale ale unei familii și ale unui neam (gens), cu toate că pot fi părți ale numelor – tot individuale – ale fiecăruia dintre membrii lor. Într-adevăr, nimeni nu se numește, pur și simplu, Sánchez sau Claudius, ci, de exemplu, Pedro Sánchez sau Appius Claudius Caecus, iar în cadrul acestor nume (care sunt unice și indivizibile) elementele „Sánchez” și, Claudius,, constituie doar o parte; ele nu-și păstrează aici condiția de nume independente pe care o au atunci când se aplică familiei sau neamului (gens)41. Nimic nu împiedică, însă, ca aceste „elemente parțiale” să poată fi folosite singure pentru a denumi pe cutare sau cutare individ în circumstanțe determinate, așa cum sp. atomica se poate folosi pentru sp. bomba atomică. Într-un caz concret, cineva va fi numit Pedro,

Sánchez, Pedro Sánchez sau Pedro Sánchez Garcia sau Pedro Alonso Sánchez Garcia, după împrejurări și după nevoile de a distinge și de a identifica⁴², și fiecare dintre aceste nume se va aplica celui în cauză în calitate sa de individ determinat și diferit de alți indivizi și nu ca membru al unei clase. Pe de altă parte, Claudii {gens Claudia'} și los Sâchez ('familia Sánchez'), cu toate că sunt plurale, nu sunt pluralele de la Claudius (un Claudius + un Claudius + un Claudius...) sau de la Sánchez⁴³.

41 L. Wittgenstein, Tractatus, p. 102, observă în mod just că Iulius, în Iulius Caesar, este un fel de „indice descriptiv”: „Im Namen Julius Căsar ist „Julius „ ein Index. Der Index ist immer ein Teil einer Beschreibung des Gegenstandes, dessen Namen wir ihm anhängen. Z. B. Der Căsar aus dem Geschlechte der Julier”.

42 Cf. H. Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte⁵, Halle, 1920, p. 81; O. Jespersen, op. Cit., p. 64; B. Migliorini, op. Cit., p. 3; V. Pisani, în „Paideia”, IX, 1954, p. 76.

43 Cf. A. Meillet și J. Vendryes, Traité de grammaire comparée des langues classiques², Paris, 1948, p. 530: „le pluriel ne représente pas toujours un singulier repété plusieurs fois... Le pluriel des noms propres s'applique aux membres d'une même famille ou à des personnes ayant en commun certaines qualités”. Vezi și K. Brugmann, op. Cit., loc. cit.

Cuvintele „ Claudius „ și „ Sánchez „ ('numele lui Pedro Sanchez') pot, desigur, avea un plural identic ca formă cu numele individual al familiei, dar nu ca nume proprii, ci ca nume comune, de clasă sau de tip („los Sánchez”: indivizi numiți „Sánchez”, opere de Sanchez, oameni ca Sanchez; feluri de a fi ale lui Sanchez: Sánchez cel de acum nu este Sánchez cel dinainte). Dar în orice caz numele proprii ca atare nu pot fi decât determinate: primind un nedeterminator ele devin automat nume generice și, ceea ce este mai important, devin alte cuvinte⁴⁴.

3.6. Cu privire la nume ca Mfj&>g-Mrj<5oi, flepcrrig-nepaca și la numele de popoare în general, se pune o problemă în mare parte analogă. Sunt MVjSoi și Flcpaai pluralele de la MrjSog și nepcrng (un midian + un midian + un midian...), sau sunt nume care se aplică, în mod individual, popoarelor midian și persan în totalitate? Din punct de vedere istoric, se pare că nu poate fi nici o îndoială: așa-numitele Gruppennamen (nume de popoare și de neamuri, la plural) sunt, în grecește, mai vechi decât singularele corespunzătoare⁴⁵. Singularele ca MrjSog și riepcrng s-au dezvoltat din pluralele primare și nu viceversa. Așadar, numele MTJSOI și nepom, ca nume proprii de popoare, nu sunt pluralele de la Mrfioq și flepcrng. Acestea, totodată, nu sunt nume proprii, ci nume comune (desemnează un individ aparținător poporului care, în întregul său, se cheamă...'), și, ca nume comune, pot, la rândul lor, să dezvolte un plural (trei, patru, cinci midieni) identic, din punct de vedere formal, cu termenul primar, dar care, totuși, nu este același⁴⁶: nu mai este vorba de un plural

44 Despre „nedeterminarea” numelor proprii, cf. F. Brunot, op. Cit., p. 139-140; B. Migliorini, op. Cit., p. 3-4, 87-88, 331 ș.u.; W. M. Urban, op. Cit., p. 124.

45 Cf. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, II, München, 1950, p. 45.

46 Despre singularul care se dezvoltă dintr-un plural și dezvoltă, la rândul său, un alt plural, cf. G. Guillaume, *La langue est-elle ou n'est-elle pas un systeme*, Quebec, 1952, p. 10 ș.u.

De tip Allheit, „continuu” (în terminologia lui Demourette și Pichon) sau „compact” (în terminologia lui Hjelmslev), ci de un plural de tip Vielheit, „discontinuu” sau „discret”⁴⁷. Diferența este asemănătoare celei care există între „colecție” și „clasă”: pluralul de tip Vielheit corespunde unei „colecții”, pluralul de tip Allheit, unei „clase”⁴⁸. Un nume generic poate fi aplicat atât „colecției”, cât și „clasei”, ca și membrilor acestora, pe când numele propriu la plural se aplică numai „clasei” considerate ca unitate, ca individ. Așa se face că, în multe limbi, numele de popoare pot fi înlocuite prin singulare: cf. lat. *Poenus* ('Poeni'), *Gallus*; sp. *el turco*, *el espanol*; ital. *li Turco*⁴⁹. În daneză există chiar, în acest caz, două forme diferite de singular: una care înlocuiește pluralele compacte și alta pentru a desemna un individ aparținând unui popor: *Tysken*, *Svensken* și *Tyskeren*, *Svenskeren*⁵⁰.

Se poate conchide, așadar, că numele de neam, precum și numele de familie și cele de popoare nu se deosebesc esențial de alte nume individuale privind ansambluri de obiecte (ca Azorele, Pirineii): se aplică în mod global ansamblului, dar nu și membrilor. Ele par să se deosebească de acestea din urmă doar

47 Cf. H. Sten, *Le nombre grammatical*, în *TCLC*, IV, 1949, p. 47-59, și W. Belardi, *La questione del numero nominale*, în *RicL*, I, 1950, 2, p. 204-233. Deosebirea dintre cele două plurale s-ar putea ilustra printr-o confruntare cu așa-numitele „nume de masă”, care, dimpotrivă, prezintă două singulare (cf. sp. *hierro* [fier] și un *hierro-hierros* [un fier-fiare], *vidrio* [sticlă] și un *vidrio-vidrios* [o sticlă-sticle]).

48 Despre diferența dintre „colecție” și „clasă”, cf. de exemplu, A. Pap, *Elements of Analytic Philosophy*, New York, 1949, p. 70-71 (un membru al unei „colecții” poate fi membru al unei colecții mai ample, pe când un membru al unei „clase” nu poate fi membru al unei clase mai ample: clasa este cea care devine, la rândul său, „membru”).

49 La fel în germană; cf. observațiile lui G. Frege, *Über Begriff und Gegenstand*, trad. Ital. *Oggetto e concetto*, în *Aritmetica e logica*, Torino, 1948, p. 191-209 (p. 196).

50 Cf. H. Sten, art. cit., p. 51.

Prin faptul că integrează și numele individuale ale membrilor unui ansamblu (în cazul numelor de neam și al numelor de familie), sau că pot fi numite cu un nume comun, materialmente identic cu numele propriu la plural (în cazul numelor de popoare).

4.1. Am prezentat până aici obiecțiile privind opoziția unu-mulți chiar în forma în care ele apar. Dar, în realitate, ele aparțin unor tipuri diferite, care uneori se confundă: a) unele sunt îndreptate împotriva unicității obiectului desemnat („Juan „ este numele multora); b) altele, împotriva unității obiectului ('Cana-rele' sunt multe); c) iar altele, împotriva unidimensionalității desemnării (unele nume proprii s-ar aplica atât anumitor ansambluri, cât și

membrilor acestora). Obiecțiile de primul tip – care se pot aduce și exemplelor incluse sub b) și c): cf. Alpii din diferite regiuni; iberii din Caucaz și iberii din Hispania – se resping prin faptul că numele proprii pot fi multivoce, dar sunt totdeauna monovalente. Cele de tipul al doilea – care pot fi aduse și exemplelor incluse sub c): 'los Sánchez' sunt mulți, și 'Canarele' sunt multe – se resping prin faptul că numele propriu este totdeauna individual: se poate aplica unui obiect sau unui ansamblu de obiecte reale, dar totdeauna în mod individual (obiectului sau ansamblului ca indivizi). Iar obiecțiile de tipul al treilea se resping, căci numele propriu este întotdeauna unidimensional: se aplică sau unui obiect, sau unui ansamblu, dar nu atât unui ansamblu cât și obiectelor care îl compun. Apelativul, în schimb, este nume plurivalent, generic și bidimensional.

4.2. Totodată, numele propriu poate „dezvolta” un apelativ identic din punct de vedere formal dacă este nume al unui obiect, pentru a desemna „clasa” obiectelor ce se denumesc individual cu „același” nume (sp. „ las Marias „ [Măriile]), iar dacă este nume al unui ansamblu, pentru a desemna individual pe fiecare dintre membrii acestuia (sp. un turco [un turc]). Prin urmare, categoria numelui propriu nu cuprinde „simple” cuvinte sau semanteme, ci exclusiv cuvinte cu semnificație, având aplicare concretă (deoarece cuvintele simple corespunzătoare pot fi și nume comune). Trăsătura formală care distinge categoria ca o categorie verbală a gramaticii (categoriile gramaticii sunt în mod necesar formale) este o trăsătură negativă: numele propriu nu poate primi nedeterminatori fără a înceta să fie nume propriu, adică fără a deveni alt cuvânt⁵¹. Dar, firește, această trăsătură nu definește categoria, ci numai o descrie și o caracterizează: ne permite să o recunoaștem obiectiv și să o arătăm. Într-adevăr, un cuvânt nu este nume propriu pentru că nu poate fi nedeterminat, ci nu poate fi nedeterminat pentru că este nume propriu: „semnificația categorială”, ca orice alt tip de semnificație, nu se cunoaște „din afară”, prin aceea că este stabilită, ci „dinăuntru”, prin faptul că este gândită. Așadar, se poate spune că numele propriu se caracterizează formal prin, morfemul negativ „ de nedeterminare, ceea ce înseamnă că este totdeauna nume al unui „singular „ {acest A} și niciodată al unui „particular” {un A}⁵².

51 L. Bloomfield, op. Cit., loc. cit., și B. Bloch și G. Trager, *Outline of Linguistic Analysis*, Baltimore, 1942, p. 78, arată că numele propriu nu primește, „în mod normal”, determinanți; dar unele nume proprii pot primi anumite tipuri de determinanți; apoi, acest „în mod normal” implică considerarea cuvintelor ca simple cuvinte, fapt care împiedică determinarea efectivă a categoriei (căci „un Socrate”, apelativ, este tot atât de „normal” ca și Socrate, nume propriu). L. Hjelmslev, *Principes de grammaire generale*, Copenhaga, 1928, p. 335, consideră că numele proprii aparțin adesea de categoria prunumelor, prin faptul că sunt imobile față de categoria articolelor (morfeme de concretizare); însă acest lucru se petrece din motive total opuse: la pronume, pentru că sunt totdeauna abstracte; la numele proprii, pentru că sunt totdeauna concrete.

52 Despre această distincție („e/ne Rose ist gelb” – „cliese Rose ist gelb”), cf. E. Husserl, *Erfahrung und Urteil*, ed. L. Landgrebe, Hamburg, 1948, p. 446-447.

4.3. În sfârșit, trebuie admis, în acord cu Gardiner, că numele propriu poate, într-adevăr, să se aplice unei „pluralități de obiecte”. Dar, în dezacord cu același învățat, trebuie subliniat faptul că această „pluralitate” se prezintă ca atare din punctul de vedere al obiectelor și nu din punctul de vedere al desemnării: o dată numită cu un nume propriu, „pluralitatea” devine un „individ”, adică un obiect unic și indivizibil, căruia i se aplică perfect vechea și încă inatacabila definiție scolastică a unității: unum est quod est indivisum în se et divisum ab omni alio. Numai că această unitate, ca și unicitatea obiectului desemnat prin numele propriu, nu se află în planul obiectelor naturale: este vorba de o unitate și unicitate „istorică”⁵³. Asta înseamnă, de asemenea, că numele propriu nu denumeste în același plan cu cel al numelor comune, care „clasifică” realitatea, ci reprezintă, în raport cu numele comune, o nominalizare secundă, individualizatoare și unificatoare: o nominalizare care nu este anterioară, ci posterioară nominalizării prin mijlocirea „universalilor”⁵⁴. Într-adevăr, obiectul desemnat printr-un nume propriu este, în mod necesar, un obiect deja clasificat prin mijlocirea unui nume comun (Azorele sunt insule, Tibrul este un fluviu, Spania este o țară). Tocmai în acest sens se confirmă cunoscutele cuvinte ale lui James Harris: „Words are the Symbols of Ideas both general and particular; yet of the general, primarily, essentially, and immediately; of the particular, only secondarily, accidentally, and mediately”⁵⁵.

53 Cf., în acest sens, pertinentele observații ale lui R. Honigswald, *Philosophie und Sprache*, Basel, 1937, p. 96 ș.u.

54 Vezi cele spuse, în acest sens, de Leibniz, op. Cit., III, 1, 3; H. Lotze, *Logik*, Leipzig, 1880, p. 44; și, mai recent, A. Pagliaro, *Corso di glottologia*, Roma, 1950, I, p. 32-33; /linguaggio come conoscenza, p. 74-75; /segno vivente, Napoli, 1952, p. 254-255 și p. 309.

55 *Hermes or a Philosophical Inquiry Concerning Universal Grammar*, 1751, p. 348. Despre Harris, cf. P. A. Verburg, *Taal en functionaliteit*, Wageningen, 1952, p. 339 ș.u.

5. În concluzie, opoziția unu-mulți este, fără îndoială, prea simplă și insuficientă, înainte de toate pentru faptul că nu permite ca unicitatea să fie distinsă de unitate și de unidimensionalitate (4.1.). Totuși, ea nu este nici „populară”, nici „arbitrară” dacă se înțelege că: a) unitatea și unicitatea a ceea ce se desemnează prin numele propriu nu sunt unitatea și unicitatea obiectelor naturale; b) numele proprii sunt cuvinte, și nu simple cuvinte; c) față de apelativ, numele propriu este un nume de alt ordin.

{El plural en los nombres propios, în RBF, I, 1955, p. 1-15)
DETERMINARE ȘI CADRU DOUĂ PROBLEME ALE UNEI LINGVISTICI A
VORBIRII

1.1.1. Din când în când, chiar dacă nu în mod foarte frecvent, se remarcă strictețea limitelor impuse lingvisticii atunci când aceasta este

înțeleasă, în sens saussurian, ca știință a „limbii”. Astfel, cu câțiva ani în urmă, un lingvist ceh, V. Skalicka, semnală – și nu era primul care o făcea – necesitatea unei lingvistici a vorbirii (fr. parole)¹. Însă, într-un mod oarecum contradictoriu, el observa, pe de o parte, că o anumită lingvistică a vorbirii exista deja (se referea, anume, la studiile de stilistică realizate de școala idealistă), dar nu izbutea, pe de altă parte, să indice cu claritate care ar trebui să fie problemele acelei lingvistici. Adevărul este că e dificilă constituirea unei științe despre ceea ce rămâne când din vorbire se separă „limba”, pentru că ceea ce rămâne sunt fapte particulare și eterogene. Și mai greu este să se fundamenteze lingvistica privitoare la parole dacă se acceptă distincția stabilită de F. de Saussure² ca o distincție „reală”.

1 V. Skalicka, *The need for a linguistics of la parole*, în *Recueil linguistique de Bratislava*, I, Bratislava, 1948, p. 21-38.

2 Mă refer, se înțelege, la valoarea și la sensul pe care F. de Saussure a înțeles să le dea distincției operate de el. Distincția însăși dintre limbă și vorbire

Limba, în realitate, cuprinde și vorbirea; iar distincția între langue și parole, pe lângă faptul că admite interpretări diferite, nu este „reală”, ci „formală” și metodologică³.

Recent, lingvistul italian A. Pagliaro, interpretând în mod profitabil – chiar dacă, desigur, nu „ortodox” – distincția stabilită de F. de Saussure, propune din nou o lingvistică privitoare la parole⁴, înțeleasă, această parole, ca „momentul subiectiv al limbii, atitudinea particulară pe care funcționalitatea sistemului o asumă în actul prin care limba se realizează ca discurs”⁵. Apoi, în patru studii, admirabile ca toate ale sale, același Pagliaro arată cum un fapt de „vorbire” devine „limbă”, inserându-se în tradiție, și cum, invers, posibilitățile „limbii” au fost utilizate de către trei mari poeți pentru a obține anumite valori expresive.

Este, însă, simptomatic faptul că cei doi învățați, în timp ce, pe de o parte, reliefează necesitatea unei lingvistici privitoare la parole, consideră, pe de altă parte, că ea nu ar fi integral și întocmai „lingvistică”. Skalicka menționează anumite fapte (vorbitul concret, răspunsul etc.) ca neapartenând „limbii” și afirmă că studierea lor ar corespunde mai degrabă teoriei limbajului decât lingvisticii⁶. Iar Pagliaro observă că „pe lingvist, momentul subiectiv îl interesează nu în relație cu conținutul de conștiință care se dorește a fi exteriorizat, ci în relație cu limba, cu datul istoric, acesta fiind obiectul studiului său”⁷.

(*Şprache-Rede*) este anterioară lui Saussure. Se găsește la G. von der Gabelentz, F. N. Finck și A. Marty. Chiar și la H. Paul apar distincțiile, în parte analoge, dintre *Gemeinsprache* și *Sprache* (*Sprache* corespunzând mai degrabă „limbajului”), și dintre „uzual” și „ocazional”.

3 Cf., în legătură cu aceasta, *Sistem, normă și vorbire*, în special III și IV, 4.2.

4 A. Pagliaro, *Glottologia*, Roma, 1955 (Parte speciale. *Linguistica della „parola”*). Este vorba de un curs predat în anul universitar 1954-1955.

5 A. Pagliaro, op. Cit., p. 5.

6 V. Skalicka, art. cit, p.23.

7 A. Pagliaro, op. Cit., p. 4-5.

1.1.2. Necesitatea reliefată de către cei doi autori, cu limitarea pe care amândoi o semnaleză, permite unele precizări. În primul rând, s-a constatat că distincția saussuriană nu a avut numai efectele urmărite de Saussure însuși. Saussure a introdus distincția langue-parole pentru a indica drept unic obiect al lingvisticii limba (fr. langue) „în sine și pentru sine”, și în această direcție s-a orientat întreaga lingvistică saussuriană structuralistă. Dar aceeași distincție a avut și efectul contrar: acela de a sublinia importanța problemelor vorbirii (fr. parole) și de a justifica, chiar dacă în sens negativ, o lingvistică a lor⁸. În al doilea rând, este evident că, în ciuda negativității tezelor saussuriene privitoare la parole, nu există îndoială în privința exactității lor fundamentale: într-adevăr, se admite fără rezerve că o lingvistică a vorbirii ar trebui să-și afle justificarea prin schema saussuriană și în interiorul ei. Și, în al treilea rând, se pare că se acceptă ca dat faptul că obiectul propriu și autentic al lingvisticii ar fi „limba”: vorbirea {parole} ar putea fi luată în considerație numai în relație cu ea, ca „realizare a sistemului”. Această ultimă convingere are aspect saussurian și, fără îndoială, a fost stimulată de Saussure. Totuși, ea are rădăcini mai vechi și nu este în mod necesar un indiciu de saussurism: în realitate, prin această centrare a interesului lingvisticii asupra „limbii”, Saussure nu se opunea lingvisticii tradiționale, ci – dimpotrivă – era de acord cu ea⁹. Acest fapt ne

8 Se știe că școala care se consideră cea mai fidelă principiilor saussuriene, cea de la Geneva (Bally, Sechehaye, Frei) s-a dedicat tocmai studiului acestor probleme, încercând să „completeze” (și uneori să corecteze) schemele lui Saussure.

9 Nu este sigur – cum crede V. Skalicka, op. Cit, p.22 – că lingvistica presaussuriană a fost o „lingvistică a vorbirii”, nici că Humboldt a încurajat o asemenea lingvistică. Dimpotrivă, Humboldt a insistat, pe bună dreptate, asupra sistematicității vorbirii; iar lingvistica istorică, chiar cea mai „atomistă”, a fost întotdeauna și este în mod necesar (cf. 1.1.5.) lingvistică a „limbii”: ea poate studia „cuvinte”, dar totdeauna ca „fapte de limbă”.

Face să înțelegem, în parte, de ce opoziția față de tezele saussuriene e atât de slabă în această privință. Lingvistica „limbii” (și a limbilor), deși înțeleasă în mod diferit, a fost și este corpul central al lingvisticii. De aceea, în timp ce istoricitatea limbii se impune chiar structuralismului, și vedem născându-se un „structuralism diacronic” – în ciuda echivalențelor stabilite de Saussure: limbă-sincronie/vorbire-diacronie – în ceea ce privește ignorata lingvistică referitoare la parole reacția se manifestă numai sporadic și nu există un acord cu privire la ceea ce ar trebui să fie această lingvistică.

1.1.3. În orice caz, pare neîndoielnic faptul că trebuie recunoscută necesitatea unei anumite lingvistici care să se ocupe de parole. Numai că trebuie înlocuit termenul parole, care poate fi ambiguu, cu (sp.) hablar (activitatea de a vorbi). Însă, o dată admisă necesitatea menționată, e cazul să vedem dacă trebuie admise și limitările ei. Se cuvine să ne întrebăm dacă

o lingvistică a vorbirii trebuie să se justifice în mod real din punctul de vedere al limbii și în interiorul schemei saussuriene. Să se observe că lingvistica vorbirii este considerată ca altă lingvistică și semnalată ca „necesară” (deși încă neconstituită) numai pentru că se acceptă distincția saussuriană și pentru că, implicit, se admite că lingvistica este știința „limbii”. Dar, din alt punct de vedere, ar fi mai bine cazul să ne întrebăm dacă există o lingvistică fără să fie lingvistica vorbirii. „Limba” însăși ce altceva este dacă nu un aspect al vorbirii?

1.1.4. După opinia noastră, lărgirea sau reforma unei discipline nu trebuie să se justifice negativ, prin insuficiența schemelor care au fost impuse obiectului său, ci pozitiv, prin realitatea obiectului însuși. Dar obiectul lingvisticii („știința limbajului”) poate fi numai limbajul, sub toate aspectele sale. Iar limbajul se înfățișează în mod concret ca activitate, anume ca vorbire (afirmația lui Humboldt, că limbajul nu este epyov, ci epepyeia nu e un paradox sau o metaforă, ci o simplă constatare). Mai mult: numai pentru că se manifestă ca activitate, limbajul poate fi studiat și ca „produs”¹⁰. Într-adevăr, ca să amintim o distincție aristotelică, o activitate poate fi considerată: a) ca atare, xax' epepyeia; b) ca activitate potențială, xaxd Suvajj. Iv; c) ca activitate realizată în produsele sale, xax' epyov. Nu este vorba, evident, de trei realități diferite, ci de trei aspecte, mai bine zis de trei moduri de a considera aceeași realitate. Totodată, vorbirea e o activitate universală care se realizează prin indivizi particulari, ca membri ai unor comunități istorice. Prin urmare, ea poate fi considerată, în sens universal, în sens particular și în sens istoric.

Vorbirea xaxd 6uvaji. Iv este „știința” de a vorbi [sp. saber hablar], în care se pot distinge o treaptă universală, una particulară și alta istorică: aceasta din urmă este tocmai „limba” ca avere lingvistică, adică știința „ de a vorbi în conformitate cu tradiția unei comunități. Vorbirea xax' epepyeia este, în plan universal, vorbirea pur și simplu: activitatea lingvistică concretă, privită în general; în plan particular, este discursul – actul sau seria de acte al (e) – cutărui individ în cutare împrejurare; iar în plan istoric, este limba concretă, adică un mod de a vorbi specific unei comunități, care se stabilește, ca element esențial, în activitatea lingvistică a comunității. În ceea ce privește vorbirea xax' epyov, nu poate exista un punct de vedere propriu-zis universal, căci avem de-a face totdeauna cu „produse,, particulare: cel mult se poate vorbi de „totalitatea textelor,,. Vorbirea ca „produs,, este, în plan particular, tocmai textul, iar în plan istoric se identifică iarăși cu „limba,, , căci „produsul istoric”, în măsura în care se păstrează (adică în măsura în care se acceptă ca model pentru acte ulterioare și se

¹⁰ Ceea ce apare efectiv și primar ca „produs” nu poate fi studiat ca atare (dacă nu se cunoaște activitatea), ci numai ca „lucru”.

Inserează în tradiție), devine vorbire xaxd 6uvaji. Iv, adică „știință” lingvistică¹¹.

1.1.5. Asta înseamnă că întreaga lingvistică a fost întotdeauna și este o lingvistică a vorbirii și că, în realitate, nu există altă lingvistică. Și „lingvistica limbilor” (lingvistica istorică) este o lingvistică a vorbirii, căci

limbile se vorbesc ori s-au vorbit¹². „Limba” este, concret, un mod istoric de a vorbi. Pentru fiecare vorbitor ea e o „vorbire potențială”: o „știință” de a vorbi conform unei tradiții. Iar pentru lingvist este un sistem dedus din vorbire, după cum știau W. von Humboldt și H. Paul și cum au semnalat V. Pisani¹³ și diverși structuraliști nord-americani, fără să fi trecut prin furcile caudine ale sociologiei durkheimiene și ale distincției langue-parole. Până și ceea ce se cheamă „sistem al limbii” nu este altceva decât însăși sistematicitatea oricărei vorbiri istoricește determinată.

1.2.1. În ce sens, așadar, poate fi necesară o nouă lingvistică a vorbirii? În două sensuri, amândouă esențiale.

În primul rând, pare necesară o schimbare radicală a punctului de vedere: nu trebuie explicată vorbirea din punctul de vedere al limbii, ci invers. Și asta pentru că limbajul este în mod concret vorbire, activitate, și pentru că vorbirea e mai cuprinzătoare

11 Rămân în afara limbajului propriu-zis – și, prin urmare, în afara lingvisticii – atât „putința de a vorbi” condiționată fiziologic și psihic („facultatea de a vorbi”) și „impulsul expresiv”, cât și textul ca realizare de valori (practice, logice sau fantastice). Lingvistica se ocupă numai de limbaj „ca atare”, adică de ceea ce Aristotel a definit ca „logos semantic”.

12 De asemenea, e neîntemeiată distincția radicală care s-a dorit a fi stabilită între lingvistica diacronică și cea descriptivă: e vorba de două aspecte ale aceleiași lingvistici istorice. Și lingvistica descriptivă este „istorică”, deoarece limba este prin natura sa un „obiect istoric” (ceea ce nu vrea să spună că este un „lucru”).

13 Cf. V. Pisani, *La lingua e la sua storia*, în *Linguistica generale e indoeuropea*, Milano, 1947, p. 9-19.

Decât limba: în timp ce limba e în întregime conținută în vorbire, vorbirea nu e în întregime conținută în limbă. După părerea noastră, trebuie inversat cunoscutul postulat al lui F. de Saussure¹⁴: în loc de a ne situa pe terenul limbii 'trebuie să ne situăm din primul moment pe terenul vorbirii și să luăm vorbirea ca normă a tuturor celorlalte manifestări ale limbajului' (inclusiv ale „limbii”). Și, în loc să considerăm vorbirea, precum Pagliaro, ca „momentul subiectiv al limbii” (cf. 1.1.1.), ar fi mai convenabil să considerăm limba ca „momentul istoricește obiectiv al vorbirii”. Din punctul nostru de vedere, studiul limbii e studiul unui aspect al vorbirii: un aspect al vorbirii care nu e abstract, nici exterior vorbirii înseși, și care, firește, e fundamental, căci vorbirea este întotdeauna istorică: înseamnă totdeauna „a vorbi o limbă”.

1.2.2. În acest prim sens, o lingvistică a vorbirii se justifică, deci, ca lingvistică teoretică, urmând să considere problemele limbajului din perspectiva activității lingvistice concrete. Istoricitatea vorbirii nu trebuie să ne facă să-i uităm universalitatea. Anume, trebuie să facem mereu distincție între problemele istorice ale limbilor (care pot fi „generale”) și problemele universale ale vorbirii. În multe cazuri, adoptarea la nivelul universal a punctului de vedere al „limbii” duce la absurdități incredibile sau la impasuri fără ieșire, și implică renunțarea din capul locului la rezolvarea problemelor

care se pun. Astfel, funcțiunile lingvistice nu se pot defini prin raportare la limbi, ci numai prin raportare la vorbire. Categoriile verbale, de exemplu, nu au „definiție” paradigmatică, nici sintagmatică și nu sunt clase lexicale ale limbilor, ci moduri semnificative ale vorbirii – și de aceea „universale” (deși nu sunt „generale” din punct de vedere istoric) – cărora, în limbi determinate, le corespund moduri formale determinate ale expresiei (care pot fi atât paradigmatică, cât și sintagmatică). Nu e posibil să

14 Cf. F. de Saussure, *Cours de linguistique generale*, trad. Sp. Curso de linguistica general, Buenos Aires, 1945, p. 51.

Definim o categorie „într-o limbă”, ci putem numai să verificăm dacă ea există sau nu în limba respectivă și, dacă există, să arătăm care este schema formală care îi corespunde: nu e posibil, de exemplu, să se stabilească ce este verbul sau adjectivul „în latină” sau „în germană”¹⁵. Iar anumite probleme care se dovedesc a fi insolubile se prezintă în acest fel tocmai pentru că se pun în planul „limbii”, unde nu au soluție. Așa este, de exemplu, problema „schimbării lingvistice” și a „cauzelor” ei. O asemenea problemă nu există: în realitate, e vorba de problema permanentei constituirii și transmiterii a limbii prin intermediul vorbirii, de felul în care creația – detenninată în diferite moduri – devine tradiție. Și asta nu e o problemă cauzală: e o problemă de tipul pentru ce și cum, nu de tipul de ce. Există condiții în interiorul cărora acționează libertatea lingvistică și rațiuni de ordin final ale acestei libertăți, dar ele nu sunt „cauze” și nu acționează asupra „limbii”¹⁶.

1.2.3. În al doilea rând – dacă se acceptă necesara tripartiție a punctelor de vedere cu privire la activitatea lingvistică (cf. 1.1.4.) – este loc pentru o lingvistică a vorbirii în sens strict, într-adevăr, există și este solid constituită lingvistica limbilor, adică a vorbirii la nivel istoric. Există, de asemenea, o lingvistică a textului sau a vorbirii la nivel particular (care este totodată studiul „discursului” și al respectivei „științe”). Așa-numita „stilistică a vorbirii” este tocmai o lingvistică a textului. În schimb, nu există, ca disciplină constituită, lingvistica vorbirii xctx epevTeiav la nivel universal (care, implicit, ar fi, în același timp, studiul respectivei Suvajiiig). Există, fără îndoială, premisele pentru constituirea acestei lingvistici, sub formă de sugestii și observații, mai mult sau mai puțin elaborate, risipite

15 Așa-numitele „definiții formale” sunt descrieri de scheme idiomatice, și nu definiții de categorii.

16 Mă ocup pe larg de această problemă în lucrarea mea *Sincronia, diacronia e historia*, Montevideo, 1958 [cf. *Sincronie, diacronie și istorie*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, 1997].

În lucrări cu caracter general¹⁷. Dar asemenea premise, pe lângă faptul că sunt lipsite de sistematizare, rămân în parte inoperante în plan descriptiv, pentru că se consideră că aparțin de lingvistica teoretică. În schimb, în opinia noastră, lingvistica vorbirii în sens strict ar fi o lingvistică descriptivă, o adevărată gramatică a vorbirii, și anume, o gramatică indispensabilă atât pentru interpretarea sincronă și diacronică a „limbii”, cât și pentru analiza textelor. Într-adevăr, din punct de vedere sincron, limba nu oferă numai instrumentele exprimării și schemele ei, ci și instrumentele de

transformare a „științei” de a vorbi în activitate; iar din punct de vedere diacronic, tot ce se întâmplă în limbă se întâmplă numai prin vorbire. Totodată, analiza textelor nu se poate face cu exactitate fără a cunoaște tehnica activității lingvistice, căci depășirea limbii – care se manifestă în orice discurs – se poate explica numai prin posibilitățile universale ale vorbirii.

1.2.4. Obiectul propriu al „gramaticii vorbirii” ar fi, deci, tehnica generală a activității lingvistice. Sarcina ei ar trebui să fie aceea de a recunoaște și descrie funcțiile specifice ale vorbirii XOCT' eveyeiocv și de a indica instrumentele ei posibile, care pot fi atât verbale, cât și extraverbale. Într-adevăr, așa cum s-a mai spus, vorbirea este mai cuprinzătoare decât limba: își utilizează propriile circumstanțe (în timp ce limba e în afara circumstanțelor)

17 Astfel, de exemplu, în: A. Gardiner, *The Theory of Speech and Language*², Oxford, 1951; Ch. Bally, *Linguistique generale et Unguistiquefrancaise*³, Berna, 1950; L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933; K. Buhler, *Sprachtheorie*, trad. Spân. *Teoria del language*, Madrid, 1950. Dintre acești învățați, Ch. Bally este poate cel care a observat cel mai bine natura problemelor vorbirii, chiar dacă modul său de a pune problemele și soluționarea lor ridică serioase rezerve. L. Bloomfield aplică punctul de vedere al vorbirii în domeniul gramaticii propriu-zise și obține rezultate importante; vezi, de exemplu, capitolul despre „substituție” (op. Cit., p. 247-263). În afară de asta, de multe probleme care ar aparține propriu-zis lingvisticii vorbirii s-a ocupat chiar gramatica limbilor.

Și recurge și la activități complementare nonverbale – ca mimica, gesturile, modalitățile de exprimare a manierelor, și chiar tăcerea – adică la suspendarea intenționată a activității verbale¹⁸. În afară de asta, tot ce nu este în mod permanent funcțional (distinctiv) în „limbă” poate deveni, în mod ocazional, funcțional în exprimarea verbală; iar în interiorul limitelor înseși ale funcționalității permanente există largi posibilități de selecție pentru a realiza funcțiuni ocazionale, după o tehnică ce trece dincolo de „limbă”, de idiomatic¹⁹.

1.2.5. Tocmai acestei tehnici generale a vorbirii îi aparțin determinarea, ca ansamblu de operații, și cadrele, ca instrumente circumstanțiale ale activității lingvistice. Problema determinării va fi studiată aici numai în ceea ce privește determinarea nominală, în ceea ce privește „cadrele”²⁰, ne vom limita la lărgirea inventarului, delimitând o serie de cadre care, de obicei, nu sunt percepute sau se confundă cu altele, și la consemnarea schematică a posibilelor linii directe pentru studiul sistematic al funcțiilor lor.

2.1.1. Corespund domeniului „determinării” toate acele operații care, în limbaj ca activitate, se execută pentru a spune ceva despre ceva prin intermediul semnelor limbii, adică pentru „a actualiza” și a orienta spre realitatea concretă un semn „virtual”

18 Cf. H. C. J. Duijker, *Extralinguale elementen în de spraak*, Amsterdam, 1946, unde se studiază mai ales interdependența dintre intonație și mimică. Firește, lingvistica nu are de ce să se dedice studiului descriptiv al activităților expresive nonverbale, studiu care poate fi lăsat în

seama așa-numitei „științe a expresiei”. Dar nu poate să nu recunoască și să nu semnaleze funcția lor de modificatori ai vorbirii concrete. Astfel, deosebiri de exprimare care se constată între „limba vorbită” și „limba scrisă” se datoresc, în mare măsură, faptului că aceasta din urmă nu dispune de activități expresive complementare.

19 Cf., în volumul de față, Formă și substanță în sunetele limbii, III, 3.3.

20 Termenul „cadru” (sp. entorno) se folosește aici în sensul cu care apare la K. Bihler.

(aparținând „limbii”) sau pentru a delimita, preciza și orienta referința unui semn (virtual sau actual). Însă, așa cum am precizat, aici ne interesează exclusiv determinarea nominală, pe care, în plus, o luăm în considerație numai în planul așa-numitului „limbaj enunțiativ”, adică în mod independent de orice intenție stilistică. Chiar așa stând lucrurile, este vorba de o tehnică îndeajuns de complexă. Charles Bally, care a tratat destul de amplu această problemă²¹, stabilește distincția, desigur importantă, între „actualizare” și „caracterizare”. Dar această distincție rămâne insuficientă. În realitate, determinarea nominală cuprinde cel puțin patru tipuri de operații, pe care le putem numi convențional: actualizare, discriminare, delimitare și identificare.

2.1.2. Instrumentele verbale care îndeplinesc aceste funcții pot fi numite determinatori nominali. Cu scopul de a face ca distincțiile necesare (referitoare la funcții, nu la instrumente) să pară clare din punct de vedere intuitiv, în cele ce urmează vom menționa, în fiecare caz, exemple de determinatori, cu referire specială la spaniolă. Aceasta, totuși, nu implică faptul ca determinatorii să aibă, fiecare, o funcție constantă, și numai una singură. Este o greșeală curentă a formalismului lingvistic (care nu coincide în întregime cu funcționalismul) aceea de a nu distinge întotdeauna și cu toată claritatea între formă și funcție. În realitate, aceeași trăsătură formală poate îndeplini diverse funcții, poate îndeplini mai multe funcții în același timp și poate chiar să fie funcțională în anumite cazuri și să nu fie în altele. Astfel, articolul este o trăsătură opozițională și are funcție determinativă în fr. *le havre*, sp. *palmas/laspalmas*, însă e inerent și afuncțional (din punct de vedere gramatical) în *Le Havre*, *Las Palmas*, și este opozițional, dar nu

²¹ Ch. Bally, op. Cit., p. 77 ș.u. Multe sugestii și observații pertinente se pot găsi și la W. E. Collinson, *Indication. A Study of Demonstratives, Articles and other „Indicators”*, Baltimore, 1937. Cf. și L. Bloomfield, *Language*, p. 203-204; K. Rogger, *Langue-Parole und die Aktualisierung*, în *ZRPh*, 70, 1954, p. 341-375.

Îndeplinește funcție determinativă în *Juana/la Juana*. Invers, aceeași funcție poate fi îndeplinită de diferite instrumente, și se poate realiza chiar și fără ajutorul instrumentelor verbale. Astfel, în română articolul este actualizator, ca în toate limbile romanice, însă majoritatea prepozițiilor implică actualizarea (cf. spre soare, pe scaun, pentru neam); nici latina nu dispunea de instrumente pur și simplu actualizatoare, deși, firește, nu ignora actualizarea. În afară de asta, trebuie să observăm că, dacă o operație determinativă se dovedește a fi superfluă sau se realizează implicit (prin alți

determinatori sau prin context), instrumentele specifice operației implicate se pot folosi pentru realizarea altor funcții. Astfel, articolul folosit cu un cuantificat are funcție individuatoare (cf. sp. los dos hombres) și, aplicat la un nume prin sine însuși actual și individual, poate îndeplini funcție stilistică (cf. fr. Clemenceau, le Clemenceau). În sfârșit, trebuie să precizăm că se vor da ca exemple mai ales elemente în care „instrumentalitatea” (funcția morfematică) este constantă sau, cel puțin, uzuală, chiar dacă nu va fi vorba numai de simple „morfeme”, ci, adesea, și de elemente semantice (cf. cuantificatori de tipul sp. una docena de „o duzină de”, una serie de „o serie de”). Însă diferite alte elemente pot îndeplini funcții ocazional determinative. Astfel, sintagma que vino ayer („care a venit ieri”) este specificatoare și selectoare în el hombre que vino ayer dice que... („omul care a venit ieri zice că...”), dar nu este așa în Juan, que vino ayer, dice que... („Juan, care a venit ieri, zice că...”). Prin urmare, ceea ce urmează să se spună despre „determinatori” trebuie să înțelegem că se referă la aceste trăsături formale considerate ca instrumente ale cutărei sau cutărei Juneții, și nu ca simple elemente materiale.

2.2.1. Operația determinativă fundamentală – și, în mod ideal, primară – este, fără îndoială, actualizarea. Numele [denumirile] pe care le integrează „știința” lingvistică nu sunt „actuale”, ci „virtuale”, nu semnifică „obiecte”, ci „concepte”. În măsura în care ține de limbajul xocxd 5uvajj. Iv, un nume numește un concept (care este, tocmai, semnificația virtuală a numelui însuși) și numai în mod potențial desemnează toate obiectele ce cad sub acel concept.

Numai în vorbire un nume poate denota obiecte²². Altfel spus, un nume considerat în afara activității lingvistice este totdeauna nume al unei „esențe”, al unei „ființe”, ori al unei identități, care poate fi identitate aparținând unor obiecte diferite (reale, posibile sau eventuale), ca în cazul numelor generice, sau „identitatea unui obiect cu el însuși” {identitate istorică), precum în cazul numelor proprii; nu se referă la ipsitățp, din moment ce pentru aceasta e necesar un act concret de referință. Pentru a transforma „știința” lingvistică în vorbire – pentru a spune ceva despre ceva cu ajutorul numelor – este deci necesar să orientăm semnele respective spre obiecte, transformând desemnarea potențială în desemnare reală (denotare). Așadar, „a actualiza” un nume înseamnă tocmai această orientare a unui semn conceptual către domeniul obiectelor. Sau, mai strict, actualizarea este operația prin care semnificația nominală se transferă de la „esență” (identitate) la „existență” (ipsitate) și prin care numele unei „ființe” (de exemplu, sp. hombre „om”) devine denotatul unei „entități” (de exemplu, el hombre „omul”), al unui „existențial” căruia identitatea semnificată i se atribuie prin actul însuși al denotării²⁴.

22 Când un nume se aplică în mod intenționat pentru a denota un obiect subordonat altui concept decât cel „numit” de numele însuși, spunem că ne aflăm în fața unei metafore. Firește, o metaforă se recunoaște ca atare în măsura în care ambele valori („numitul” și „denotatul”) se percep în același timp ca diferite și ca asemănătoare. Tema metaforei aparține și ea

lingvisticii vorbirii. Deocamdată devine evident faptul că metafora nu e „o comparație abreviată”; dimpotrivă, comparația este o metaforă explicitată.

23 Într-o exprimare de tipul, „îi este om, animal, poet, copil etc”, numim ipsitate elementul A considerat independent de ceea ce se spune despre el (și de faptul că se află implicat chiar în subiect), iar identitate faptul că în fiecare caz se vorbește despre A.

24 Trebuie să se înțeleagă faptul că „obiectele” despre care se vorbește sunt obiecte în calitate de semnificații („intenționale” sau „esențiale”), cărora nu e necesar să le corespundă obiecte „existente” în mod natural. Distincția între obiect „intențional” și obiect în mod empiric „real” nu este relevantă din punct de vedere lingvistic.

Este vorba, așadar, de integrarea primară între o „cunoaștere” actuală și o „știință” anterioară, care se manifestă prin denotarea a ceea ce se cunoaște cu numele a ceea ce este știut.

2.2.2. În multe limbi o astfel de operație pretinde instrumente verbale specifice, care sunt, tocmai, „actualizatorii”²⁵. Actualizatorul prin excelență este articolul numit „definit” sau „hotărât”, în schimb, articolul numit „generic” sau „nehotărât” poate fi, în același timp, cuantificator și particularizator. Și, chiar în ceea ce privește articolul „hotărât”, exemple mai evidente ar fi cele de tipul engl. the sau magh. A, az, căci în spaniolă, ca în diferite alte limbi, articolul este și morfem de gen și număr (cf. sp. la crisis I las crisis „criza/crizele”). Numai în anumite cazuri, în spaniolă articolul poate fi considerat simplu actualizator, de exemplu în sp. el alma „sufletul”, în care genul nu este indicat^{25a}, iar numărul poate rezulta și din opoziția alma I almas. Dar, în general, actualizarea este numai funcția specifică, nu și unica funcție a articolului.

În numeroasele limbi în care articolul nu există, ca latina și majoritatea limbilor slave, pura actualizare și, ca urmare, simpla opoziție dintre esență și existență nu au nici o manifestare

25 Ca să excludem echivocurile, trebuie subliniat faptul că, spunând că un actualizator „actualizează un semn virtual”, folosim un mod de a vorbi convențional și impropriu, deoarece, în realitate, cel care „actualizează” nu este „actualizatorul”, ci intenția de semnificare a vorbitorului: actualizatorul nu face decât să facă cunoscută în mod material actualizarea. Această observație este valabilă pentru tot ceea ce se va spune în continuare cu privire la instrumentele verbale (care nu cuantifică, nu selecționează etc, ci doar fac cunoscută cuantificarea, selecționarea etc.) și, în general, pentru limbajul folosit de lingvistica descriptivă. De asemenea, trebuie semnalat faptul că opoziția dintre esență și existență reprezintă o distincție intelectuală și nu o separație reală: esența nu se atribuie din afară entităților, ci se recunoaște în ele.

25a în spaniolă, art. mase. sg. el înlocuiește art. fem. sg. la înaintea substantivelor feminine care încep cu a sau ha tonic: el alma, el habla [nota editorului].

Explicită, ci se exprimă numai implicit prin cadre, sau împreună cu alte funcții, ca „localizarea” (cf. lat. liber I hic liber, ser. Knjiga I ova knjiga). Și

chiar în limbile care cunosc articolul există nume care nu necesită actualizatori, ele actualizându-se prin simplul fapt de vorbire sau prin funcția pe care numele în cauză o îndeplinesc în propoziție; așa sunt, de exemplu, numele proprii. Totuși, numele proprii pot avea articol inerent și pot chiar să-1 primească, deși nu ca actualizator (cf. 2. 1.2.)²⁶.

2.2.3. Menționăm faptul că ceea ce „se actualizează” nu sunt „conceptele”, care – prin definiție – reprezintă semnificații virtuale. De aceea, formularea lui Ch. Bally: „Actualiser un concept, c'est l'identifiant d'une représentation réelle du sujet parlant”²⁷ – în ciuda semnalatei coincidențe cu interpretarea mult mai adecvată care apare la J. Lohmann și W. Bocker (care opun pe Sein lui Seiende²⁸) – se dovedește a fi mai degrabă nefericită. Se poate vorbi de actualizarea unei semnificații, a unui semn sau a unui nume (dat fiind că semnificația cuprinde „conceptualul” și „obiectivul”, iar un nume poate fi atât denumire a unui concept, cât și denotare a unui obiect), dar nu de „actualizarea” unui concept. Un concept ca atare nu poate să se actualizeze nici „să se identifice” cu o reprezentare, căci asta ar echivala cu transformarea lui într-un „obiect”, adică în altceva decât este conceptul însuși. Noi vorbim și de „concepte”, însă numai considerându-le ca obiecte mentale, din moment ce semnificația actualizată se referă în mod necesar la obiecte; astfel, masă este nume al unui concept, însă expresia „conceptul

²⁶ De altfel, prezența sau absența articolului este indiferentă în ceea ce privește semnificația categorială. De aceea, contrar interpretării lui K. Vossler, *Frankreichs Kultur und Sprache*, trad. Spân. *Cultura y lengua de Francia*, Buenos Aires, 1955, p. 111-112, faptul că unele nume (Deus, Diablos, Enemis, Enfer, Paradis, Finimunz, Soleilz, Raison, Paix etc.) s-au folosit în vechea franceză fără articol nu înseamnă că ele erau considerate „nume proprii”, ci înseamnă numai că erau „actuale prin ele însele”, la fel ca numele proprii.

²⁷ Ch. Bally, op. Cit., p.77.

²⁸ Ch. Bally, op. Cit., p.83, nota.

De 'masă', – în măsura în care denotă – denotă un obiect și nu un concept. Cu alte cuvinte, un concept este totdeauna „virtual”. Prin urmare, el poate doar să se relaționeze (și nu să se identifice) cu un „actual”. Și tocmai această relație este cea care se revelează în denotație, în plus, distincția dintre „virtual” și „actual” nu coincide cu distincția dintre „limbă” și „vorbire”, cum pare să creadă Bally. Tot Bally crede că există semne care sunt actuale în „limbă”, (ceea ce, totuși, nu e sigur: ele pot fi așa ceva numai într-o vorbire interioară; „limba”, în afară de cazul în care am dori s-o alcătuim din bucăți întregi de „zicere”, nu spune nimic despre nimic); iar vorbirii îi aparțin și semnificații virtuale și înșiși actualizatorii, precum și diferite alte elemente care sunt „insensibile”, în raport cu actualizarea. Astfel, în aceeași vorbire un nume poate fi semn al unui virtual, de exemplu, atunci când îndeplinește o funcție „delimitativă”, (cf. sp. la casa de maderă „casa de lemn”, unde maderă este un virtual, în ciuda faptului că toată expresia este actuală), sau o funcție predicativă (cf. „Socrate este filosof”).

2.2.4. Și nici nu este sigur – cum crede Bally²⁹ – că actualizarea coincide cu individualizarea, localizarea și cuantificarea. Este vorba de operații distincte (cf. 2.3.), iar simpla actualizare nu o implică pe niciuna dintre celelalte trei operații. Într-adevăr, entitatea denotată de un nume actualizat poate fi și o entitate în general, ceea ce scolasticii numeau *ens rationis* („entitate a rațiunii”), adică tocmai o entitate „nediscriminată” în nici un fel, ca în enunțuri de tipul „omul este muritor”. În cazul unui asemenea enunț, nu se pune problema să întrebăm „care om?” (ca individ), căci, în mod evident, nu este vorba de nici un om în particular. În schimb, este sigură situația opusă, anume că operațiile discriminative implică actualizarea (cf. 2.3.6.).

2.3.1. Tocmai pentru că simpla actualizare nu implică altceva decât sensul „obiectiv” („non-conceptual”) al intenției semnificative – transformarea desemnării virtuale în desemnare actuală – denotarea necesită determinări ulterioare, de fiecare dată când nu este vorba de „entități în general”, ci de un grup de entități particulare, grup care poate fi constituit din toate entitățile particulare, corespunzătoare unei „entități în general” {oamenii, toți oamenii} sau dintr-o singură entitate în particular {un om, acest om}. Complexul acestor operații determinative ulterioare actualizării – care se și realizează în planul semnificației „obiective” și orientează denotarea spre un grup eventual sau real de entități particulare, deși întotdeauna în interiorul posibilităților referențiale ale unui nume – constituie ceea ce propunem aici să numim discriminare. În raport cu discriminarea, entitățile denotate se prezintă ca exemple ale unei „clase” sau ca reprezentante ale unui „tip”³⁰, sau, de asemenea, ca porțiuni ale unui „obiect extins” (în cazul substantivelor-nume de materie).

2.3.2. Și discriminarea poate fi implicită (astfel, numele proprii semnifică entități deja discriminate)³¹, poate să se realizeze prin mijlocirea cadrelor (cf. valoarea unei expresii concrete ca: „privește avionul!”, eventual însoțită de un gest), sau poate necesita anumite instrumente verbale, pe care le vom numi discriminatori. Din punctual de vedere al operațiilor pe care le cuprinde, în cadrul discriminării trebuie să distingem cuantificarea, selectarea și situarea; prin urmare, discriminatorii pot fi: cuantificatori, selectori și situatori.

2.3.3. Cuantificarea este operația prin care, pur și simplu, se stabilește numărul sau numerabilitatea obiectelor denotate. Ea poate fi definită sau nedefinită. Astfel, sunt cuantificatori definiți: doi, trei..., o sută, o mie, toți, zero, o duzină etc, iar nedefiniți: puțini, mulți, destui, diverși, ațâți, câți? Câțiva (în construcții

1 Ch. Bally, op. Cit., p.78.

30 Despre deosebirea dintre „clasă” și „tip”, cf. W. E. Collinson, op. Cit., p. 39-40.

31 Cf., în volumul de față, Pluralul numelor proprii, 4.3.

Ca: am câțiva prieteni), unii, fr. des etc³². Un tip particular de cuantificare este singularizarea (cuantificarea ca unu). În plus, domeniului cuantificării îi aparține, de asemenea, variațiunea gramaticală de număr³³.

Simpla cuantificare este o discriminare eventuală și internă: nu implică aplicarea, ci numai aplicabilitatea numărului la un grup de particulari, și nu opune acest grup altor particulari din aceeași „clasă” (sau de același „tip”), adică nu implică nici o „selectare”. Acest lucru este sigur chiar în ceea ce privește singularizarea; astfel, un om, într-un enunț matematic de felul: „un om, și încă un om, și încă un om” nu se prezintă ca aplicat, ci numai ca aplicabil la „un om” în particular, și nu opune în nici un fel pe „un om” lui „altor oameni”.

2.3.4. În schimb, selectarea este o discriminare „reală” și externă. Pe lângă faptul că implică cuantificarea (deși nu cuantificarea numeric definită, care apare numai în cazul individualizării), ea implică aplicarea numelui la un grup de particulari și, în același timp, semnalizează o separare sau o opoziție (afirmată sau negată) între obiectele denotate și restul „clasei” sau „tipului” de care aparțin. Selectarea poate fi și ea nedefinită {particularizare} sau definită {individuare}, și, ca urmare, instrumentele verbale corespunzătoare {selectorii} pot fi, respectiv, particularizatori sau individualizatori. Particularizatorii implică o opoziție de tipul unul (unii) /alții, individualizatorii – o opoziție de

32 Pentru a simplifica într-un fel problema, ne referim exclusiv la cuantificatorii de clasă {numeratorii}. Dar există și cuantificatori de materie, care indică măsura sau măsurabilitatea porțiunilor de materie denotate, precum puțin, mult, atâta, o bucată de etc. (cf., puțin aer,,, „multă apă,,, „atâta aur” etc).

33 Dar nu numărul ca atare: forme ca lat. castra, sp. bodas „nuntă”, Las Palmas sunt plurale, dar nu implică nici o cuantificare actuală (realizată în momentul vorbirii).

Tipul unul (unii) /ceilalți? 4. Astfel, sunt simpli particularizatori: sp. un, rom. un (în contexte nematematice), sp. algun, rom. vreun, sp. algunos, rom. unii (în construcții ca sp. „algunos hombres son buenos”, rom. „unii oameni sunt buni”), sp. ningun, rom. niciun, sp. cada, rom. fiecare, sp. todo (lat. omnis), sp. cualquier, rom. oricare {orice} (ca în rom. oricare {orice} om), sp. otro, rom. alt. Sunt, în schimb, individualizatori: sp. cuáll, rom. cărei, sp. quei, rom. ce? Sp. tal, rom. atare, sp. el mismo, rom. același, sp. el otro, rom. celălalt, sp. los demás, rom. ceilalți, sp. dicho, rom. numitul, sp. el antedicho, rom. sus-numitul, sp. nombrado „numitul”, lat. alter, neuter, sp. el primero, rom. primul, sp. el segundo, rom. al doilea, sp. el ultimo, rom. ultimul; iar într-un exemplu ca sp. busco un medico/busco a un medico {„caut medic”/„caut un medic”), în care apare o opoziție între un simplu „particular” și un „individual”, aceeași funcție este îndeplinită de prepoziția sp. a35. Pot fi individualizatori și „specificatorii

34 Lui „un om” îi poate corespunde o entitate oarecare dintre diferitele entități „om” (de exemplu, „Pedro”, „Luis”, „Juan”, „Antonio” etc); lui „cutare om” îi poate corespunde numai o entitate determinată (fie „Pedro”, fie „Luis”, fie „Juan”, fie „Antonio” etc, dar nu indiferent care dintre ei). Cf. la E. Husserl, Erfahrung und Urteil, ed. L. Landgrebe, Hamburg, 1948, p. 446-447, distincția pe care o face între „particular” și „singular”: „eine Rose ist gelb” – „diese

Rose ist gelb" {„un trandafir este galben” - „acest trandafir este galben”). În terminologia noastră, exemplele lui Husserl sunt amândouă „singulare”, însă, pe când primul este un simplu „particularizat”, al doilea este un „individuat” și „localizat”. Distincția este analogă aceleia mai vechi, dintre ideea particulară (de exemplu, „algun filosofo”, „vreun filosof) și ideea individuală (de exemplu, „Socrate,,); cf. J. Balmes, Logica, Paris, f.a., p. 31. Într-adevăr, numele proprii sunt nume „individuale,,”, adică nume de entități „individuate”.

35 Nu este vorba aici de „relația animată sau inanimată a subiectului cu obiectul”, ca în exemplul semnalat de K. Vossler, Algunos caracteres de la cultura espanola, Buenos Aires, p. 64 („querer un criado” I „querer a un criado” („a avea nevoie de un servitor”/„a iubi un servitor”), în care simplei opoziției nedefinit/definit i se adaugă o opoziție mai complexă, datorită semnificației diferite pe care verbul querer o capătă în cele două construcții.

Distinctivi,, aplicați la actuali (cf. 2.4.3.), propozițiile relative (cf. 2.1.2.), articolul aplicat la cuantificatori numeric definiți (sp. los dos ojos, rom. cei doi ochi), complementele de specificare exprimate prin nume proprii (cf. sp. „las orillas del Tiber,,”, „malurile Tibrului,,”, sp. „la historia de Roma,,”, „istoria Romei,,”) etc. Dar în toate aceste cazuri, ca aproape totdeauna în individualare, intervin și cadrele; astfel, sp. la capital de Francia „capitala Franței,,” este un individuat, datorită semnificației cuvântului capital „capitală,,”, în timp ce în sp. la ciudad de Francia „orașul din Franța,,” același complement {de Francia) nu individuează, în ciuda funcției de „specificator distinctiv,,”. În general, în cadre stabilite, prezența articolului nehotărât indică de obicei un „particularizat,,”, în timp ce prezența articolului hotărât indică, de obicei, un „individuat,,”³⁶. Totuși, într-un exemplu ca: sp. busco a un medico/busco al medico, rom. caut un medic/caut medicul, opoziția care se stabilește nu este de grad de determinare, ci apare între un „individuat numai pentru vorbitor” și un „individuat atât pentru vorbitor cât și pentru ascultător,,”. În plus, se pot distinge diferite nuanțe intermediare; astfel, selectorii de felul sp. cierto, rom. un (o) anume, sp. deter-minado, rom. un (o) anumit (ă) nu indică de fapt un „individuat,,”, ci, mai degrabă, un „individuabil” (cf. sp. cierto escritor, rom. un anume scriitor, sp. determinado dia, rom. o anume (anumită) zi). Ca un tip special de individualare se poate considera individualizarea (individuirea unui singular).

36 Dar asta nu înseamnă că individualizarea s-ar efectua prin mijlocirea articolului. În legătură cu aceasta, L. Bloomfield, Language, p. 203-204, vorbește, pe drept, despre o opoziție între „ unidentified specimens ” și „ identified specimens ”, dar include articolul engl. the între determinatorii definiți. O astfel de includere este discutabilă, pentru că articolul nu individuează prin el însuși. În cazurile în care pare să se întâmple așa (de exemplu, „Ați citit cărtea”, „Țocmai privesc harta”), individualizarea e dată, în realitate, de cadrele verbale și extraverbale.

2.3.5. În sfârșit, situarea este operația prin care obiectele denotate „se situează”, adică se relaționează cu „persoanele” implicate în discurs și se raportează la circumstanțele spațio-temporale ale discursului însuși. Instrumentele sale verbale specifice sunt situatorii, care pot fi posesivi (sp.

mi „meu”, tu „tău”, su „său”, nuestro „nostru”, vuestro „vostru”, și pluralele lor) sau deictici (localizatori: sp. este „acesta”, ese „acesta, acela”, aquel „acela”, și pluralele lor). Într-adevăr, „situarea” poate semnala o relație particulară de dependență sau de interdependență între entitățile determinate, ori o relație oarecare între „persoanele” care în mod automat apar în discurs (aceasta fiind o 'vorbire a cuiva cu altcineva despre ceva'), și, în acest caz, este o situație posesivă; sau poate semnala spațiul ocupat de entitățile denotate, în raport cu circumstanțele discursului, și în acest caz este o situație localizatoare sau deictică {localizare, deixis}. În spaniolă, unde, la fel ca în latină, există trei grade deictice, localizarea poate distinge între apropierea de prima și de a doua persoană {este, ese}, în afară de faptul că poate indica non-apropierea față de aceste persoane, semnalând obiectele ca fiind situate în locul nedeterminat aparținând așa-numitei „persoane a treia” {aquel}37.

37 S-a remarcat deja în mai multe rânduri că așa-numita „persoana a 3-a” nu este de fapt așa ceva; cf. E. Benveniste, *Structure des relations des personnes dans le verbe*, în BSLP, XLIII, 1948, p. 11-12; V. Skalicka, op. Cit., p. 27; F. Lázaro Carreter, *Diccionario de terminos filologicos*, Madrid, 1953, p. 264 (unde se acceptă punctul de vedere al lui Benveniste). Prin aceasta vrea să se spună că „persoana a 3-a” indică doar faptul că este vorba de altă persoană în raport cu participanții la actul de comunicare. Eu și tu au o localizare definită pozitiv, în timp ce persoana a 3-a (el) se situează numai negativ (cu privire la relația eu-tu). Prin urmare, și deixis-ul corespunzător „locului persoanei a 3-a” semnaleză numai o localizare negativă. De aici rezultă că pentru acest deixis se poate face uneori (și, în anumite limbi, se face întotdeauna și în mod necesar) distincția dintre localizarea nedeterminată și localizarea determinată sau imediat determinabilă („obiect aflat în raza vizuală a vorbitorilor”); cf. ital.

În ceea ce privește posesivele, trebuie să observăm că, în spaniolă, sunt actualizatori implicați cele antepuse (mi, tu etc.)38, dar nu și cele postpuse (măo, tuyo etc), care funcționează ca simple adjective. Și chiar posesivele antepuse, în ciuda faptului că sunt „individuatori”, nu se prezintă, în mod necesar în raport cu determinanții lor - ca aparținând unei „clase”: sub acest aspect, posesivele sunt numai „indicatori” opoziționali, fără să fie constanți (cum sunt deicticele)39.

2.3.6. Cu localizarea, procesul de determinare a unui virtual ajunge în faza lui finală, în care semnul deja „actualizat”, „cuantificat” și „selecționat” se îndreaptă spre denotația unui obiect integral determinat, într-o circumstanță real determinată. Numele „individuate” denotă și ele obiecte integral determinate quello/quello li, quello là. Pentru același caracter relativ nedeterminat al persoanei a 3-a, situația posesivă care îi corespunde poate necesita precizări ulterioare, normale sau eventuale; cf. lat. eius/suus, sp. suyo/suyo propio, propio. Totodată, localizarea pozitivă a lui el sau acel se poate manifesta prin cadre sau prin gest (care indică direcția în care se poate găsi obiectul). În legătură cu aceasta, trebuie observat că localizatorii nu sunt direcționali; ei semnaleză numai „regiunea” și „distanța”: direcția trebuie s-

o indice gestul. Indicația prin gest și deixis-ul verbal – departe de a avea funcție identică, cum s-a susținut uneori (cf., de exemplu, K. Biihler, op. Cit., p. 94) – au funcții diferite și complementare.

38 Același lucru se întâmplă în franceză, engleză, germană etc. În italiană, în schimb, cu excepția unor cazuri particulare (mio padre, mio figlio etc), posesivele nu implică actualizarea și aparțin mai degrabă tipului „semnificatorilor distinctivi” (cf. 2.4.3.). Să se compare diferența care există în spaniolă între mi amigo și amigo mio. Ca posesivele din spaniolă se comportă în română deicticele: cf. acest om, dar omul acesta.

39 O expresie ca „Asi es mi Espana” nu implică faptul că obiectul „Espana” este gândit ca exemplu dintr-o clasă. Cf, în schimb, valoarea generică pe care aceeași formă o capătă într-o opoziție precum: JMi Espana no es tu Espana,,. Totodată, această opoziție se poate indica și numai prin accentul de insistență pe posesiv: „Asi es MI Espana” (dar se poate ca a ta să nu fie așa).

(cel puțin pentru vorbitor); dar simpla individuare nu implică „localizarea”, după cum rezultă, în mod evident, mai ales din exemple ca sp. busco a un medico, rom. caut un medic, sp. busco al medico, rom. caut medicul⁴⁰, unde este vorba de „individuați” particulari, dar nu „localizați”⁴¹. Funcțiile determinative semnalate până aici pot, prin urmare, să fie ordonate în seria: actualizare – cuantificare – selecție {individuare} – situare (localizare), în care fiecare funcție le implică pe precedentele, dar nu și pe următoarele. Adică, prima nu o implică pe niciuna dintre celelalte, în timp ce ultima le implică pe cele trei anterioare. Actualizarea este funcția determinativă cea mai simplă, iar localizarea este cea mai complexă.

2.3.7. Însă, firește, această ordine a funcțiilor determinative este ideală, nu reală (nici materială). Nu e nimic contradictoriu în faptul că o determinare oarecare nu se manifestă material, sau că se efectuează numai dacă se dovedește absolut necesară, ori că pur și simplu lipsește. Astfel, se știe că există limbi în care nu se manifestă variația gramaticală după număr, iar cuantificarea este indicată numai unde e indispensabilă. Totodată, în vorbirea concretă, diferitele determinări necesare în fiecare caz nu apar succesiv, ci simultan.

Nu este vorba de o ordine genetică. Genetic, în măsura în care geneza funcțiilor determinative (sau, mai bine zis, a instrumentelor lor specifice) aparține istoriei, se verifică mai degrabă ordinea inversă: de la mai complex la mai simplu. Astfel, cel puțin în ceea ce privește

40 În alte cazuri pot subzista îndoieli. Ceea ce se și întâmplă, pentru că instrumente ca dicho „numit (ul)”, el antedicho „sus-numitul”, el nombrado „numitul” etc. Nu sunt individualizatori puri: în realitate, implică un fel de deixis.

41 Desigur, se poate spune și „busco a este medico”, rom. „(îl) caut pe acest medic”, dar în acest caz este vorba de un obiect „prezent în discurs” (de exemplu, un medic care tocmai a fost numit) sau care este prezentat cumva (de exemplu, într-o fotografie), iar ceea ce se „caută” este obiectul real corespunzând obiectului prezentat verbal (sau corespunzând

imaginii). Obiectele „prezente într-un discurs” nu sunt numai obiectele prezente în circumstanța discursului însuși.

Actualizarea, nu există îndoială că ea rezultă de obicei din deixis (care o implică), prin intermediul unui proces analitic progresiv de „autonomizare”: articolele apar ca urmare a deteriorării funcționale a deicticelor. Acest fapt explică dezvoltarea, aparent divergentă, a lat. iile, pe de o parte spre sp. el (articol), pe de altă parte spre sp. el („proneume de persoana a 3-a”): în realitate, iile nu a căpătat valori „noi”, nu a trecut la îndeplinirea „altor funcții”, diferite de cele pe care le îndeplinea în latină, ci numai a suferit o mai mare sau mai mică reducere funcțională, deși, în ambele cazuri, în același sens. În poziție „adjectivală”, iile și-a pierdut funcția localizatoare și pe cea individualizatoare, rămânând simplu actualizator (și, de asemenea, în mod normal, singu-larizator); în poziție „pronominală”, a trecut de la „localizator” la „individualizator” al unui obiect cunoscut (deja numit), pierzându-și numai funcția localizatoare. Și, tară îndoială, o asemenea reducere funcțională a putut să se producă, inițial, numai în cadre care (prin prezența reală sau contextuală a obiectelor) făceau superfluă și inoperantă o parte a funcționalității deicticelor. Când Sf. Augustin spune „ubi veniemus ad illam aeternitatem”, se referă, poate, la „acea eternitate”, însă eternitatea este prezentă în discurs și nu trebuie să fie localizată, din care cauză deicticul se poate înțelege ca un simplu actualizator ('eternitatea').

2.4.1. Actualizarea și discriminarea, în ciuda faptului că sunt operații diferite, se situează în aceeași linie ideală, pentru că reprezintă faze succesive ale aceluiași proces determinativ, adică ale procesului care merge de la virtual la actual și de la plurivalenta („universalitatea”) desemnării potențiale la monovalența („particularitatea”) denotării concrete. Aceste operații nu modifică posibilitățile de desemnare ale semnului, ci numai le realizează, și nu „limitează” denotarea, ci numai o particularizează. De natură cu totul diferită sunt, în schimb, operațiile care constituie delimitarea. Acestea modifică posibilitățile de desemnare ale semnului, circumscriind „denominația” (parția-lizând „conceptul”), ori „limitează” denotarea, în sens extensiv sau intensiv, orientând referința spre o parte sau spre un aspect al denotatului particular⁴².

2.4.2 Instrumentele verbale ale „delimitării” pot fi numiți delimitatori. Aparțin acestui tip de determinatori nominali cele mai multe dintre așa-numitele „complemente ale substantivului” constituite din cuvinte dotate cu semnificație categorială și lexicală (adjective, propoziții atributive, nume în apozitie etc). Este vorba de elemente care, firește, nu îndeplinesc funcții morfematice (cf. totuși 2.1.2. Și 2.3.4.) și care se pot aplica atât virtualelor, cât și actualelor. Când se aplică numelor actuale (chiar dacă acestea nu sunt „actualizate” prin instrumente), multe dintre aceste nume pretind de obicei articolul, în limbile în care acesta există (cf. sp. Cataluna, dar sp. la vieja Cataluna).

2.4.3. În cadrul delimitării putem distinge: explicarea, specializarea și specificarea, cu instrumentele corespunzătoare: explicatori, specializatori și specificatori⁴³. „Explicatorii” evidențiază și accentuează o caracteristică

inerentă a numitului sau denotatului: de exemplu, „vastul ocean”, lat. „ovispatiens iniuriae”, sp. „Granada la bella”, fr. „le preux Charlemagne”. „Specia-lizatorii” precizează limitele extensive sau intensive între care este considerat determinatul dintr-un punct de vedere „intern”, adică fără a-1 izola și a-1 opune altor determinabili susceptibili de a fi încadrați sub aceeași denotație: de exemplu, sp. „todo el hombre”, „todo (lat. totus) Madrid”, „la vida entera”, „la Espana visigotica”, rom. „Dacia romană”, sp. „el sol matutino”, rom. „soarele matinal”, sp. „luna de medianoche”, rom. „luna

42 Deși, firește, unul dintre modurile de „a limita” denotarea este acela de a indica în mod expres globalitatea ei, non-parțialitatea ei (de exemplu, sp. „todo el libro”, rom. „toată cartea”, sp. „el hombre considerado en todos sus aspectos”, rom. „omul considerat sub toate aspectele sale”).

43 „Caracterizatorii” lui Ch. Bally sunt delimitatori care pot aparține oricăruia dintre aceste trei tipuri, cu singura condiție de a fi „virtuali”.

De la miezul nopții,, sp. „el dia en el ocaso,, rom. „ziua la lăsatul serii,, sp. „el cielo austral,, „el hombre en cuanto sujeto pensante,, „los espanoles como guerreros,, „Cervantes como poeta,, rom. „Rebreanu ca dramaturg,, „Și „specificatorii,, restrâng posibilitățile referențiale ale unui semn, adăugând semnului note care nu sunt inerente semnificației acestuia: de exemplu, sp. „castillo medieval,, rom. „cetate dacică,, sp. „nino rubio,, „las aves acuáticas ,, rom. „păsări de noapte,, sp. „el presidente de la Republica,, rom. „președintele republicii,, sp. „el cura de nuestro pueblo,,. Aplicați la virtuali, specificatorii delimitează alte clase, mai puțin ample, în interiorul claselor respective (cf. sp. hombre l hombre blanco); aplicați la actuali, ei reprezintă obiectele denotate ca aparținând unor clase care, la rândul lor, sunt incluse în clase mai largi (un „nino rubio,, aparține clasei „nino rubio,, care, la rândul său, este membru al clasei „nino”). Vom numi acest tip de determinare specificare distinctivă.

2.5.1. Formal analogă „specificării distinctive”, însă radical deosebită de aceasta din punct de vedere funcțional, este specificarea informativă sau identificarea, care trebuie considerată ca un tip autonom de determinare și ale cărei instrumente vor fi numite aici identificatori. Identificarea este operația prin care se precizează semnificația unei forme „plurisemantice”, cu scopul de a asigura înțelegerea ei de către ascultătorul actual sau posibil; cf. de exemplu: sp. „hoja de papei”, rom. „foaie de hârtie”, sp. „hoja de afeitare”, rom. „lamă de ras”, sp. „cuadro de futbol”, rom. „echipă de fotbal”, sp. „lengua-idioma” [adică: nu limba în sens anatomic], „el sol moneda” [nu sol, astrul], fr. „pomme de terre” [nupomme „măr”] sau „pomme-pomme” [nupomme „cartof”].

La identificare nu e vorba de a orienta spre denotarea realului și particularului o semnificație virtuală și universală, nici de a „limita” denotarea, ci de a semnală ascultătorului tocmai această semnificație. În alți termeni, nu este vorba de a orienta o valoare spre „lucruri”, ci de a-1 orienta pe ascultător spre o valoare semantică. Identificarea este, prin urmare, o operație care nu se realizează prin semnificație (ca cele trei anterioare), ci prinforme, în vederea atribuirii de semnificație de către interlocutor; ea se

realizează pentru ca formele să devină neechivoce, adică pentru ca ascultătorul să le atribuie anumite semnificații și nu altele.

2.5.2. Tocmai de aceea și numele proprii pot primi identificatori, într-adevăr, numele proprii, fiind individuale, rar au nevoie de actualizatori (dat fiind că la ele desemnarea coincide cu denotarea) și nu pot primi discriminatori (cu excepția posesivelor; cf. nota 39). În schimb, pot primi delimitatori care nu implică discriminarea (cf. 2.4.3.) și, firește, pot primi (iar adesea au nevoie de) identificatori (ocazionali, uzuali și chiar constanți): numele proprii sunt prin ele însele individuale, dar nu sunt prin ele însele neechivoce⁴⁴. Astfel, numele de botez se identifică prin numele de familie („Francisco Quevedo”)⁴⁵; numele de regi, împărați, papi etc.

— Prin numerale („Felipe Segundo”) sau prin supranume („Fernando el Santo”); numele geografice - prin alte nume de același fel sau prin nume comune și adjective („Santiago de Chile”, „Castilia la Vieja”) etc. În toate aceste cazuri, determinatorul nu particularizează obiectul denotat, ci numai asigură caracterul univoc al numelui: particularizează numele însuși în raport cu alte nume formal identice.

2.5.3. Identificatorii pot fi ocazionali (cf. „Cordoba, Argentina”), uzuali „Castellon de la Plana”, fr. „pomme de terre”) sau constanți („TVevv York”). Identificatorii uzuali și cei constanți formează cu determinanții lor adevărate nume compuse, deși sunt

44 „Determinarea” numelor proprii despre care vorbește H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*⁵, Halle, 1920, p. 81, este tocmai „identificarea”.

45 Cf., în volumul de față, Pluralul numelor proprii, 3.5. Tot în legătură cu aceasta, Ch. Bally, op. Cit., p. 227-228, vorbește de „actualizare”, ceea ce nu este în nici un fel acceptabil.

În mod normal disociabili - în cazul identificatorilor „uzuali” -atunci când apar în cadre care exclud posibilitatea echivocurilor. Astfel, în Chile nu este nevoie să se spună „Santiago de Chile”, iar în provincia în care se află Castellon de la Plana nu se va spune „merg la Castellon de la Plana'1, ci, simplu, „merg la Castellon¹¹; cf. fr. *pommes de terre*, dar *pommes frites*. Ceea ce deosebește net un identificator uzual sau constant de alte tipuri de determinatori este faptul că identificatorul este parte integrantă a unui semn. Astfel, sp. *nueva* este un semn autonom în una casa nueva, dar e numai o parte a unui semn în *Nueva Caledonia*. Identificatorii de acest tip sunt, deci, determinatori „interni” (inerenți), fiind în relație cu numele complet, chiar dacă acesta se dovedește disociabil atunci când există anumite cadre.

3.1.1. Operațiile care constituie determinarea asigură, așadar, materializarea uneia din posibilitățile fundamentale ale vorbirii: aceea de a se referi fără echivoc la actual și particular cu semne care, în „tezaurul idiomatic”, sunt, prin ele însele, virtuale, fiind de asemenea, în majoritatea lor, universale și, adesea, echivoce. Cu alte cuvinte, determinarea asigură pur și simplu folosirea limbii: integrarea lingvistică dintre o cunoaștere actuală și o „știință” anterioară. Dar mai e ceva, încă mai important: pe de o parte, vorbirea nu folosește tot ceea ce îi poate oferi limba pentru o împerejurare

determinată, iar pe de altă parte vorbirea nu numai că folosește limba, dar o și depășește, dat fiind că cunoașterea depășește în mod constant experiența achiziționată la un moment dat [sp. lo sabido „știutul”]. De asemenea, vorbirea este evelyta și în acest sens mai radical, care este sensul creativ: modifică, re-crează și face să sporească în mod continuu „știința” pe care se bazează. Limba este terenul comun de istoricitate lingvistică a vorbitorilor, și tot ceea ce se spune, se spune într-o limbă care, în parte, se manifestă, în formă concretă, în vorbire. Totodată, însă, vorbirea este a spune ceva nou prin mijlocirea unei limbi; și adesea noul, ceea ce nu s-a mai spus înainte, se poate insera în tradiție și poate, la rândul său, să devină „fapt de limbă”. Pe lângă aceasta, în orice moment, ceea ce efectiv se spune este mai puțin decât ceea ce se exprimă și se înțelege. Dar cum este posibil ca vorbirea să semnifice și să fie înțelesă dincolo de ceea ce se spune și dincolo de limbă? O asemenea posibilitate este dată de activitățile expresive complementare (cf. 1.2.4.) și, mai ales, de circumstanțele în care se vorbește, adică de cadre.

Cadrele intervin în mod necesar în orice activitate de vorbire, căci nu există discurs care să nu se producă într-o anumită circumstanță, care să nu aibă un „fond”. Așa cum s-a văzut, cadrele participă în mod aproape constant la determinarea semnelor și adesea substituie determinantii verbali. Însă funcționalitatea lor este mult mai largă: cadrele orientează orice discurs, dându-i un sens, și pot chiar să determine nivelul de adevăr al enunțurilor (cf. 3.5.2.).

3.1.2. Dată fiind importanța recunoscută și deseori semnalată a cadrelor, e ciudat cât de puțină atenție le-a fost acordată din punct de vedere descriptiv și analitic. Există teorii ale „contextelor”⁴⁶, dar încă nu s-a făcut o înregistrare sistematică a diferitelor cadre posibile⁴⁷. Autorii care s-au ocupat de această

46 Cf. W. M. Urban, *Language and Reality*, trad. Spân. *Lenguaje y realidad*, Mexico, 1952, p. 160 ș.u.

47 Fragilitatea teoriilor menționate s-ar explica prin insuficienta sistematizare a experienței cu privire la cadre. Teoriile scot în evidență, de obicei, caracterul „eliptic” al limbajului. Dar „eliptic” în raport cu ce? Adevărul este că vorbirea ține seama cu anticipație de cadre. Un discurs care se bazează pe cadre complexe poate fi mai „eliptic” din punct de vedere verbal decât altul bazat pe cadre sărace, ceea ce nu înseamnă să fie eliptic din punct de vedere semantic. Poate fi o elipsă involuntară, în cazul unei utilizări deficitare a cadrelor; însă, într-un asemenea caz, este vorba de o deficiență a vorbitorului, și nu de o caracteristică a limbajului. În alt sens, adevărata elipsă – elipsa intenționată (omisiunea de a spune ceva) – este chiar un instrument contextual (cf. 3.4.3.).

Problemă disting de obicei două sau, cel mult, trei cadre. Astfel, Ch. Bally⁴⁸ face distincție între situație – ansamblul circumstanțelor extraverbale în care se desfășoară discursul sau care sunt cunoscute de către interlocutori – și context: „cuvintele care au fost spuse înainte” în același discurs (sau dialog). K. Bühler⁴⁹ distinge trei cadre: sinfizic, sinpractic și sinsemantic. Primul este un tip particular de cadru fizic (cf. 3.4.4.), al doilea corespunde

„situației” lui Bally, iar al treilea este cel numit în mod curent „context” (verbal)⁵⁰. Și W. M. Urban⁵¹ distinge între contextul idiomatic („frază în care apare cuvântul”) și contextul vital sau situațional, care coincide cu „situația” lui Bally; în plus, semnaleză universul de discurs și importanța lui⁵², dar nu-l delimitează clar de contexte.

După părerea noastră, e necesar să distingem o serie mult mai amplă de cadre, care pot fi grupate în patru tipuri: situație, regiune, context și universul de discurs.

3.2.1. Prin situație trebuie să înțelegem ceva mult mai limitat și mai puțin ambiguu decât ceea ce se înțelege în mod curent, și anume numai circumstanțele și relațiile spațio-temporale care se creează în mod automat prin însuși faptul că cineva vorbește (cu cineva și despre ceva) într-un punct în spațiu și într-un moment în timp. Prin situație trebuie să înțelegem tot ceea ce face posibil să apară aici și acolo, acesta și acela, acum și atunci, și un individ să fie eu, iar ceilalți să fie tu, el etc. Situația este, deci,

48 Ch. Bally, op. Cit., p. 43⁴.

49 K. Bihler, op. Cit., p. 117 ș.u.

50 Bihler nu înregistrează drept cadru ceea ce se va numi aici „situație” (cf. 3.2.1.) deoarece face din ea un „câmp” particular al limbajului: „câmpul indicativ” (op. Cit., p. 94 ș.u.). O asemenea interpretare e cu totul discutabilă: întreaga teorie a „câmpului indicativ” se bazează pe identitatea funcțională dintre localizatori și gesturi, ceea ce nu se poate accepta (cf. nota 37).

51 W. M. Urban, op. Cit., p. 161.

52 W. M. Urban, op. Cit., p. 162-164.

„spațio-timpul” discursului, ceea ce este creat de către discursul însuși și ordonat în raport cu subiectul discursului. Determinarea pe care am denumit-o cu același termen (cf. 2.3.5.) depinde în întregime de acest cadru și capătă înțeles numai prin raportare la el. De asemenea, pronumele pot denota numai datorită situației; într-adevăr, ele au semnificație categorială (sunt „substantive”), dar nu au semnificație lexicală: nu numesc și nu desemnează nimic și, de aceea, nu se pot referi decât la obiecte deja „prezente în discurs”.

3.2.2. Situația poate fi nemediată (creată prin însuși faptul vorbirii) sau mediată (creată prin contextul verbal). Numele proprii, dată fiind „autosuficiența” lor lexicală⁵³, sunt de obicei instrumentele cele mai potrivite pentru a crea „situații mediate”, adică pentru a aduce lucrurile „la vedere” și în orizontul spațio-temporal al vorbirii. După ce s-a spus Cezar trecu Rubiconul, putem să spunem acest rău [„Rubiconul”], fără riscul ambiguității.

3.3.1. Numim regiune spațiul între ale cărui limite un semn funcționează în sisteme determinate de semnificație. Un astfel de spațiu e delimitat, într-un sens, de tradiția lingvistică și, în alt sens, de experiența privitoare la relațiile semnificate. Pot fi distinse trei tipuri de „regiune”: zona, domeniul și mediul. Zona reprezintă „regiunea” în care este cunoscut și folosit în mod curent un semn; limitele ei depind de tradiția lingvistică și

coincid de obicei cu alte limite, tot lingvistice. Domeniul este „regiunea” în care obiectul este cunoscut ca element al orizontului vital al vorbitorilor sau al unui „spațiu” organic al experienței ori al culturii, iar limitele sale nu sunt lingvistice; astfel, spațiul în interiorul căruia este cunoscut obiectul „casă” este un

53 Cf. W. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg, 1931, p. 49.

„domeniu”⁵⁴. Mediul este o „regiune” stabilită social sau cultural: familia, școala, comunitățile profesionale, castele etc. Sunt medii în măsura în care posedă moduri proprii de a vorbi. Un „mediu” poate să aibă semne specifice pentru „obiecte” dintr-un domeniu mai larg, poate să aibă „obiecte” specifice sau poate să aibă semne specifice pentru „obiecte” de asemenea specifice: adică poate funcționa ca „zonă”, ca „domeniu”, ori ca „zonă” și „domeniu” în același timp.

3.3.2. Multe nuanțe semantice ale cuvintelor depind, în mare parte, de deosebirile de „regiune”. Un cuvânt folosit în exteriorul „domeniului” său poate să aibă semnificații diferite, însă nu mai semnifică în același fel, căci „evocă” altceva; iar un cuvânt specific unui mediu, pe lângă faptul că denotă ceva, își evocă și mediul, dacă se folosește în alte medii.

În particular, deosebirea dintre cuvinte uzuale și cuvinte tehnice constă integral în deosebirea dintre „zonă” și „domeniu”: cuvintele uzuale sunt considerate proprii „zonelor”⁵⁵, cele tehnice – proprii „domeniilor”. Aceasta înseamnă că deosebirea nu este deloc absolută, din moment ce orice cuvânt cu semnificație lexicală semnifică în același timp într-o zonă (dependentă de o tradiție idiomatică particulară) și în interiorul unui domeniu (dependent de o cunoaștere obiectivă). Cuvântul

54 Zona este întotdeauna o formă de organizare idiomatică; limitele ei constituie o „izoglosă”. Domeniul, în schimb, este un orizont de experiență obiectivă. Totuși, o realitate în mod obiectiv unică poate fi cunoscută în diferite feluri și, ca atare, poate corespunde la mai mult de un domeniu. Astfel, „durerea de cap” și „cefalagia” reprezintă aceeași realitate, însă cunoscută în feluri deosebite; de aceea, durerea de cap și cefalagia funcționează în domenii diferite și nu semnifică „același lucru”. Chiar și aceleași forme capătă valori diferite în domenii diferite: *langue* și *parole* au o semnificație în limba franceză și altă semnificație în domeniul lingvisticii.

55 În acest sens, și numele proprii sunt cuvinte tehnice: cercul lor de valabilitate (germ. *Geltungskreis*) nu depinde de organizarea idiomatică, ci de domeniul în care e cunoscut obiectul lor.

Casă semnifică, în același timp, în tradiția idiomatică a diferitelor limbi românești {zonă} și în domeniul în care este cunoscut obiectul „casă”, și ar fi un „cuvânt tehnic” prin raportare, de exemplu, la domeniul eschim. Iglu (igloo). Se observă că, la cuvintele recunoscute ca „ uzuale”, domeniul depășește în mod normal zona (organizarea idiomatică), în timp ce, la cuvintele recunoscute ca „tehnice”, zona și domeniul coincid (cel puțin în interiorul fiecărei comunități lingvistice). Astfel, domeniul lui „casă” este mai amplu decât zonele lui *casă*, *maison*, *Haus*, *house*, *hus*, *dom* etc, dar nu se

întâmplă la fel cu domeniile lui „struț” sau „fonem”. În plus, pentru a recunoaște caracterul tehnic al unui cuvânt este necesar să avem în vedere două domenii deodată, căci în interiorul domeniului său orice cuvânt este „uzual”. Într-adevăr, în limitele unei limbi, anumite cuvinte sunt considerate ca „tehnice” prin faptul că sunt recunoscute ca fiind proprii unor domenii mai restrânse decât limba însăși. Însă orice limbă coincide cu anumite domenii de experiență și, ca atare, orice limbă posedă cuvinte „uzuale” care, din punctul de vedere al altor limbi, se prezintă ca „tehnice” și se dovedesc a fi „intraductibile”⁵⁶. Cuvinte precum cnut și samovar sau gheișă și samurai nu sunt „tehnice” în rusă, respectiv în japoneză, dar sunt „tehnice” din punctul de vedere al altor limbi, aparținând altor domenii. Același lucru se constată între grupuri de limbi aparținând unor domenii diferite, ca și între dialecte și graiuri ale aceleiași limbi istorice.

3.4.1. Constituie context al vorbirii toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca „știință” a

⁵⁶ În acest caz se poate vorbi de domenii idiomatice: „seguidilla”, „alborada”, „torero”, „gracioso” aparțin domeniului idiomatice spaniol, pe când „doină”, „romanță”, „răzeș”, „dor” aparțin domeniului idiomatice românesc. Alte domenii sunt ambientale (de mediu) sau dialectale, iar altele sunt interidiomatice. Acestea din urmă pot fi continue, dacă cuprind diferite idiomuri în întregime (ca în exemplul „casă”), sau discontinue, dacă, în limitele fiecărui idiom, cuprind numai anumite domenii (cum se întâmplă cu multe nume proprii și cu terminologiile științifice).

Interlocutorilor, ca prezență fizică și ca activitate. Pot fi distinse trei tipuri de contexte: idiomatice, verbale și extraverbale.

2>A2. Contextul idiomatice este format de limba însăși, ca „fond” al vorbirii. În vorbire se manifestă în mod concret o parte a limbii, dar această parte semnifică (are semnificație) în relație cu toată limba, cu toată „știința” idiomatice a vorbitorilor. Orice semn realizat în discurs semnifică în sisteme complexe de opoziții și de asociații - formale și semantice - cu alte semne, care nu sunt rostite, dar care aparțin tezaurului lingvistic al vorbitorilor. „Dicteul” suprealist, rima, asonanta, jocul de cuvinte sunt moduri de revelare parțială a celor mai nemediate secțiuni ale acestui fond de cunoștințe [de „știință”, sp. saber] asupra căruia se proiectează orice cuvânt concret.

Poate, de asemenea, să funcționeze în calitate de context idiomatice o limbă diferită de cea care este vorbită, așa cum se întâmplă în cazul subiecților plurilingvi⁵⁷. În plus, înăuntrul contextului idiomatice fiecare cuvânt semnifică într-un context mai mic, care este câmpul său de semnificație; astfel, un nume de culoare, de exemplu verde, semnifică în relație cu alte nume de culori ale aceleiași limbi (albastru, galben, gri etc).

3.4.3. Contextul verbal este discursul însuși în calitate de „cadru” al fiecăreia dintre părțile sale (ale discursului). Pentru fiecare semn și pentru fiecare porțiune a discursului (care poate fi dialog), constituie „context verbal” nu numai ce s-a spus înainte, cum credea Bally (cf. 3.1.2.), ci și ceea ce se va spune în același discurs. De

57 La un vorbitor plurilingv anumite cuvinte ale unei limbi pot fi afectate în valoarea lor semantică sau, cel puțin, în valoarea lor evocativă, de sensurile formelor analoge din alte limbi. Un român unilingv folosește fără nici un fel de jenă verbul a dezmierda, a cărui semnificație are, în plus, o aură de inocență infantilă și de tandrețe. Însă românii care cunosc alte limbi romanice sau latina (cf. lat. merda „excrement”) ezită să folosească acest verb și, oricum, evidența etimologiei afectează grav valoarea evocativă a cuvântului.

Altfel, acest lucru devine evident până și din exemple banale de tipul Casa lui Ion și Casa de Austria, unde determinanții postpuși funcționează simultan ca elemente contextuale, relevând semnificația semnului casă.

Contextul verbal poate fi nemediat – constituit din semnele care se găsesc imediat înainte sau după semnul considerat⁵⁸ – sau mediat, putând ajunge până la a cuprinde întregul discurs și, în acest caz, poate fi numit context tematic. Într-o operă literară, fiecare capitol și, până la un anumit punct, fiecare dintre cuvintele cuprinse în el semnifică în relație cu ceea ce s-a spus în capitolele precedente și capătă sensuri noi cu fiecare nou capitol, până la ultimul. Din alt punct de vedere, contextul verbal poate fi pozitiv sau negativ: constituie context atât ceea ce se spune efectiv cât și ceea ce nu se spune. Dacă omisiunea este intenționată, avem de-a face cu ceea ce – în funcție de intenția atribuită vorbitorului – se numește insinuare, aluzie sau sugestie⁵⁹. Poezia „de sugestie” se bazează, în mare măsură, pe o adecvată folosire intenționată a contextelor verbale negative.

3.4.4. Contextul extraverbal e constituit din toate circumstanțele de natură nelingvistică ce sunt percepute în mod direct

58 Recunoașterea unui cuvânt drept corespondent al unei categorii verbale sau al alteia depinde în mare parte – uneori integral – de „contextul nemediat” sau de „asociațiile sintagmatiche” ale cuvântului, stabilite în mod concret în discurs; cf. L. J. Piccardo, El concepto de „partes de la oracion”, Montevideo, 1952, p. 13-16.

59 Enunțul soarele este mai mare decât Peloponezul este strict adevărat, căci, într-adevăr, soarele este mai mare decât Peloponezul. Totuși, ceea ce sugerează același enunț este fals (chiar dacă nu asta a fost intenția lui Anaxagoras), și aceasta, anume, prin ceea ce „nu spune”, adică prin faptul că nu indică celălalt termen al comparației. Dacă despre o operă, căreia i s-au făcut zece recenzii favorabile și una cu totul defavorabilă, spunem numai că „a fost aspru criticată”, spunem adevărul, dar lăsăm să se înțeleagă cu totul altceva. „Contextul verbal negativ” permite acest tip particular de minciună care constă în a insinua falsul spunând adevărul.

De către vorbitori. Pot fi distinse diferite subtipuri: fizic, empiric, natural, practic, istoric și cultural.

A) Contextul fizic cuprinde lucrurile care se află în raza vizuală a vorbitorilor sau la care aderă un semn (în cazul unui semn gravat, scris sau imprimat; cf. „cadrul sinfizic” al lui K. Biihler). Deixisul real și nemijlocit apare în interiorul unui context fizic, prin care, în plus, se individualizează implicit toate lucrurile pe care contextul însuși le conține (cf. 2.3.2. Și nota 36).

B) Contextul empiric e constituit de „stările de lucruri” obiective, care sunt cunoscute de către cei ce vorbesc într-un anumit loc și într-un anumit moment, deși nu se află în raza vizuală a vorbitorilor: de exemplu, faptul că dincolo de poartă există o stradă, că această casă are cinci etaje, că în apropierea acestui oraș există o mare, un râu, o plajă, o pădure etc. Expresii ca: mă duc la plajă, marea e agitată, nu ieși în stradă, domnul de la primul etaj capătă în vorbirea curentă un înțeles în întregime determinat datorită „contextului empiric”.

C) Contextul natural reprezintă totalitatea contextelor empirice posibile, adică universul empiric cunoscut de vorbitori. Prin „contextul natural” sunt singularizate și individuate pentru toți vorbitorii, în plan empiric, nume ca: soarele, luna, cerul, pământul, lumea. Nu se întreabă: „care soare?”, pentru că se cunoaște numai unul⁶⁰.

D) Contextul practic sau ocazional reprezintă „ocazia” („prilejul”) vorbirii: împrejurarea particulară, subiectivă sau obiectivă,

⁶⁰ Ch. Bally, op. Cit., p. 81, consideră aceste nume ca „nume proprii ale limbii”, pentru că el nu are în vedere existența și funcția contextului natural. Însă nu încapă îndoială că este vorba de nume comune ale căror denotate sunt cunoscute într-un singur exemplar. La numele proprii individualizarea nu depinde de contexte, ci aparține numelor înseși: numele propriu, cum a observat deja Aristotel, De interpretatione, 17 a, este individual prin natura sa (și nu prin vreo circumstanță empirică).

În care are loc discursul; de exemplu, faptul de a vorbi cu un bătrân sau cu un copil, cu un prieten sau cu un dușman, de a vorbi pentru a cere o favoare sau a revendica un drept; faptul că discursul are loc pe stradă sau într-o reuniune de familie, în clasă sau la piață, ziua sau noaptea, vara sau iarna etc. O întreagă serie de funcții gramaticale semantice sau stilistice depind de „prilejul” discursului sau sunt îndeplinite în mod implicit de către acest context; cf., de exemplu: ce zi frumoasă! Efrigl (azi și nu în general). O frază ca: două de zece și una de douăzeci nu are înțeles în sine, dar este perfect clară dacă este adresată unui vânzător ambulant care vinde anumite obiecte de zece și de douăzeci de centime.

E) Contextul istoric e constituit de circumstanțele istorice cunoscute de către vorbitori, și poate fi particular – limitat, ca istoria unei persoane, a unei familii, a unui sat; sau mai larg, precum istoria unei națiuni (de exemplu, faptul că o țară este republică și nu regat, faptul că o comunitate este creștină și nu musulmană) – sau universal; actual sau trecut. Nume ca: primarul, medicul, farmacistul, preotul sunt de obicei denotații individuale în contexte istorice particulare; regele este denotația individuală într-un regat; papa este o denotație individualizată prin contextul „universal actual”, lupta de la Salamina – prin contextul „universal trecut”⁶¹.

F) Contextul cultural cuprinde tot ceea ce aparține tradiției culturale a unei comunități, care poate fi foarte limitată sau poate să cuprindă întreaga umanitate. În măsura în care integrează istoria spirituală a unei comunități, „contextul cultural” e o formă particulară a contextului istoric. În latină, deus semnifică 'un zeu, vreun zeu'; în spaniolă, Dios e un nume individualizat de

tradiția monoteistă creștină; iar în filosofia scolastică, chiar filosoful era o denotație individuală. Așa-numitele „topos-uri” sunt

61 Contrar a ceea ce crede K. Buhler, op. Cit., p. 259, nu este vorba de un nume propriu.

Recunoscute și funcționează ca atare în interiorul unei tradiții literare; astfel, pentru vorbitorii culți de limbă spaniolă, expresia de *cuyo nombre no quiero acordarme* [de al cărui nume nu vreau să-mi amintesc] are o savoare particulară pentru că amintește de textul lui Cervantes.

Toate contextele extraverbale pot fi create sau modificate prin intermediul contextului verbal, dar chiar „limba scrisă” și cea literară se bizuie pe unele dintre ele, de exemplu pe contextul natural și pe contexte istorice determinate: Homer face aluzie în mod constant la mituri cunoscute de greci, iar Gongora, când scrie el *mentido robador de Europa* [brigandul mincinos al Europei], contează pe un context cultural pe care îl presupune cunoscut cititorilor.

3.5.1. Prin univers de discurs înțelegem sistemul universal de semnificații căruia îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea. Și sensul. Literatura, mitologia, științele, matematica, universul empiric, ca „teme” sau „lumi de referință” ale vorbirii, constituie „universuri de discurs”. O expresie ca reducerea obiectului la subiect are sens în filosofie, dar nu are nici un sens în gramatică; fraze precum: călătoria lui Columb, după cum spunea Parmenide și după cum spunea Hamlet aparțin unor universuri de discurs diferite. Umorul se bazează adesea pe confuzia intenționată a universurilor de discurs în același enunț; cf, de exemplu: în pădure doi tineri matematicieni extrăgeau rădăcinile pătrate ale arborilor, văd pe fereastră un om care coboară din maimuță,

3.5.2. Conceptul 'univers de discurs' a fost deseori criticat de către logicienii pozitiviști, cu argumentul că nu există „altă lume” în afara lumii naturale și empiric cognoscibile⁶². Că nu există decât o lume e

62 Vezi, de exemplu, B. Russel, *Introduction to Mathematical Philosophy*, trad. Spân. *Introducción a la filosofía matemática*, Buenos Aires, 1945, p. 237-239, și L. S. Stebbing, *A Modern Introduction to Logic*¹, Londra, 1950, p. 55-56.

Sigur, însă criticile la care ne referim, departe de a invalida conceptul de 'univers de discurs', dezvăluie o neînțelegere radicală a problemei. Nu este vorba de alte „universuri”, de alte „lumi de lucruri”, ci e vorba de alte „universuri de discurs”¹¹, de alte sisteme de semnificații. Însăși pretenția de „a traduce”, de exemplu, frazele mitologiei, transferându-le la nivelul vorbirii despre lumea empirică și istorică („grecii credeau că...”, etc), dezvăluie tocmai faptul că este vorba de „universuri de discurs”, diferite. În realitate, enunțurile aparținând unor universuri de discurs non-empirice nu sunt lipsite de sens și nu impun nici o „traducere”. Valoarea de adevăr a unei afirmații despre „Ulise”, nu se verifică în istoria greacă, ci în Odiseea și în tradiția corespunzătoare, în care Ulise era soțul Penelopei este o propoziție adevărată, pe când Ulise era soțul Elenei este falsă; iar afirmațiile despre „centauri” sunt verificabile în mitologie, unde propoziția centaurul era un

sacrificiu de o sută de tauri este falsă, pe când centaurul era o ființă pe jumătate om și pe jumătate cal este adevărată.

3.6.1. Cele spuse sunt suficiente, credem, pentru a sublinia importanța pe care inventarul cadrelor și recunoașterea funcțiilor lor le au pentru gramatică, pentru teoria literară și pentru teoria limbajului. În particular, se cuvine subliniată importanța cadrelor non-verbale, care sunt adesea ignorate.

3.6.2. În ceea ce privește gramatica, aici cadrele non-verbale intervin în mod necesar, deși în măsură diferită, în considerarea celor trei planuri ale ei: teoretic, descriptiv și analitic (r). În planul teoretic, anumite procedee de semnificare pot fi definite numai prin referire la tipurile de cadre în care sunt destinate să

63 Aceste trei planuri se disting în gramatică în acord cu „nivelele” la care poate fi luat în considerație limbajul (cf. 1.1.4.). În plan teoretic, gramatica este teorie gramaticală sau gramatică generală: sarcina ei este aceea de a recunoaște și defini categoriile verbale și categoriile gramaticale ca procedee semantice ale vorbirii. În plan descriptiv, gramatica este o descriere a schemelor formale de care dispune o limbă. Iar în plan analitic, este analiză gramaticală (formală și sistematică) a funcțiilor care se manifestă în mod concret într-un text.

Funcționeze (acesta este cazul pronomelor personale și al deicticelor pronominale, adjectivale și adverbiale); în definirea altor procedee de semnificare, referirea la cadre intervine cel puțin în sens negativ, ca în cazul numelor proprii, care sunt independente de circumstanțele vorbirii (în ceea ce privește actualizarea și individualizarea) (cf. nota 60). Iar dintr-un punct de vedere mai general, referirea la cadre este indispensabilă pentru delimitarea lexemelor (cuvinte cu semnificație categorială și lexicală, ca numele și adjectivele) de catagoreme (cuvinte care au numai semnificație categorială și care, ca atare, „denotează” fără „a desemna”, cf. 3.2.1.). Intervenția cadrelor este mai mică în planul descriptiv, care este planul propriu al „limbii”; totuși, este necesar cel puțin să semnalăm care funcțiuni nu dispun de instrumente verbale într-o limbă (realizându-se exclusiv prin circumstanțele vorbirii) și care instrumente verbale pot fi substituite de cadre. Însă recunoașterea cadrelor este indispensabilă mai ales pentru analiza gramaticală a textelor, căci aceleași scheme formale pot corespunde la funcții total diferite, în cadre diferite.

În general, o lingvistică propriu-zis funcțională nu poate neglija cadrele, nici măcar pe cele „extraverbale”, căci funcțiile reale nu apar în limba abstractă, ci în vorbirea concretă. Acest lucru este adevărat și pentru lingvistica diacronică: nici ea nu poate ignora circumstanțele generale în care s-a vorbit o limbă⁶⁴.

3.6.3. În ceea ce privește teoria literară – sau, mai degrabă, teoria tehnicii și a interpretării literare – cunoașterea cadrelor non-verbale are importanță în două sensuri, ambele fundamentale.

În primul rând, „limba scrisă” nu dispune deloc sau dispune parțial de anumite cadre (ca, de exemplu, mediul, situația

64 Contrar a ceea ce pretinde formalismul lingvistic, limba nu poate fi studiată „în sine și pentru sine”, și cu atât mai puțin istoria ei. Cine ar putea înțelege, de exemplu, istoria lexicului romanic fără cunoașterea civilizației occidentale și a creștinismului?

Nemediată, contextul fizic, cel empiric și cel practic) și, ca urmare, în măsura în care îi sunt necesare, trebuie să le creeze prin mijlocirea contextului verbal. Acest fapt pune scriitorului o serioasă problemă de ordin tehnic. Problema este minoră pentru poezia lirică, aceasta fiind mai liberă față de cadre și, ca atare, mai abstractă și prin ea însăși mai universală. Desigur, poezia lirică poate fi motivată printr-o „ocazie”, dar ocazia este exterioară poeziei, iar viziunea poetică o depășește îndată, universalizându-o⁶⁵, în schimb, poezia epică și mai ales proza narativă au mult mai multă nevoie de cadre. Pentru a-și concretiza viziunea, prozatorul trebuie să facă lucrurile tangibile, personajele trebuie să le facă prezente și vizibile, împrejurările – sesizabile. În unele romane se vorbește de râuri și păduri, dar nu li se simte umiditatea și răcoarea, și acesta este un indiciu că ne aflăm în prezența unor scrieri eșuate. Opera în proză trebuie să-și conțină în mare parte cadrele. Acest fapt explică dificultatea, de ordin tehnic, mult mai mare a prozei artistice în raport cu poezia lirică.

În al doilea rând, literatura valorifică întotdeauna, în măsură mai mare sau mai mică, anumite cadre limitate, în special pe cele istorice și culturale. De aici rezultă „dificultatea” sporită a unor opere în raport cu altele, dificultate aflată în relație directă cu mai marea lor adeziune la contexte ignorate de către cititor. Și tot de aici rezultă necesitatea comentariilor, dacă interpretarea se face în contexte diferite de cele pe care se bazează opera: „a explica” o operă înseamnă, înainte de toate, a-i reconstrui cadrele⁶⁶.

65 „Ocazia” are, firește, funcția ei în poem, ca semnalare a ceea ce s-a depășit prin viziunea poetică. Un expedient destul de superficial și ingenuu al ermetismului poetic – expedient vechi de când lumea, dar mereu înnoit de artizanii cerebrali ai poeziei – constă în a ascunde „ocazia”, ceea ce totuși nu oferă o certitudine privind existența unei viziuni poetice.

66 Aceasta implică recunoașterea caracterului propriu-zis lingvistic al comentariului „filologic”, al cărui obiectiv constă, în mare parte, în revelarea cadrelor în care textul studiat dobândește înțelesul său deplin.

3.6.4. În sfârșit, în ceea ce privește teoria limbajului, o recunoaștere adecvată a funcțiilor tuturor cadrelor ar contribui la eliminarea unor vechi și persistente erori. Între ele, în primul rând, aceea a limbii „perfecte din punct de vedere logic”, ca și aceea a pretinsei „imperfecțiuni” sau „insuficiențe” a limbajului.

Limba „perfectă din punct de vedere logic” este un nonsens teoretic (căci logică sau illogică poate fi numai o expresie concretă, nu limba abstractă) și ar fi cu totul inutilă, căci ar servi numai pentru a re-gândi gânditul, și nu pentru a avansa în gândire (adică a crea noi semnificații). Însă, chiar dacă s-ar considera că o asemenea limbă ar fi utilă, sarcina de a o construi ar fi zadarnică: în utilizarea acelei limbi ar interveni cadrele (începând cu însuși contextul verbal), și ea ar înceta să fie un cod neechivoc

și imuabil. Constructorii de limbi nu pot înlătura cadrele și nici nu pot împiedica faptul ca vorbirea să semnifice în contexte infinite.

La fel de nefericită și crasă este și eroarea conținută în afirmațiile privind „imperfecțiunea” și „insuficiența” limbajului, eroare în care au căzut până și gânditori atât de subtili ca H. Bergson și A. N. Whitehead. Această eroare constă în confundarea vorbirii concrete cu limba abstractă, în a crede că ceea ce se vorbește e pur și simplu „limbă”, în faptul de a nu observa că limba consemnată în gramatică și în dicționar este numai instrumentul vorbirii și gama ei istorică de posibilități, că vorbirea depășește mereu limba și înseamnă propriu-zis particularul și concretul. Un discurs se poate dovedi inadecvat, din cauza lipsurilor discursului în cauză și nu a insuficienței universale a limbajului. Whitehead⁶⁷ semnaleză drept insuficiență a limbajului faptul că expresia lingvistică nu se poate referi la

67 A. N. Whitehead, *Process and Reality*, trad. Spân. *Proceso y realidad*, Buenos Aires, 1956, p. 28-29.

Univers în toate detaliile acestuia: „limbajul este total nedeterminat din cauza faptului că orice eveniment presupune un tip sistematic de mediu”. Ceea ce este sigur este, însă, exact contrarul: limbajul nu spune condițiile contextuale, pentru că nu este necesar să le spună, însă le utilizează și, ca urmare, expresia reală le implică și le conține⁶⁸. Vorbirea semnifică [produce semnificații] într-un proces infinit, care este procesul însuși al realității semnificate. Eroarea lui Whitehead constă în faptul de a considera că o frază dată ca exemplu este identică cu cea realmente rostită (eroare pe care el însuși o critică la alți autori), în realitate, izolată de contextele ei, fraza este alta: este numele frazei și implică o translație de la limbajul primar la „metalimbaj” (la vorbirea despre limbaj). Cu aceasta nu vrem să spunem că nu trebuie să dăm exemple. Dar nu trebuie uitat faptul că fraza-exemplu este numai un „nume” prin care ne referim la cealaltă frază, cea care semnifică într-o mulțime de contexte, așa cum prin cuvântul arbore vorbim despre „arborii” reali și nu pretindem ca el însuși (cuvântul) să fie verde și să aibă frunzișul des. Dacă îmi propun să cercetez semnificația versului lui Dante: *Nel mezzo del cammin di nostra vita*, versul la care mă refer nu este acesta pe care tocmai l-am scris, ci acela care se află în *Divina Commedia* și care semnifică în mod adecvat numai în relație cu întregul poem.

(*Determinacion y entorno*, în „*Romantistisches Jahrbuch*”, VII, 1955-1956, p. 29-54)

68 Tot Whitehead observă însă, în alt loc, că într-un enunț „există întotdeauna o referire tacită la mediul ocaziei în care se vorbește” {op. Cit., p. 357-358}.

SFÂRȘIT

